

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 25 (2025), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2025

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / Bank Account:

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / Printed by:

Dravski tisk d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej – ob Maistrovem letu 2024 / *On the Occasion of Rudolf Maister's* *Anniversary in 2024*

STJEPAN MATKOVIĆ: Rudolf Maister v hrvaški kulturi spomina <i>in zgodovini</i>	279
--	-----

Članki in razprave / Papers and Essays

MARTIN BELE: Maistrov rod in razširjena družina	289
<i>Maister's Family and Extended Kinship</i>	
TOMAŽ KLADNIK: Vojaško delovanje Rudolfa Maistra <i>v Mariboru</i>	317
<i>Rudolf Maister's Military Actions in Maribor</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Maister in Narodna vlada SHS v Ljubljani	353
<i>Maister and the National Government of the State</i> <i>of Slovenes, Croats, and Serbs (SHS) in Ljubljana</i>	
ALEKSANDRA GAČIČ BELEJ: General Rudolf Maister in dr. Karel <i>Verstovšek, antipoda v prevratnem obdobju Maribora</i>	383
<i>General Rudolf Maister and Dr. Karel Verstovšek,</i> <i>the Antipode in the Upheaval Period of Maribor</i>	
BOGDAN KOLAR: Slovenski duhovniki v času pred koroškim <i>plebiscitom</i>	417
<i>Slovenian Priests in the Time before the Carinthian Plebiscite</i>	
TEODOR DOMEJ: Podoba generala Maistra v nemškokoroški <i>propagandni publicistiki</i>	449
<i>The Image of General Maister in the German Carinthian</i> <i>Propaganda Media</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

POLONA VIDMAR: Bivališča generala Rudolfa Maistra in geneza katastrske občine Grajski marof v nekdanjem mariborskem Graškem predmestju.....	485
<i>Residences of General Rudolf Maister and the Genesis of the Cadastral Municipality of Grajski Marof in the Former Graz Suburb of Maribor</i>	
DARJA KERIC: Rudolf Maister v učbenikih za zgodovino.....	525
<i>Rudolf Maister in History Textbooks</i>	
BLANKA BOŠNJAK: Rudolf Maister v slovenski književnosti.....	551
<i>Rudolf Maister in Slovenian Literature</i>	
URH FERLEŽ: Kako smo Maistrovo celjsko dobo postavili v strip.....	579
<i>How We Turned Maister's Time in Celje into a Comic Book</i>	
 Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 607	
 Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i> 615	

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

***Jubilej – ob Maistrovem
letu 2024 /***

*On the Occasion of Rudolf
Maister's Anniversary
in 2024*

Rudolf Maister v hrvaški kulturi spomina in zgodovini

Stjepan Matković

Dr., znanstveni svetnik
Hrvatski institut za povijest / Hrvatski inštitut za zgodovino
Opatička 10, HR–10000 Zagreb, Hrvatska

Prekinitev vezi z Avstro-Ogrsko in padec vladavine habsburške dinastije sta prinesla novo situacijo, v kateri so se na novo oblikovali pogledi na opredelitev domovine, državno pripadnost in nacionalne identitete. Dejanje prevzema oblasti v Mariboru v dneh avstro-ogrske dezintegracije, ki ga je izvedel Rudolf Maister s svojimi sodelavci in borci, drugi spopadi z Nemci ter vojaške operacije in boj za Koroško so bili v hrvaških časopisih redno spremljani, vendar le fragmentarno in na podlagi telegramskih poročil iz Ljubljane ter Gradca. Objavljene so bile kratke novice, iz katerih so bile razvidne le ključne točke hitro odvijajočih se dogodkov. Te so bile v dnevnem tisku objavljene v rubrikah "Iz Slovenije", "Iz naših krajev" ali "Iz Države SHS". Ne glede na strankarsko pripadnost časopisov in njihove ideološke usmeritve, ki so odražale različne poglede na urejanje odnosov med Slovenci, Hrvati in Srbi, so poročila izražala opazne simpatije do slovenske strani.¹

Hrvaško javno mnenje je v kritičnih dneh avstro-ogrske kapitulacije, konca prve svetovne vojne in tranzicije oblasti v negotovih okoliščinah največ pozornosti namenilo italijanski okupaciji vzhodne jadranske obale, Istre in večjih

¹ Pregledana so besedila dnevnih časopisov *Obzor*, *Hrvatska država*, *Hrvatska*, *Narodne novine*, *Glas SHS* in *Agramer Tagblatt*.

delov Dalmacije. Prav tako se je osredotočalo na reševanje usode Medžimurja, kar je povzročalo konflikte z Madžari, hkrati pa tudi na obvladovanje notranjih socialno-političnih napetosti, ki so razkrivale krhkost družbenih odnosov znotraj lastnih vrst.² Dogodki so bili presojeni izključno skozi prizmo narodnosti – *in the lines of nationalities* – izhajajoč iz prizadevanj, da bi se v duhu časa uveljavila načela ameriškega predsednika Woodrowa Wilsona – takrat razumljena kot "narodnostna načela" – pri določanju novih meja na globalnem zemljevidu. Vendar pa se iz vsebine objavljenih besedil v skoraj vseh hrvaških časopisih nedvomno lahko zazna, ne glede na politično usmerjenost posameznih glasil, jasno težnjo po podpori slovenskih prizadevanj za uveljavitev njihovih interesov pri oblikovanju za njih ugodnih meja. Prav tako je bilo zaznati kasnejše razočaranje nad izidom plebiscita na Koroškem, ki je bil po mnenju hrvaške javnosti v škodo slovenskemu narodu, pa tudi celotni novi državi oz. Kraljestvu SHS, ki je v svojem imenu izražala zaveznitvo treh narodov.³ V tem smislu je skrb za severne meje pomenila dvoje: podporo sosednjemu narodu, ki se je štel za sestavni del južnoslovanske identitete, ter prizadevanje za ugodno integracijo skupne države *in statu nascendi*. V tem kontekstu se je sistematično spremljalo tudi vprašanje razmejitve z Avstrijo, ki se je reševalo na Pariški mirovni konferenci.⁴

Na Hrvaškem je že od začetka bilo izraženo zanimanje za določanje slovenskih meja z Nemci, še preden je bila vzpostavljena demarkacijska linija. Pri tem ne gre zanemariti tudi preučevanja interesov, ki so povezovali slovensko in hrvaško stran pri oblikovanju novih odnosov, vključno z vprašanjem meja z Italijani in Madžari. Po mnenju hrvaškega pravnega zgodovinarja Bogdana Krizmana je bil glavni problem v času razpada Avstro-Ogrske v tem, da ni bila obstajala vojaška organizacija, ki bi lahko izvedla željeno utrditev in zavarovanje jugoslovanskih meja.⁵ Vendar je po mnenju Krizmana že v prvih dneh hitro in učinkovito ukrepal major Rudolf Maister, ki je odločilno vplival na boj za Maribor, ko je organiziral prostovoljce iz vrst nekdanje avstro-ogrske vojske. Pripravljen je pričakal prelomne dneve in s pomočjo mariborskega pehotnega polka razorožil mariborski *Schutzwehr*, nato pa nadaljeval s prizadevanji za zasedbo severnih meja. Za razliko od kasnejše Krizmanove interpretacije tedanji hrvaški tisk ni toliko poudarjal Maistrove vloge, temveč se je zadovoljeval s

² Ivan Vuk, "Pripojenje Medimurja Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca. Od neuspjeloga pokušaja 13. studenog do uspješnog zaposjedanja Medimurja 24. prosinca 1918.", *Časopis za suvremenu povijest* 51, št. 2 (2019), str. 507–533.

³ Zagrebski *Obzor* kot najuglednejši dnevnik je pisal o izidu plebiscita kot o koroški katastrofi. Glej: "Plebiscit u Koroškoj", *Obzor*, 11. 10. 1920, št. 256, str. 1.

⁴ Bogdan Krizman, "Jugoslavija i Austrija 1918–1938", *Časopis za suvremenu povijest* 9, št. 1 (1977), str. 10–12; in Livia Kardum, "Diplomatska borba za Korošku na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919. godine", *Politička misao* 38, št. 1 (2001), str. 125–142.

⁵ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države* (Zagreb, 1977), str. 150–151.

prenašanjem kratkih novic iz Ljubljane in beleženjem razmerja sil na terenu, ki je privedlo do vzpostavitve demarkacijske linije na Koroškem in Štajerskem.

Maistrovo vlogo iz zagrebške perspektive nekoliko bolj razsvetljujejo dokumenti iz arhivskega fonda Narodnega sveta SHS (v Zagrebu), ki se hrani v Hrvaškem državnem arhivu. To gradivo kaže na raven povezav med vlado Narodnega sveta (v Zagrebu) in dogodki v slovenskih deželah, ki so bili obravnavani v kontekstu obrambe južnoslovanskih interesov in izgradnje jugoslovanske države. V splošnih spisih je ohranjena zabeležka dr. Karla Verstovška, predsednika Narodnega sveta v Mariboru in člana predsedstva Narodnega sveta v Ljubljani, ki je 1. novembra 1918 po telefonu obvestil Oddelek za narodno obrambo vlade Narodnega sveta (v Zagrebu) o vojaškem zavzetju Maribora in imenovanju Maistra za komandanta.⁶ Ob tej priložnosti je bila izražena tudi potreba po napotitvi dveh polkov vojakov.

V Hrvaškem državnem arhivu se nahaja več uporabnih virov za razumevanje zgodovinske situacije. Ohranjen je seznam častnikov in učiteljev vojaške šole v Mariboru z dne 5. januarja 1919, na katerem se nahajajo tudi nekatera hrvaška imena, kar sovpada z oceno, da se je tudi po razpadu Avstro-Ogrske v vojaških strukturah še vedno ohranil star kader iz južnoslovanskih dežel.⁷ Zaradi hitrega poteka dogodkov in vse izrazitejšega boja za pravico do dedovanja določenih ozemelj je jasno, da se vsi vojaki iz vrst poražene avstro-ogrske vojske niso uspeli pravočasno vrniti v domače kraje. V Zbirki hrvaških kratkometražnih filmov (HR-HDA-1387) je ohranjen tudi nemi video posnetek v dolžini ene minute.⁸ Avtor tega dokumentarnega filma je zagrebški snemalec in kinematograf Josip Halla.⁹ Glede na spremno besedilo, ki se pojavlja v filmu, general Maister v njem poziva "jugoslovanske častnike k prisegi proti italijanskemu sovražniku". Po opisu, ki ga navaja Hrvaški državni arhiv, je film nastal leta 1918. Vendar ta datum ne more biti točen, saj se posnetek nanaša na kasnejši dogodek iz aprila 1919, ko so bile ekshumirane in prenesene kosti Petra Zrinskega in Frana Krste Frankopana iz Dunajskega Novega Mesta v Zagreb, kjer so jih položili v Stolnico. Ob prevozu njunih posmrtnih ostankov je vlak 27. aprila 1919 naredil postanek v Mariboru. Poročila zagrebških časopisov govorijo o velikih manifestacijah na tamkajšnji železniški postaji, kjer naj bi se zbralo približno 25.000 ljudi, ki so z ovacijami pozdravljali Hrvate in Srbe.¹⁰ Med slavnostnimi govorniki je bil tudi Maister, njegove besede pa so odražale napeto ozračje v

⁶ Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA), HR-HDA-124-6-1-2-12. Telegram.

⁷ HDA, HR-HDA-124-6-1-2-344, Imenik časnika i učitelja Vojne realke u Mariboru.

⁸ Dostopno na <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr>, pridobljeno: 10. 11. 2024. Film se hrani v: HDA, HR-HDA-1387 Zbirka hrvatskih kratkometražnih filmova.

⁹ Dr. R. (Damir Radić), "Halla Josip", v: *Hrvatski biografski leksikon*: 5. zvezek, ur. Trpimir Macan (Zagreb, 2002), str. 406.

¹⁰ "Kosti mučenika u domovini", *Hrvat*, 28. 4. 1919, št. 97, str. 1.

odnosih z Italijo, predvsem v kontekstu dogajanja na Reki. V svojem nagovoru je poudaril potrebo po skupnem boju proti italijanskim težnjam. Po navedbah časopisov je Maister "izrazil radost, da lahko kot jugoslovanski general pozdravi zarotnike. Pri tem je izvlekel sabljo in pozval vse prisotne častnike k prisegi, da ne bodo mirovali, dokler ne osvobodijo še zadnjega koščka jugoslovanske zemlje izpod tujega jarma."¹¹ Po govorih je pregledal mornariške enote, ki so spremljale krsto, nato pa je vlak pospremil do Celja, s čimer je izkazal spoštovanje dogodku, ki je na Hrvaškem požel veliko zanimanja.¹² Iz kasnejših spominov organizatorjev prenosa posmrtnih ostankov je razvidno, da je Maister odkrito podprl dogodek. Njegovi vojaki so pomagali pri nošenju krste, častniki pa so bili na voljo hrvaški delegaciji tako ob odhodu v Avstrijo kot ob vrnitvi v Zagreb. Emilij Laszowski, veliki mojster Bratovščine hrvaškega zmaja, društva, ki je organiziralo prenos posmrtnih ostankov, je v svojih spominih z navdušenjem zapisal, da je takrat spoznal "ponosnega generala", ki ga je imenoval "slovenski Jelačić".¹³

Na začetku preostalega obdobja se je Maister redkeje omenjal. Na primer, omenjen je bil kot del spremstva regenta Aleksandra ob njegovem obisku Zagreba konec junija 1920, ko je bil skupaj z generalom Antom Pliveličem v vojaški spremljevalni enoti.¹⁴ Aleksandrov tridnevni obisk v Zagrebu se je zgodil pred skupnim odhodom v Ljubljano in naj bi simboliziral trdno povezanost treh vodilnih narodov Kraljevine, oziroma, kot se je pogosto govorilo, uresničitev zaveze narodnega zedinjenja. Javnost je bila obveščena tudi o tem, da je bil Maister v začetku leta 1921 odlikovan z vojnim križem Čehoslovaške republike.¹⁵ V juniju istega leta je Maister vodil vojaške enote Kraljevine SHS, ki so sodelovale pri vstopu na območja, ki jih je italijanska vojska morala zapustiti v skladu z diplomatskimi dogovori. Časopisi so poročali o njegovem vstopu v Kastav.¹⁶ Po tem se je Maistrovo ime redkeje pojavljalo vse do njegove smrti, ko so to novico objavili številni vplivnejši časopisi.¹⁷

Vendar se je od druge polovice 1930-ih let pojavilo zanimanje za sodobna zgodovinska dogajanja v Sloveniji, ki so spominjala na dni razdružitve s Habsburško monarhijo in na oblikovanje jugoslovanske države. Čeprav je bilo to

¹¹ "Dolazak u domovinu. Maribor, 27. travnja", *Hrvat*, 28. 4. 1919, št. 97, str. 2.

¹² "Prijenos kostiju Zrinskog i Frankopana od Maribora do Zagreba", *Obzor*, 29. 4. 1919, št. 97, str. 2.

¹³ Ladislav Dobrica, "Emilij Laszowski – Moje uspomene oko prijenosa kostiju Zrinskog i Frankopana 1919.", v: Dragutin Feletar, Hrvoje Petrić in Nevio Šetić, *Zrinski & Frankopani. 100 godina od povratka u domovinu* (Zagreb, 2019), str. 260.

¹⁴ "Nj. kr. vis. regent Aleksandar u Zagrebu", *Obzor*, 22. 6. 1920, št. 154, str. 1; "Dobro nam došao Aleksandru Karagjorgjeviću!", *Obzor*, 23. 6. 1920, št. 155, str. 1.

¹⁵ "Jugoslavenski glasnik", *Novo Doba*, 24. 1. 1920, št. 18, str. 2.

¹⁶ "Ispraznjenje zaposednutih područja", *Pučki prijatelj*, 2. 6. 1921, št. 24, str. 2.

¹⁷ *Jutarnji list*, 27. 7. 1934, št. 8078, str. 10; *Obzor*, 27. 7. 1934, št. 176, str. 3; *Morgenblatt*, 27. 7. 1934, št. 176, str. 8.

zanimanje predvsem posledica nerešenega statusa vojnih prostovoljcev, je novi val kulture spomina ponovno opozoril tudi na Maistrovo vlogo. V Zagrebu je bil ustanovljen *Legionar Jugoslavije* – uradno glasilo Združenja vojnih prostovoljcev za osvoboditev severnih krajev: Prekmurja, Štajerske, Koroške in Medžimurja, ki je izhajalo med leti 1936 in 1940. Po pravilih tega združenja, ki je ravno tako bilo ustanovljeno leta 1936, so lahko redni člani postali prostovoljci, ki so se pridružili kateri koli prostovoljski enoti v obdobju, ko še niso bile določene severne meje Kraljevine SHS. Med prostovoljce so se šteli vsi borci med 29. oktobrom 1918 in 5. majem 1920. Združenje je delovalo na območju celotne Kraljevine Jugoslavije in je bilo po določbah svojih pravil "strogo nepolitično".¹⁸

Uredništvo *Legionarja* je ohranjalo stike z Zvezo Maistrovih borcev v Mariboru. Glasilo je sprva urejal poročnik Dragutin Dolček, nato pa je uredništvo prevzel nekdanji podporočnik Petar Jelavič, rojen v Boki Kotorski.¹⁹ V tem časopisu je bilo leta 1938 objavljenih več člankov o jubileju osvoboditve in priključitve Maribora.

Ob 20. obletnici dogodkov v Mariboru je o Maistru pisal Majo Mažuran, znani urednik *Smotre slavenske politike* in goreč zagovornik jugoslovanskega integralizma. V enem od svojih člankov, ki jih je objavil v časopisu *Legionar*, je zapisal, da so Maistrovi vojaki "med prvimi zabili žebelj v krsto države, ki ni imela ne pravice ne smisla, da bi obstajala".²⁰ Zanj so se Maistrovi borci "zapisali v zgodovino kot graditelji naše slovanske državne skupnosti". Pri tem je izpostavil vlogo poročnika Ivana Gračnerja, poznejšega ravnatelja Zdravilišča v Rogaški Slatini, ki je po Mažuranovem mnenju odigral pomembno vlogo konec oktobra 1918. Neposredno po vrnitvi z italijanske fronte je bil namreč med tistimi, ki so se postavili na razpolago Maistru in so sodelovali pri protiaavstrijskih demonstracijah v Mariboru.

V *Legionarju* je članek objavil tudi Hermegildo Juričić, profesor II. moške realne gimnazije v Zagrebu, ki je bil v času mariborskih dogodkov leta 1918 rezervni poročnik. Juričić je poudaril ključno vlogo Maistra pri izvršitvi nacionalnega poslanstva, saj se takrat ni pojavil noben višji častnik, ki bi izvedel

¹⁸ HDA, HR-HDA-1353, Grupa VI, Pravila Udruženja ratnih dobrovoljaca - boraca za oslobodjenje sjevernih krajeva Jugoslavije (Medjimurja, Prekmurja, Štajerske i Koroške). Kraljevska banska uprava Savske banovine je odobrila ta pravila 25. marca 1936.

¹⁹ O mornariškem častniku Dragutinu Dolčeku, vodji enot prostovoljske sokolske legije s konca leta 1918, sestavljene iz mornarjev in sokolov, glej študijo Mislav Gabelica in Stjepan Matković, *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918: prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* (Zagreb, 2018), str. 127, 128, 177; za Jelaviča pa kratko biografijo v: Ma.Ke (Mario Kevo), *Hrvatski biografski leksikon*, 6. zvezek, ur. Trpimir Macan, str. 414.

²⁰ Majo Mažuran, "Prva revolucija u Mariboru. Početkom oktobra 1918.", *Legionar*, oktober 1938, št. 10, brez paginacije.

potrebne vojaške naloge.²¹ Iz njegovega pričevanja je razvidno, da so bili pod njegovim neformalnim poveljstvom tako slovenski kot hrvaški kadeti, ki so obiskovali Veliko vojaško realko (*K. u. K. Militärberberrealschule* ali Kadetnica). Trdil je, da je sodeloval pri razkritju zarote avstrijskih častnikov, ki so želeli preprečiti priključitev Maribora Državi SHS. Po Juričičevih besedah ga je Maister poslal k poveljniku Zelene garde, da bi se dogovorila o zaposlitvi kadetov. Ob tej priložnosti je slišal pogovore avstrijskih častnikov, ki so kovali zaroto in pripravljali umik vojske iz Gradca. Te informacije je nato posredoval Maistru in njegovemu adjutantu Mravljaku, ki sta – po Juričičevem pričevanju – razumela zgodovinski trenutek in nemudoma ukrepala.

Zanimiv je prispevek polkovnika Vladka Uzorinca, ki je opisal, kako je na začetku februarja 1919 pripeljal karlovški pehotni polk v Maribor in sodeloval v bojih severno od Dravograda. Svoj prispevek je objavil v zborniku del, ki ga je izdalo Združenje vojnih prostovoljcev Medžimurja, Prekmurja, Koroške in Štajerske v Zagrebu.²² Po Uzorinčevih besedah je bil domobranski polk discipliniran in je brez odpora upošteval ukaze nadrejenih častnikov, za razliko od drugih enot, v katerih je prihajalo do dezerterstev. Ta enota je najprej sodelovala pri zasedbi Medžimurja, nato pa je po odhodu mariborskega garnizona na razmejitveno linijo na štajerski meji zavzela linijo Radgona – Radenci. Konec aprila 1919 so bili poslani v Dravograd, kjer so se spopadli z avstrijsko vojsko. Po sodelovanju pri zavarovanju meje se je Uzorinac s svojimi vojaki vrnil v Maribor, kjer je vodil Štajersko obmejno poveljstvo in poveljstvo mesta do aprila 1920, ko je svoje dolžnosti predal generalu Maistru. Svoj prispevek je sklenil s prepisom Maistrovega zahvalnega pisma, v katerem je poudarjena zasluga karlovškega pehotnega polka pri obrambi "najsevernejše meje združene Jugoslavije".²³

Na straneh omenjenega *Legionarja* so bili objavljeni tudi članki v slovenskem jeziku, med njimi prispevek nekdanjega profesorja mariborske gimnazije Antona Dolarja, Jožeta Malenška in E. Mejaka.²⁴ V kontekstu sodelovanja pro-

²¹ Prof. Gildo Juričič, "Iz historije oslobodjenja Maribora god. 1918.", *Legionar*, oktober 1938, št. 10, brez paginacije.

²² Vlatko Uzorinac, "Operacije naših dobrovoljačkih odreda u Međumurju, Koruškoj i Štajerskoj godine 1918.–1919.", v: *Hrvati u borbama za oslobodjenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koruške i Štajerske*, ur. Petar Jelavić (Zagreb, 1940), str. 123–130 (dalje: Uzorinac, "Operacije naših dobrovoljačkih odreda u Međumurju, Koruškoj i Štajerskoj godine 1918.–1919.").

²³ Uzorinac, "Operacije naših dobrovoljačkih odreda u Međumurju, Koruškoj i Štajerskoj godine 1918.–1919.", str. 130. Na drugi strani je Maister dal na razpolago dva pehotna polka hrvaški vojski za operacijo zasedbe Medžimurja. Glej: Lojze Ude, "Boj za severno slovensko mejo 1918/19 v Prekmurju", *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 24, št. 2 (1976), str. 87.

²⁴ E. Mejak, "Kako smo Celjani pomagali pri osvoboditvi Maribora", *Legionar*, 31. 1. 1937, št. 3; Jože Malenšek, "Iz prevratnih dni", *Legionar*, jun 1938, št. 6, bez paginacije; Anton Dolar "Proslava 20-letnice osvobojenja in ujedinjenja v Mariboru", *Legionar*, avgust 1938, št. 8. Dolar je pred tem objavil nekrolog "General Rudolf Maister", *Legionar*, 15. 12. 1936, št. 2, bez paginacije.

stovoljcev je bil prenesen tudi poziv Zveze Maistrovih borcev (ZMB) ob praznovanju 20. obletnice dogodkov, ki naj bi potekalo 14. in 15. avgusta 1938, vendar je bila prireditev na koncu odpovedana. Objavljena je bila tudi pesem Antona Mohorja z naslovom "General Maister", ki je vsebovala sporočilo: "Slovenski ti si general / do zmage nas boš popeljal."²⁵

Delovanje Združenja vojnih prostovoljcev je bilo povezano z urejanjem njihovih pravic, saj prostovoljec do takrat ni bil priznan status vojakov. Zato so člani združenja v skladu z ukazi štabov pristojnih vojaških oblasti začeli zbirati pričevanja o svojem sodelovanju pri osvoboditvi severnih območij. V ta namen so potekala pogajanja tudi z ministrom vojske in mornarice, generalom Milanom Nedićem, ki je tudi sam opozoril na svoje izkušnje s prostovoljci v prehodnem obdobju iz leta 1918 v 1919. Drugi cilj združenja je bil ohranjanje zgodovinskega spomina, zlasti dediščine vojne zgodovine, pri čemer si je članstvo prizadevalo za podelitev spominskih odlikovanj in urejanje materialnih pravic prostovoljcev.

Po uradnem dokumentu je Združenje štelo okoli 4.000 hrvaških članov. Po vzpostavitvi Neodvisne države Hrvaške je bilo Združenje preimenovano v Društvo hrvaških domobrancev za osvoboditev Medžimurja 1918–1919. V Hrvaškem državnem arhivu v Zagrebu se hrani škatla spisov glavnega odbora tega Društva, ki kaže, kako se je njihovo vodstvo prilagodilo novim okoliščinam.²⁶

Pri tem je potrebno spomniti, da je *Legionar* prenašal resolucije ZMB in da so bili odnosi med slovenskim in hrvaškim delom, glede na dostopna poročila, vse do leta 1939 harmonični.²⁷ Vendar pa so se leta 1939 v Zvezi legionarjev pojavile manjše težave, ki so nakazovale favoriziranje zagrebškega združenja. O tem je na seji Zveze legionarjev poročal Julij Guštin v imenu ZMB.²⁸ Po njegovih besedah je zagrebški del vodstva Združenja neposredno komuniciral z ministrstvom za vojsko in mornarico mimo slovenskih članov ter svojim članom dodeljeval ugodnosti. Iz kasnejših skupnih sej je razvidno, da je bil spor razrešen zaradi nadaljevanja skupnih akcij za uresničitev pravic prostovoljcev (izenačitev pravic s tistimi, ki so bili odlikovani s Karadordevo zvezdo z meči, zlato medaljo in Albansko spomenico). Z odlokom z dne 21. oktobra 1939 je bila ustanovljena Spomenica za boje za osvoboditev severnih krajev Jugoslavije.²⁹ Kralj je konec naslednjega leta podelil prve spomenice, vendar ostale prostovoljske pravice vse do propada Kraljevine niso bile urejene.

²⁵ *Legionar*, 31. 3. 1937, št. 3, bez paginacije.

²⁶ HDA, HR-HDA-1345, Društvo hrvatskih domobranaca.

²⁷ "Godišnja Glavna skupština Sveze Majstrovih borcev", *Legionar*, september 1937, št. 9, bez paginacije.

²⁸ "Savezne vijesti", *Legionar*, maj–junij 1939, br. 5–6, bez paginacije.

²⁹ "Ustanovljena je Spomenica na borbe za oslobođenje severnih krajeva Jugoslavije 1918–1919", *Vreme*, 22. 1939, br. 6375, str. 7.

Maistrova smrt je bila v hrvaških časopisih zabeležena s kratkimi obvestili. Opisan je bil kot pomemben slovenski general, borec in pesnik, ki je simboliziral narodno revolucionarnost in zaupanje v lastne moči, zaradi česar je med državljani Jugoslavije ostal nepozabno ime, zgled "pogumnega vojaka in resničnega domoljuba".³⁰ Izpostavljena je bila njegova pripadnost slovenstvu ter zasluga pri reševanju Maribora kot naravnega kulturnega in političnega središča južne Štajerske. Za del časopisja je bila njegova smrt velika izguba v okoliščinah, ko so primanjkovali "veliki narodni vzorni moralni kapitali".³¹ Nekateri časopisi so prenesli tudi bolj brutalne zapise, denimo, da je "očistil Maribor nevarne golazni".³² V hrvaškem časopisju je prenesen tudi članek Antona Dolarja, predsednika Zveze Maistrovih borcev.³³ Vsekakor so hrvaški časopisi izkazali priznanje in čast borcu, ki se je dokazal v ključnih trenutkih, ko so bile izборjene severne meje države, nastale po prvi svetovni vojni, hkrati pa je s tem poudarila nekatere skupne točke slovensko-hrvaških vezi.

³⁰ "General Rudolf Maister", *Varaždinske novosti*, 2. 8. 1934, št. 243, str. 2.

³¹ "Dva velika pokojnika", *Smotra slavenske politike*, 5. 8. 1934, št. 19, str. 2.

³² "General Maister, slovenski borac i pjesnik", *Jadranski dnevnik*, 4. 8. 1934, št. 116, str. 9.

³³ A. (Anton) Dolar, "General Rudolf Maister", *Sveopći privredni list*, 31. 12. 1938, št. 11–12, brez paginacije.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Članki in razprave /
Papers and Essays

DOI 10.32874/SHS.2025-04

Maistrov rod in razširjena družina

Martin Bele

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: martin.bele@gmail.com

Izvleček:

Prispevek obravnava razširjeno družinsko drevo slovenskega generala in pesnika Rudolfa Maistra. Ob pregledu do sedaj že obstoječe literature na temo Maistrove ožje družine (in drugih družinskih povezav) skuša avtor izčrpno izpopolniti do danes še obstoječe vrzeli, najti nove podatke ter popraviti tu in tam še vedno ponavljane ostale napake. Besedilo je avtor razdelil po poglavjih, in sicer glede na generacije v družini ter kraje njihovega bivanja. Raziskava temelji na znanstveni literaturi ter predvsem na podatkih iz več deset matičnih knjig s področja današnjih graško-sekavske škofije, mariborske nadškofije, ljubljanske nadškofije ter koprške škofije. Raziskavo slednjič dopolnjuje še dodelana genealoška preglednica. Večina vseh uporabljenih virov je danes digitalizirana, manjši del se nahaja v Nadškofijskem arhivu Maribor, Škofijskem arhivu Koper ter na župnijskem uradu v Ilirski Bistrici.

Ključne besede:

Rudolf Maister, družinsko drevo, Johann Georg Maister, Ptuj, Ljubljana, Borut Maister, Hrvoj Maister

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 289–316, 105 cit., 7 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvodne besede¹

General in pesnik Rudolf Maister spada med najpomembnejše slovenske osebnosti iz časa velikih političnih sprememb ob koncu prve svetovne vojne. V današnji slovenski javnosti je poznan predvsem kot nekdo, ki je za državo oz. kraljevino SHS uspel pridobiti Maribor ter mu s tem zagotoviti slovenski značaj. Danes se po njem imenujejo mnoge slovenske ustanove, društva, ulice in trgi. Njegovi kipi krasijo več slovenskih trgov, med drugim tiste v Mariboru, Ljubljani in Kamniku. Študij na temo njegovega vojaškega in političnega delovanja (predvsem v obdobju razpadanja Avstro-Ogrske) je v sedanjem času veliko, medtem ko je o njegovih prednikih, ožji in širši družini ter drugih družinskih povezavah napisanega precej manj. Prav tako se je v nekatera do sedaj napisana besedila prikradlo nekaj manjših netočnosti, ki smo jih skušali popraviti.

Cilj raziskave je bil v prvi vrsti najti nove podatke ter z njimi kar se da natančno zapolniti razne vrzeli, ki so na temo Maistrovega rodu (ter njegove razširjene družine) do danes še ostale. Prevratne dogodke v Mariboru in na Koroškem v času med letoma 1918 in 1920 (ter nasploh vse Rudolfovo politično delovanje) smo posledično pustili ob strani. Razpravo smo na koncu dopolnili še z genealoško preglednico.

Kot rečeno je bilo o življenju in delovanju Rudolfa Maistra do danes že mnogo napisanega. V času nastajanja tega prispevka je bilo tako mogoče naštetih že nekaj več deset naslovov monografij, zbornikov, člankov, kratkih življenjepisov in brošur ter spletne strani. Čisto nazadnje se je z njegovo družino v članku "Rojstna hiša in otroštvo" ukvarjala Alenka Juvan.² Pri raziskovanju njegovega rodu smo se še najbolj naslanjali a družinsko drevo, ki je bilo leta 2013 objavljenim v delu "Rudolf Maister: domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil: vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku" (avtorica je Marija Hernja Masten).³ Prav tako smo uporabljali prispevek "Rod in dom" izpod peresa Mihaela Glavana in Igorja Grdine. Slednji je leta 2018 izšel v zborniku *Rudolf Maister: sto let severne meje*.⁴ Razne podatke smo črpali iz spletne

¹ Razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Alenka Juvan, "Rojstna hiša in otroštvo", *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 43 (april 2024), str. 6–9 (dalje: Juvan, "Rojstna hiša").

³ Zora Torkar et al., *Rudolf Maister: domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil: vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku* (Kamnik, 2013), str. 12 (dalje: Torkar et al., *Rudolf Maister*).

⁴ Mihael Glavan in Igor Grdina, "Rod in dom", *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkar, Aleš Berger, Alenka Puhar, Mihael Glavan, Igor Grdina (Ljubljana, 2018), str. 7–87 (dalje: Glavan in Grdina, "Rod in dom").

strani z naslovom *Maistrova pot*, postavljene leta 2021,⁵ za razne nasvete pri pisanju smo poprosili tudi generalovega vnuka Boruta. Kar se tiče virov, smo razne informacije v prvi vrsti dobivali iz raznovrstnih matičnih knjig, pisanih v latinščini, nemščini ali slovenščini.⁶ V njih je priimek *Maister* skozi čas in v različnih trenutkih zabeležen tudi kot *Majster*, *Meister*, *Master* in celo *Masten*.

Najstarejši znani prednik Johann Georg Maister in vprašanje njegove provenience

Kot je bilo do sedaj že znano, je najstarejši znan Maistrov prednik (Johann) Georg, ki je, v sredini 18. stoletja, na Ptuj prišel iz okolice Ilza, nekaj več kot 40 km vzhodno od Gradca.⁷ Taisti Johann Georg Maister se je konec novembra 1751 na Ptuj poročil z Elizabeto rojeno *Koschen*, tedaj vdovo po lončarju Gašperju *Gebronsbegg*,⁸ s katerim se je (Ana) Elizabeta poročila leta 1747.⁹ Dve leti po svoji poroki je Johann Georg postal tudi polnopravni ptujski meščan, v vpisni knjigi meščanov pa je že bil označen tudi kot *Hafnermeister* oz. lončarski mojster.¹⁰ Umrl je še najverjetneje julija 1784 na Ptuj, ko v tamkajšnji mrliški knjigi zasledimo smrt moža po imenu Georg Meister (ime Johann torej manjka), ki je bil mestni lončarski mojster in je zaradi težav z gangreno (*Kalten Brand*) umrl v 67. letu starosti.¹¹

Pri iskanju rojstnega kraja in točnega datuma Johanna Georga Maistra naletimo na več težav. Priimek Ma(e)ister je bil sredi 18. stoletja v Ilzu in tamkajšnji širši okolici precej razširjen, prav tako pa je v tedanjih matičnih knjigah mrgolelo netočnosti. V širši okolici Ilza tako naletimo na (vsaj) pet možnih kandidatov. Ti so bili: 1) Hans Jörg, rojen 22. 3. 1716 (v kraju Gleisdorf, slabih 20 km zahodno od Ilza)¹² 2) Hans Jörg, rojen 28. 3. 1718 (v bližini Hartmannsdorfa,

⁵ "Otroštvo in mladost", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/otrostvo-in-mladost/maistrov-rod/>, pridobljeno: 29. 4. 2024.

⁶ Pri nastajanju pričujoče raziskave so mi skozi čas z raznimi nasveti in številnimi informacijami zelo pomagali Gregor Škafar, Borut Maister, dr. Vlasta Stavbar, dr. Gorazd Bajc, dr. Aleš Maver, dr. Gregor Antoličič, Stanko Fajdiga, Liljana Urlep, Luka Tul ter dr. Norbert Allmer. Za raznovrstno pomoč se vsem iskreno zahvaljujem.

⁷ Torkar et al., *Rudolf Maister*, str. 13; Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 7.

⁸ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 16.

⁹ NŠAM, Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 8.

¹⁰ "Otroštvo in mladost", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/otrostvo-in-mladost/maistrov-rod/>, pridobljeno: 9. 7. 2024.

¹¹ NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 193; "Krankheiten des Landvolks im 18./19. Jahrhundert", *Historisches Museum Hellental*, dostopno na: <https://historisches-museum-hellental.de/krankheiten-des-landvolks-im-18-19-jahrhundert.html>, pridobljeno: 4. 9. 2024.

¹² Diözesanarchiv Graz-Seckau (DAGS), Taufbuch Gleisdorf 1668–1724, str. 276.

10 km jugozahodno od Ilza)¹³ 3) Joannes Georgius, rojen 19. 4. 1719 (v kraju St. Margarethen an der Raab, 18 km jugozahodno od Ilza)¹⁴ 4) Joannes Georgius, rojen 26. 2. 1720 (v kraju Söchau, 11 km jugovzhodno od Ilza)¹⁵ ter 5) Joanes Georgius, rojen 6. 4. 1742 (v kraju Kalsdorf bei Ilz, 2,6 km severovzhodno od Ilza).¹⁶

Zadnjega izmed naštetih lahko izločimo takoj, saj se leta 1742 rojeni deček leta 1751 še ni mogel poročiti in biti leta 1753 sprejet med meščane na Ptuju. Glede ostalih se je moč odločiti glede na zapis v že omenjeni ptujski mrliški knjigi iz leta 1784. Glede na to, da je tedaj umrl Georg Maister umrl v 67. letu starosti, je treba izmed ostalih štirih možnosti izbrati tistega Johanna Georga, ki se je rodil 28. 3. 1718. Dotični Johann Georg je bil zakonski sin, sicer rojen v okolici Hartmannsdorfa oz. v kraju *Oberpergla* (morda današnji Oberberglen, slabih 5 km zahodno od Hartmannsdorfa). Njegov oče je bil kmet po imenu *Matthias*, mati pa *Elisabeth*, z dekliškim priimkom *Groß(in)*.¹⁷ Na danes nepoznan način je življenjska pot omenjenega Johanna Georga zanesla na Ptuj, kjer je že od 1555 obstajal tudi lončarski ceh.¹⁸

Naj na tej točki sicer še enkrat opozorimo, da so podatki v matičnih knjigah 18. in 19. stoletja večkrat netočni. Posledično je na vprašanje identitete Rudolfovega prednika možno odgovoriti le s pridržkom, da se zdi zgoraj izpostavljeni Johann Georg pravi pač glede na v tem trenutku znane podatke. Ob morebitnem odkritju novih informacij v prihodnosti bi se to znalo spremeniti. Vprašanje torej ostaja odprto.

Prve generacije na Ptuju in v okolici

Prva Johannova žena Elizabeta je marca 1760 umrla v starosti 35 let (vzrok smrti ni bil zabeležen).¹⁹ Johann se je že junija istega leta poročil s Kristino Weisskopf,²⁰ Ptujčanko in hčerjo Andreja *Weisskobb* ter njegove žene Ane Marije. Kristina je bila rojena poleti 1739.²¹ V naslednjih letih je rodila vsaj dva sino-

¹³ DAGS, Taufbuch Hartmannsdorf 1700–1718, str. 131.

¹⁴ DAGS, Taufbuch St. Margarethen an der Raab 1693–1743, str. 153.

¹⁵ DAGS, Taufbuch Soechau 1720–1742, str. 2.

¹⁶ DAGS, Taufbuch Ilz 1726–1751, str. 140.

¹⁷ DAGS, Taufbuch Hartmannsdorf 1700–1718, str. 131.

¹⁸ Cehovske organizacije so bile odpravljene leta 1859, ko je bila uzakonjena obrtna svoboda (Aleksander Žižek, *Skrivno življenje cebov: cebi Celja, Maribora in Ptuja med letoma 1732 in 1859* (Celje, 2012), str. 282; Nina Goznik, "Ptujška obrt v obdobju od druge polovice 18. stoletja do konca 19. stoletja", v: *Obrt na Ptujskem: zbornik ob 40-letnici OOO Ptuj*, ur. Barbara Štumberger (Ptuj, 2013), str. 88).

¹⁹ NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 72.

²⁰ NŠAM, Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 29.

²¹ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1773, str. 111.

va, in sicer Johanna Georga (ml.) ter Andreja Mathiasa. Pri slednjem je šlo za Rudolfovega pradedu. Prvi je bil rojen leta 1770,²² drugi 1774.²³ Tudi Johann Georg ml. je imel otroke. Njegovi potomci so v naslednjih desetletjih, kot kaže, še vedno živeli na Ptuj, in sicer na istem naslovu (št. 101), kjer je nekoč živel Johann Georg st. Tudi med njimi je bilo več lončarjev.²⁴ Kristina je umrla aprila 1788, vzrok njene smrti pa v mrliški knjigi ni bil zabeležen. Ob smrti je štela 38 let.²⁵

Andreas Mathias (njegove potomce najdemo kasneje na hišni št. 91) se je v začetku avgusta 1802 poročil z Ano Murko oz. Mork(in). V poročni knjigi je zabeležen kot sedemindvajsetletni lončarski pomočnik (*Hafnergeselle*). Ona je bila v tistem trenutku stara 32 let.²⁶ Ana in Andrej (ki je kasneje opravljal poklic grobarja) sta bila nato poročena slabi dve desetletji. On je slednjič umrl leta 1831, ona že 1820, oba zaradi težav s pljuči.²⁷ Imela sta vsaj eno hčer Jožefo, ki se je rodila leta 1805.²⁸ Medtem se je sin (in Rudolfov ded) Franc paru rodil že septembra 1801 (namreč v Grajeni, dobrih 9 km severovzhodno od Ptuja), torej še preden sta bila poročena.²⁹

Franc je bil nekaj časa mestni sodni sluga, zatem pa tudi on grobar³⁰ in zidar-ski pomočnik.³¹ Kot takega ga v letih 1826, 1827 ter 1835 najdemo označenega tudi v knjigi *Status animarum* župnije sv. Jurija na Ptuj.³² Spomladi 1823 se je poročil z nekaj let starejšo kajžarjevo hčerjo Barbaro Erjavec.³³ Barbarinega točnega rojstnega datuma mi ni uspelo najti. V *Status animarum* beremo, da je bilo njeno rojstno leto 1796.³⁴ Glede na dejstvo, da je bil njen oče (po imenu Tomaž) kajžar v Kaniži, bi smeli sklepati, da je pred poroko živela tam. Matična knjiga, ki bi pokrivala čas njenega rojstva, za ptujsko župnijo Sv. Petra in Pavla manjka.

Francev in Barbarin prvi sin Jožef je februarja 1833 umrl v devetem letu življenja. Dobra tri leta kasneje mu je sledil tretji sin in mlajši brat Janez Jurij,

²² NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1684–1743, str. 212.

²³ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1774–1785, str. 6.

²⁴ *Zapisnik duš – Status animarum župnije sv. Jurija na Ptuj za ožje mestno območje Ptuja za leta 1826, 1827 in 1835*, ur. Marija Hernja Masten (Ptuj, 2021), Zgodovinski arhiv na Ptuj, str. 128 (dalje: Hernja Masten, *Status animarum*).

²⁵ NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784, str. 146.

²⁶ NŠAM, Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1785–1837, str. 74.

²⁷ NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1805–1836, str. 236, 319.

²⁸ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1803–1822, str. 21.

²⁹ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Peter in Pavel, 1798–1804, str. 81.

³⁰ "Otroštvo in mladost", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/otrostvo-in-mladost/maistrov-rod/>, pridobljeno: 10. 7. 2024.

³¹ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1828–1853, str. 30 (*Maurergesell*); Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Poročna knjiga Trebnje, 1816–1885, str. 106.

³² Hernja Masten, *Status animarum*, str. 121.

³³ NŠAM, Poročna knjiga Ptuj – Sv. Peter in Pavel, 1806–1828, str. 17.

³⁴ Hernja Masten, *Status animarum*, str. 121.

1883 am 5 ^{ten} y ^{ten} Juni	Im allg ⁿ minim ^{al} Anzahl ⁿ lauf ⁿ Pestall ⁿ 7 ⁿ v.	Luxia Schmigotz vonn ⁿ so l ⁿ l ⁿ l ⁿ u ⁿ b ⁿ b ⁿ b ⁿ	1	1	64	Adema p ⁿ l ⁿ l ⁿ u ⁿ l. 2. 3.	1
am 6 ^{ten} y ^{ten} Juni	Stadt Pestall 101	Cajetan Maister ludig ⁿ h ⁿ f ⁿ f ⁿ f ⁿ l ⁿ	1	1	49	h ⁿ f ⁿ f ⁿ l. 2. 3.	l. h ⁿ

Izpis iz mrliške knjige za Rudolfovega strica Kajetana (spodaj) (NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1865–1885, str. 299)

star nekaj več kot šest let.³⁵ Četrtemu bratu Kajetanu je uspelo doseči odrasla leta. Rodil se je leta 1834. Bil je zadnji lončarski pomočnik iz Rudolfove veje družine.³⁶ Umrli je in šele junija 1883, in sicer za možgansko kapjo. Ob smrti je bil označen kot samski – očitno torej nikoli ni bil poročen.³⁷ Kar se tiče Rudolfove širše družine, je bil njegov oče potemtakem edini izmed omenjenih štirih bratov, ki je v svoji generaciji sploh imel otroke. Kot bo vidno v nadaljevanju, je bilo v naslednji generaciji enako s samim Rudolfom (ki se je poročil in imel otroke), njegova brata pa sta umrla mlada in neporočena.

Smrtnih datumov tako za Franca kot za Barbaro ne najdem tako v matičnih knjigah župnije Ptuj – Sv. Jurij, kot tistih Ptuj – Sv. Peter in Pavel. V *Status animarum* beremo, da sta leta 1835 (skupaj s sinovi) še živela na Ptuj (oz. v župniji Sv. Jurij).³⁸ Zatem sta se morda kam preselila in s Ptuja odšla oba, saj bi v nasprotnem primeru naši smrtne podatke vsaj za enega izmed njiju. Možna je tudi druga razlaga, na katero me je opozoril gospod Borut Maister. V mrliški knjigi Ptuj – Sv. Jurij najdemo za april 1842 vpis smrti grobarja po imenu Johann Maister. Ta je bil ob svoji smrti v 42. letu življenja, umrl pa je nenadoma, in sicer

³⁵ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1828–1853, str. 13, 57; NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1805–1836, str. 330, 349.

³⁶ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1828–1853, str. 119.

³⁷ NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1865–1885, str. 299.

³⁸ Hernja Masten, *Status animarum*, str. 121.

zaradi nesreče z možnarjem (*Pöller*), zaradi česar so izvedli sodno obdukcijo.³⁹ Možno bi torej bilo, da je prišlo pri vpisu v mrliško knjigo do pomote in je pri umrlem dejansko šlo za Franca in ne Janeza (oz. Johanna). Res je tudi, da bi bil, v primeru da navedeni smrtni datum drži, Franc star 40 let. Z drugimi besedami, bil bi v 41. letu življenja – ne pa v 42. letu, kot je zapisano v mrliški knjigi. Slednjič moramo vprašanje glede Francovega smrtnega kraja in točnega datuma prav tako pustiti odprto.

Rudolfova primarna družina in prva leta njegove odrasle dobe

Rudolfov oče Franc (ki je ime očitno dobil po svojem očetu) je bil drugi sin v družini. Rodil se je februarja 1826 na Ptuju.⁴⁰ Najprej se je v skladu z družinsko tradicijo najprej izučil za lončarja, po opravljeni vojaški službi pa se je zaposlil kot nadzornik v finančni straži. Leta 1867 je bil povišan v finančnega preglednika. Spricho službe se je večkrat selil. Služboval je v Celovcu, Beljaku, Špitalu, Velikovcu, v Postojni, v Novem mestu in v Trebnjem.⁴¹ V začetku maja 1867 se je poročil z nekaj manj kot desetletje mlajšo učiteljevo hčerjo Frančiško (oz. Franjo ali Fani) Tomšič iz Trebnjega. Medtem ko je sam štel 41 let, jih je nevesta 33.⁴² Njen oče je bil organist, učitelj in gostilničar. Bil je dvakrat poročen in trije izmed njegovih sinov so bili prav tako učitelji. Vsaj dva izmed njih sta (kakor oče) tudi pisala in objavljala pesmi.⁴³

Kot je bilo v preteklosti že izpostavljeno, si je Franc družino za tiste čase sorazmerno pozno ustvaril najbrž zaradi svojih neprestanih selitev.⁴⁴ Dve desetletji po poroki, ko je bil sveže upokojen, je Franc (v Kranju) umrl za kapjo (*Schlagfluß*). Zgodilo se je to proti koncu novembra 1887, ko je štel 61 let.⁴⁵ Njegova vdova Frančiška je zatem živela še več desetletij in slednjič (za kostno

³⁹ Pri besedi *Pöller* oz. *Pöller* je šlo najverjetneje za možnar, oz. manj verjetno za puško za signaliziranje ter slavnostno streljanje oz. za ognjemet ("Pöller", *DUDEN*, dostopno na: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Boeller>, pridobljeno: 3. 9. 2024; "možnar", *Fran*, dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=mo%C5%BEnar>, pridobljeno: 3. 9. 2024; NŠAM, Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1838–1864, str. 35 (kot vzrok smrti najdemo napisano: *durch des Springen eines Pöllers plötzlich, gerichtlich obduziert*)).

⁴⁰ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1822–1853, str. 30.

⁴¹ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 7.

⁴² NŠAL, Poročna knjiga Trebnje, 1816–1885, str. 106.

⁴³ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 7–8.

⁴⁴ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 7.

⁴⁵ NŠAL, Mrliška knjiga Kranj, 1877–1905, str. 92.

Maistrova družina:
oče Franc, mati
Frančiška, sinovi
Artur, Ernest in
Rudolf, 1875 (Zasebni
arhiv družine Maister)

gnilobo) umrla šele julija 1922 (na Uncu).⁴⁶ Franja je bila pokopana na Uncu,⁴⁷ Franca pa so prvotno pokopali v Kranju. V nasprotnem primeru bi v mrliški knjigi zelo verjetno namreč našli pripis, da je bilo njegovo truplo z namenom pokopa prepeljano drugam. Kasneje so Francevo truplo premestili na menge-

⁴⁶ NŠAL, Mrliška knjiga Unec, 1871–1925 (dvojnik); Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 8.

⁴⁷ Torkar et al., *Rudolf Maister*, str. 14; "Stoletnica smrti Frančiške Maister (1834–1922)", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/novica/stoletnica-smrti-franciske-maister-1834-1922/>, pridobljeno: 19. 8. 2024.

ško pokopališče. Možno je tudi, da so iz groba v Kranju prenesli le grudo prsti in na grob v Mengšu pripisali njegovo ime.⁴⁸

Franc se je tudi po poroki veliko selil. Zdaj je imel ob sebi vedno številčnejšo družino. Rudolf je bil tretji (in zadnji) otrok v družini. Imel je starejša brata Arturja in Ernesta, vsak izmed bratov pa je bil rojen v drugem kraju. Najstarejši Artur (oz. *Arthur Julius Franz de Paola*) se je decembra 1868 rodil še v Trebnjem.⁴⁹ Srednji Ernest (oz. *Ernst Josef Franz de Paul*) je bil rojen v Dobah (nekaj manj kot 1,5 km vzhodno od Kostanjevice na Krki).⁵⁰ Kdaj se je družina preselila v Kamnik, ni znano, vsekakor pa se je to zgodilo pred koncem marca 1874,⁵¹ ko se je že tam rodil še najmlajši Rudolf (oz. *Rudolf Josef Franz de Paula*).⁵²

Kot kaže, je bil eden izmed krstnih zavetnikov vseh treh sinov sv. Frančišek Pavelski oz. Paolski, čeprav se na njegov god (ta je vedno bil 2. aprila) ni rodil nobeden izmed bratov. Prav tako na ta datum nihče izmed njih ni bil krščen. Ugibamo lahko, da je torej šlo za družinsko tradicijo in da je bil isti svetnik krstni zavetnik tudi v očetovem in dedovem primeru. Pri slednjih dveh v krstnih knjigah sicer ni natančnejšega navajanja krstnega zavetnika temveč piše v obeh primerih le Franc (oz. dobesedno *Franciscus* ter *Franz*).⁵³ Ni bilo nujno, da je dobil otrok zgolj ime svetnika, na katerega god se je rodil. Običajno so upoštevali pravilo, naj med rojstnim dnevom in godom ne mine več kot tri tedne in da se ne krščuje po svetnikih, ki godujejo pred rojstnim dnevom. V Rudolfovem primeru so to pravilo upoštevali. Glede na to, da se je ded Franc rodil septembra, je bil njegov zavetnik verjetno sv. Frančišek Asiški. Pri sinu Francu, rojenem februarja, pa je bil Frančišek Pavelski očitno najbližji, čeprav že odmaknjeni Franc.

Kmalu po Rudolfovem rojstvu je vsa družina preselila v Mengeš. Točnega podatka o tem, kdaj se je to zgodilo, ni, očitno pa se je to moralo zgoditi do začetka junija, ko je tam preminil Rudolfov prvi brat Artur (*Majster*). Artur je bil tedaj star sedem let, vzrok njegove smrti pa je bila davica (*Dyphtheritis*). Pokopan je bil na pokopališču v Mengšu.⁵⁴ Ernest (*Meister*) je postal železniški uradnik (*Eisenbahnbeamte*), a tudi on ni dočakal visoke starosti. Konec julija 1897 je umrl na Rakeku, in sicer za pljučno jetiko (*Lungentuberkulose*). Bil je star 26 let in samski. Njegovo telo je bilo zatem prepeljano v Mengeš in pokopano tam.⁵⁵

⁴⁸ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 11.

⁴⁹ NŠAL Krstna knjiga Trebnje, 1868–1890, str. 6.

⁵⁰ NŠAL Krstna knjiga Kostanjevica na Krki, 1867–1896, str. 21.

⁵¹ Juvan, "Rojstna hiša", str. 7.

⁵² NŠAL Krstna knjiga Kamnik, 1851–1879, str. 171.

⁵³ NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Peter in Pavel, 1798–1804, str. 81; NŠAM, Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1822–1853, str. 30.

⁵⁴ NŠAL, Mrliška knjiga Mengeš, 1856–1881, str. 175; Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 10.

⁵⁵ NŠAL, Mrliška knjiga Cerknica, 1872–1905, str. 263.

Spominska plošča na pokopališču v Mengšu ("Spominska plošča na pokopališču v Mengšu", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolf-maister.si/maistrova-pot/menges/>, pridobljeno: 7. 2. 2025, foto: Zora Torkar)

Tudi v času Rudolfovega otroštva se je družina Maister pogosto selila. Nekje do leta 1876 so preselili v Mengeš, kjer je Rudolf hodil v dva razreda ljudske šole. Zatem se je družina zopet preselila – tokrat v Kranj. Tam se je Rudolf vpisal na nižjo gimnazijo,⁵⁶ kjer je drugi razred zaradi latinščine moral ponavljati. Zaključil jo je leta 1890. Vmes mu je, kot rečeno, umrl oče. Kasneje sta mu pri šolanju pomagala stric in teta Lovrenc in Matilda Sebenikar. Lovrenc je bil tudi uradni skrbnik Maistrovih otrok. Rudolf se je v šolskem letu 1890/1891 vpisal na ljubljansko gimnazijo in leta 1892 v domobransko kadetnico (oz. *Landwehrkadetenschule*) na Dunaju. Končal jo je v dveh letih in si odprl življenjsko pot poklicnega c. in kr. častnika.⁵⁷ Najprej je bil član domobranskega bataljona v Ljubljani, zatem pa pehotnega regimenta v Celovcu. Novembra 1895 je postal

⁵⁶ Juvan, "Rojstna hiša", str. 8–9.

⁵⁷ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 11–12; "Ljubljana", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/ljubljana/>, pridobljeno: 21. 10. 2024.

Mladi Rudolf Maister – Vojanov okoli leta 1901 (Rudolf Maister Vojánov, *Poezije*, posodobljena izdaja iz leta 1904 (Ljubljana, 2001), str. 2)

poročnik in zatem še naprej služboval po raznih krajih dvojne monarhije.⁵⁸ V tem času mu je umrl tudi drugi brat Ernest. Med drugim je bil Rudolf v zadnjih letih 19. stoletja nastanjen v Ljubljani, Gradcu (tu je napredoval v stotnika), zatem pa (že v prvih letih 20. stoletja) v Brucku ob Leithi. V istih letih se je tudi poročil (1905).⁵⁹

⁵⁸ Torkar et al., *Rudolf Maister*, str. 14; "Ljubljana", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/ljubljana/>, pridobljeno: 21. 10. 2024.

⁵⁹ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 12–20; Vlasta Stavbar in Majda Potrata, "Pomembna ženska", *Dragi Maister, na te mi bo spomin... ob 100. obletnici bojev za severno mejo in slovenski Maribor*, ur. Aleš Arih in Barbara Arih (Maribor, 2018), str. 16 (dalje: Stavbar in Potrata, "Pomembna ženska"); *Ljubljana*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/ljubljana/>, pridobljeno: 21. 10. 2024.

Žena, otroci in kasnejše generacije

14. marca 1905 se je Rudolf v ljubljanski frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja (na današnjem Prešernovem trgu – tedaj se je trg imenoval Marijin trg) poročil z Marijo (oz. Marico) Sterger.⁶⁰ Nevestin oče je bil ljubljanski zdravnik Stanislav oz. Stanko Sterger, po rodu z Dolenjskega. Rodil se je aprila 1850 v Hrastju v bližini Šentjerneja, in sicer očetu Jakobu (ki je bil posestnik oz. *Realitätenbesitzer*) ter materi Antoniji (roj. *Mozbiller*).⁶¹ Po novomeški gimnaziji je Stanko na Dunaju študiral medicino in kasneje kot zdravnik (*k. k. Bezirksarzt*) služboval v Logatcu. Konec aprila 1883 poročil z Antonijo Marijo,⁶² hčerjo tržaškega veletrgovca z lesom Jakoba Mankoča (slednji je bil izvorno iz Pivke oz. Šent Petra na Krasu)⁶³ ter njegove žene Marije Obersnel (izvorno iz Divače).⁶⁴ Antonija je bila kasneje označena kot gospa "vsled svojega blagega srca in svoje posebne uljudnosti pri vseh, ki so jo poznali visoko čislana".⁶⁵ Med Antonijinimi sorojenci je bila tudi (mlajša) sestra Ljudmila (Milka) Mankoč, kasneje dejavna kot narodnoobrambna in karitativna delavka.⁶⁶

Slabi dve leti po poroki se je Stanislavu in Antoniji v Cerkovski vasi (danes Gorenji Logatec) rodila hči Marija Antonija (oz. Marica ali Mary),⁶⁷ bodoča Rudolfova nevesta. Maričina mati je že decembra 1886 umrla zaradi shirano-sti (*Abzebrung*). V *Slovenskem narodu* lahko v njeni osmrtnici zasledimo, da je umrla "po dolgotrajni in mučni bolezni".⁶⁸ Od nje se je v domačem kraju najprej poslovila ogromna množica ljudi, nato pa je bila njena krsta z vlakom prepevljana v Trst in bila tam pokopana v "lastni rodbinski rakvi" (na pokopališču sv. Ane).⁶⁹ Marija je imela tudi malenkost mlajšo sestro Stanislavo, ki pa je ob svoji

⁶⁰ Pomota, da sta se Rudolf in Marija poročila v ljubljanski šempetrski cerkvi morda izhaja iz dejstva, da je v poročni knjigi njegov naslov zabeležen kot "Sv. Petra cesta 97". Dotična cesta od leta 1952 sicer nosi ime Trubarjeva cesta in se res začne na Prešernovem trgu ter teče mimo cerkve sv. Petra (NŠAL, Poročna knjiga Ljubljana – Marijino Oznanjenje, 1905–1910, str. 14; Vlado Valenčič in Rezka Traven, *Ljubljanske ulice* (Ljubljana, 1980), str. 122 (geslo: 1015. Trubarjeva cesta)).

⁶¹ NŠAL, Krstna knjiga Šentjernej, 1831–1865, str. 165.

⁶² Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 21; Majda Šlajmer Japelj, "Marija Maister (1885–1938)", v: *Pozabljena polovica; Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Maja Savelli in Goran Č. Potočnik (Ljubljana, 2012), str. 212 (dalje: Šlajmer Japelj, "Marija Maister").

⁶³ "Antoinetta (Antonija) MANKOČ", *Geneanet*, dostopno na: <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=en&n=mankoc&p=antoinetta+antonija>, pridobljeno: 21. 10. 2024.

⁶⁴ Škofijski arhiv Koper (ŠAK), Matična knjiga krščenih, zvezek II, 1821–1883, str. 3; Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 21.

⁶⁵ "Dopisi – Iz Logatca", *Slovenski narod*, 24. 12. 1886, št. 294, str. 3.

⁶⁶ "Mankoč, Milka (1866–1954)", *Primorski slovenski biografski leksikon*, dostopno: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi925010/>, pridobljeno: 27. 8. 2024.

⁶⁷ NŠAL, Krstna knjiga Gornji Logatec, 1873–1903, str. 169.

⁶⁸ "Antoinetta Sterger – Osmrtnica", *Slovenski narod*, 22. 12. 1886, št. 292, str. 4.

⁶⁹ NŠAL, Mrliška knjiga Gornji Logatec, 1874–1922, str. 89; "Dopisi – Iz Logatca", *Slovenski narod*, 24. 12. 1886, št. 294, str. 3.

Rudolf s svojo družino
in materjo Frančiško
v Przemyslu,
1910 (Zasebni arhiv
družine Maister)

smrti še ni bila stara eno leto. V mrliški knjigi je bila kot vzrok za njeno smrt prav tako navedena shiranost.⁷⁰ Po ženini in hčerini smrti se je ovdoveli zdravnik Stanko Sterger (leta 1894) preselil v Ljubljano. Njegova preživela hči Marija se je začela šolati. Pridobila si je tedanjo najvišjo izobrazbo za dekleta, namreč triletno višjo dekleško šolo. Kasneje je dobro govorila nemško in francosko.⁷¹ Z Rudolfom, ki je bil tedaj nadporočnik v deželni brambi, se je kot rečeno poročila v sredini marca 1905, dva meseca po svojem dvajsetem rojstnem dnevu. Ker

⁷⁰ NŠAL, Krstna knjiga Gornji Logatec, 1873–1903, str. 188; NŠAL, Mrliška knjiga Gornji Logatec, 1874–1922, str. 91.

⁷¹ Stavbar in Potrata, "Pomembna ženska", str. 16; Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 21.

je bila po tedanji zakonodaji še mladoletna (oz. še ni bila stara 24 let), je morala ob poroki med drugim predložiti očetovo dovoljenje.⁷² V zakonu je Marija možu kasneje veliko pomagala, čeprav se v javnosti ni pogosto pojavljala. Leta 1919, ko se je Rudolf pogajal z antantnimi delegati, je prevajala pogovore.⁷³

V zakonu sta se Rudolfu in Mariji rodila dva sinova, oba v Ljubljani. Prvi Hrvoj (*Hrvoj Stanislav Franc (Sal.)*) je bil rojen v začetku decembra 1905,⁷⁴ drugi Borut (*Borut Marija*) pa sredi junija 1908.⁷⁵

Zelo kmalu zatem, namreč novembra istega leta – je bil Rudolf premeščen daleč na severovzhod v, namreč v Przemysl v pokrajini Galiciji (na današnjem Poljskem),⁷⁶ kamor mu je avgusta 1909 sledila tudi družina. Zatem je Rudolf napredoval v stotnika in poveljnika podčastniške šole. Novembra 1913 je bil premeščen v Celje in tam postal poveljnik bataljona t. i. črne vojske. V Celje mu je ponovno sledila družina.⁷⁷ A tudi tu pa ni ostal dolgo. Ko se je poleti 1914 začela prva svetovna vojna, je to zanj, kot za poklicnega vojaka, pomenilo velike spremembe. 25. junija 1914 je bilo v monarhiji uvedeno izredno stanje, kar je pomenilo prenos civilne administracije na vojaško, a ne v vseh delih države na isti način. V Avstriji je bila ukinjena osebna svoboda, uvedeno je bilo kaznovanje za motenje javnega miru in mobilizacije, uvedena je bila tudi stroga pisemska in medijska cenzura. Določeno je bilo sodelovanje državnih in mestnih uradnikov pri obrambi države in ravno uradniki naj bi bili pri izkazovanju patriotskih čustev zgled ostalemu prebivalstvu.⁷⁸

Rudolf je bil še konec istega leta premeščen v Maribor. Naprej je bil referent pri tamkajšnjem okrožnem poveljstvu črne vojske,⁷⁹ junija 1916 pa je bil imenovan za začasnega poveljnika. Nemški nacionalisti so ga nekajkrat ovadili, tako da je na začetku leta 1917 iz Gradca prišla komisija, ki je Maistra svarila v zvezi z njegovimi domnevnimi prestopki. V napeti situaciji je bil ponovno spomladi istega leta. Proti Maistru so tedaj sprožili vojaško preiskavo pred graškim vojaškim sodiščem, očitno zaradi njegove proslovenske oz. projugoslovanske usmerjenosti. Vojaška komisija je Rudolfov primer preiskala, od njega zahtevala opravičilo, hujših sankcij pa ni izrekla. Da bi ga izločili iz domače sredine, so ga marca 1917 začasno premestili v Gradec, kjer je dobil 20 dni garnizijskega

⁷² NŠAL, Poročna knjiga Ljubljana – Marijino Oznanjenje, 1905–1910, str. 14.

⁷³ Štajmer Japelj, "Marija Maister", str. 213.

⁷⁴ NŠAL, Krstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter, 1900–1907, str. 322.

⁷⁵ NŠAL, Krstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter, 1908–1911, str. 72.

⁷⁶ "Ljubljana", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/ljubljana/>, pridobljeno: 29. 8. 2024.

⁷⁷ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 23–24.

⁷⁸ Petra Svoljšak, "Med zlomom in prelomom", v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), str. 41.

⁷⁹ Torkar et al., *Rudolf Maister*, str. 15.

Rudolf Maister z ženo Marijo (Marico) ter sinovoma Hrvojem in Ernestom, 1916 (Bruno Hartman, *Rudolf Maister: general in pesnik* (Ljubljana, 1998))

zapora. Še v kazenskem obdobju pa je celo napredoval v čin majorja in maja 1917 postal stalni poveljnik mariborskega okrožja črne vojske. Pri tem mu je morda pomagal slovenski politik Anton Korošec.⁸⁰

Rudolfova družina se je v Maribor preselila v začetku leta 1915. Živel so na Meljski cesti 11, za glavno železniško postajo, v bližini domobranske vojašnice, kjer je Rudolf služboval. Če je bilo nujno, je poveljeval kar iz stanovanja. V tistem trenutku je imel Maribor docela nemški videz. Hrvoj in Borut sta se šolala v vadnici, kjer je bilo vsaj nekaj tudi slovenščine. Rudolf je rad zahajal v Narodni dom, kjer je imel stike s slovenskimi politiki in častniki. V prvih dveh letih vojne je živel še precej urejeno življenje. Žena Marija se je vse bolj uveljavljala v ženskem društvenem in dobrodelnem življenju. Avgusta 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen Narodni svet, za njim so nastali še pokrajinski narodni sveti, med njimi Narodni svet za Štajersko. Konec oktobra 1918 se je v Mariboru sestal nemški občinski svet in razglasil mesto ob Dravi za sestavni del tedanje Nemške Avstrije. Rudolf Maister tega ni hotel priznati in je v začetku novembra istega leta Maribor (ter vso Spodnjo Štajersko) za posest Države SHS,⁸¹ oz. sebe za vojaškega poveljnika Države SHS v mestu. Narodni svet za Štajersko ga je

⁸⁰ Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 25–26.

⁸¹ Prav tam, str. 27.

razglasil za generala, s tem pa si je Rudolf pridobil tudi politično podporo.⁸² Zatem je razglasil mobilizacijo, na osnovi katere sta bila ustanovljena Mariborski pešpolk in Celjski polk. V noči na 23. novembra 1918 so razorožili zadnjo nemško vojaško formacijo, *Schutzwehr*.⁸³ Po bojih za severno mejo v letih 1918 in 1919⁸⁴ in plebiscitu oktobra 1920 se je vrnil v Maribor. Medzavezniška plebiscitna komisija, ki je organizirala izvedbo plebiscita, o Rudolfovem delovanju v času priprav na glasovanje ni imela pozitivnega mnenja.⁸⁵ Leta 1923 je bil Rudolf upokojen. Deset let kasneje je bil razglašen za častnega meščana mesta Maribor.⁸⁶

Rudolfovo zgoraj omenjeni tast Stanko Sterger (*K. K. Sanitäts - Inspector i. R.*) je bil "znan in spoštovan po celi kranjski deželi" ter "odličen pevec in tako prijeten družabnik, da je bil povsod duša družabnega življenja". V zadnjih letih svojega življenja je dlje časa živel skupaj s svojo hčerjo Marijo (oz. očitno z vso družino) "v Galiciji in potem v Celju".⁸⁷ Očitno je zaradi slabega zdravja potreboval njeno pomoč oz. oskrbo. Umrli je konec leta 1915 v Mariboru,⁸⁸ kot vzrok njegove smrti pa v matični knjigi zasledimo vnetje ledvic (*Nephritis*) ter pljučni edem (*Lungenödem*).⁸⁹

Družina Maister je v Mariboru med letoma 1922 in 1934 živela na ulici, ki so jo poimenovali po Rudolfu,⁹⁰ tamkajšnjo hišo pa je slednji podedoval po svoji teti.⁹¹ Danes je na hiši še zmeraj spominska tabla. Marija je zavzeto skrbe-

⁸² Damijan Guštin, "Oborožene sile Države SHS", v: *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005), str. 193–194.

⁸³ Darko Friš, Gregor Jenuš in Ana Šela, "Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo: "Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!", *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020), str. 114–115.

⁸⁴ Andrej Rahten, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges": ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 794, 799–800.

⁸⁵ Darko Friš, Janez Osojnik in Gorazd Bajc, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, št. 3 (2018), str. 932–935; Janez Osojnik, Gorazd Bajc in Mateja Matjašič Friš, "Koroška leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu – britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 536–543.

⁸⁶ "Maribor", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/maribor/>, pridobljeno: 28. 10. 2024.

⁸⁷ "Umrli je v Mariboru včeraj", *Slovenski narod*, 31. 12. 1915, št. 300, str. 4; "V spomin dr. Stanku Stergerju", *Slovenski narod*, 12. 1. 1916, št. 294, str. 4.

⁸⁸ "Stanislaus STERGER", *Geneanet*, dostopno na: <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=es&p=stanislau&n=steger>, pridobljeno: 22. 10. 2024.

⁸⁹ NŠAM, Mrliška knjiga Maribor – Sv. Marija, 1915 (dvojniki), str. 342.

⁹⁰ Današnja mariborska Maistrova ulica je leta 1919 nastala iz starejših Am Stadtpark ter Bismarck Strasse. Med letoma 1941 in 1945 je ulica nosila ime Bismarck Strasse, zatem ponovno Maistrova ulica (Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice nekoč in danes* (Miklavž na Dravskem polju, 2015), str. 159 (geslo: 301. Maistrova ulica)).

⁹¹ Šlajmer Japelj, "Marija Maister", str. 213.

la za šolanje svojih dveh sinov. Po Rudolfovi upokojitvi leta 1923 sta zakonca redno zahajala na Unec k sorodnikom.⁹² Marija se je udeležila mednarodnega ženskega kongresa v Dubrovniku ter je za kongres lige narodov v Ženevi leta 1936 pripravila predavanje. Od leta 1932 dalje je bila članica odbora Ljudske univerze v Mariboru. Sodelovala je tudi v francoskem krožku v Mariboru ter mu predsedovala do svoje smrti. Za to jo je tudi odlikoval francoski konzul. Pri starosti 53 let je zbolela za rakom na želodcu in septembra 1938 umrla. Še istega meseca so jo pokopali v družinski grobnici.⁹³ Takega pogreba kot ona v Mariboru baje še nikoli ni imela nobena žena. V *Slovenecu* so ob tej priložnosti pisali, da se je "na tisoče ljudi se je zgrnilo na Pobrežju, da ni bilo prostora za toliko množico med grobovi." Predvsem množično so bili, kot kaže, prisotni nekdanji Maistrovi borci. Ban Marko Natlačen na pogrebu ni bil osebno prisoten, je pa bil tam tedanji predsednik mariborske mestne občine Alojzij Juvan.⁹⁴ "Izredno pa je bilo število ženstva, ki so spremile prvo damo Maribora k pogrebu."⁹⁵

Rudolf je v Uncu na Notranjskem umrl že dobra štiri leta pred svojo ženo. Tudi on je bil pokopan na Pobrežju. Tudi na njegovem pogrebu se je zbralo ogromno ljudi, tedanje slovensko časopisje pa je o dogodku objavljalo dolge članke. V *Slovenskem gospodarju* najdemo npr. članek z naslovom "Osvoboditelj Maribora †". Pisec omenjenega članka je bil do ravno umrlega generala kakopak zelo pozitivno opredeljen. V članku izvemo, da je bilo generalovo truplo iz Rakeka, preko Ljubljane in Celja prepeljano v Maribor, kjer so se ob njegovi krsti na magistratu neprestano drenjale množice in ob krsto polagale vence. 28. 7. je pogrebne obrede pred magistratom opravil tedanji lavantinski škof Ivan Jožef Tomažič, poslovilni govor pa je imel tedanji mariborski mestni načelnik Franjo Lipold.⁹⁶ Nato so na topovski lafeti krsto v "dolgem – dolgem sprevodu odpeljali na Pobrežje, kjer so jo položili na mestnem pokopališču v grobnico". Zatem je spet bilo nekaj govorov, vojaška godba je zaigrala žalno koračnico, vse skupaj pa se je zaključilo s salvo topovskih strel.⁹⁷

⁹² Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 17.

⁹³ Šlajmer Japelj, "Marija Maister", str. 214–215.

⁹⁴ Dr. Juvan je mariborski občini načeloval med letoma 1928 in 1931 ter ponovno med letoma 1935 in 1941 (Darko Friš in Nina Gostenčnik, "Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: *Šnovalci sodobnega mesta ob Dravi: mariborski župani: 1850–1941*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 444, 448–453).

⁹⁵ "Gospa Maistrova na zadnji poti", *Slovenec*, 22. 9. 1938, št. 218, str. 3.

⁹⁶ Dr. Tomažič je bil lavantinski škof med letoma 1933 in 1949. Dr. Franjo Lipold je načeloval mariborski občini med letoma 1931 in 1935 (Nina Gostenčnik, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989, 1015; Ilaria Montanar, "Der Bischof Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) im Licht der Korrespondenz mit P. Michael Hofmann (1860–1946)", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 1 (2011), str. 111–113).

⁹⁷ "Osvoboditelj Maribora †", *Slovenski gospodar*, 1. 8. 1934, št. 68/31, str. 3–4.

Grob družine Maister na poboškem pokopališču, november 2024 (foto: Martin Bele)

TedANJI avstrijski časopisi v istem času dolgih člankov Maistru niso posvečali. Če so generalovi smrti sploh posvetili pozornost, je bilo vsemu skupaj namenjenih le nekaj vrstic, kjer umrli vsekakor ni bil opisan kot junak. V časopisu *Grazer Volksblatt* je bila Maistrova smrt na predzadnji (enajsti) strani tako omenjena le z enim stavkom.⁹⁸ Časopis *Steirische Alpenpost* mu je namenil devet vrstic. Tam je bilo poleg njegove smrti med drugim omenjeno, da je umrli leta 1918 prestopil na stran jugoslovanske vojske, da je v bojih, ki so sledili, stal v ospredju ter⁹⁹ da je do nemškega prebivalstva Spodnje Štajerske nastopal z

⁹⁸ "Todesfälle", *Grazer Volksblatt*, 27. 7. 1934, št. 169, str. 11.

⁹⁹ Glede tega podrobneje med drugim: Gregor Antoličič, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mari-borske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 938–941, 943.

izjemno trdoto.¹⁰⁰ V mariborskem *Mariborer Zeitung* so o Maistru pisali popolnoma drugače – pri tem je svojo vlogo najbrž igrala cenzura. Na četrti strani številke, ki je izšla dva dneva po njegovi smrti, so mu posvetili kake pol strani dolg članek z naslovom "General Rudolf Maister". V njem so poročali, da je general umrl za srčnim infarktom, nato pa bil slovesno pokopan v Mariboru. Opisan je bil kot odličen mož, pesnik, človek z viteškim značajem ter očetovski tovariš (svojim) vojakom, čigar srce ni sovražilo nasprotnika, ki ga je premagal. Članek se je končal z besedami "*Ehre seinem Angedenken!*" [Slava njegovemu spominu!].¹⁰¹

Oba sinova Rudolfa in Marije sta bila rezervna častnika Vojske Kraljevine Jugoslavije. Hrvoj je po končani gimnaziji v Mariboru na Dunaju študiral ekonomijo. Borut je končal realko in postal gradbeni inženir. V času očetove smrti je bil Hrvoj zaposlen na banski upravi v Ljubljani, Borut je medtem delal v Zagrebu. Po nacističnem napadu na Kraljevino Jugoslavijo se je Borut naselil na Uncu, Hrvoj pa je odšel v Italijo.¹⁰² Borut se je konec marca 1940 v Mariboru (v frančiškanski baziliki Matere Usmiljenja) poročil s Sonjo (*Sonjo Emo Marijo Josipino*) Zalokar.¹⁰³ Nevesta je bila izvorno iz Ilirske Bistrice, kjer se je rodila jeseni leta 1920. Njena oče Karol (ki je bil veleposestnik) in mati Ema (roj. Žnidaršič) sta se poročila oktobra 1918.¹⁰⁴ Hrvoj je bil kratek čas sicer poročen z Marijo Marušo Vrančič, a otrok nista imela. Borut in Sonja sta imela tri otroke, in sicer Bojano, Stojana in Boruta. Bojana in Stojan sta v času pisanja tega prispevka že pokojna. Bojana (por. Bimont) je z možem imela enega sina. Stojan, prav tako poročen, je imel eno hčer. Borut ima s partnerko hčer in sina.¹⁰⁵

¹⁰⁰ "General Maister Gestorben", *Steirische Alpenpost*, 10. 8. 1934, št. 32, str. 2 ("Er trat beim Umsturz im Jahre 1918 sofort zur jugoslawischen Armee über und stand in den Kämpfen um Marburg gegen Österreich im Vordergrund. Für die Besetzung von Marburg wurde ihm der Generalstitel verliehen. Gegen die deutsche Bevölkerung Untersteiermarks ging er mit äußerster Härte vor"); Gregor Jenuš in Dejan Valentinčič, "Nemško-govoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 667–670; Jurij Perovšek, "Slovenci in Država Slovenecv, Hrvatov in Srbov", v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), str. 62–63, 71–73.

¹⁰¹ "General Rudolf Maister", *Mariborer Zeitung*, 28. 7. 1934, št. 169, str. 4 ("...der damalige Major Rudolf Maister inmitten allgemeiner Ratlosigkeit und mangelnder Entschlußkraft jener, die den jugoslawischen Nationalstaat zu begründen sich anschickten, hart und unerbittlich, aus eine einzige Karte setzend, zugriff und das unabänderliche Präjudiz schuf für die definitive Zugehörigkeit der Draustadt zum Nationalstaat der Serben, Kroaten und Slowenen. General Maister bewies damals, daß die Tat den Vorrang hat vor dem Wort. Ohne Pathos, mit der schlichten Gebärde des soldatischen Pflichtmenschen griff dieser Mensch, unbekümmert und sein persönliches Schicksal, in das Geschehen ein... Sein soldatisches Herz kannte keinen fanatischen Haß gegenüber dem Gegner, den er bezwang").

¹⁰² Glavan in Grdina, "Rod in dom", str. 58–61.

¹⁰³ NŠAL, Krstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter, 1908–1911, str. 72.

¹⁰⁴ Župnijski urad Ilirska Bistrica (ŽUIB), Krstna knjiga Ilirska Bistrica, 1913–1929, str. 125.

¹⁰⁵ Za vse zgoraj navedene podatke se zahvaljujem g. Borutu Maistru.

Zaključne misli

Rudolf Maister je med Slovenci še danes zapisan kot borec za Maribor in slovensko severno mejo. Prav tako se ga še vedno spominjajo v njegovi družini. Za svoja kasnejša močna patriotska čustva se je Maister moral najbrž zahvaliti predvsem staršem in ženi, ki ga je pri njegovih dejavnosti v letih 1918–1920 zelo podpirala. Njegova mati je tedaj sicer še živela, očeta pa že davno več ni bilo.

O Rudolfovih prednikih kot takih je v pozabo odšla marsikatera podrobnost, ki je danes v virih ni več moč zaslediti. Večinoma so se preživljali kot lončarji ter grobarji. Nimamo razlogov, da bi mislili, da so med ostalim ptujskim prebivalstvom pretirano izstopali. Glede njihovega vsakodnevnega jezika nam viri ne povedo ničesar, a ugibamo lahko, da so (ne glede na nemške in latinske zapise v matičnih knjigah) že konec 18. stoletja med sabo govorili slovensko. Nemščino so – vsaj do neke mere – najbrž tudi poznali, če ne drugega, zaradi ohranjanja raznih poslovnih stikov. Rudolf sam (kakor tudi njegov oče) sta nemško prav tako govorila, saj zaradi narave njunega dela sploh ni šlo drugače. Na Rudolfova patriotska čustva to očitno ni vplivalo, prav tako ga za prestop na stran Nemške Avstrije ni prepričal njegov priimek in zavedanje, da so njegovi daljni predniki prihajali iz nemško govoreče Štajerske. Sploh pa je šlo pri njegovih najpomembnejših dejanjih predvsem za njegovo osebno iniciativo. Brez le-te – ne glede na slovenske ali nemške prednike – bi današnja slovensko-avstrijska meja tekla zelo drugače.

Martin Bele

MAISTER'S FAMILY AND EXTENDED KINSHIP

SUMMARY

As has been known so far, the oldest known ancestor of Maister is Johann Georg, who, in the mid-18th century, came to Ptuj from the Ilz area, a little over 40km east of Graz. At the end of November 1751, Johann Georg Maister married Elizabeta née *Koschen* in Ptuj, then the widow of the potter Gašper *Gebronshegg*, whom (Ana) Elizabeta had married in 1747. Two years after his marriage, Johann Georg also became a full citizen of Ptuj. He most likely died in July 1784 in Ptuj, when the local vital record records the death of a man named Georg Maister. We encounter several difficulties when searching for the birthplace and exact date of Johann Georg Maister. The surname Maister was quite widespread in the mid-18th century in Ilz and the surrounding area, and the records of the time were also full of inaccuracies. It is therefore possible to find five candidates, among which the most likely is the general's ancestor Johann Georg from near Hartmannsdorf and was born at the end of March 1718. In any case, Johann Georg began a period when the family lived in Ptuj for generations.

Johann Georg Maister had at least two sons with his second wife Kristina Weisskopf, namely Johann Georg Jr. and Andrew Mathias, who was the general's ancestor. Both branches of the family lived in Ptuj for several decades and were (largely) involved in pottery. Andrew Mathias married Ana Murko in August 1802. They had a daughter Jožefa and a son Franc. The latter was a city court employee for some time, and then a gravedigger and bricklayer's assistant. In the spring of 1823, he married Barbara Erjavec, a few years older, the daughter of a modest hut owner from Kaniža near Ptuj. In the following years, the couple had four sons, among whom was the general's father Franc Jr.

The dates of death for both Barbara and Franc Sr. cannot be found. It would be possible that Franc was with the gravedigger Johann Maister, who died in April 1842 due to an accident with a mortar. All in all, the question of the place and exact date of Franc's death must also be left unanswered. Rudolf's father Franc was born in February 1826 in Ptuj. After training as a potter and completing his military service, he was employed as a supervisor (later inspector) in the financial guard. Due to the nature of his work, he moved several times over the years. In May 1867, he married a teacher's daughter, Frančiška Tomšič, in Trebnje. While he himself died in the autumn of 1887, Frančiška survived him by several decades and died only in July 1922. Three sons were born to the couple, of whom Rudolf was the youngest. The first brother, Artur, died as a child. The

second brother Ernest worked as a railway official and died at the age of 26. While the brothers were born in Trebnje and Dobe (near Kostanjevica na Krki), Rudolf was born in Kamnik - a town from which neither of his parents was from. Rudolf spent his childhood in Mengeš, then lived in Kranj and Ljubljana. After school, he became a professional soldier and was himself transferred several times due to his service.

In March 1905, Rudolf married a medical doctor's daughter, Marija Sterger from Logatec. Rudolf and Marija had two sons, both born in Ljubljana. The first, Hrvoj, was born in December 1905, and the second, Borut, in June 1908. Rudolf's first son, Hrvoj, was briefly married to Marija Maruša (nee Vrančič), with whom he had no children. He died in July 1982. The second son, Borut, married Sonja Zalokar from Ilirska Bistrica in March 1940. They had a daughter, Bojana (married Bimont), and sons, Stojan and Borut. Bojana had one son with her husband, and Stojan had one daughter with his wife. Today, Bojana and Stojan are deceased. Borut has a daughter and a son with his domestic partner.

VIRI IN LITERATURA

DAGS – Diözesanarchiv Graz-Seckau

- Taufbuch Gleisdorf 1668–1724.
- Taufbuch Hartmannsdorf 1700–1718.
- Taufbuch St. Margarethen an der Raab 1693–1743.
- Taufbuch Soechau 1720–1742.
- Taufbuch Ilz 1726–1751.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

- Krstna knjiga Gornji Logatec, 1873–1903.
- Krstna knjiga Kamnik, 1851–1879.
- Krstna knjiga Kostanjevica na Krki, 1867–1896.
- Krstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter, 1900–1907.
- Krstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter, 1908–1911.
- Krstna knjiga Šentjernej, 1831–1865.
- Krstna knjiga Trebnje, 1868–1890.
- Mrliška knjiga Cerknica, 1872–1905.
- Mrliška knjiga Gornji Logatec, 1874–1922.
- Mrliška knjiga Kranj, 1877–1905.
- Mrliška knjiga Mengeš, 1856–1881.
- Mrliška knjiga Šentjernej, 1824–1863.
- Mrliška knjiga Trebnje, 1841–1854.
- Mrliška knjiga Unec, 1871–1925 (dvojniki).
- Poročna knjiga Ljubljana – Marijino Oznanjenje, 1905–1910.
- Poročna knjiga Trebnje, 1816–1885.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1684–1743.
- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1773.
- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1774–1785.
- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1803–1822.
- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1822–1853.
- Krstna knjiga Ptuj – Sv. Peter in Pavel, 1798–1804.
- Mrliška knjiga Maribor – Sv. Marija, 1915 (dvojniki).
- Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784.
- Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1839–1864.
- Mrliška knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1865–1885.
- Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1743–1784.
- Poročna knjiga Ptuj – Sv. Jurij, 1785–1837.
- Poročna knjiga Ptuj – Sv. Peter in Pavel, 1806–1828.

ŠAK – Škofijski arhiv Koper, Matična knjiga krščenih, zvezek II, 1821–1883.

ŽUIB – Župnijski urad Ilirska Bistrica, Krstna knjiga Ilirska Bistrica, 1913–1929.

Zapisnik duš – Status animarum župnije sv. Jurija na Ptuj za ožje mestno območje Ptuj za leta 1826, 1827 in 1835, ur. Marija Hernja Masten (Ptuj, 2021), Zgodovinski arhiv na Ptuj.

Grazer Volksblatt – Graz, letnik 1934.

Mariborer Zeitung – Maribor, letnik 1934.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1938.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1934.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1886, 1915–1916.

Steirische Alpenpost – Bad Aussee, letnik 1934.

"Antoinetta (Antonija) MANKOČ", *Geneanet*, dostopno na: <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=en&n=mankoc&p=antoinetta+antonija>, pridobljeno: 21. 10. 2024.

"Krankheiten des Landvolks im 18./19. Jahrhundert", *Historisches Museum Hellental*, dostopno na: <https://historisches-museum-hellental.de/krankheiten-des-landvolks-im-18-19-jahrhundert.html>, pridobljeno: 4. 9. 2024.

"Ljubljana", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/ljubljana/>, pridobljeno: 29. 8. 2024.

"Maribor", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/maribor/>, pridobljeno: 28. 10. 2024.

"Mankoč, Milka (1866–1954)", *Primorski slovenski biografski leksikon*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi925010/>, pridobljeno: 27. 8. 2024.

"možnar", *Fran*, dostopno na: <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=mo%C5%BEnar>, pridobljeno: 3. 9. 2024.

"Otroštvo in mladost", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/otrostvo-in-mladost/maistrov-rod/>, pridobljeno: 29. 4. 2024.

"Pöller", *DUDEN*, dostopno na: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Boeller>, pridobljeno: 3. 9. 2024.

"Stanislaus STERGER", *Geneanet*, dostopno na: <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=es&p=stanislaus&n=sterger>, pridobljeno: 22. 10. 2024.

"Stoletnica smrti Frančiške Maister (1834–1922)", *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/novica/stoletnica-smrti-franciske-maister-1834-1922/>, pridobljeno: 19. 8. 2024.

.....

Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 929–948.

Friš, Darko, Jenuš, Gregor in Šela, Ana, "Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo: "Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!", *Prispevki za*

- novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020), str. 110–148.
- Friš, Darko, Osojnik, Janez in Bajc, Gorazd**, "Koroška v odločilnem letu 1920: delovanje plebiscitne komisije", *Acta Histriae* 26, št. 3 (2018), str. 923–944.
- Friš, Darko in Gostenčnik, Nina**, "Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941", v: *Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: mariborski župani: 1850–1941*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018), str. 444–469.
- Glavan, Mihael in Grdina, Igor**, "Rod in dom", *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkar, Aleš Berger, Alenka Puhar, Mihael Glavan in Igor Grdina (Ljubljana, 2018), str. 7–87.
- Gostenčnik, Nina**, "Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik v letih od 1931 do 1935", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 989–1018.
- Goznik, Nina**, "Ptujška obrt v obdobju od druge polovice 18. stoletja do konca 19. stoletja", v: *Obrt na Ptujskem: zbornik ob 40-letnici OOOZ Ptuj*, ur. Barbara Štumberger (Ptuj, 2013), str. 83–94.
- Guštin, Damijan**, "Oborožene sile Države SHS", v: *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005), str. 192–196.
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister: general in pesnik* (Ljubljana, 1998).
- Jenuš, Gregor in Valentinčič, Dejan**, "Nemško-govoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 663–715.
- Juvan, Alenka**, "Rojstna hiša in otroštvo", *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 43 (april 2024), str. 6–9.
- Maister Vojánov, Rudolf**, *Poezije*, posodobljena izdaja iz leta 1904 (Ljubljana, 2001).
- Montanar, Ilaria**, "Der Bischof Ivan Jožef Tomažič (1876–1949) im Licht der Korrespondenz mit P. Michael Hofmann (1860–1946)", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 1 (2011), str. 111–135.
- Osojnik, Janez, Bajc, Gorazd in Matjašič Friš, Mateja**, "Koroška leta 1919 in ozadje sprejetja odločitve o plebiscitu – britanski pogled in reakcije v slovenskem tisku", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 2 (2020), str. 525–563.
- Perovšek, Jurij**, "Slovenci in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov", v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), str. 57–85.
- Radovanovič, Sašo**, *Mariborske ulice nekoč in danes* (Miklavž na Dravskem polju, 2015).
- Rahten, Andrej**, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges": ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–813.
- Stavbar, Vlasta in Potrata, Majda**, "Pomembna ženska", *Dragi Maister, na te mi bo spomin...: ob 100. obletnici bojev za severno mejo in slovenski Maribor*, ur. Aleš Arih in Barbara Arih (Maribor, 2018), str. 15–22.

Svoljšak, Petra, "Med zlomom in prelomom", v: *Slovenski prelom 1918*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 2019), str. 37–54.

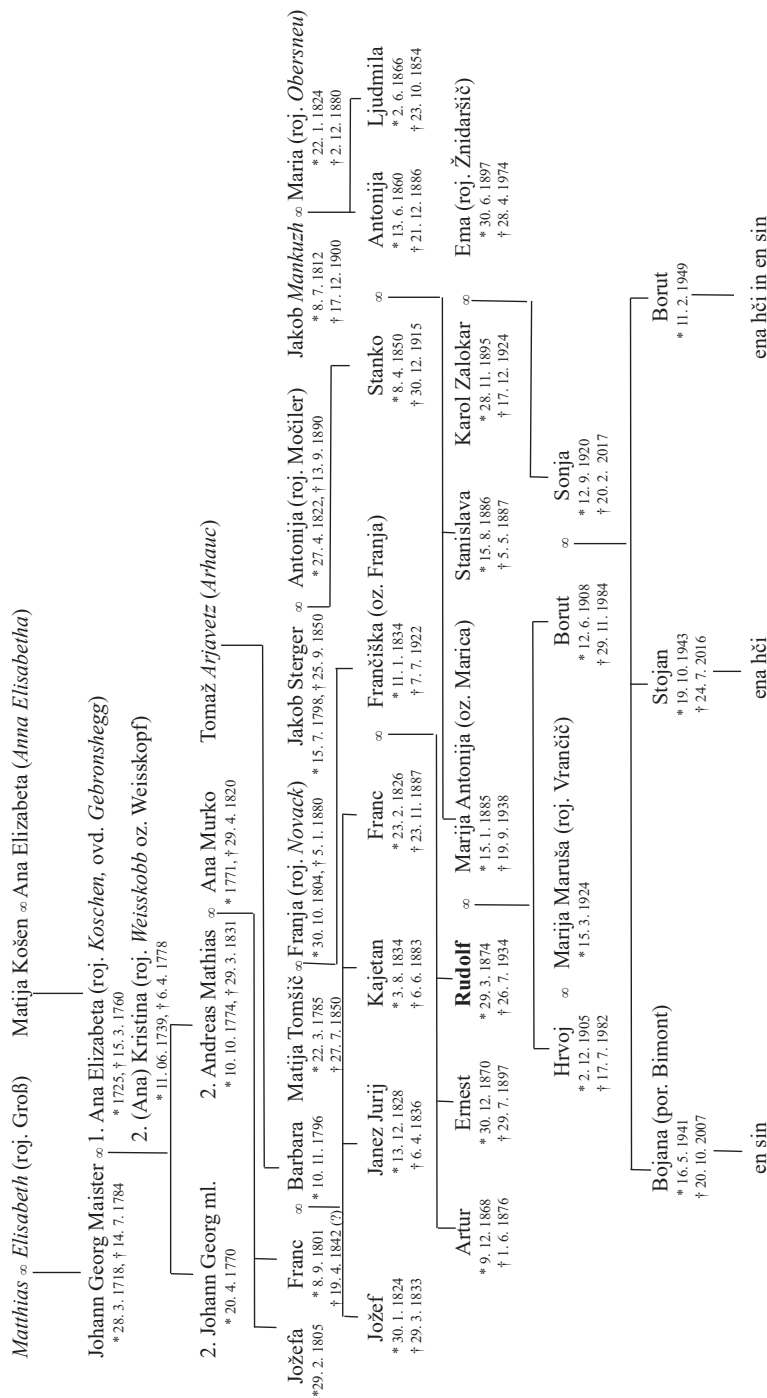
Šlajmer Japelj, Majda, "Marija Maister (1885–1938)", v: *Pozabljena polovica; Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Maja Savelli in Goran Č. Potočnik (Ljubljana, 2012), str. 212–215.

Torkar Zora et al., *Rudolf Maister : domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil: vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku* (Kamnik, 2013).

Valenčič, Vlado in Traven, Rezka, *Ljubljanske ulice* (Ljubljana, 1980).

Žižek, Aleksander, *Skrivno življenje cebov: cebi Celja, Maribora in Ptuja med letoma 1732 in 1859* (Celje, 2012).

POSKUS REKONSTRUKCIJE DRUŽINSKEGA DREVESA RUDOLFA MAISTRA

DOI 10.32874/SHS.2025-05

Vojaško delovanje Rudolfa Maistra v Mariboru

Tomaž Kladnik

Dr., izredni profesor, polkovnik
Slovenska vojska, Univerza v Mariboru, Nova univerza
Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenija
e-pošta: tomazkladnik7@gmail.com

Izvleček:

Avtor na podlagi arhivskih virov in literature obravnava vojaško delovanje Rudolfa Maistra v Mariboru. Ugotavlja, da je general Maister ob spremembi državne in družbeno politične ureditve s svojo ognjevitro narodno zavestjo ter strateško načrtovanim in odločno izvedenim vojaškim nastopom odločilno pripomogel k vzpostavitvi slovenske nacionalne in državne suverenosti na območju južne Štajerske in Maribora. Korenite spremembe v mestu je povzročil s prevzemom vojaške oblasti v mestu ter formiranjem prvih enot slovenske vojske, kar je omogočilo, da je razorožil nemško-avstrijske vojaške formacije in zasedel slovensko nacionalno ozemlje.

Ključne besede:

Maribor, Rudolf Maister, vojaško delovanje, nacionalna suverenost, slovenska vojska

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 317–352, 57 cit., 7 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod: Maribor, avstro-ogrska vojašnica

Od srede 19. stoletja pa do prve svetovne vojne Maribor postane eno največjih vojaških središč v tem delu monarhije. Vzroke za to gre na eni strani iskati v njegovi osrednji strateški legi ob Južni železnici, na drugi pa v velikem interesu mestnih oblasti za to, da bi državne oblasti v mestu gradile večje infrastrukturne objekte. Od izgradnje le-teh si niso obetali samo kratkoročnih dobičkov mestnih gospodarskih subjektov, ki so bili načrtovalci in izvajalci gradnje vojaških kompleksov, ampak jih je vodila tudi misel na dolgoročne dobiti od namestitve vojaštva v mestu, ki so izhajale iz sodelovanja pri oskrbi vojašnic in vojakov z najrazličnejšimi dobrinami.¹

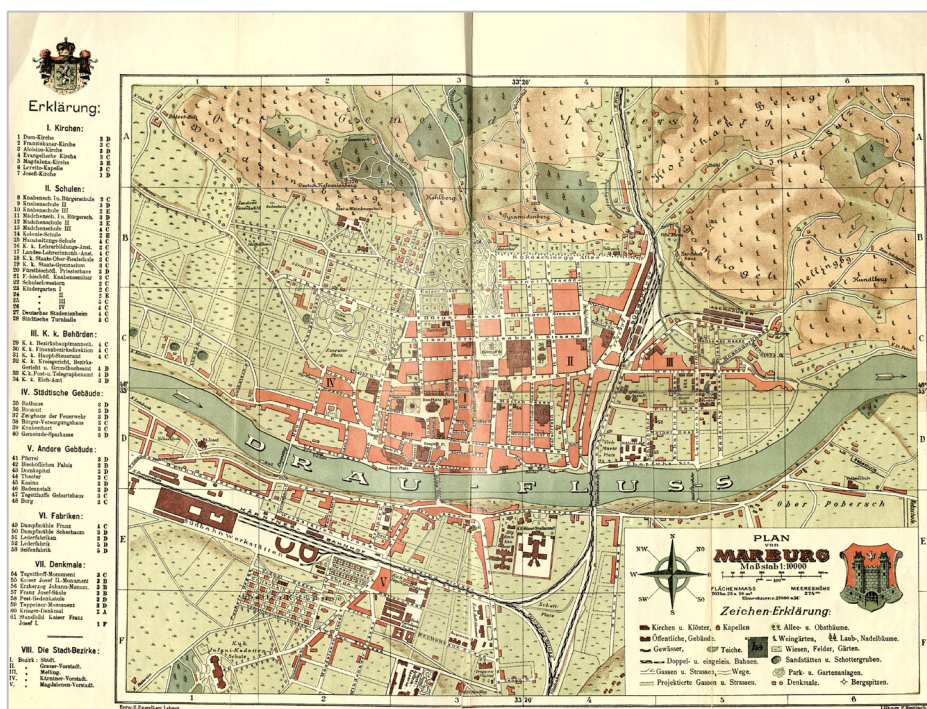
Podroben opis vojaških objektov, zgrajenih ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja v Mariboru, je nastal ob primopredaji vojašnic s strani mesta novim vojaškim oblastem Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Leta 1920 so posebne komisije, v katerih so bili zastopnik vojaškega "erarja"², Ubald Nassimbeni iz Maribora, sodno zapriseženi izvedenec in mariborski mestni stavbeni mojster Julij Glaser ter zastopnik mestne občine Maribor Karl Steinbrenner, vojašnice večkrat pregledale ter ocenile njihovo vrednost. Cenitev objektov se je "vršila na podlagi uradno ugotovljenih zidarskih stroškov z uvaževanimi današnjimi materialnimi in delavnimi stroški ter normalne obrabe od časa zidanja". Tako je komisija ocenila vrednost zemljišč in stavb vojašnic in sicer: artilerijske vojašnice v višini 56,176.509, 00 kron, pehotne vojašnice v višini 24,583.375,00 kron in domobranske vojašnice v višini 40,244.300,00 kron. Iz te cenitve izhaja, da je bila skupna vrednost mariborskih vojašnic (brez Kadetnice) 121,004.184,00 kron.³

Največji vojaški objekt v mestu je bil Kadetnica. Z namenom izboljšanja znanja in usposobljenosti bodočih častnikov monarhije, so avstro-ogrske vojaške oblasti ustanovile 24 pripravljalnic za poznejše gojence vojaških šol, poleg njih pa štiri kadetske inštitute, med njimi tudi v Mariboru (k. k. *Kadetteninstitut*). V njih so vzgajali gojence (kadete) za poznejše častnike, ki so bili predvsem sinovi državnih uslužbencev, predvsem častnikov in to po končani osnovni šoli, kateri so se v štirih letih pripravili za sprejetje v vojaške akademije različnih rodov vojske. Mesto samo si je zelo prizadevalo za pridobitev vojaške šole na svojem območju, saj so od njene gradnje in delovanja pričakovali tudi gospodarske koristi. V ta namen je mestna občina kupila zemljišče pod Pohorjem in

¹ Vladimir Drozg, "Urbanistično prostorski razvoj", v: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, ur. Peter Simonič (Maribor, 2012), str. 228; Vladimir Bračič, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 229–239; Sašo Radovanovič, *Mariborske ulice* (Maribor, 2005), str. 102.

² Erar = državno premoženje (*Slovar tujk* (Ljubljana, 2002), str. 301).

³ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI_PAM/0011, fond Uprava za gradnjo in regulacijo Maribor (dalje: SI_PAM/0011), šk. 688, Popisi mestnih vojašnic z dne 15. decembra 1920.

Načrt mesta Maribor med letoma 1904–1915 (E. Engelhart, *Plan von Marburg*, založnik C. Robitsch Marburg)

ga podarila državi. Ta je začela graditi stavbo za kadetski inštitut julija 1853 in jo dokončala aprila 1856.⁴

Kadetski inštitut je deloval do leta 1870, saj so leta 1869 razpustili vse njemu podobne vojaške šole in v stavbi je bila nato navadna pehotna vojašnica z imenom Vojašnica cesarja Franca Jožefa (*Kaiser Franz Josef-Kaserne*). Mariborski občinski svet pa je nato na seji 23. novembra 1876, v sklopu preimeno- vanja ulic, preimenoval tudi široko cesto, ki je iz magdalenskega predmestja vodila naravnost pred vhod v pehotno vojašnico, v cesto Franca Jožefa. Leta 1878 so vanjo začasno namestili pomožno vojaško bolnišnico, vendar pa so Mariborčani želeli, da Kadetnica ponovno postane vojaška šola, zato je župan Ferdinand Duchatsch na začetku svojega županovanja leta 1883 zaprosil cesar- ja za avdienco, v kateri mu je posredoval željo Mariborčanov, da bi mogočna

⁴ Bruno Hartman, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010) (dalje: Hartman, "Zgodovinski oris"), str. 16; Martin Bele in Tone Ravnikar, "Otmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 741–761.

Kadetnica (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.)

stavba pod Pohorjem spet služila svojemu prvotnemu namenu. Vendar je bilo to možno šele leta 1894, ko je mariborska mestna občina na svoje stroške pozidala pehotno vojašnico ob Tržaški cesti in s tem sprostila Kadetnico, da se je lahko vanjo vselila pehotna pripravljalna šola za bodoče častnike pehote. Leta 1913 se je pehotna kadetnica začela spreminjati v vojaško višjo realko s tremi letniki, katere namen ni bil le priprava kadetov za vstop v vojaške akademije, ampak tudi povišati stopnjo izobrazbe častnikov. Program je bil podoben običajni trirazredni višji realki, s tem, da je bil program razširjen z vojaškimi predmeti. Večina kadetov je bila nemške narodnosti, posamezniki pa so bili

tudi Slovenci in Hrvati. Med prvo svetovno vojno je bilo izobraževanje močno okrnjeno, saj so kadete že pred koncem šolanja vključevali v aktivno službo s činom praporščakov, prav tako so premeščali učitelje, kar je oviralo proces izobraževanja. Samo območje zavoda pa so v pol stoletja še izboljšali in polepšali. V parku so zrasli drevoredi in gozd, ob njem je bil ribnik. Imeli so plavalni bazen in igrišča, svojo ekonomijo z živino, vrtovi, s čebelnjakom in svojo elektrarno.⁵

Vojaška organiziranost Avstro-Ogrske, s katero je vstopila v vojno, je izhajala iz reforme oboroženih sil v času oblikovanja dualizma leta 1886, dopolnjene z reformo v letih 1881–1883. Na čelu vojaške organiziranosti je bilo skupno vojno ministrstvo, za vsako polovico države pa še posebno ministrstvo za deželno obrambo, *Landwehr* za avstrijski in Honved za ogrski del države. Posebno organizacijsko obliko pa je predstavljala posebna pomožna – črna vojska – *Landstrum*. Generalštab skupne vojske je bil pristojen predvsem za operativne priprave na vojno. Na čelu le tega je bil feldmaršal Franz grof Conrad von Hotzendorf in to med letoma 1906 in 1911 ter nato ponovno med leti od 1912 do 1918, vmesnem obdobju pa feldmaršal Blasius Seuma (Blaž Žemva). Cesar oziroma kralj je svojo vlogo vrhovnega poveljnika uveljavljal preko vojaške pisarne. Parlamenti, zvezni za zvezno vojsko, avstrijski in ogrski pa za deželno obrambo, so v mirnem času odobravali finančna sredstva za vojsko in obrambo ter kontingente nabornikov.⁶

Vojaška organizacija je v miru predvidevala 800.000 vojakov, država pa je bila v vojaškem pogledu organizacijsko, formacijsko⁷ razdeljena na 15 korpusnih območij, od leta 1909 na 16. Ta so bila razdeljena na 106 vojaških dopol-

⁵ PAM, SI_PAM/0005, fond Mestna občina Maribor (dalje: SI_PAM/0005), šk. 32, Stadtgemeinde Marburg am 23 November 1876, Sitzung Protocoll; Hartman, "Zgodovinski oris", str. 24.

⁶ Damijan Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005) (dalje: Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno"), str. 125–128; Tomaž Kladnik, *Zadišalo je po slovenski vojski* (Ljubljana, 2021) (dalje: Kladnik, *Zadišalo je po slovenski vojski*), str. 11–30.

⁷ Formacija = v širšem pogledu predstavlja delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove; v ožjem pa povezovanje oziroma kombiniranje kvalitativnih in kvantitativnih razmerij med človeškim in materialnimi elementi v posameznih vojaških enotah, z namenom doseganja željenega ekvivalenta bojne moči, njegove ekonomične uporabe v bojnem delovanju ter lažjem poveljevanju in usposabljanju. S formacijo se natančno določi število formacijskih delovnih mest po činu in vojaški usposobljenosti, kot tudi vrste, količine in razpored osebnih in skupnih materialnih sredstev, kot so osebna in skupna orožja, vozila itd. Čeprav je formacija fenomen sodobnih vojsk, izhaja delitev vojaških enot na desetine, stotine in tisočine že iz obdobja začetka človeškega vojskovanja. V novem veku so se uveljavile vojaške formacije kot čete, polki, bataljoni (sicer najprej samo kot taktična enota), brigade, eskadroni, divizioni in baterije, v mornarici pa flote in flotilje. Z razvojem vojske se v drugi polovici 18. stoletja formirajo divizije, ki se združujejo v korpus, ti pa v armade. Eno od pomembnih načel formacije je tudi princip čim bolj učinkovitega poveljevanja, tako je imel v času prve svetovne vojne poveljnik pehotnega polka na primer tri do pet podrejenih poveljnikov oziroma enot. Tako imenovano "četvorno" formacijo je sestavljalo: štiri strelski bataljoni s po šestnajstimi četami oziroma štirinajstdesetimi vodi ali dvesto šestinpetdesetimi oddelki. Z uvajanjem avtomatskega strelnega orožja in s tem povečanjem ognjene moči enot so se pričele uveljavljati trojne formacije (*Vojna enciklopedija* (Beograd, 1972), knjiga 3, str. 8–10).

nilnih okrajev, ki so ustrezali nabornim okolišem pehotnih polkov, trije pa so bili namenjeni popolnjevanju vojne mornarice. Vse slovensko nacionalno ozemlje, razen Prekmurja, je po letu 1882 pripadlo notranjeavstrijskemu 3. korpusu s štabom v Gradcu. Zaradi teritorialnega nabornega sistema so bile nekatere enote v veliki meri ali večinsko slovenske in so jih zaradi tega v javnosti označevali za "slovenske polke". Takšni so bili: 17. ljubljanski, 87. celjski, 97. tržaški ter delno 7. celovski in 47. mariborski pehotni polk, 5. goriški dragonski polk, topniška divizion v Ajdovščini in Vipavi, 7. in 20. lovski bataljon, domobranska 26. in 27. strelska polka, s tem, da so zadnjega zaradi obrambe Posočja leta 1906 preimenovali v 2. gorski strelski polk. Leta 1887 so zaradi skrajšanja mobilizacijskega časa ter nacionalno političnih razlogov sedeže nekaterih polkov razporedili zunaj nabornih območij. Tako je imela leta 1914 Avstro-Ogrska v kopenski vojski 106 polkov in 34 topniških polkov, v mornarici pa 414.000 vojakov in 20.000 častnikov.⁸

Vojaško-strateški⁹ načrt je bil zaradi več možnosti za vojno izdelan v več različicah. Predvideval je koncentracijo velikega dela oborožene sile v Galiciji in Bukovini (stopnja A: 28,5 pehotne divizije, 12 konjeniških divizij in 21 pohodnih in črnovojniških brigad). Za Balkan je bila predvidena minimalna skupina Balkan, ki jo je sestavljalo osem pehotnih divizij in sedem črnovojniških brigad, za variantno uporabo pa so predvideli še sile stopnje B (12 pehotnih, ena konjeniška divizija in šest brigad), ki bi jih skupaj z delom sil stopnje A uporabili proti Srbiji, če Rusija ne bi stopila v vojno, ob morebitni vojni z Rusijo pa bi jih 18. dan po začetku mobilizacije uporabili na vzhodnem bojišču. V državi so že 25. julija 1914 pričeli z delno, 31. julija pa s splošno mobilizacijo, ki je zajela obveznike med 21. in 42. letom starosti. Skupaj je bilo vpoklicanih 2.846.000 vojakov, od katerih je dotle le četrtnina služila vojaški rok. S slovenskega ozemlja je bilo vpoklicanih med 30.000 in 35.000 vojaških obveznikov, ki so se morali zbrati na sedežih dopolnilnih enot polkov. Tretji korpus je bil razporejen na vojskovališče z Rusijo. Sestavljale so ga tri divizije, vsaka s tremi brigadami, tako je bilo v njem skupaj približno 50.000 mož, od tega približno 60 % Slovencev. Večina enot je 12. avgusta 1914 odpotovala z železniškimi transporti skozi Madžarsko v Galicijo, kjer se je korpus zbral 20. avgusta 1914. Enote so takoj, brez taktič-

⁸ Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", str. 125–128; Kladnik, *Zadišalo je po slovenski vojski*, str. 11–30.

⁹ Strategija (grško: vodenje vojske) = sistem znanstvenih spoznanj in veščin, ki izhajajo iz teorije in prakse, o pripravi in vodenju vojne ter uporabi sile, z namenom doseganja določenih vojaških, političnih oziroma ekonomskih ciljev. Predmet proučevanja strategije so osnovne zakonitosti vojne, predvsem njenega glavnega elementa, oboroženega spopada (*Vojna enciklopedija* (Beograd, 1975), knjiga 9, str. 171).

ne¹⁰ priprave, napotili na bojišče, saj se je 23. avgusta začela splošna ofenziva z namenom osvojiti rusko ozemlje na Poljskem. Ob hkratnem napadu ruske vojske se je na 300 km širokem bojišču med Vislo in Dnjestrom vnela velika bitka. Slovenske enote so imele že v prvem velikem spopadu z nasprotnikom pri Majdanu Gologorskemu 26. avgusta velike izgube: 17. pešpolk je izgubil polovico moštva, več kot 2000, 87. pehotni polk je imel 350 mrtvih in 1050 ranjenih, 47. pehotni polk je izgubil 1287 mož, od tega jih je padlo 168.¹¹

Po mobilizaciji¹² ob začetku prve svetovne vojne se je mobilizacija za vojsko

¹⁰ Taktika (grško: postaviti, postrojiti – večšina postavitve bojne razvrstitve) = teorija in praksa priprav, zagotovitve in vodenja bojnih delovanj, boja in drugih oblik aktivnosti enot zvrsti, rodov in služb v vseh pogojih in situacijah na kopnem, morju in v zraku. V najširšem pomenu je taktika zbir postopkov, načinov in sredstev, ki se uporabljajo za doseg določenega cilja. Taktika se ukvarja s proučevanjem zakonitosti in osnovnih karakteristik bojnih delovanj pod najrazličnejšimi pogoji, definira osnovne principe boja in njegovih elementov, predpisuje oblike in načine realizacije bojnih delovanj taktičnih enot, ukvarja se s problematiko uporabe oborožitve in opreme, predpisuje načela dela štabov in starešin v procesu priprave in vodenja oboroženega boja. Pomemben element taktike je tudi proučevanje značilnosti in razdelitve organizacijskih oblik združenih taktičnih enot, problematike njihovega sodelovanja, bojnega in materialno tehničnega zavarovanja ter osnov poveljevanja v boju. Pri tem je taktika oboroženega boja ozko vzajemno povezana s strategijo ter z drugimi vedami vojaške znanosti, predvsem s proučevanjem morale in moralnih vrednot človeškega faktorja, ki predstavlja enega od osnovnih predpostavk razumevanja taktike. V odnosu na materialno osnovo oboroženega boja pa taktika postavlja zahteve za izdelavo novih bojnih sredstev in obratno, nova oborožitev, ki se uvaja v enote, zahteva menjavo obstoječih in uvajanje novih taktičnih postopkov. Taktika oboroženega boja se proučuje tako v miru kot v vojni. V miru je to proučevanje teoretičnih principov in načel o pripravi in vodenju bojevanja ter pridobivanje praktičnih izkušenj v vodenju enot. Taktika zahteva množico postopkov, ki so predvsem praktičnega značaja, vendar morajo biti v povezavi z veljavno teorijo, saj še tako idealno delovanje enot v praksi, v kolikor je ne spremljajo ustrezna teoretična izhodišča, pa tudi obratno, ne daje ustreznih rezultatov. Pri proučevanju in osvajanju osnovnih načel taktike je najpomembnejša hitra ocena situacije, izdelava določenih predpostavk, sprejetje odločitve, realno postavljanje nalog enotam, organizacija sodelovanja enot ter optimalna uporaba sredstev, s katerimi se razpolaga v spopadu. V vojni se je razvila od opisovanja dogodkov iz bojnih praks, na osnovi katerih so se izdelovali in dajali nasveti za organizacijo in vodenje bojevanja, do preraščanja v večščino, ki je ob tem analizirala tudi pojave in procese na bojišču (*Vojna enciklopedija* (Beograd, 1975), knjiga 9, str. 612).

¹¹ Guštin, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", str. 125–128; Kladnik, *Zadišalo je po slovenski vojski*, str. 11–30.

¹² Mobilizacija (grško: premičen) = vojaško strateški načrt oziroma dejanje, s katerim se zagotavlja načrten in organiziran prehod vseh oziroma samo nekaterih točno določenih vojaških formacij oziroma sil, sredstev in organizacij družbe in države iz mirnodobnega v vojno stanje. S tem se vnaprej predvidene in načrtovane, predvsem vojaške enote in materialno-tehnična sredstva prevedejo v stanje pripravljenosti za izvajanje vojnih aktivnosti in delovanja v vojnih pogojih, z obzirom na to, da mirnodobne vojaške in civilne organizacije tega ne morejo omogočiti. Mobilizacija je toliko bolj zahtevna, v kolikor večja je kvantitativna in kvalitativna razlika med mirnodobno in načrtovano vojno organizacijo. Ob tem pa se osnovna struktura družbeno politične ureditve ne spreminja, ampak le prilagodi delovanju v vojnih razmerah. Mobilizacija lahko ima različna obeležja, oblike in roke trajanja. Lahko se izvede pravočasno ali tik pred pričetkom vojaških vojnih aktivnosti. Glede na obseg je lahko delna ali splošna, glede na način razglasitve pa je javna ali tajna. Mobilizacija je izredno zahtevna, kompleksna in izredno občutljiva strateška odločitev oziroma aktivnost. Zakonitosti njene uspešne izvedbe so hitrost, elastičnost, urejenost, vseobsežnost in njena varnostna zagotovitev. Formiranje vojnih enot, ustanov in poveljstev je ena izmed najbolj zahtevnih izzivov mobilizacije. Mirnodobne vojaške enote so namreč jedro, okoli katerih se v procesu mobilizacije oblikujejo mobilizirane vojne enote. Formacija in lokacija obojih se načeloma odreja z mobilizacijskim razvojem celotnih oboroženih sil. Vojne enote se lahko formirajo na več načinov: od tistih, ki so že v miru formirane po vojni formaciji, do tistih, ki pridejo v vojno organiziranost z manjšimi spremembami v številu moštva in sredstev, ki se jim dodeljujejo z rezerve; do enot, ki se, okoli

sposobnih moških nadaljevala ves čas vojne. Tako se je nabor "črnovojnikov" v Mariboru izvajal od 6. do 13. septembra in nato še od 20. do 24. septembra. S posebnimi navodili in objavami pa so jih seznanjali s tem, kako lahko v vojski ponovno uveljavijo svoj že prej pridobljeni status.¹³ Ob tem je bilo še "naknadno prebiranje črnovojaških zavezancev, pristojnih v Maribor", in sicer rojstnih letnikov 1897–1866 25. julija, v Mariboru stanujočih tujcev nabornih letnikov 1880–1866 27. julija ob 8. uri zjutraj v dvorani Gabrinus, Schillerjeva cesta 29.¹⁴

V vojašnicah in vadiščih v mestu so potekala urjenja in usposabljanja enot, ki so bile namenjene na fronte oziroma so se z njih vračale. Tako so na "tezenskem vežbališču izvedli zaprisego vojaštva v obeh deželnih jezikih"; sveto mašo in nagovor pred prisego je imel "prevzvišeni gospod knezoškofo", hkrati pa so posameznim častnikom in vojakom razdelili odlikovanja.¹⁵ Častniki, ki so se bolni ali ranjeni vrnili z bojišča in se zaradi zdravljenja oziroma dopusta nahajali v Mariboru in okolici, so se morali redno javljati na mestnem vojaškem "postajenačelstvu", Schmidplatz števil. 1. Če se zaradi zdravstvenega stanja niso mogli javiti osebno, so morali dostaviti vojaško zdravniško spričevalo.¹⁶

Mesto je moralo poskrbeti tudi za vojaštvo, ki je skozi mesto odhajalo na fronte oziroma prihajalo z njih. Tako je mariborsko županstvo razglasilo, da

bo tekom meseca januarja in februarja 1915 prišlo v Maribor večje število častnikov in vojaštva, kateremu bo treba poskrbeti primernih prostorov. Ker je za nastanjanje moštva že itak poskrbljeno, bo treba nastaniti le še častnike in njih sluge. Ker so razni hoteli in gostilne v Mariboru že itak prenapolnjeni z vojaštvom, se bo moralo nastaniti častnike in njih sluge v zasebnih stanovanjih v hišah mariborskih meščanov, katerim je županstvo že dostavilo tozadevna obvestila. Dolžnost hišnih gospodarjev je, da pravočasno skrbijo za primerno nastanjanje

mirnodobnega jedra, v večini popolnjujejo iz rezervnega sestava. Za vojne enote, ki se v celoti popolnjujejo iz rezervne sestave, so potrebne posebne mobilizacijske priprave. Najpogostejši način popolnitve vojnih enot je teritorialni. Pri tem se rezervna sestava mobilizira iz najožjega ozemlja, na katerem je središče formiranja enote. S tem se zagotavlja večja hitrost izvedbe mobilizacije, pomembno skrajša formiranje vojnih enot, olajša evidenca pripadnikov in sredstev, pa tudi poveljniški in vojaški sestavi so bolj povezani. Naslednja pomembna komponenta mobilizacije je čas njene izvedbe. Odvisen je od geostrateškega položaja območja, kjer se izvaja, od velikosti mirnodobne in načrtovane vojne formacije oboroženih sil, vojaške doktrine, sistema popolnitve ter velikosti mobilizacijskega jedra. V prvi svetovni vojni je mobilizacija posamezne enote, od začetka do formiranja enote in pripravljenosti za bojno delovanje, trajala okoli petnajst dni. Pri odreditvi časa izvedbe mobilizacije pa ima odločilen vpliv operativni načrti uporabe enot oziroma načini izvedbe začetnih vojaških operacij (*Vojna enciklopedija* (Beograd, 1973), knjiga 5, str. 546–552).

¹³ "Kako črnovojniki, stari 43–50 let zopet dosežejo svojo častniško šaržo", *Straža*, 25. 6. 1915, št. 50, str. 3–4.

¹⁴ "Naknadno prebiranje črnovojaških zavezancev", *Straža*, 26. 5. 1916, št. 42, str. 6.

¹⁵ "Zaprisega vojaštva", *Straža*, 5. 3. 1915, št. 19, str. 4.

¹⁶ "Častnikom na dopustu", *Straža*, 18. 1. 1915, št. 6, str. 3.

častnikov in njih slug, da se sporazumijo s strankami hiš in da ne bo nobenih tozadevnih nedostatkov pri nastanjenju, na kar se pravočasno opozarja.¹⁷

Največjo spremembo na vojaškem področju je za mesto pomenilo namestitev poveljstva jugozahodne fronte. Po vstopu Kraljevine Italije v vojno, je bil v Mariboru, od maja leta 1915 do marca leta 1916 in nato še v letu 1917 in to od marca do novembra, sedež poveljstva fronte proti le-tej. Naloga poveljstva, ki je v poveljniški liniji vojske poveljevalo armadam na zahodnem bojišču, je bila koordinacija bojnih aktivnosti ter oskrba od logistične do napotitve nadomestnega moštva za v vojni ranjene ali ubite vojake. Ob tem je imelo, na osnovi obsežnih političnih pristojnosti, pooblastila za ohranjanje reda in miru v zaledju fronte. Njegovo območje odgovornosti in pristojnosti je bilo izredno obsežno, saj je segalo od tromeje med Švico, Italijo in Avstro-Ogrsko do izliva reke Timav v Jadransko morje in s tem postalo eden od najpomembnejših, ne samo vojaških poveljstev na Slovenskem ozemlju, ampak je bila tudi pomembna notranje politična ustanova. S sedežem poveljstva, ki je štelo okoli 300 pripadnikov, je Maribor postal eno najpomembnejših mest v monarhiji.¹⁸

V članku so, na podlagi proučevanja arhivskih virov in literature, obravnavani vzroki in posledice, ki jih je s svojimi korenitimi spremembami v vojaški organizacijsko-formacijski strukturi v mestu in pokrajini izvedel general Maister. Pri tem avtor obravnava pred- in medvojni Maribor kot mesto z eno največjih koncentracij vojašnic in vojaštva na obravnavanem območju. Nadaljuje z vzroki in posledicami Maistrovega prihoda v Maribor in s tem povezanimi spremembami, ki jih je uvedel. Njegovo strateško razumevanje političnega in vojaškega položaja v Mariboru in na spodnjem Štajerskem je namreč zahtevalo odločno vojaško delovanje, četudi brez jasne politične podpore novo nastajajočih se slovenskih oblasti. To se je rezultiralo v splošni mobilizaciji za boj sposobnih moških in ustanovitvi prvih enot slovenske vojske, se nadaljevalo s preprečitvijo prihoda vojaških enot nemške Avstrije v mesto ter v razorožitvi nemške zelene garde ter s tem vzpostavitev nacionalne suverenosti v tem delu države in nenazadnje v zasedbi nacionalne meje. O prelomnih dogodkih v Mariboru in na spodnjem Štajerskem je, kot eden izmed prvih, pisal že sam protagonist dogodkov, general Rudolf Maister¹⁹, ki je svo-

¹⁷ "Novo nastanjanje vojaštva", *Straža*, 25. 1. 1915, št. 8, str. 4.

¹⁸ Andrej Rahten, "Slovenska politika od sarajevskega atentata do vstopa Italije v vojno", *Acta Histriae* 25, št. 4 (2017), str. 977; Gregor Antoličič, *Maribor in poveljstvo jugovzhodne fronte med 1. svetovno vojno* (Maribor, 2018), str. 119–133; Matjaž Bizjak, "Vojni načrti Kraljevine Italije proti Avstro-Ogrski do vstopa v prvo svetovno vojno", *Acta Histriae* 25, št. 4 (2017), str. 863.

¹⁹ PAM, SI_PAM/1691, fond Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in Prekmurju, 1887–1920 (dalje: SI_PAM/1691); Rudolf Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", *Slovenec*, 1. 11. 1928, št. 291, str. 3–4 (dalje: Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora").

jim soborcem posredoval obširen vprašalnik, v katerem jih je spraševal po njihovem delovanju v času prelomnih dogodkov na Štajerskem, ki jih je vodil. Za njim so o tem pisali številni avtorji, ki so obravnavali njegovo delovanje in delovanje njegove vojske ter s tem povezane vojaškopolitične posledice za ta del slovenskega nacionalnega ozemlja.²⁰

Maistrov prihod v Maribor

Rudolf Maister se je rodil v Kamniku 29. marca 1874. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju, šesti razred končal v Ljubljani in nato vstopil v kadetsko šolo na Dunaju, iz katere je bil leta 1894 prerazporejen v domobranski pešpolk v Ljubljani, bil 1. novembra 1895 povišan v podporočnika in nato služboval še v Celovcu, Przemyslu, Celju in Mariboru. Kot častnik se je v nasprotju s pričakovanji njegovih nadrejenih, gibal izključno v slovenski meščanski družbi in se tudi v vojski družil samo s slovenskimi ali slovanskimi častniki ter bojkotiral vse nemške javne prireditve. Ta njegova ognjevitá narodna zavest je bila tudi vzrok za njegove številne premestitve, kar pa mu ni preprečilo, da bi si v novih sredinah poiskal družbo slovenskih rodoljubov. Premestitev v Przemysl v Galiciji leta 1906, neke vrste Sibirijo Avstro-Ogrske, predvsem tamkajšnje ostro podnebje, je Maister zelo slabo prenašal ter hudo zbolel za tuberkulozo. Poslali so ga na zdravljenje v Egipt, v takrat svetovno znano zdravilišče in okrevališče Heluan, kjer je preživel poldrugo leto. Sicer ozdravljen je postal trajno nesposoben za enotovno vojaško službo in bil premeščen v 26. Črnovojniško poveljstvo (*Lands Sturm Bezirkskommando*) v Mariboru oziroma na njegov oddelek v Celju.²¹

Ob mobilizaciji avgusta leta 1914 je bil premeščen v poveljstvo v Maribor. Po povišanju v majorja, 1. novembra 1916, je postal poveljnik tega poveljstva.

²⁰ Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo* (Maribor, 1977) (dalje: Ude, *Boj za severno slovensko mejo*); Janez J. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana, 1990) (dalje: Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*); Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989) (dalje: Hartman, *Rudolf Maister*); Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Maribor, 2006); Gregor Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski: iz zgodovine nemško slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v preraštrni dobi* (Maribor, 2011) (dalje: Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*); Tomaž Kladnik, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 463–482 (dalje: Kladnik, "General Rudolf Maister"); Branimir Furlan, "Rudolf Maister – strateški vodja", *Sodobni vojaški izživi* 15, št. 4 (2013), str. 73–81 (dalje: Furlan, "Rudolf Maister"); Stane Kocutar, "General Maister in njegovi soborci v mariborskem časopisju 1918–1934", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82=Nv47, št. 2–3 (2011), str. 110–116 (dalje: Kocutar, "General Maister in njegovi soborci"); Nela Malečkar, Aleš Berger, Mihael Glavan in Igor Grdina (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1847–1934* (Ljubljana, 2018).

²¹ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Ude, *Boj za severno slovensko mejo*, str. 21; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 11–15; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

Maister je tudi na novem položaju redno zahajal v Narodni dom in bil tako "kost v grlu" nemško nacionalističnim krogom v Mariboru, ki so ga redno ovajali njegovemu nadrejenemu generalu Martinyu v Gradcu. Maja 1917 je general Martiny na osnovi inscenirane ovadbe, ki je prišla iz Maribora, prišel skupaj s preiskovalnim častnikom v Maribor in Maistra obtožil "protekcioniistične zlorabe zapovedniške oblasti, zakrivljene s tem, da je samovoljno tolmačil in zlonamerno uporabljal predpise v pogledu ocene frontne sposobnosti vojaških obvezancev" in bil začasno premeščen v Črnovojniško poveljstvo številka 3 v Gradcu. Preiskavo pri divizijskem sodišču je vodil Nemec, dr. Glockner, sodnik višjega sodišča na Dunaju, ki ga je Maister ocenil za "zelo sposobnega, inteligentnega in pravičnega preiskovalnega sodnika". Na glavni obravnavi se je Maister zagovarjal sam in bil zaradi pomanjkanja dokazov soglasno oproščen vsake krivde. Kljub temu pa general Martiny ni popustil in je sklical oficirsko častno razsodišče, pred katerim je Maistra obtožil, da je "oskrunil svojo oficirsko čast s tem, da je kot oficir v uniformi obiskoval zanj neprimerne lokale kakor Narodni dom, kjer se je družil s srbofilsko usmerjenimi elementi". Kljub soglasni oprostitvi krivde ga nadrejeni niso hoteli premestiti nazaj v Maribor, tako da je Maister to dosegel šele po posredovanju dr. Korošca pri cesarju Karlu. Po ponovnem prihodu v Maribor je Maister ostal v stalni povezavi z dr. Korošcem in dr. Žerjavom, predsednikom in tajnikom jugoslovanskega parlamentarnega kluba, in bil tako redno obveščen o vseh notranje- in zunanjepolitičnih dogodkih ter o stanju na frontah in s tem o krhanju moči avstrijske armade in državno upravne oblasti in to predvsem zaradi velikega pomanjkanja prehrane za vojsko in civilno prebivalstvo. Maister in njegovi politični prijatelji dr. Rosina, dr. Verstovšek in drugi so tako že sredi avgusta 1918 predvidevali neizbežno razsulo monarhije v naslednjih treh mesecih.²²

Jeseni leta 1918 je Evropo zajelo prevratno vzdušje. Ob koncu vojne so prestol izgubile tri dinastije, izmed katerih so nemško-avstrijski Habsburžani skozi stoletja zaznamovali slovenski prostor. Na slovensko "prizorišče" je stopila nova država s srbsko dinastijo Karađorđević, ki sedaj ni bila več "tuja", ampak "narodna dinastija".²³ Politično zgodovinske spremembe umestitve slovenskega nacionalnega ozemlja iz srednjeevropskega prostora v smeri slovenskega juga bi lahko predstavili skozi odlomka dveh govorov politika in pisatelja Ivana Tavčarja. Ko je 20. januarja 1912 prevzel funkcijo ljubljanskega župana, je med drugim dejal, da hoče bela slovenska Ljubljana "ostati vsikdar tudi avstrijska Ljubljana".²⁴ V nagovoru ljubljanskim meščanom na sprevedu 29. oktobra 1918 pa je Jugoslavijo in ne več Avstrijo, izpostavil kot "obljubljeno deželo",

²² Hartman, *Rudolf Maister*, 63–90.

²³ Andrej Rahten, *V prab strti prestol* (Celje, 2023), str. 58.

²⁴ "Slovesna instalacija ljubljanskega župana dr. Ivana Tavčarja", *Slovenski narod*, 20. 1. 1912, št. 16, 2–4.

Stotnik Maister (drugi z leve) v pisarni mariborske domobranske vojašnice leta 1916 (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.)

po kateri je slovenski narod hrepenel od vekomaj, in pozdravil nove čase, "na katere je mislil naš nebeški Prešeren, ko je pel, da se bodo Slovencem vremena razjasnila".²⁵

Slovenci na Štajerskem so svoj narodni svet, Narodni svet za Štajersko, dobili na ustanovnem občnem zboru v mariborskem Narodnem domu 26. septembra 1918. Udeležilo se ga je devet zastopnikov katoliške Slovenske kmečke zveze in šest zastopnikov Jugoslovanske demokratske stranke. Na občnem zboru, ki ga je odprl predsednik narodnega sveta v Zagrebu, mariborski domačin, dr. Anton Korošec, je oblikoval stališča: da je potrebno ustanoviti posebno telo, pododsek, ki naj jasno določi narodno mejo z nemško Štajersko in Ogrsko; da je potrebno na Spodnjem Štajerskem ustanoviti narodne straže; ustanoviti posebno telo za financiranje dejavnosti narodnega sveta; sestaviti kataster slovenske in tuje posesti ter pričeti z reševanjem gospodarskega vprašanja; da je organizacijo narodnega sveta treba razširiti po vseh krajih; k sodelovanju je bilo

²⁵ "Prestolnica Slovenije manifestira", *Slovenec*, 30. 10. 1918, št. 249a, 1–2. Glej tudi: Božidar Jezernik, *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani* (Ljubljana, 2014), str. 294–296.

treba povabiti tudi slovenske socialne demokrate ter pomagati reševati problematiko oskrbe v industrijskih in revnih slovenskih krajih. 28. septembra 1918 je bila prva seja Narodnega sveta za Štajersko, kjer se je izoblikoval njegov odbor: predsednik je postal dr. Karel Verstovšek, profesor na mariborski klasični gimnaziji ter državni in deželni poslanec, podpredsednik dr. Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski klasični gimnaziji, blagajnik dr. Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja ter tajnik Zgodovinskega društva in njegov knjižničar.²⁶

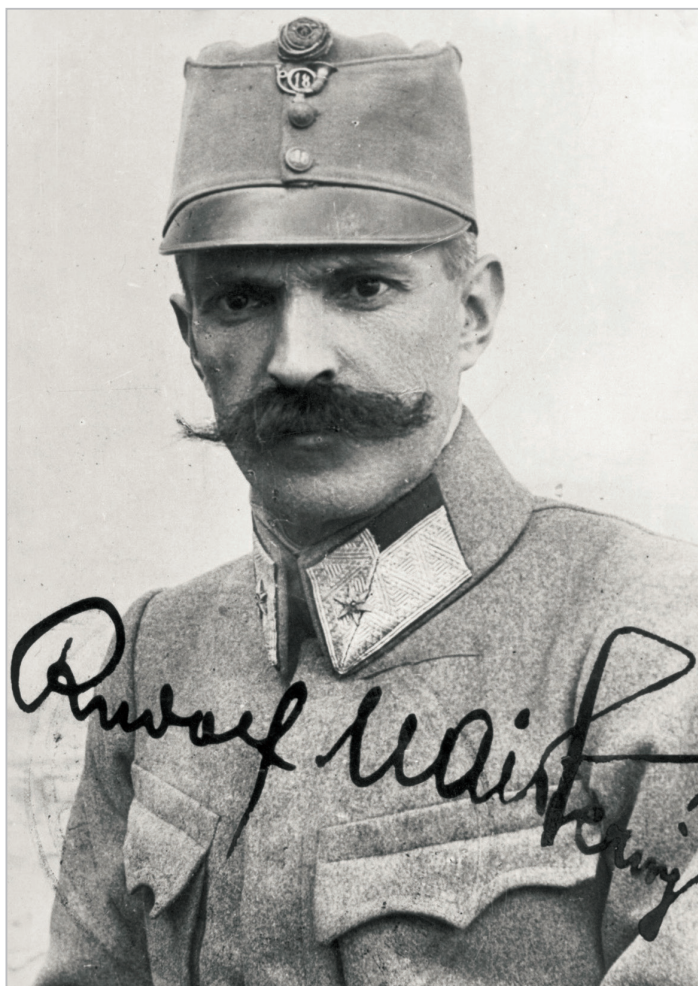
Maister, je na sejah Narodnega sveta zagovarjal trdo slovensko nacionalno stališče v odnosu do Nemcev v mestu in pokrajini. Na seji Narodnega sveta 29. oktobra je poudaril, da si mora slovenska stran najprej zagotoviti oblast nad mestom in šele nato "dajati Nemcem koncesije". Uspel je s predlogom, da je predsednik Narodnega sveta dr. Verstovšek od nemških mestnih zastopnikov zahteval, da se v mestu najprej uredi narodno vprašanje, vendar so to zahtevo zavrnil, saj naj bi se o tem razpravljalo "po rešitvi za tedaj važnejših in nujnejših gospodarskih in varnostnih zadev". Vsled tega, je Maister sklenil, "glede na iztrganje Maribora iz nemške oblasti ravnati sam po lastni glavi". V ta namen si je zagotovil podporo "vseh znanih mi slovenskih častnikov", s katerimi je imel 31. oktobra v Narodnem domu v Mariboru še zadnji pripravljalni sestanek za izvedbo načrta prevzema vojaške oblasti v mestu.²⁷

Prevzem vojaške oblasti

Za oblikovanje državnosti ter posledično oboroženih sil in udeležbo teh v vojaških operacijah za oblikovanje njenih državnih mej, je bil odločujoč geostrateški položaj na novo oblikovane Države Slovencev, Hrvatov in Srbov ter nato tudi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta je bil za načrtovanje njenega vojaškega delovanja pomemben zato, ker je opredeljeval položaj nove države v jugovzhodni Evropi in na Jadranu, s tem pa tudi njene odnose do morebitnih nasprotnic in zaveznic. Na podlagi ocene geostrateškega položaja je bila v tedanjih vojaško-strateških ocenah ogroženosti novonastale države največja prav v ogroženosti njenih konkretnih meja ter v ogroženosti operativno-taktičnih

²⁶ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Ude, *Boj za severno slovensko mejo*, str. 21; Švajncr, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 11–15; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

²⁷ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", str. 3–4; Švajncr, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 11–15; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

Maister v uniformi majorja Avstro – Ogrske vojske tik pred prevratom (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21. st.)

smeri, ki so vodile do njih in ki jih je bilo treba zato braniti. To se je prvič pokazalo že ob razpadu Avstro-Ogrske, ko je leta 1918 postala aktualna razmejitev med vsemi petimi nacionalnimi državami, nastalimi na njenem ozemlju. Na razmejitev je ob nacionalnih posebnosti v nastajajočih novih državah močno vplivalo tudi prepletanje povojnih geostrateških interesov držav zmagovalk, saj si je vsaka od njih prizadevala, da bi v srednji in jugovzhodni Evropi zapolnila strateško praznino, ki je nastala po razpadu večnacionalne Avstro-Ogrske. Prav križanje nasprotujočih si interesov Italije, Francije in Velike Britanije je opredelilo geostrateški položaj in usodo nove južnoslovanske države, s tem pa tudi slovenskega prostora, ki se je po prvi svetovni vojni znašel med interesi treh držav in z delitvijo katerega so zmagovalke prve svetovne vojne poskušale

doseči novo strateško ravnotežje in mir na tem območju. Posledica take delitve oziroma razmejčitve interesnih območij, ne upošteva nacionalnih interesov, v tem primeru slovenskih, so bili prvi obmejni oboroženi spopadi, ki so potekali na severu Slovenije, pa tudi Hrvaške, že ob koncu leta 1918, in to med na hitro oblikovanimi enotami Države SHS na eni strani ter madžarskimi in avstrijskimi enotami na drugi.²⁸

Osamosvojitveno gibanje južnih Slovanov je bilo pod delnim vplivom protivojne propagande, ki jo je slovenska politika vodila od leta 1917, učinkovala pa je skupaj s splošno naveličanostjo vojakov v petem letu vojne. Vojaške enote, v katerih je bila večina mož Slovencev – "slovenski polki", na katere je računalo tudi osamosvojitveno gibanje – so bile na frontah ali nameščene zunaj slovenskega ozemlja. Ob tem dejstvu se je narodna vlada Države SHS v Ljubljani relativno zgodaj zavedala vojaške nevarnosti, ki je pretila slovenskemu ozemlju predvsem z italijanske strani. Tako je dr. Pavel Pestotnik v *Slovenskem narodu* 29. 10. 1918 objavil članek z naslovom "Narodna obrana", v katerem je predlagal ustanovitev javne narodne staže, katere naloga naj bi bila vzdrževanje reda in miru oziroma varovanje pred neorganizirano umikajočimi se vojaki s front in klateži, da bi zavarovali "nebrzdan nagon po tuji lastnini in uničevanju". Organizirane naj bi bile kot pomožne policijske sile za vzdrževanje reda in miru v posameznih krajih, saj bi bilo potrebno njihovo organizacijo "nasloniti po mestih na obstoječi policijski, po deželi pa žandarmerijski aparat z vsem domačim izvršujočim in uradniškim osebjem". Iz teh enot bi nastale enote narodne milice. Osrednji odbor za narodno obrano v Ljubljani je 31. oktobra objavil "poziv za ustanavljanje narodne obrane" kot neke vrste enot narodnih straž, ki so jih nato sestavljale enote, krajevno vezane skupine vojakov, in niso bile organizirane, usposobljene in oborožene, da bi jih oblasti uporabile v smislu operativnih enot oziroma da bi jih napotili za novo državo strateško pomembne položaje, kar je v tistem času pomenilo napotiti jih na narodne meje.²⁹

Kot že rečeno, sta v Mariboru ob koncu vojne hoteli imeti oblast nad njim in Spodnjim Štajerskim dve na novo nastajajoči državi, Država SHS ter Nemška Avstrija. Narodni svet za Štajersko je bil ob narodni vladi za Slovenijo sicer še zmeraj politično zastopstvo z nekaterimi izvršilnimi pooblastili, vendar pa so bila ta sporna ali pa bi jih bilo potrebno prenesti na druga izvršilna telesa. V Mariboru so ostali vsi civilni organi, izvoljeni in imenovani še v monarhiji, med njimi mestni občinski svet, okrajni svet in sodišča ter orožništvo in policija, ki sta bila trdno v nemških rokah. Posebej pomembno in odločilno je bilo vprašanje voja-

²⁸ Anton Žabkar, "Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji: doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)", *Vojaška zgodovina* 17, št. 1 (2010).

²⁹ Pavel Pestotnik, "Narodna obrana", *Slovenski narod*, 30. 10. 1918, št. 254, str. 3; Ude, *Boj za severno slovensko mejo*, str. 29.

ške oblasti in pripadnosti vojaških formacij na območju Maribora in Spodnje Štajerske. Ukrepi nadrejenih poveljstev so si pogosto nasprotovali, položaj pa je oteževalo vojaštvo na poti domov. Major Rudolf Maister, poveljnik 26. črno-vojniškega okrožja v Mariboru, ki se je udeleževal sej Narodnega sveta za Štajersko, se je zavzemal za odločnejšo politiko do nemštva. Vojaški štacijski (mestni) poveljnik polkovnik Anton Holik je 1. novembra s pozivom, ki so ga udeleženci dobili ob šestih zjutraj, sklical posvet višjih častnikov mariborskih polkov in drugih vojaških ustanov, ki bi se naj začel ob deseti uri v njegovi pisarni. Malo pred osmo uro pa je k Maistru prišel eden od njegovih podrejenih častnikov, stotnik Oskar Kratky, ki mu je sporočil, da se je predvideni posvet "radi nujnosti" že pričel in to v polkovni pisarni 26. strelskega polka v meljski vojašnici. Ob tem je stotnik Kratky majorju Maistru dejal, da so bili zbrani že vsi sklicani častniki, razen njega, ter da je polkovnik Holik nameraval pričeti posvet brez njega, kar je preprečil stotnik Edo Vavpotič, ki je zahteval, da o spremembi ure in kraja srečanja obvestijo tudi Maistra in z njegovim začetkom počakajo nanj. Pri tem je bila namera polkovnika Holika, za katerega je bilo samoumevno, da mesto pripada Nemški Avstriji, očitna. Z manevrom spremembe in ure posveta je iz sodelovanja pri za mesto in pokrajino usodnih vojaških odločitvah poskušal izključiti slovensko narodno zavednega in med slovenskim delom častniškega zbora vplivnega Maistra. Ob Holiku in Maistru so bili na sestanku vsi poveljniki največjih vojaških enot v mestu, in sicer polkovnik Kobilanski, poveljnik strelskega polka št. 26, polkovnik Zhuber, polkovnik topniškega polka št. 106, polkovnik Bergmann, poveljnik rezervne bolnišnice Dunaj 1, podpolkovnik Götz, poveljnik dragonskega polka št. 5, podpolkovnik Pavlis, poveljnik pešpolka št. 47 ter podpolkovnika Huber in Haekl ter stotnik Vavpotič iz strelskega polka št. 26. Na sestanku je sodeloval tudi bivši poveljnik 26. strelskega polka brigadir Schinnerer, ki je bil v Mariboru na dopustu. Po Maistrovem prihodu je Holik pričel posvet z orisom vojaške situacije: "fronta se ja vsa razsula, vojaštvo se vali v divjem neredu domov in že ropa skladišča ob železnici in zlasti Mariboru se obetajo trdi časi, ker bo drl velik del frontnih stotisočev skozenj". V nadaljevanju je dejal, da je pripravil ukrepe "proti verjetnemu vojaškemu nasilju", sam pa bo po tem posvetu, zaradi bolezni, predal svoje službene posle. Maister je že takoj, ko je Holik pričel s predstavitvijo "skupnega načrta, po katerem bi se mogel vzdrževati red v Mariboru in okolici", v njem prepoznal namero, da "jih je (Holik) napisal v trdni veri in volji, da pripade Maribor Nemški Avstriji".³⁰

³⁰ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", str. 3–4; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 11–15; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

Uvidel sem, da moram za vsako ceno preprečiti to nakano nemških častnikov. Prepoznal sem, da je sedaj usoda Maribora v mojih rokah. To spoznanje me je tako razvnelo, da je kar bušnilo iz mene (v nemščini): Ne priznavam teh točk! Maribor proglašam za Jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vsem Spodnjim Štajerskim,

kar je izjavil "na lastno pest in odgovornost". Ko je uvidel osuplost, prestrašenost in neodločnost nemških častnikov, ki so bili vsi višji po činu in kot taki po načelu subordinacije, se pravi brezpogojne podrejenosti nižjega čina višjemu, Mistru nadrejeni, kar je pomenilo, da bi ga lahko razorožili, aretirali in ubili, je nadaljeval: "kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pod moje vojno sodišče". Kot je zapisal, je "s to grožnjo popolnoma zmagal", pravno gledano pa Maistrovi argumenti, izjave in dejanja niso imeli ne politične ne vojaške podlage, saj je bila Narodna vlada za Slovenijo ustanovljena le dan pred tem, vojaško sodišče pa v sklopu II. vojaškega okrožja v Ljubljani šele 5. novembra 1918. Izhajal je torej iz silovite narodne zavesti in izkušenj slovenskega častnika v avstrijski vojski. Tako so se mu nemški častniki enostavno "predali". Holik je dejal, da se je že odrekel svoji nadaljnji službi in je kasneje Maistru predal svojo pisarno, Schinnerer pa, da se kot ranjenec ne bo vtikal v nove razmere. Tretji po činu, polkovnik Kobilanski, pa je izjavil "da se podreja ukrepom poveljnika Maistra in njegove vlade". Maister je nato po telefonu poklical dr. Verstovška, mu razložil situacijo ter ga nato kot predsednika Narodnega sveta predstavil nemškimi častnikom. Z razglasitvijo za vojaškega poveljnika Države SHS v mestu ter z osebnim pozivom v vojašnici 26. strelskega polka je na svojo stran pridobil prvo vojaško enoto. Nato mu je uspelo sestaviti še dve vojaški enoti s skupaj približno 160 vojakov ter z njimi zasesti večino vojašnic ter posamezne strateške točke v mestu. Dopoldne istega dne se je Narodni svet za Štajersko odzval na njegovo zahtevo po podelitvi poveljniškega položaja in generalskega čina in si s tem pridobil tudi politično podporo.³¹

Akt Narodnega sveta za Štajersko o imenovanju majorja Rudolfa Maistra za poveljujočega častnika in generala se je glasil:³²

V Mariboru, dne 1. novembra 1918

Narodni svet za Štajersko

Gospodu Rudolfu Maistru, generalu v Mariboru

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili, izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške štacije

³¹ Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", str. 3–4; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 116.

³² PAM, SI_PAM/1691, šk 1/22; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 43.

ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenega vojaštva.

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

Ob enem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in se Vas povabi, da tekom dneva storite osebno obljubo.

Za narodni svet za Štajersko:

Dr. Rosina
Podpredsednik

Prof. Voglar
tajnik

Dr. Karel Verstovšek
predsednik

Čini predstavljajo stopnje starešinstva v vojaški hierarhiji. Nastali so v 17. stoletju med nastajanjem stalnih vojsk. Do takrat so tovrstne stopnje določali starešinski funkcionski položaji in nazivi, iz katerih so se nato razvili čini. V slovenski javnosti so se za nemške čine v avstro-ogrski vojski uporabljala slovenska poimenovanja, ki so bila uveljavljena tudi v novi slovenski vojski, in sicer: poddesetnik, desetnik, četovodja, narednik, štabni narednik in častniški namestnik za vojake in podčastnike ter praporščak, poročnik, nadporočnik, stotnik, major, podpolkovnik in polkovnik za častniške. Za generale pa sta bila predvidena čina general major in podmaršal. Maistrovo povišanje za dva čina, iz majorja v generala, in imenovanje za poveljnika slovenske Štajerske je bilo iz aktualnega slovenskega narodnopolitičnega vidika nujno, saj je s tem Maister v vojaški hierarhiji pridobil odločujočo prednost za dosego vojaško-političnega cilja, to je priključitve mesta in pokrajine Državi SHS. Vprašanje pristojnosti Narodnega sveta za Štajersko, da izda tak akt, so naknadno rešili tako, da je poverjenik za narodno obrambo Narodne vlade za Slovenijo dr. Lovro Pogačnik imenovanje potrdil v Osebnem naredbenem listu št. 1, z dne 14. decembra 1918, kjer bilo objavljeno njegovo imenovanje za november 1918.³³

Ustanovitev slovenske vojske

Še isti dan je Maister izdal ukaz, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast ter zelo korenito posegel v vojaško organizacijo v mestu in pokrajini, in sicer:³⁴

³³ *Vojni leksikon* (Beograd, 1981), str. 91–92 (dalje: *Vojni leksikon*); Sergej Vrišer, "Uniforme borcev za severno slovensko mejo 1918–19", *Kronika* 26, št. 2 (1978), str. 109–112; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 80; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 91.

³⁴ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 44.

V imenu Jugoslovanskega narodnega viječa

Vojaško postajno poveljstvo v Mariboru

Povelje št. 1.

Maribor, 1. nov. 1918 ob 16. uri

1. Prevzetje poveljstva.

Jugoslovanski Nar. svet me je imenoval za generala in mi poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjim Štajerskim, proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenji Gradec, Maribor, Radgona. Obenem sem prevzel tudi vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. Z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, bom skrbel za mir in red v mestu in sploh in sploh na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino. Opozarjam na današnji dopoldanski dogovor in pozivam vse poveljnike, da me podpirajo v mojem prizadevanju.

2. Javljanje staleža.

Do jutri do 10. ure mi javijo polki, poveljstva in ustanove število jugoslovanskih častnikov in moštva.

Jugoslovansko vojaštvo ostane do nadaljnjih odredb v svojih vojašnicah, le 47. pešpolk odda svoj jugoslovanski del v vojašnico strelskega polka štev. 26.

Nemško avstrijsko vojaštvo, to je ono, ki je pristojno severno od mejne črte, označene v točki 1 tega povelja, se odpusti, ali pa nastani v dravski vojašnici.

Dne 3. t. m. ob 11. uri mora vse nemško avstrijsko vojaštvo, ki se bo ta dan nahajalo še v Mariboru, stati pred dravsko vojašnico, pripravljeno na odhod v Lipnico.

Poveljnik 47. pešpolka mora do takrat v redu predati vojašnice jugoslovanski vojaški upravi.

3. Prehranjevalni oddelek.

Vodja prehranjevalnega oddelka ostane nadpor. Hospodsky, prideljena sta mu rač. por. Haas in por. Galasso.

4. Stražna služba.

Strelski polk štev. 26 odpošlje naslednje straže:

1. na glavni kolodvor: 1 častnika, 5 podčastnikov in 15 pešcev z 2 strojnicama, ki se dodelijo prometnemu nadzorniku žel. revidentu Kitaku Ivanu;

2. na vojaško postajno poveljstvo okrajnega glavarstva: 1 častnik, 2 podčastnika in 8 pešcev, ta straža zavaruje tudi stanovanje dr. Verstovška, predsednika Nar. sveta za Štajersko (Wildenrainerjeva ulica štev. 6).

3. na prehranjevalni oddelek: 1 podčastnika, 20 pešcev;

4. v avstrijsko-ogrsko banko: 1 podčastnika, 20 pešcev;

Za zastraženje koroškega kol. in rezervne bolnišnice Wien Nro 1 izdam posebna navodila.

5. Službeni red.

Sprejemanje bolnih vojakov v bolnišnice, nabavljanje živil in sploh vsa upravna služba se mora vršiti po dosedanjem redu.

6. Mene je dobiti

v pisarni vojaškega postajnega poveljstva, poslopje okrajnega glavarstva, I. nadstropje, ali pa v stanovanju Meljska cesta št. 11.

Maister, generalmajor³⁵

Kot vidimo, je že v prvi točki svojega povelja o prevzetju poveljstva objavil, da ga je jugoslovanski Narodni svet imenoval za generala in mu poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjim Štajerskim, proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenji Gradec, Maribor, Radgona, obenem pa je prevzel tudi vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. Nato je zapisal, da bo z "vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, skrbel za mir in red v mestu in sploh in sploh na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino". Vsi polki, poveljstva in ustanove so mu morali javiti številčno stanje jugoslovanskih častnikov in moštva, ki so ostali v svojih vojašnicah, razen le 47. pešpolka, ki se je s svojim jugoslovanski vojaki preselil v vojašnico strelskega polka šte. 26. Nemško avstrijsko vojaštvo je odpustil oziroma nastanil v dravski vojašnici, kjer je moralo biti do 3. novembra pripravljeno na odhod v Lipnico. Poveljnik 47. pešpolka je moral do takrat predati vojašnice novi vojaški upravi. Kot že rečeno, formacija v širšem pogledu predstavlja delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove; v ožjem pa povezovanje oziroma kombiniranje kvalitativnih in kvantitativnih razmerij med človeškim in materialnimi elementi v posameznih vojaških enotah, z namenom doseganja željenega ekvivalenta bojne moči, njegove ekonomske uporabe v bojnem delovanju ter lažjem poveljevanju in usposabljanju. Maister na območju svoje poveljniške pristojnosti ni razpolagal s podatkom o strukturi in natančnem številu moštva in opreme v posameznih enotah, še manj s predvojnimi formacijskimi enotami. Zato je bil ukaz neke vrste priprava oziroma zbiranje potrebnih podatkov za njegove naslednje strateške korake, ki so vodili k razglasitvi mobilizacije, na osnovi katere je lahko formiral na novoustanovljene vojaške enote slovenske vojske. Po drugi strani pa je z ukazom jasno začrtal nacionalno sestavo nove vojske in iz nje izločil vse podpornike nemško-avstrijskega pogleda na bodoči status mesta in pokrajine.³⁶

3. novembra 1918 ob 11.00 uri je nemški del 47. pešpolka, 17 častnikov in 390 vojakov in podčastnikov, defilirali pred generalom Rudolfom Maistrom in odkorakali iz Maribora prek Špilja v Lipnico. Ukaz za odhod je dal Maister, verjetno pa je bil tudi posledica govoric, ki so jih podtaknili med avstrijske častnike, da so v Ljubljano prispele angleške čete in da so na poti proti Mariboru. S tem se je vojaški položaj Maistra sicer izboljšal, vendar je imel na začetku le malo

³⁵ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/2037, Ukaz o vojaški oblasti.

³⁶ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/2037, Ukaz o vojaški oblasti; Ude, *Boj za severno slovensko mejo*, str. 184–186; *Vojna enciklopedija* (Beograd, 1972), knjiga 3, str. 8–10.

Mimohod slovenske vojske pred generalom Maistrom ob proslavi zedinjenja, 15. decembra 1918 pred mariborskim gradom (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.)

svojega vojaštva, nekaj sto, ki so se mu pridružili ob prevzemu vojaške oblasti v mestu. Za službo v svojih enotah je ognjevit vabil slovenske častnike in vojake, ki so se vračali domov skozi Maribor. Tako je 4. novembra na mariborski železniški postaji pregovoril 100 mož slovenskega 2. gorskega strelskega polka (v katerem je Maister do premestitve v Przemysl služil kot častnik), ki so se vračali v Ljubljano iz štajerskega Ennsa, 5. novembra pa 150 srbskih vojakov, nekdanjih avstro-ogrskih vojnih ujetnikov, ki so se v večji skupini vračali domov v Srbijo. Kot vojaki antante so po Maistrovih ukazih opravili marsikatero pomembno nalogo, vendar so zbujali med nemškim prebivalstvom tudi odpor. Nemški železničarji so zaradi njih celo stavkali.³⁷

Vendar to ni zadoščalo. Ugotovil je, da bo slovensko vojsko na svojem območju, ki je bila 1. novembra 1918 poimenovana v SHS vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer, lahko uspešno izpopolnil le z razglasitvijo mobilizacije. Sicer je bil njegov poziv za mobilizacijo izdan po predhodnem ne posebno obvezujočem ukazu, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast, bil pa je tudi zelo odločen. Tako so se morali vsi državljani Spodnje Štajerske, častniki, tem enaki črnovojniki in moštvo rojstnih letnikov 1879 do 1900 zglasiti 18. novembra

³⁷ Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 11–15; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90 Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

ob 8. uri dopoldne, in sicer v Celju v vojašnici 87. pešpolka. tisti, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Celje, ekspozitura Mozirje, Brežice, Konjice, Slovenj Gradec in mesto Celje, ter v Mariboru v domobranski vojašnici tisti, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Maribor, Radgona, Ljutomer, Ptuj ter iz mest Maribor in Ptuj. Izvzeti so bili: zdravniki, ki so bili do takrat oproščeni vojaščine, za vojaško službo med vojno nesposobni, vojaki, ki so že služili v jugoslovanski vojski, duhovniki, posamezniki, ki so imeli zdravniško dokazane bolezni ali bili pohabljeni, ter tisti, ki so bili za oblasti in podjetja potrebni za vzdrževanje javnega reda, prehrane, prometa in so morali s tem v zvezi poslati prošnjo za oprostitev vpoklica na Vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru. Plača od dneva prihoda je znašala 5 kron na dan za podčastnike in 4 krone za poddesetnike in vojake brez čina za ves čas vojaške službe. Za hrano, stanovanje in obleko je bilo poskrbljeno. Zaradi problemov s prehrano je moral vsak s seboj prinesiti za dva dni živil. Za tiste, ki poziva ne bi upoštevali, je bilo zagroženo, da "ga bomo smatrali dezertajem, pritirali ga bodo k zglašenju orožniki ter bo po starih naših postavah kot izdajalec domovine najstrožje kaznovan".³⁸

Maistrov mobilizacijski ukaz je bil, kljub temu da je bil sestavljen v ostrem vojaškem jeziku in kljub protestom nemško avstrijske vlade in mariborskega mestnega sveta, uspešen. Tako se je lahko lotil dopolnjevanja organizacijske strukture svojih enot. Ta je temeljila na že omenjenem sklepu narodnega sveta SHS v Zagrebu z dne 31. oktobra 1918 o ustanovitvi II. vojaškega okrožja v Ljubljani in slovenske vojske. Tako je od 18. novembra 1918 potekalo organiziranje slovenske vojske. K vojaškemu poveljstvu za Spodnji Štajer, ki mu je poveljeval Maister, so spadali:

- 1. Mariborski pešpolk, ustanovljen 21. novembra 1918 (prej 26. strelski polk). Za poveljnika je bil imenovan podpolkovnik Avgust Škrabar. Polk je imel tri bataljone in dopolnilni bataljon. V njem je bilo okrog 1900 mož in 60 častnikov. Oboroženi so bili z 39 težkimi strojnimi, 42 lahkiimi strojnimi in 1038 ročnimi granatami.
- 2. Celjski pešpolk, ustanovljen v drugi polovici novembra 1918. Štel je 1005 mož in 65 častnikov.
- 3. Tržaški bataljon, nastal sredi novembra 1918, sestavljali so ga vojaki in častniki nekdanjega tržaškega 97. polka in drugi primorski prostovoljci. Ob koncu novembra je štel 535 mož in 38 častnikov.
- 4. topniško poveljstvo Maribor je imelo konec novembra 1918 295 mož, 20 častnikov in 12 topov.
- 5. Mariborski dragonski polk je bil ustanovljen že 1. novembra 1918.

³⁸ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/2037; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 56–79; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

Takrat mu je poveljeval rezervni poročnik Dragotin Lončarič. Dragonci, konjeniki so patrolirali po mestu in stražili.

- 6. Letalska stotnija Maribor se je oblikovala v začetku novembra 1918. Posegla je v boje na Koroškem in opravljala opazovalne polete nad Prekmurjem.³⁹

Pod Maistrovo poveljstvo so sodili še štab vojaškega poveljstva za Spodnje Štajersko, mariborsko mestno poveljstvo, orožarna, intendantura, proviantura, dve vojaški bolnišnici, obveščevalna služba, cenzura, vojaška godba in mariborska vojaška realka, kjer so se pripravljali bodoči častniki in je pod poveljstvom podpolkovnika Davorina Žunkoviča postala prva slovenska vojaška šola.⁴⁰

Oborožene sile so bile ustanovljene in organizirane torej šele na osnovi omenjenega sklepa Narodnega sveta SHS v Zagrebu z dne 31. oktobra 1918 o ustanovitvi II. vojaškega okrožja v Ljubljani in slovenske vojske. Ta je odredil organizacijo narodne, slovenske, armade po dotedanjem avstro-ogrskem ozemeljskem načelu. Tako je, kot rečeno, od 18. novembra 1918 potekalo organiziranje slovenske vojske z vojaškima poveljstvoma za Spodnji Štajer, ki mu je poveljeval Rudolf Maister in za Koroško, katerega poveljnik je bil Alfred Lavrič, ter vojaškemu okrožju neposredno podrejenimi postajnimi poveljstvi v Ljubljani, Kranju, Škofji Loki, Brezovici, Zalogu, Jesenicah in Kamniku.⁴¹

Ob oblikovanju enot pa so njeni pripadniki prisegli novi državi:

Prisegam in se rotim pri Bogu Vsemogočnemu in svoji časti, da hočem zvesto služiti in z vso svojo dušo, z vsem svojim srcem, vso svojo voljo služiti vladi Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov kot ljudski in zakoniti oblasti. Prisegam sebi in svojim dragim, svoji deci in svojim roditeljem, da hočem odredbe narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov brezpogojno, povsod, v vsakem času izvrševati in da hočem biti pokoren ukazu predpostavljenih zapovednikov in vsem narodnim postavam in zakonom za napredek, edinstvo, svobodo in moč. Tako hočem in v to mi pomagaj Bog!⁴²

Mukotrpno in dolgotrajno je bilo tudi ustanavljanje nove skupne vojske Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je potekalo sicer po koncu vojne, vendar vse do leta 1921 in to v vojnih pogojih, ki so jih narekovali spopadi ob oblikovanju novih meja novonastale države. Novo vojsko so na eni strani tvorili elementi pripadnikov srbske vojske, ki je vojno zaključila na strani zmagoval-

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/2037.

⁴² Hartman, *Rudolf Maister*, str. 56–57.

Častniki štajerskega obmejnega poveljstva z njihovim poveljnikom, generalom Maistrom na sredi prve vrste. Na sliki so še mariborski upravni uradniki in člani francoske delegacije na čelu z generalom Beguenom, 19. april 1919 (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.)

cev, vendar je bila v njej številčno zmanjšana in materialno iztrošena, ter ostanki v vojni poražene avstro-ogrske vojske, ki so ostali na območju nove države. Vse od začetkov procesa združevanja oziroma Krfske deklaracije leta 1917 ni bilo spora o tem, da bo vojska nove države skupna in enotna ter da se bo poistovetila s tradicijami srbske vojske, ki je bila v vojni na strani zmagovalcev in zvest zaveznik držav, ki so imele odločujočo besedo o povojni ureditvi tega dela Evrope. Srbska vojska je s 145.000 častniki in vojaki zasedla demarkacijske razmejitvene črte ter se s tem odzvala na poziv Narodnega sveta. V te enote pa je bilo vključenih tudi okoli 15.000 častnikov in vojakov Države SHS.⁴³

V primerjavi z Avstro-Ogrsko se je v novi državi spremenil tudi način naboja in oblikovanja vojaških enot in s tem tudi položaj nacionalnih jezikov v oboroženih silah. Mirnodobna vojska Kraljevine, ki so jo sestavljali naborniki na služenju vojaškega roka, ki so do leta 1940, ko je bil vojaški rok podaljšana za pol leta, v kopenski vojski služili leto in pol, v mornarici in letalstvu pa dve leti, ter poklicni častniki, podčastniki in vojaki za varovanje meje, je štela

⁴³ Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (Beograd, 1994) (dalje: Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije*), str. 11.

okoli 150.000 mož. Devet mesecev manj so služili maturanti v tako imenovanih dijaških četah, ki so jih v veliki meri vključevali v šole rezervnih oficirjev in edini hranilci družin. Splošna vojaška obveznost je bila predpisana med 21. in 50. letom starosti, vendar so bili vpoklici zaradi že omenjenega pomanjkanja denarnih sredstev omejeni. Popolnjevanje enot je bilo eksteritorialno, tako da so posamezne enote sestavljali naborniki iz več, ponekod tudi vseh nabornih okrajev. Uradni in poveljevalni jezik v oboroženih silah je bil srbski, pisava pa v večini cirilica. Možnost uveljavljanja slovenskega in drugih jezikov in pisav večnacionalne države, tudi v okviru srbsko-hrvaško-slovenskega uradnega državnega jezika, je bila zato v vojski skoraj ničelna. Tako so bili slovenski naborniki in častniki, pa tudi naborniki in častniki ostalih narodov nekdanje Avstro-Ogrske, razen srbskih, glede na jezikovno prakso v avstro-ogrskih oboroženih silah v veliko slabšem položaju. Uveljavljanje "jugoslovanstva" je bilo v vojski pogosto razumljeno kot prepoved uporabe drugih nacionalnih jezikov, tudi kot občevalnega jezika. V zvezi z naborem so morale občine potrditi sezname nabornih zavezancev ter s "podpisi vseh svetovalcev jamčiti za pravilno sestavo".⁴⁴

Vzpostavitev vojaške suverenosti

Suverenost predstavlja najvišjo državno oblast države ali naroda nad lastnim ozemljem. Sestavljata jo dve med seboj tesno povezani sestavini – notranja in zunanja suverenost. O zunanji suverenosti oziroma neodvisnosti govorimo takrat, ko na delovanje posamezne države ne vpliva oziroma nanjo ne izvaja političnega, gospodarskega, vojaškega ali kakšnega drugega pritiska nobena druga država. Notranja suverenost pomeni, da država izvršuje vrhovno oblast nad svojim ozemljem, saj njena moč izključuje vsako drugo moč oziroma vsako drugo vrhovno oblast.⁴⁵

Podobno, kot je za Slovence hotel s svojimi vojaki Maister, je želel ob propadu monarhije mariborski mestni svet za Nemce. Mariborski Nemci, graška vlada in tamkajšnje vojaško poveljstvo so bili prepričani, da bo Maribor z okoličo pripadel nemški Avstriji. Mariborski nemški mestni svet je v povezavi z nemško-avstrijskimi oblastmi v Gradcu dobil zagotovila, da se bo Maribor priključil vojaškemu območju nemško avstrijske države ter da je "en popoln madjarski polk določen za Maribor". Z nalogo urediti vse potrebno, da se v Mariboru, v

⁴⁴ PAM, SI_PAM/0005, šk. 161, Zapisnik o XXVIII. seji mestnega sosveta z dne 10. 12. 1920; Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije*, str. 11 in 15. Pavel Vuk, "Vojaška doktrina v vlogi teorije zmage", *Sodobni vojaški izzivi* 27, št. 1 (2025), str. 19–36.

⁴⁵ *Vojni leksikon*, str. 595.

podporo nemškemu mestnemu svetu, nastani vojaška enota v moči polka, pa je v Maribor prišel brigadir Ullmann. Vendar je za njegovo posredovanje bilo že prepozno, saj je medtem Maister že postal "gospodar" Maribora. "24 ur pozneje bi bil vsak naš boj za Maribor – bodisi besedni, bodisi z orožjem – prepozen in neuspešen".⁴⁶

S prevzemom vojaške oblasti v mestu je Maister sicer preprečil prihod nemško-avstrijske vojske, vendar s tem še ni vzpostavil popolne vojaške suverenosti. Nemška varnostna straža (*Schutzwehr*) je 23. novembra 1918 štela že 1500 moških in 100 oficirjev. Ker je vse bolj ogrožala pridobitve slovenske vojske, je bilo samo še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do spopada oziroma kdo bo prvi povlekel odločujočo potezo. In ponovno jo je Maister. Veliko število vojakov, ki jih je mobiliziral, oblikovanje vojaških enot, njihova dobra razmestitev po mestu in okolici, podrobno izoblikovan načrt ter nenazadnje tudi pogojno soglasje Narodne Vlade SHS, so bili dobra predpriprava za akcijo razorožitve *Schutzwehra*, ki se je pričela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Bila je izvršena v 47. minutah, točno po načrtu in brez večjih incidentov. Razorožitev *Schutzwehra* je bila tako druga velika zmaga Maistra nad Nemci v boju za Maribor.⁴⁷

Maister je po izvedbi razorožitve *Schutzwehra* v posebnem razglasu oziroma ukazu z dne 23. novembra 1918 razložil vzroke za to odločitev in opredelil določil njenega poteka. V začetku opiše značilnosti organizacije in njihovih pripadnikov:

Schutzwehr mesta Maribor je obstajala večinoma, žal, iz takih elementov, da jim nisem zmogel več zaupati vašega blaga in življenja. Na straži stoječi udje mestne Schutzwehr so sami plenili, ropali, streljali na ljudi in so tako tvorili ne več Schutzwehr, temveč deloma drhal, ki se je moramo bati. Od udov mestne Schutzwehr storjene zločine bom objavil v listu Marburger Zeitung. Na to veliko in nevarno napako sem opetovano opozoril zastopnike mestne občine, toda naletel sem pri tem vselej na gluha ušesa. Razen tega sem danes izvedel iz zanesljivega vira, da mestna Schutzwehr proti dogovorom in v rušenju vsake vojaške podrejenosti namerava napasti moje čete in vzeti vplivne jugoslovanske osebe za talce.⁴⁸

V nadaljevanju ukaza so sledila navodila v zvezi z oddajo orožja in opreme oziroma način poteka splošne razorožitve v mestu, s posebnim poudarkom

⁴⁶ Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", str. 3–4.

⁴⁷ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Švajncr, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 56–79; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

⁴⁸ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22.

na enotah *Schutzwehra*. Pripadniki enot *Schutzwehra*, ki so bili nemške narodnosti, in "Jugoslovani, ki niso bili Mariborčani," ter vsi ostali prebivalci mesta so morali do poldneva oddati "državno orožje vsake vrste, municijo, opravo in monture", in sicer tisti, ki so se nahajali na levem bregu Drave v domobransko vojašnico v Melju, tisti, ki so se nahajali na desnem bregu Drave, v topniško vojašnico na Taboru. Prav tako je odpravil veljavo njihovih legitimacij in jih je odvezal vojaške službe oziroma jih je demobiliziral, tako da so se lahko "posvetili svojemu poklicu, če se pokorijo mojim odredbam in so rojeni Mariborčani". Pripadniki *Schutzwehra*, ki niso bili Mariborčani, so morali mesto še isti dan "pred mrakom" zapustiti. Oddajo orožja so nadzirale "obhodne straže – patrole – ter od sumljivih zahtevale, da se izkažejo", ki bodo pri tistih, za katere se bo domnevalo, da "hranijo orožje in municijo", odrejena hišna preiskava. Maister je v nadaljevanju zapisal, da teh ukrepov ni ukazal zoper prebivalce mesta, temveč zato, ker je "pri nastopu svoje službe obljubil: skrbeti za mir in red, za varnost vašega življenja in blaga in hočem držati to svojo obljubo". S tem ukrepom je Maister prevzel vojaško suverenost v mestu, saj so lahko vojaško uniformo nosile le enote, ki so bile pod njegovim poveljstvom. Ukaz je zaključil z naslednjimi besedami:

Meščani in delavci! Ne bojte se! Moje čete so danes tako močne, da mi je lahko brez druge pomoči vzdrževati red. Po moči bom skušal vaš trdi položaj v zadnjih trenutkih sedanjega težkega časa izboljšati. Dokler mojim naredbam ne nasprotujete, ste pod mojim osebnim varstvom in bom vsako vam prizadeto krivico najostreje kaznoval. Nasprotno pa vas svarim pred vsako nepremišljenostjo, da se zabrani razglasitev prekega soda. Jaz in moji častniki smo odločni in močni dovolj, z našimi vrlimi četami zadušiti vsak upor, če je potrebno, z najostrejšo silo.⁴⁹

Kmalu po tem je razpusil nemški magistrat, mestni občinski svet in določil komisarja mesta, ki je 2. januarja 1919 prevzel župansko oblast. Prav tako so Slovenci prevzeli mestno policijo, sodstvo, šolstvo in upravo. Slovenske vojaške enote so na ukaz generala Maistra pričele zasedati ozemlje ob narodnostni meji.⁵⁰

Maister z vojaškim posegom ni omahoval in ukazal posameznim enotam zasedbo mejne črte. Tako je 25. 11. 1918

⁴⁹ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 56–79; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

⁵⁰ Prav tam.

našo 10. četo poslal na skrajno severno mejo v vas Plač. Ta vas leži na robu Slovenskih Goric, severno od Špilja (danes je to Spielfeld v Avstriji). Četo številka 5. pod poveljnikom Hamersšakom in četo št. 8 pod poveljnikom Križem pa je poslal v Špilje namesto Srbov, ki so bili tega dne tam. Mi smo na našem teritoriju, v vasi Plač, imeli nekaj hudih napadov Schutzwehr-ovcev. Te napade smo odbili, vendar s precej žrtvami. Vršil sem službo provianta – preskrbovalca, ki je oskrboval našo četo s hrano in opremo. Vsak dan sem zato potoval v Maribor in nazaj. Prinašal in odnašal sem tudi pošto za štab čete.⁵¹

Narodna vlada SHS je nato 22. novembra 1918 izdala sklep številka 151 o začasni ureditvi poveljstev pri II. vojnem okrožju, ki ga je SHS Vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru prejelo 26. 11. 1918. V njem je bilo določeno, da generalmajor Maister poveljuje kot poveljnik "Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru" vsem četam v tem prostoru in to od ogrsko – hrvaško – štajerske meje do vključno črte, po generalni karti: Aich, Bleiburg, Δ1637 Travniki in na jugu do južne meje okrajnih glavarstev Ptuj, Maribor, Slovenj Gradec. Na tem območju so mu bila podrejena vsa poveljstva, enote, vojaške bolnice, oskrbovališča in zavodi. Pešpolk številka 47 so združili s strelskim polkom številka 26. Oddelek gorskega strelskega polka številka 2 je moral Maister do 1. decembra napotiti v Ljubljano, oddelke pešpolka številka 87 pa v Celje, vendar šele, ko bi imel dovolj lastnih enot. "Sčasoma" so morali vzpostaviti delovanje dragonskega polka številka 5, vsi bivši topničarji 26. strelskega polka in 47. pešpolka pa so se morali zgledati pri topničarskem poveljstvu v Mariboru. Maistrov dosednji štab je tudi po novem deloval v isti sestavi kot pred tem, s tem da se mu je v štab dodelil generalštabni stotnik Jernej Ankerst. Poveljniki polkov so morali, "v kolikor jim to dopušča število moštva", formirati enega ali več bataljonov s tremi stotnjami s "po 4 častniki in cca 100 mož" in eno stotnijo "težkih strojnih pušk" ter, v kolikor je bilo to možno, pri vsaki stotnji še četrti vod z oborožitvijo "lahkih strojnih pušk".⁵²

Vendar pa se nemško-avstrijski prebivalci propadle države niso kar tako sprijaznili z Maistrovimi ukrepi. Višek odpora priključitvi Maribora novi jugoslovanski državi je, ob številnih člankih v častnikih, provizoričnemu plebiscitu za priključitev Maribora in okolice nemško avstrijski državi, incidentom na mejnih območjih in mestih, dosegel 27. januarja 1919 ob drugem obisku opazovalca Združenih držav Amerike podpolkovnika Shermana Milesa in to z veli-

⁵¹ Andrej Zlobec, *V bojih za severno in južno mejo* (Begunje na Gorenjskem, 2009), str. 55.

⁵² PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 56–79; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116.

kimi demonstracijami po mariborskih ulicah, ki so dosegle višek s streljanjem in z mrtvimi na Glavnem trgu pred mestnim magistratom.⁵³ Maister je naslednji dan izdal ukaz o preprečevanju kaljenja miru v mestu, poverjenik Narodne vlade za prosveto Verstovšek pa je 29. januarja razpusil mariborsko gimnazijo, realko in učiteljišče, saj so se gojenci teh v veliki večini udeležili demonstracij, profesorji pa so bili odpuščeni. Po razorožitvi nemške garde je Maister vojaško zasedel ozemlje od Špilja do Radgone kot etnično mejo med slovenskim in nemškim narodom in s tem začrtal severno mejo nove države, kasneje potrjeno tudi na mirovni konferenci. Med zasedbo je prišlo do manjših spopadov v Špilju in Cmureku, do resnega spopada pa med 4. in 6. februarjem 1919 v Radgoni, v katerem se je slovenska posadka v Radgoni pod poveljstvom stotnika Zeilhoferja sprva preko Mure umaknila v Gornjo Radgono, kjer je odbila nadaljnje avstrijske napade. Na obeh straneh sodelovalo nad 1500 v vojni preizkušenih mož.⁵⁴

Slovo mesta od generala

Na osnovu svega napred izloženog i čl. 95. Zakona o Gl. kontroli, kao i čl. 118., 121., 275., 300., 301., 338. in 339. Zakona o ustrojstvu vojske od 9. augusta 1923 godine, rešavam, da se g. Rudolfu F. Majsteru, divizijskom đeneralu u penziji, izdaje iz državne kase na ime penzije /45.600/ četrdeset pet hiljada šest stotina dinara, na godinu. Penzija se mu ima računati i izdavati od 1. novembra 1923. godine,

se glasi sklep v odločbi Ministrstva vojske in mornarice Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev z dne 24. januarja 1924, s katerim mu je na prošnjo divizijskega generala v pokoju Rudolfa Maistra določila letno pokojnino v znesku 45.600 dinarjev in je bila identična njegovi zadnji plači, ki je znašala po položaju 42.000 din in za stroške stanarine še dodatnih 3.600 din. Maister je tako v vojski Kraljevine SHS kot general služboval le tri leta, dva meseca in petnajst dni, in to od sklepa Kraljevega namestnika Aleksandra, številka 124981, z dne

⁵³ Andrej Rahten, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 792–800.

⁵⁴ PAM, SI_PAM/1691, šk. 1/22; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 56–79; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 63–90; Jenuš, *Kako je Maribor postal slovenski*, str. 93–108; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482; Furlan, "Rudolf Maister", str. 73–81; Kocutar, "General Maister in njegovi soborci", str. 110–116. Več o delovanju Labotskega odreda med jugoslovansko ofenzivo na Koroškem glej: Blaž Torkar, "Ofenziva vojske kraljevine SHS maja in junija 1919", v: *Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo*, ur. Miha Šimac, Blaž Torkar (Kranj, 2018), str. 52–75.

28. 11. 1919 o sprejemu v "našo vojsko", do ukaza o njegovi upokojitvi številka 37720 z 2. oktobra 1923. Skupaj je imel od 18. avgusta 1894, ko je na Dunaju končal kadetsko šolo ter stopil v avstro-ogrsko vojsko, priznanih 35 let in 19 dni službovanja v vojaški službi, od tega 28 let in 19 dni efektivnega službovanja, vojna leta od 1914 do 1920 pa so mu štela dvojno.⁵⁵

V petih letih aktivne službe v novi državi, v slovenski vojski Države SHS in kraljevi vojski Kraljevine SHS, je Maister opravljal številne vojaške dolžnosti. Od 1. novembra 1918 je bil poveljnik SHS vojaškega poveljstva za Spodnji Štajer, od srede novembra 1918 preimenovanega v Štajersko obmejno poveljstvo, ter do 9. novembra tudi mestni poveljnik Maribora. Med jugoslovansko ofenzivo na Koroškem je bil od 28. maja do 18. junija 1919 poveljnik Labotskega odreda, nato do 1. avgusta poveljnik Koroškega odreda in do 1. maja 1920 poveljnik koroškega obmejnega poveljstva. Poveljnik koroških policijskih enot je bil do 18. septembra 1920, ko je bil imenovan za poveljnika mesta Maribor. Od 10. do 17. novembra je bil nerazporejen oziroma "na razpolago" ministrstvu za vojsko in mornarico, ki ga je 17. novembra imenovalo na dolžnost predsednika komisije za razmejitve z Italijo severno od Reke v štabu IV. armadnega poveljstva. To dolžnost je opravljal do 2. oktobra 1923, ko je bil upokojen.⁵⁶

29. marca 1934, ko je Maister praznoval svojo 60. letnico rojstva, je mariborska mestna občina, skupaj z njegovimi borci, pripravila veliko proslavo. "Desettisočglava množica njegovih borcev, mestnih svetnikov, raznih deputacij, zastopnikov oblasti, društev itd. je korakala v "bakljadni" povorki pred njegovo stanovanje, kjer mu je bila prirejena pevska in muzikalna podoknica s čestitkami raznih govornikov". Že 26. julija je po mestu odjeknila vest, da je Maister v Uncu, kamor je vsako poletje odhajal na svojo posest, ki jo je podedoval po tetini smrti, umrl. Iz Unca so ga nato pripeljali v Maribor. Vmes so se ustavili v Ljubljani, Žalcu in Celju, kjer so bile "prirejene žalne počastitve, velike množice žalujočega naroda so pa v molku in tihi molitvi skazovale zadnje počaščenje svojemu velikemu sinu". V Mariboru je krsto sprejelo odposlanstvo mestnih svetnikov in jo položila na oder pod mestnim magistratom na Glavnem trgu, njegovi borci pa so prevzeli častno stražo ob njegovi krsti. Njegov pogreb je bil "visoka pesem spoštovanja in hvaležnosti, katero mu je skazoval celokupen slovenski narod".⁵⁷

⁵⁵ PAM, SI_PAM/1691, šk. 10/371, Rešenje Ministra Vojske i mornarice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 251 od 15. januara 1924. godine.

⁵⁶ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 92.

⁵⁷ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 184–191; Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 463–482.

Slovo mesta od generala Maistra (PAM, SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.)

Sklep

Od srede 19. stoletja pa do začetka 1. svetovne vojne Maribor postane eno največjih vojaških središč v tem delu monarhije. Vzroke za to gre na eni strani iskati v njegovi osrednji strateški legi ob Južni železnici, na drugi pa v velikem interesu mestnih oblasti za to, da bi državne oblasti v mestu gradile večje infrastrukturne objekte. Od izgradnje si niso obetali samo kratkoročnih dobičkov mestnih gospodarskih subjektov, ki so bili načrtovalci in izvajalci gradnje vojaških kompleksov, ampak jih je vodila misel tudi na dolgoročne dobiti od namestitve vojaštva v mestu, ki so izhajale iz sodelovanja pri oskrbi vojašnic in vojakov z najrazličnejšimi dobrinami. Mesto je tako tudi po zaslugi izgradnje obsežne vojaške infrastrukture doživljalo urbanistični in gospodarski razcvet. S tem pa, ko med prvo svetovno vojno, ob vseh drugih enotah v njem, mesto postane še sedež poveljstva jugozahodne fronte, spremeni svoj značaj in postane samo po sebi neke vrste vojašnica. Jeseni leta 1918 je Evropo zajelo prevratno vzdušje. Ob koncu vojne so prestol izgubile tri dinastije, izmed katerih so nemško-avstrijski Habsburžani skozi stoletja zaznamovali slovenski prostor. Na slovensko prizorišče je stopila nova država južnih Slovanov, od leta 1929 poimenovana Kraljevina Jugoslavija s srbsko dinastijo Karadorjevičev. Slovensko nacionalno ozemlje se je ob tem znašlo v interesnem območju sosedov. Na severu se je konec oktobra in v začetku novembra 1918 položaj zelo zapletel,

saj sta hoteli imeti oblast nad ozemljem Spodnje Štajerske z največjim mestom Maribor in Koroške, dve na novo nastajajoči državi, južnoslovanska ter Nemška Avstrija. Major Rudolf Maister, poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru, se je zavzemal za odločnejšo politiko do nemštva. 1. novembra se je, na sestanku še nemško avstrijskih poveljnikov, razglasil za vojaškega poveljnika južnoslovanske države v mestu. Z osebnim pozivom je na svojo stran pridobil prve vojaške enote ter z njimi zasedel večino vojašnic in strateških točk v mestu. Še isti dan je izdal ukaz s katerim je reguliral svojo vojaško oblast ter korenito posegel v vojaško organizacijo v mestu in pokrajini. Jugoslovanski Narodni svet ga je imenoval za generala in mu poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjim Štajerskim. S prevzemom vojaške oblasti v mestu je tako preprečil vojaško posredovanje nemško avstrijskih vojaških enot. Istočasno so civilne oblasti odredile organizacijo narodne, slovenske, armade po dotedanjem avstro-ogrskem ozemeljskem načelu. Maister je postal poveljnik poveljstva za Spodnji Štajer in je na območju svoje pristojnosti odredil mobilizacijo. Podobno, kot je za Slovence hotel Maister, je želel ob propadu monarhije, z ustanovitvijo nemške *Schutzwehr* (zelena garda), mariborski nemški mestni svet, za Nemce. Tako je bilo samo še vprašanje časa, kdaj bo prišlo do spopada oziroma kdo bo prvi povlekel odločujočo potezo. In ponovno jo je Maister. Veliko število vojakov, ki jih je mobiliziral, oblikovanje vojaških enot, njihova dobra razmestitev po mestu in okolici, podrobno izoblikovan načrt ter nenazadnje tudi pogojno politično soglasje, so bili dobra predpriprava za akcijo razorožitve *Schutzwehra*, ki se je pričela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Bila je izvršena v 47. minutah, točno po načrtu in brez večjih incidentov. Razorožitev *Schutzwehra* je bila tako druga velika zmaga Maistra nad Nemci v boju za Maribor. Po razorožitvi nemške garde je tako Maister vojaško zasedel ozemlje od Špilja do Radgone kot etnično mejo med slovenskim in nemškim narodom in s tem začrtal severno mejo nove države, kasneje potrjeno tudi na mirovni konferenci.

Tomaž Kladnik

RUDOLF MAISTER'S MILITARY ACTIONS IN MARIBOR

SUMMARY

Maister's connection with Maribor began with the mobilization in August 1914, when he was transferred to the Black Army (*Črna vojska*) Command in Maribor. On his promotion to the rank of major, on 1 November 1916, he became its commander. In his new position, as in his previous duties in other cities, he regularly visited the Maribor National Hall (*Narodni dom*) and was thus a 'thorn in the side' of German nationalist circles in Maribor. At the end of October and beginning of November 1918, the situation in Maribor became very complicated, as two newly emerging states, the State of Slovenes, Croats, and Serbs and German Austria, strove to assume power over the city and Lower Styria. Between 29 and 30 October, the Styrian National Council attempted to act on behalf of the new state against the German-dominated municipal council of Maribor, the German National Council for Lower Styria, and the Austrian authorities.

Major Rudolf Maister, commander of the 26th Black Army District in Maribor, who attended meetings of the Styrian National Council, advocated a more decisive policy towards the German population. On 1 November there was a meeting of commanders and senior officers, convened by the city commander, Colonel Anton Holik, for whom it was self-evident that the city belonged to German Austria. Although Maister had not initially been invited, at the meeting he proclaimed himself military commander of the State of Slovenes, Croats, and Serbs in the city. He won over the first military unit to his side with a personal appeal at the barracks of the 26th Rifle Regiment, and then formed two more military units with a total of about 160 soldiers, with whom he occupied most of the barracks and individual strategic points in the city. By taking over military authority in the city, Maister prevented military intervention by German-Austrian military units.

What Maister devised for Slovenians with his soldiers, the Maribor City Council intended for Germans with the establishment of the German *Schutzwel* (*Green Guard*) after the collapse of the monarchy. As the Council increasingly threatened the gains of the Slovenian troops, it was only a matter of time before a clash occurred; who would make the decisive move first? Once again it was Maister. The large number of soldiers he mobilized, the formation of military units, their efficient deployment within the city and its surroundings, a detailed plan, and, last but not least, the conditional consent of the National Government of the State of Slovenes, Croats, and Serbs, served

as good preparation for the disarmament of the *Schutzwehr*, which began at 4am on 23 November 1918. It was executed in 47 minutes, precisely according to plan and without major incidents. The disarmament of the *Schutzwehr* was thus Maister's second major victory over the Germans in the battle for Maribor. After disarming the German Guard units, Maister militarily occupied the territory from Špilje to Radgona as the ethnic border between the Slovenian and German nations, thus fixing the northern border of the new state, which was later also affirmed at the peace conference.

VIRI IN LITERATURA

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- SI_PAM/0005, fond Mestna občina Maribor, 1528–1941.
- SI_PAM/0011, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribor.
- SI_PAM/1691, fond Prevratni dogodki na slovenskem Štajerskem in Prekmurju, 1887–1920.
- SI_PAM/1693, Zbirka fotografij in razglednic, 19. st.–21.st.

Straža – Maribor, letnik 1909–1920.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1920–1945.

Slovenski gospodar – Maribor, Ljubljana (od 1873), letnik 1868–1945.

.....

Antoličič, Gregor, *Maribor in poveljstvo jugovzhodne fronte med 1. svetovno vojno* (Maribor, 2018), str. 119–133.

Bele, Martin in Ravnikar, Tone, "Otmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 741–761.

Bizjak, Matjaž, "Vojni načrti Kraljevine Italije proti Avstro-Ogrski do vstopa v prvo svetovno vojno", *Acta Histriae* 25, št. 4 (2017), str. 863–882.

Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922–1935* (Beograd, 1994).

Bračič, Vladimir, "Razvoj upravne ureditve v Mariboru", *Kronika* 31, št. 2–3 (1983), str. 229–239;

Drožg, Vladimir, "Urbanistično prostorski razvoj", v: *Leksikon mariborske družbe in kulture po letu 1945*, ur. Peter Simonič (Maribor, 2012), str. 228.

Furlan, Branimir, "Rudolf Maister, strateški vodja", *Sodobni vojaški izzivi* 15, št. 4 (2013), str. 73–81

Guštin, Damijan, "Vstop Avstro-Ogrske v vojno", v: *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana, 2005).

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Maribor, 2006).

Hartman, Bruno, "Zgodovinski oris", v: *Kadetnica* (Maribor, 2010), str. 14–41.

Jenuš, Gregor, *Kako je Maribor postal slovenski: iz zgodovine nemško slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi* (Maribor, 2011).

Jezernik, Božidar, *Mesto brez spomina. Javni spomeniki v Ljubljani* (Ljubljana, 2014).

Kladnik, Tomaž, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 463–482.

Kladnik, Tomaž, *Zadišalo je po slovenski vojski* (Ljubljana, 2021).

Kocutar, Stane, "General Maister in njegovi soborci v mariborskem časopisu 1918–

- 1934", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82=Nv47, št. 2–3 (2011), str. 110–116.
- Malečkar, Nela, Berger, Aleš, Glavan, Mihael in Grdina Igor (ur.)**, *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1847–1934* (Ljubljana, 2018).
- Radovanovič, Sašo**, *Mariborske ulice* (Maribor, 2005).
- Rahten, Andrej**, "Slovenska politika od sarajevskega atentata do vstopa Italije v vojno", *Acta Histriae* 25, št. 4 (2017), str. 977–992.
- Rahten, Andrej**, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–814.
- Rahten, Andrej**, *V prah strti prestol* (Celje, 2023).
- Slovar tujke* (Ljubljana, 2002).
- Švajncer, Janez J.**, *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana, 1990).
- Torkar, Blaž**, "Ofenziva vojske Kraljevine SHS maja in junija 1919", v: *Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo*, ur. Miha Šimac, Blaž Torkar (Kranj, 2018), str. 52–75.
- Ude, Lojze**, *Boj za severno slovensko mejo* (Maribor, 1977).
- Vojna enciklopedija* (Beograd, 1972–1975).
- Vojni leksikon* (Beograd, 1981).
- Vrišer, Sergej**, "Uniforme borcev za severno slovensko mejo 1918–19", *Kronika* 26, št. 2 (1978), str. 109–112.
- Vuk, Pavel**, "Vojaška doktrina v vlogi teorije zmage", *Sodobni vojaški izzivi* 27, št. 1 (2025), str. 19–36.
- Zlobec, Andrej**, *V bojih za severno in južno mejo* (Begunje na Gorenjskem, 2009).
- Žabkar, Anton**, "Obramba Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji: doktrina, vojni načrti in njihova izvedba (1920–1941)", *Vojaška zgodovina* 17, št. 1 (2010).

DOI 10.32874/SHS.2025-06

Maister in Narodna vlada SHS v Ljubljani

Jurij Perovšek

Dr., znanstveni svetnik, emeritus
Andraž nad Polzelo 398, SI-3313 Polzela, Slovenija
e-pošta: jurij.perovsek@gmail.com

Izvleček:

Razprava obravnava odnos med generalom Rudolfom Maistrom in Narodno vlado SHS v Ljubljani (Narodna vlada) v letih 1818–1919. Opira se na primarno arhivsko gradivo, znanstveno objavo virov, muzealsko in bibliotečno gradivo ter znanstveno literaturo. Odnos med Maistrom in vlado je imel različne stopnje. Na eni strani so bile generalove odločitve, ki jih je v glavnem mimo običajnih uzanc vodila dejavna skrb za slovensko narodno preživetje in nasproti Avstriji uveljavitev Slovencev s pripadnostjo novi državi. Na drugi strani je bila Narodna vlada, ki poroka za rešitev razmejitvenega vprašanja ni videla v samolastnih slovenskih dejanjih, ampak je verjela v pravičnost predstoječe mirovne konference, Wilsona in antantno diplomacijo. Maistru je sledila z zamikom, sčasoma pa so se odnosi med Maistrom in Narodno vlado bolj ali manj uskladili.

Ključne besede:

general Rudolf Maister, Maribor, prevzem oblasti, Narodna vlada SHS v Ljubljani, Spodnja Štajerska 1918–1919, mobilizacija, *Schutzwehr*, Celovec

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 353–382, 88 cit., 9 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Kot vemo, so bili odnosi med Narodno vlado SHS v Ljubljani (Narodna vlada) v času njenega delovanja od novembra 1918 do konca februarja 1919 ter generalom Maistrom večinoma *bladno–topli*, morda še boljše *bladno–mlačni*, ko se pogled ustavi na prvem generalu slovenske vojske in prvi slovenski narodni vladi.¹ Njuno medsebojno razmerje in njegove stopnje je osvetlilo že več avtorjev, ob tej priložnosti pa bi v strnjeni obliki opozorili, kako se je oblikovala njihova dinamika v času, ko je prišlo do enega od kritičnih trenutkov slovenske zgodovine.

Maistrova odločnost na Štajerskem novembra 1918 in ljubljanska vlada

Odnos med Rudolfom Maistrom in Narodno vlado se je začel vzpostavljati tri dni po njegovem prvonovembrskem prevzemu poveljstva v Mariboru in imenovanju za generala. To je bilo "povsem spontano, iracionalno dejanje, porojeno iz trdnega narodnostnega čustvovanja" – "dejanje pesniškega navdiha in predrznega poguma, igra na vse ali nič".² Ko so se na seji Narodne vlade 4. novembra 1918 seznanili s sporočilom Narodnega sveta za Štajersko, da so Rudolfa Maistra imenovali za generala, so se, kot je zapisal Metod Mikuž, odzvali z "nejevoljo".³ Sklenili so, naj poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogač-

¹ Na tem mestu opozarjamo na Maistrove spominske zapise o dogajanju v omenjenem času: R(udolf) Maister, "Prvo poglavje koroškega plebiscita", *Slovenski narod*, 11. 10. 1922, št. 231, str. 1–2 (dalje: Maister, "Prvo poglavje plebiscita"); Rudolf Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", *Slovenec*, 1. 11. 1928, št. 251, str. 3–4 (dalje: Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora"); (Rudolf) Maister, "Mariborski dogodki 1. nov. 1918", *Slovenski gospodar*, 1. 11. 1928, št. 44, str. 1–4 (dalje: Maister, "Mariborski dogodki 1918"); (Rudolf) Maister, "Tik pred prevratom", v: *Koledar nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru r. z. z. o. z. za leto 1929*, ur. Rado Kopic (Maribor, [1928]), str. 72–75; R(udolf) Maister, "Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu 1. 1918", v: *Koledar za 1931*, ur. Niko Ivan Vrabl (Maribor, [1930]), str. 107–130; (Rudolf) Maister, "Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora", v: *Mariborski koledar 1932*, ur. Niko Ivan Vrabl (Maribor, [1931]), str. 85–103 (dalje: Maister, "Stavke (štrajki) železničarjev"); Rudolf Maister, "Dopoldanski (i. e. Popoldanski) dogodki v Mariboru ob prevratu dne 1. novembra 1918", *Bojevniki* 2, št. 3 (1932), str. 3–5 (dalje: Maister, "Dopoldanski (i. e. Popoldanski) dogodki v Mariboru"); Rudolf Maister, "Popoldanski dogodki v Mariboru ob prevratu dne 1. novembra 1918", *Bojevniki* 2, št. 4–5 (1932), str. 3–5; (Rudolf) Maister, "Marburger Schutzwehr – Mariborska varnostna straža", v: *Mariborski koledar 1933*, ur. Niko Ivan Vrabl (Maribor, [1932]), str. 65–91 (dalje: Maister, "Marburger Schutzwehr"); Rudolf Maister, "Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934), str. 227–231.

² Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 41 (dalje: Hartman, *Maister, general in pesnik*).

³ Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965), str. 60 (dalje: Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*). Prim. tudi [Peter Ribnikar], "Narodna vlada SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo 1918–1921", v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919*, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 1998), str. 33 (dalje: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, 1).

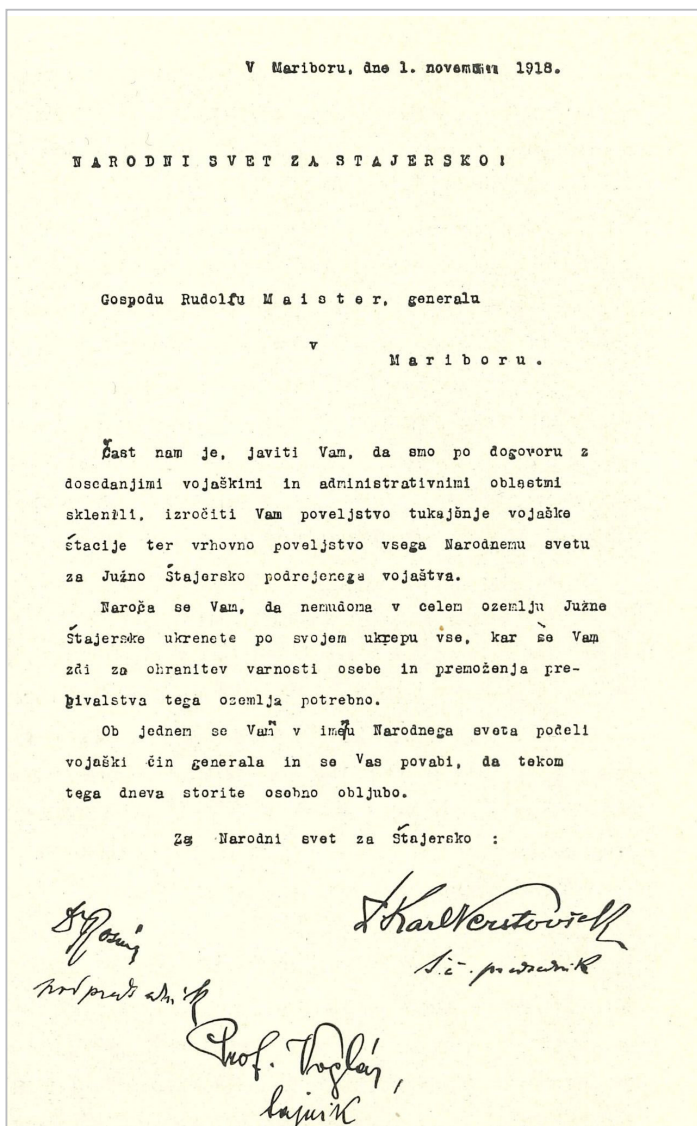

General Rudolf
Maister (PAM,
Fototeka, inv. 6447)

nik predsednika Narodnega sveta v Mariboru dr. Karla Verstovška "primerno podučiti".⁴

V vladnem sklepu je bilo očitno stališče, da ključne odločitve tedanjega časa pripadajo le njej. A tu lahko ugotovimo, da je Narodna vlada spregledala pomen Maistrovega generalskega imenovanja, ki je bilo sestavni del njegove

⁴ "Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 4. novembra 1918", v: *Sejni zapiski NV SHS in DVS*, I, str. 67.

Dekret, s katerim so
Maistra povišali v
generala (*Spominski
zbornik Slovenije:
ob dvajsetletnici
Kraljevine Jugoslavije,*
ur. Jože Lavrič, Josip
Mal, France Stelè
(Ljubljana, 1939), str.
83)

samostojne mariborske osvobodilne vojaške akcije.⁵ "Maribor je tako odločil v
zgodovinskem trenutku usodo sam zase, iz svoje moči, brez Ljubljane, z lastnim

⁵ Prim. Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977), str. [6] (dalje: Ude, *Boj za severno mejo*).

vojaštvom, uradništvom, političnim vodstvom in tudi denarjem."⁶ Maistrove osebne akcije ne bi moglo nadomestiti nobeno poznejše dejanje. Miren prehod Maribora izpod avstrijske oblasti je bil mogoč samo v trenutku, ko se je tudi dejansko zgodil: že naslednjega dne bi bil poslan v obdravsko mesto polk iz Gradca.⁷ Maister je s svojo drzno akcijo pred dejstvo postavil tako nasprotnike med avstrijskimi Nemci kot tudi zaveznike v Antanti. Za razliko od obotavljivih ljubljanskih oblastnikov je bil na Štajerskem poosebljena odločnost.⁸ Maister in vojaški ter politični voditelji v Mariboru so mimo formalnih in kompetenčnih vprašanj, ukrepali s širokopoteznim pogumom, ki je bil v razmerah, kakršne so bile v prevratnem Mariboru, glavni pogoj nezamudne in uspešne dejavnosti. Maister je imel v tistih dneh enodušno politično podporo krajevnih slovenskih političnih voditeljev, posebej podpredsednika Narodnega sveta za Štajersko dr. Franja Rosine. Vedno je pazil na to, da ne bi izgubil tega zaupanja. Ob vsej svoji spodbudnosti, samostojnosti in odločnosti se je vedno zavedal pomena te zaslombe. Samovoljnost in težnja po nepopustljivem uveljavljanju svoje volje, sta mu bili tuji, zagotovitev Maribora slovenskemu narodu, Jugoslaviji, pa je bila vodilna misel njegovega ravnanja.⁹ Ob tem je vedel, da bo za ves nadaljnji razvoj in zlasti še za izid zgodovinskega boja za pripadnost Maribora in z njim tesno združene slovenske severne obmejne zemlje svojemu narodu edinole sam odgovoren. "In tudi ne dvomim", je zapisal deset let kasneje: "Če bi bili iz kakršnegakoli vzroka izgubili *Maribor* in ob sebi umevno tudi težek del z njim spojenega *Spodnjega Štajerskega* – bi naša javnost gotovo zvalila vso krivdo name."¹⁰ Do tega ni prišlo, saj so "domoljubna dejanja Rudolfa Maistra in njegovih borcev odločilno prispevala k oblikovanju slovenskega nacionalnega ozemlja".¹¹

Dan po zadržku, ki ga je Narodna vlada izrazila ob prejemu sporočila o Maistrovem generalskem imenovanju, le-tega ni bilo zaznati. Zapisnik 6. seje Narodne vlade, ki se je 5. novembra 1918 sestala dvakrat, navaja, da je njen predsednik, Josip vitez Pogačnik, vladi predstavil "generala Maistra",

⁶ Dragan Potočnik, *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941* (Maribor, 2003), str. 8. Glej tudi str. 55 (dalje: Potočnik, *Kulturno dogajanje*). Prim. tudi Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020), str. 73 (dalje: Rahten, *Po razpadu skupne države*).

⁷ Igor Grdina, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", v: *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkar (Ljubljana, 2018), str. 80 (dalje: Grdina, "Odločilni dan in noč v novembru 1918").

⁸ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 67.

⁹ Ude, *Boj za severno mejo*, str. 42. Prim. tudi Maister, "Dopoldanski (i. e. Popoldanski) dogodki v Mariboru", str. 4; Potočnik, *Kulturno dogajanje*, str. 374.

¹⁰ Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", str. 3; Maister, "Mariborski dogodki 1918", str. 2.

¹¹ Tomaž Kladnik, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 464 (dalje: Kladnik, "General Rudolf Maister").

ki je prosil vojaške pomoči za Maribor. Zapisnik navaja Pogačnikov odgovor Maistru, da vlada trenutno nima vojakov na razpolago, mu pa bodo na voljo takoj, ko bo to mogoče, ali, kot je dejal, "ko pridejo".¹² Odnos Narodne vlade do Maistra se je opiral na stvarna dejstva in nič več. Njegovega prevzema vojaške oblasti v Mariboru niso omenjali. Kot v svoji odlični študiji *Po razpadu skupne države* poudarja Andrej Rahten, se je tedaj Lovro Pogačnik menda zapletel v precej neprijeten pogovor z Maistrom, ki sta ga spremljala podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko Rosina in nadporočnik Drago Kocmut. Pogačnik, ki se je tako kot drugi poverjeniki zanašal na dobro voljo antantnih sil, je Maistra zavrnil z besedami: "Gospod general, ali še nimate zadosti vojske? Naši mili so rekli, da si lahko vzamemo od Avstrije, karkoli hočemo. Ali res potrebujemo zato še vojske?" Rosina se je ob tem precej razburil in udaril s pestjo po mizi. Pogovor sta Štajerca zaključila z besedami: "Bova pa sama naredila[!]"¹³

Teden dni kasneje se je v odnosu do Maistra Narodna vlada vrnila k hierarhičnim pogledom, s katerimi je ocenjevala potek vojaškopoličnih razmer. Zmotila jo je Maistrova vojaška pobuda, čeprav je bila usmerjena v zagotovitev obrambe tedaj dosežene slovenske narodnopolitične samostojnosti. Skoraj sočasno, ko je, 8. novembra 1918, Narodna vlada izdala ukaz o splošni mobilizaciji za vse 18- do 40-letne vojake (odziv nanj je bil dokaj slab), je namreč Maister "v smislu razglasa poverjenika za narodno obrano v Ljubljani" 9. novembra 1918 razglasil svojo mobilizacijo vseh častnikov in vojakov letnikov 1879–1900. Osemnajstega novembra so se morali zglasiti v Celju in Mariboru. To je bil prvi pravi mobilizacijski ukaz na Slovenskem po vojni. V primeru neodzivnosti je grozil s kazenskimi ukrepi, kar je bistveni dejavnik pri izvedbi vsakega vojaškega vpoklica.¹⁴

Narodna vlada, ki ji Maistrova ostrina in odločanje na svojo pest ni bila pogodu,¹⁵ je bila zopet "nejevoljna".¹⁶ Po njegovih kasnejših besedah mu je očitala, zakaj izdaja tako "krvave ukaze".¹⁷ Dvanajstega novembra 1918 je ugotavljala, da je "odredil brez dovoljenja poverjenišтва za narodno obrambo na

¹² "Zapisnik seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 5. novembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, 1*, str. 75.

¹³ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 74.

¹⁴ Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 2018), str. 137–138 (dalje: Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*); Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 132–137 (dalje: Hartman, *Rudolf Maister*); Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 471. Glej tudi Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008), str. 73–75 (dalje: Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*).

¹⁵ Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 55.

¹⁶ Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 63.

¹⁷ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 2.

Državljani, Jugoslovani!

Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino Jugoslavijo. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, krađejo, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je **naša sveta dolžnost**, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših dragih.

V smislu razglašene poverjenika za narodno obrambo v Ljubljani ukazujem toraj tako:
„Vsi državljani Spodnjega Štajerja — častniki, tem enaki črnovojniki in moštvo — rojstnih letnikov **1879 do 1900** morajo se zglašiti **18. listopada t. l. ob 8. uri dopoldne** in sicer:

1. **V Celju**, — v vojašnici 87. pešpolka oni, ki so doma iz okrajnih glavarstev **Celje**, eks-positura **Mozirje, Brežice, Konjice, Slovenji Gradec** in mesto **Celje**.
2. **V Mariboru**, — v domobranski vojašnici oni, ki so doma iz okrajnih glavarstev **Maribor, Radgona, Ljutomer, Ptuj** ter iz mest **Maribor in Ptuj**.

Zglašiti se **brez izjeme vsi**, naj so služili pri infanteriji, artileriji, kavaleriji ali pri kakem drugem, kakorkoli imenovanem poveljstvu sedanjem prihodu domov sposobni za fronto, za straženje ali za delo brez orožja.

Enako se morajo zglašiti tudi invalidi, ki so **začasno** superarbitrirani in sedaj na dopustu, potem vsi oni, ki so bili do sedaj od avstrijskega vojnega ali domobranskega ministrstva ali od katerega drugega poveljstva oproščeni. Ti oproščenci bodo po pregledu oprostilnih listin zopet odpuščeni.

Izveti od zglaščenja so:

1. Zdravniki, ki so bili do sedaj vojaščine oproščeni.
2. Oni, ki so bili vse čas sedanje vojne za vsako vojaško službo **nesposobni**.
3. Oni, ki služijo že danes v jugoslovanski armadi.
4. Duhovniki.
5. Oni, ki radi zdravniško dokazane bolezni ali pohabljenosti ne morejo k zglašenju.

Vse oblasti in podjetja, ki so neobhodno potrebna za vzdrževanje javnega reda, prehrane, prometa i. t. d. in ki imajo uslužbene može omenjenih rojstnih letnikov, naj se najkrajšim potom obrnejo glede oprostitve na Vojaško poveljstvo za Spodnji Štajer v Mariboru.

Prometne zapreke n. pr. **prenapolnjeni vlaki, slabo vreme i. t. d. ne oprostijo nikogar, da se na določeni dan in na določenem kraju ne zglašijo.**

K zglašenju mora vsako prinesiti od občine izstavljeno izkaznico, na kateri je potrjeno, da je zglasenec res dotična oseba. Tudi naj vsak zglasenec prinese vse zanj na vojaštvo se nanašajoče listine n. pr. odpustnico, oprostilni list i. t. d.

Plača od dneva zglasitve znaša na dan 5 K za podčastnike in 4 K za poddesetnike in vojake, brez šarže za ves čas vojaške službe.

Za hrano, stanovanje in obleko je vse od jugoslovanske države preskrbljeno. Radi težke prehrane naj vsakdo prinese seboj za dva dni živil, za kar bo od države primerno odškodovan.

! Kdor tega ukaza ne uboga in se toraj ne zglašijo 18. listopada t. l. v **Celju** ali v **Mariboru**, **!** smatrali ga bomo dezertierjem, pritirali ga bodo k zglašenju orožniki ter bo po starih naših postavah **!** ket izdajalec domovine najstrožje kaznovan.

Ta razglas naj se oznani tudi po cerkvah in naj ga razširjajo v svojem okolišu vsi zavedni Jugoslovani, da dobimo kar hitro mogoče svojo jugoslovansko armado.

Maribor, dne 9. listopada 1918.

General Maister

vojaško poveljnik Spodnjega Štajerja.

Tisk Maistrov na čisto v tiskovni.

Maistrov ukaz o mobilizaciji na Spodnjem Štajerskem 9. novembra 1918 (UKM, Domoznanska zbirka)

Spodnjem Štajerskem splošno mobilizacijo vseh moških od 18. do 40. leta; izzeti so samo težkopolni." Sklenila je, da okrajnim glavarstvom na Spodnjem Štajerskem pošljejo telegram v takojšnjo "najširšo" razglasitev. Telegram, ki je k Maistrovi mobilizaciji vseboval nekaj omejujočih pojasnil, se je glasil:

Nar[odna] vlada SHS v Ljubljani razglša: Mobilizacijski ukaz generala Maistra se pojasnjuje tako, da se morajo zglašiti vsi zdravi vojaki (samo vojaki in ne tudi drugi moški) v starosti od 18. do 40. leta pri svojih kadrih v Celju in Mariboru. Izrecno so izzeti od zglasitve vsi tisti, ki so v javnih obratih, kakor n. pr. pri železnicah, v rudokopih itd. zaposleni, dalje vsi tisti, ki so bili že doslej oproščeni, superarbitri-

rani [nesposobni za vojaško službo – op. J. P.] in invalidi. Okrajnim glavarstvom se ukazuje, da to nemudoma razglase občinam v svrhu nadaljnje objave.¹⁸

Lovru Pogačniku so obenem naročili, naj pozove generala Maistra, da opraviči svoje ravnanje. Očitno je bilo nezaupanje v Maistra. "Ker je" – kot so dejali – "na Štajerskem položaj še vedno nejasen", niso celo izključevali možnosti puča. Odločili so se, da zaprosijo najvišji organ oblasti v tedanji Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS), Narodno Vijeće v Zagrebu (Narodno Vijeće), za – "po možnosti" – bataljon zanesljivega vojaštva. Prošnjo so takoj telefonsko posredovali v Zagreb.¹⁹

Da bi se Maister za svoje ravnanje opravičil Narodni vladi – o tem njeni zapisniki molčijo – in tudi druge ni najti takega podatka. Je pa po svoji mobilizaciji imel s Pogačnikom dramatičen telefonski pogovor, v katerem mu je menda zabrusil, naj kar sam pride v Maribor in ga aretira, nato pa je slušalko odložil.²⁰ Sledila je seja Narodne vlade 18. novembra 1918. Razpravljali so o vprašanju mobilizacije 19. do 23. letnih moških. Opozarjali so, "da nimamo ne obleke, ne denarja, ne avtoritete, da bi to izvedli; tudi je treba izvršiti še statistična predдела glede števila vpoklicancev in glede stroškov, ki bi bili s tem zvezani." Poverjenik za narodno obrambo naj stopi osebno v stik z dr. Matejem Drinkovičem, načelnikom odseka za narodno obrambo Narodnega Vijeća.²¹ Dan kasneje so se na seji Narodne vlade 19. novembra 1918 seznanili, da "dr. Drinković brzojavlja iz Zagreba generalu Maistru, da sme poleg letnikov 1895–1899 mobilizirati še toliko drugih letnikov, kolikor jih smatra za potrebne".²² Maister je dobil tudi povsem določno podlago za svoje mobilizacijsko ravnanje. Njegova mobilizacija je bila uspešna, čeprav so mnogi o njej dvomili. Za njen uspeh je bil bolj kot zagroženi kazenski ukrepi, ki se pozneje niso izvajali, pomemben aktiven pristop k agitaciji zanj. Za mobilizacijo sta se na podeželju zavzeli tako katoliška kot liberalna stranka, podprli so jo tudi duhovniki. Posebej številno so se odzvali v ljutomerskem okraju, v mariborski kmečki okolici, s Pohorja in Dravske doline. Kot je Maister predvidel, se je zglasilo prav toliko vojaštva, kolikor ga je potreboval za svoje prve načrte. Enaindvajsetega novembra so ustanovili Mariborski pešpolk, v katerem je bilo okoli 1900 mož in 60 častnikov z ustrežno oborožitvijo, v drugi polovici novembra so oblikovali Celjski pešpolk, ki

¹⁸ "Zapisnik 13. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 12. listopada 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 100.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 74.

²¹ "Zapisnik 18. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 18. listopada 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 117.

²² "Zapisnik 19. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 19. listopada 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 119.

je štel 1005 mož in 65 častnikov, sredi meseca pa še Tržaški bataljon, ki je ob koncu novembra štel 535 mož in 38 častnikov.²³ Že pred razorožitvijo varnostne straže (*Schutzwehra*) so bili v Mariboru v večini slovenski vojaki.²⁴ Za Maistrovo mobilizacijo je bila posebej pomembna pomoč Franja Rosine, ki je kot predsednik Posojilnice v Mariboru zanjo dal na razpolago njen denar.²⁵

Med dogajanjem, ki je spremljalo Maistrovo mobilizacijo, je Maribor sredi novembra 1918 (menda šestnajstega) obiskal Lovro Pogačnik. Govoril je tudi vojaštvu. Njegov govor je izzvenel tako, kot da ne bi več rabili vojaštva, saj naj bi jugoslovanska stran po mirovni pogodbi dobila vse, kar bo zahtevala. Vmes je posegel Maister in ga v "blestečem" govoru, kot se je spominjal poveljnik 1. čete mariborskega pešpolka Jože Malenšek, zavrnil; domovino je treba tukaj na severu, kjer po slovenski zemlji še vedno, pa čeprav premagan, posega tujec, zaščititi. "S tem je bila vsa ceremonija končana in poverjenik se je odpeljal, mi vsi smo se oddahnili in morda tudi sam general."²⁶ Maister je nasploh imel s Pogačnikom napet odnos. Sedemnajstega novembra 1918 ga je skupaj z Verstovškom obiskal v Ljubljani. Ker so v tistih dneh odbili avstrijski napad pri Lučanah in s tem zaustavili napredovanje proti Mariboru, ga je Pogačnik, ki se je želel izogniti spopadom z Avstriji, "prav nemilostno sprejel. 'Kaj pa vendar delate tam v Mariboru?', mu je dejal. 'To so ja operete!'"²⁷

Maistrov mariborski govor je v Ljubljani očitno učinkoval. Dan pred razorožitvijo *Schutzwehra*, 23. novembra 1918, ki velja za drugo slovensko vojaško zavzetje Maribora,²⁸ je, kljub nenavadno hladnemu odnosu ljubljanske vlade, Maistrovo Obmejno štajersko poveljstvo SHS v Mariboru prejelo Pogačnikov pismeni ukaz, naj glede na svojo moč mariborska vojaška posadka pozove štajersko gardo (*Schutzwehr*), da odloži orožje, če pa tega ne bi upoštevala, naj jo po ukazu generala Maistra razorožijo. Maister si je to pot zagotovil podporo Narodne vlade za svoje načrtovano dejanje. Dvaindvajsetega novembra 1918 je v Ljubljano poslal načelnika obrambnega odseka Narodnega sveta za Štajersko dr. Josipa Leskovarja po ukaz za razorožitev *Schutzwehra* in ga prejel zvečer, ko

²³ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 138–139; Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 56; Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*, str. 138. Glej tudi Viktor Andrejka, "Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928), str. 273.

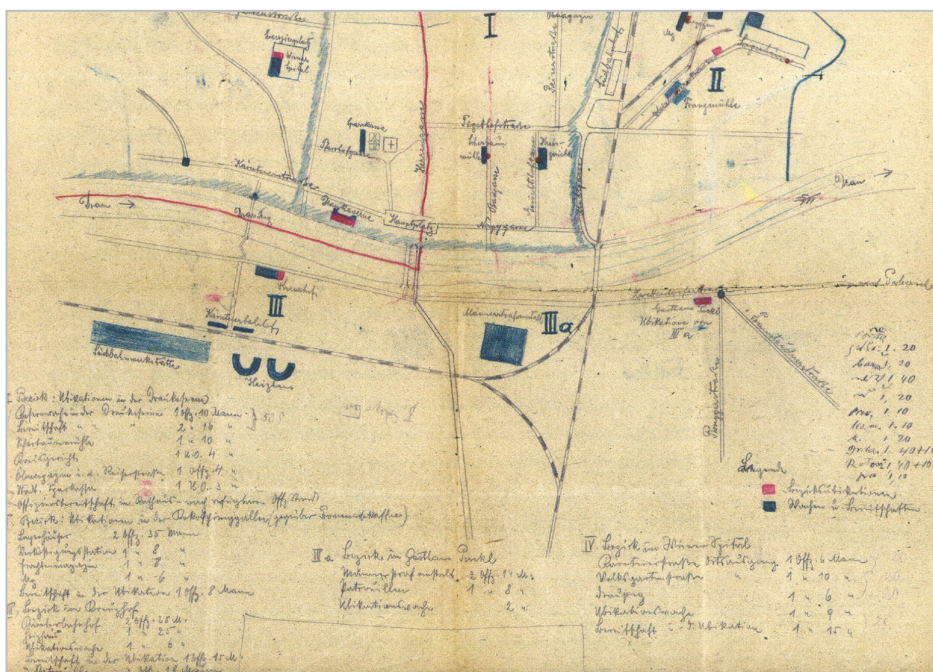
²⁴ Janez J. Švajncar, *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana, 1990), str. 35.

²⁵ Ude, *Boj za severno mejo*, str. 61.

²⁶ Prav tam, str. 72–73.

²⁷ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 2; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 75–76, 163.

²⁸ Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 60.

Načrt razorožitve *Schutzwehra* v Mariboru (PAM, Zbirka drobnega tiska)

se je Leskovar vrnil v Maribor.²⁹ Kasneje je pojasnil, da je tak ukaz "hotel imeti zgolj za lastno zavarovanje proti morebitnim očitkom iz Ljubljane, če bi prišlo med razoroževanjem do hujših krvavih dogodkov".³⁰ Razporeditev slovenskih vojakov pred razorožitvijo *schutzwehrovcev* je dobro opisal praporščak Vilko Hren: "Zdelo se mi je, kakor da smo kralja Matjaža vojska, ki čaka njegovega znamenja, da se vzdigne za staro pravdo."³¹

V naslednjih dneh je bil odnos med Maistrom in Narodno vlado znova razgiban. Kot vemo, je Maister z pooblaščenecem odbora za javno blaginjo in vojnega poveljstva v Gradcu polkovnikom Rudolfom Passyjem 27. novembra 1918 sklenil pogodbo o demarkacijski črti na Štajerskem in Koroškem. Passyjevo pooblastilo ni imelo odobritvene klavzule, kar pomeni, da naj bi bil sklenjeni

²⁹ Maister, "Marburger Schutzwehr", str. 77; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 142, 145; Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 58; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 76. O razorožitvi *Schutzwehra* glej tudi Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 82–88; Grdina, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", str. 80–82. Glej tudi Ude, *Boj za severno mejo*, str. 77. Prim. še Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 473.

³⁰ Maister, "Marburger Schutzwehr", str. 77.

³¹ Prav tam, str. 86.

Meščani in delavci!

Mesino „Schutzwehr“ sem radi njenega nepostavnega in obče-nevarnega počelja razpustil; njeno razoroženje je v teku.

Meščani in delavci!

„Schutzwehr“ mesta Maribor je obstojala večinoma žal iz takih elementov, da nisem mogel več zaupati tej naredbi Vašega blaga in življenja. Na straži stoječi udje mestne „Schutzwehr“ so sami plenili, ropali, streljali na ljudi in so tako tvorili ne več „Schutzwehr“, temveč deloma drhal, ki se je moramo bati.

Od udov Mestne „Schutzwehr“ storjene zločine bom objavil v listu: „Marburger-Zeitung“. Na to veliko in nevarno napako sem opetovano opozoril zastopnike mestne občine, toda naletel sem pri tem vselej le na gluha ušesa. Razentega sem danes izvedel iz zanesljivega vira, da mestna „Schutzwehr“ proti dogovorom in v rušenju vsake vojaške podrejenosti namerava napasti moje čete in vzeti uplívne jugoslovanske osebe za talce. Zato sem to ukrenil in zapovem:

Državno orožje vsake vrste, municijo, opravo in monture morajo pripadniki mestne „Schutzwehr“ do 12. ure opoldne oddati, in sicer ti, ki so na severnem bregu Drave, v domobranski vojašnici, oni na južnem bregu Drave v topničarski vojašnici.

Udom mestne „Schutzwehr“ izpostavljene legitimacije nimajo nobene veljave več.

Pripadniki bivše „Schutzwehr“ so po oddaji navedenih predmetov prosti in se morejo v Maribor posvetiti svojemu civilnemu poklicu, če se pokorijo mojim naredbam in so rojeni Mariboržani.

Utrv... mest... „Schutzwehr“, ki niso Mariboržani, a so pripadali mestni „Schutzwehr“, se morajo do 12. ure popoldne zglasti v domobranski vojašnici, da dobijo izkaznice. Z udi bivše „Schutzwehr“, ki se temu povelju ne pokorijo brezpogojno, se bo postopalo kot z uporniki.

Vrhnutega morajo vsi prebivalci mesta Maribor državno orožje in municijo oddati, na južnem bregu Drave v topničarski vojašnici, na severnem bregu Drave v domobranski vojašnici. Od 12. ure opoldne naprej bodo hodile živahno obhodne straže (patrole) ter od sumljivih zahtevale, da se izkažejo. Pri strankah in v hišah, v katerih se, kator se domneva, hrani orožje in municija, bom odredil hitre preiskave.

Tegz pa nisem ukrenil zoper Vas in ne zoper mesto Maribor, marveč storim le to, kar sem pri nastopu svoje službe obljubil: skrbeti za mir in red, za varnost Vašega življenja in blaga, in hočem ter bom držal svojo obljubo.

Politična uredba mesta Maribor se s tem ne dotakne na noben način, mestni opravitelji ostanejo na svojem mestu. Danes ob 12. uri opoldne naprej smejo nositi vojaško uniformo samo moje čete, osebe vodstva vojaškega transporta, osebe sanitete, osebe teh zadnjih dveh skupin morajo imeti izkaznice.

Meščani in delavci!

Ne bojte se in imejte mirno kri! Moje čete so danes tako močne, da mi je lahko brez druge pomoči vzdržati red. Po moči bom skušal Vaš trdi položaj v zadnjih trenutkih sedanjega težkega časa zboljšati. Dókler mojim naredbam ne nasprotujete, ste pod mojim osebnim varstvom, in bom vsako Vam prizadeto krivico najostreje kaznoval. Nasprotno pa Vas svarim pred vsako nepremišljenostjo, da se zabrani razglasitev **preki-soda**. Jaz in moji častniki smo odločni in močni dovolj, z našimi vrtnimi četami zadušiti vsak upor, če je potrebno, z najostrejšo silo.

Maribor, dne 23. novembra 1918.

General Maister

General Maister,

vojaški poveljnik in od slovenskega Narodnega sveta in od mariborske mestne občine pooblaščen poveljnik vseh branilnih čet v Mariboru.

Maistrov razglas o razorožitvi Schutzwehra 23. novembra 1918 (UKM, Fototeka)

dogovor obvezujoč in ni potreboval naknadne odobritve. Določili so, da bosta Cmurek in Radgona ter proga Špilje–Radgona pod slovenskim nadzorom. Po tej pogodbi je imelo slovensko vojaštvo pravico zavzeti tudi več krajev na Koroškem, da bi obvarovalo prebivalstvo pred izgredi. Pogodba naj bi začela veljati 30. novembra 1918. Njen namen ni bil izrecno določati državne meje, kar je bilo pridržano pariški mirovni konferenci. Toda na avstrijski strani Passyjeve-

ga podpisa niso hoteli priznati, pogodbi pa se je odrekla tudi Narodna vlada.³² Predsednik Josip Pogačnik je dunajski vladi 30. novembra 1918 poslal telegram, da Maistrove dogovore obravnavajo kot "pogajalski temelj", vojaških ukrepov pa ne morejo izničiti.³³ A še predno je Narodna vlada 29. novembra 1918 izvedela za Maistrovo pogodbo s Passyjem, je že 28. novembra 1918 sklenila, naj poverjenik za obrambo Maistru ukaže, "da ne sme dalje prodirati, in ga pouči, da nima pravice zahtevati demarkacijsko črto in da ne sme ovirati prometa živil po omenjeni železnici v Nemško Avstrijo";³⁴ (Kot zanimivost naj dodamo, da je Maistrova pogodba s Passyjem za prostor južno od njegove zasedbene črte Radgona–Šentilj–Kozjak izključila rekvizicije v korist prebivalstva severno od nje, prepovedala pa je tudi izvoz živil ali siceršnjega živega ali mrtvega materiala preko te črte proti severu. Pogodba ni dovoljevala tudi izvoza zaplenjenega ali rekviriranega državnega imetja nekdanje Avstro-Ogrske severno od Maistrove zasedbene črte.)³⁵ Tridesetega novembra 1918 je Narodna vlada še sklenila, da je treba Maistra "podučiti, da je njegov delokrog strogo vojaški, da tedaj nima sklepati z Nemško Avstrijo sam nikakih političnih pogodb ter da se ima v bodoče v vseh zadevah njegovega delokroga obračati na NV [Narodno Vijeće – op. J. P.] in ne na NS [Narodni svet za Štajersko – op. J. P.]".³⁶ Drugega decembra 1918 je znova sklenila, naj Lovro Pogačnik "dopove energično generalu Maistru, da ima izvrševati izključno vojaška povelja, ki jih dobi iz Ljubljane, sicer pa ničesar ukrepati na lastno pest".³⁷

Narodna vlada je nasprotovala Maistrovim zunanjepolitičnim pobudam. In namesto, da ga nagradili za velik uspeh, ki ga je s kombinacijo diplomacije in grožnje z uporabo vojaške sile dosegel s pogodbo s Passyjem, po kateri je zagotovil zelo ugodno razmejitveno črto med avstrijsko in slovensko vojsko tudi na Koroškem, so mu celo odvzeli poveljevanje na koroškem obmejnem sektorju in ga z odvzetjem pristojnosti osebno ponižali.³⁸ Maister je sicer ravnal brez posvetovanja z vlado in prekoračil svoja pooblastila, a za Slovence je dosegel

³² Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 119–120. Glej tudi Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji*, str. 64–65; Ude, *Boj za severno mejo*, str. 85–88; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 146–148; Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 60, 61. Prim. še "Zapisnik 26. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, dne 30. novembra 1918" in "Zapisnik 27. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 2. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 147, 148, 155 (dalje: "Zapisnik 26. seje Narodne vlade"; "Zapisnik 27. seje Narodne vlade"); Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 476–477.

³³ "Zapisnik 26. seje Narodne vlade", str. 148. Glej tudi Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 120.

³⁴ "Zapisnik 25. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 28. novembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 144.

³⁵ Jože Šorn, *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924* (Ljubljana, 1997), str. 102.

³⁶ "Zapisnik 26. seje Narodne vlade", str. 148.

³⁷ "Zapisnik 27. seje Narodne vlade SHS", str. 156.

³⁸ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 121, 123.

izredno ugodno pogodbo.³⁹ Narodna vlada Maistrove pobude ni izrabila. Ude je menil, da bi lahko bila pogodba v rokah odločne in spretne diplomacije v boju za demarkacijsko črto nasproti Nemški Avstriji za Avstrijo vsaj zelo neprijeten instrument. Za Slovenijo bi bila veljavna, ker v Passyjevem pooblastilu ni bilo omenjene odobritvene klavzule in so bili Passyjevi pooblastitelji upravičeni tako pogodbo skleniti. Po mednarodnem pravu pogodbeni stranka ni dolžna vedeti za siceršnje notranje odnose druge stranke, pooblaščenca in pooblastitelja. A upreti se Narodni vladi in slediti poti, ki jo je nakazovala pogodba s Passyjem, bi pomenilo tvegati vse, to je dosledno seči po oblasti v Sloveniji, ustvariti notranji nered ter v tedanjih mednarodnih okoliščinah ogroziti doseženi slovenski položaj.⁴⁰ Maistrova pogodba s Passyjem je bila njegova zadnja velika pobuda v boju za severno slovensko mejo po prvi svetovni vojni.⁴¹

Zdaj moramo opozoriti še na Celovec. Na seji 30. novembra 1918 je Narodna vlada obravnavala vprašanje njegove vojaške zasedbe. Načelnik Generalnega štaba II. vojnega okrožja Države SHS, ki je obsegalo njen slovenski del, podpolkovnik Milan Ulmansky, je na podlagi dobljenih obvestil menil, da bi ga bilo z vojaškega stališča mogoče zasesti. Težave pa bi nastale s prehrano. Tudi Maister je po lastni izjavi imel na razpolago dovolj sil za zavzetje Celovca.⁴² "Po moji mobilizaciji sem bil že toliko močan, da sem imel preko potrebe vojaštva. Zato sem nameraval kljub ljubljanski negativnosti udariti na Celovec," je zapisal kasneje. Nameri pa mu je preprečilo množično stavkovno gibanje uslužbencev nemške narodnosti, ki je izbruhnilo v Mariboru konec novembra 1918.⁴³

Zasedbi Celovca se je uprl poverjenik Narodne vlade za prehrano dr. Ivan Tavčar, ki je poudaril, da ne more prevzeti še preskrbe Celovca. Vojaštvo naj zasede samo še Grabštajn pri Celovcu, Celovec pa zgolj ogroža. Bil je pač prepričan, da bodo Slovenci po mirni poti dosegli, kar jim gre. Kljub zagotovilu komisarja Narodne vlade za Koroško Franca Smodeja, ki je seji prisostvoval, da je v Celovcu množica živil in vojnega blaga, ter poudarku, da je Celovec za Korošce pomemben kot upravno središče, so ga napotili v Maribor in po možnosti še v Zagreb, da zagotovi prehrano Celovca mimo Ljubljane. Če se mu to posreči, naj Maister zasede Celovec;⁴⁴ po Maistrovi kasnejši izjavi so bili podatki, ki jih je Smodej skupaj s celovškim odvetnikom dr. Ferdinandom Müllerjem posredoval v Ljubljano in njemu, tako točni, da nobene druge poizvedbe ne bi

³⁹ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 148.

⁴⁰ Ude, *Boj za severno mejo*, str. 88.

⁴¹ Prav tam, str. 85.

⁴² "Zapisnik 26. seje Narodne vlade", str. 148.

⁴³ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 2.

⁴⁴ "Zapisnik 26. seje Narodne vlade", str. 148. Glej tudi Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 120–121. O zavrnitvi Maistrovih pobud za vojaški poseg na Koroškem glej tudi Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 475–476.

mogle podati boljših poročil o delovanju in vzdušju med koroškimi Nemci.⁴⁵ Po pikrih besedah, ki jih je Ivan Hribar zapisal v *Spominih*, pa je bil Tavčar v "skrbeh, kako bo preživel razpašene [objestne – op. J. P.] Celovčane, katere mu je nadležno podjetni *general Maister* z vso silo hotel posaditi za skromno omizje, ki je bilo pogrnjeno za zedinjeno Slovenijo!"⁴⁶ Po kasnejšem pričevanju poveljnika komande mesta Maribor podpolkovnika Franca Cvirna, je bilo dokazovanje, da v primeru zasedbe ne bi bilo mogoče zagotoviti preskrbe Celovca, brez podlage.⁴⁷ Odločitvi o koroški akciji, h kateri je pred tem nenehno prigovarjal Maister – "vsaki dan sem sam govoril telefonično s poverjeništvom za narodno brambo, kakor tudi z II. vojnim okrožjem"⁴⁸ –, so se izognili, dva dni kasneje pa sklenili, da se Celovec "za enkrat ne zasede".⁴⁹ Stališče Narodne vlade o zasedbi Koroške in posebej Celovca, je povedno orisal Lovro Pogačnik, ki je Maistru, po njegovem pričevanju, v telefonskem pogovoru dejal: "Saj je vse lepo to. A tekla bi kri. Mi smo pa sedaj v demokratični državi in v demokratični državi ne sme niti ena kaplja krvi teči. Dosegli bomo vse potom pogajanj."⁵⁰ Zanj se niso odločili tudi 6. decembra 1918, ko je zastopnik koroških Slovencev dr. Ferdinand Pirnat Narodni vladi sporočil Smodejevo željo in željo drugih koroških Slovencev, da slovensko vojaštvo zasede Celovec in Beljak.⁵¹ Naj povemo, da se zlasti Tavčar pri presoji vojaških zadev in zaznavi nevarnosti za Slovence vsekakor ni izkazal.⁵² Pripada mu delež odgovornosti pri reševanju vprašanja severne meje po prvi svetovni vojni.⁵³

Po Maistrovi izjavi je Narodna vlada zagrešila usodno, nepopravljivo napako, da mu je preprečila takojšnjo zasedbo Celovca in Koroške.⁵⁴ "Dejstvo je, da slovensko politično vodstvo ni uspelo izkoristiti letargije, ki je zavladala med koroškimi Nemci takoj po razpadu skupne države."⁵⁵ Maister, ki je leta 1922 v svojem prispevku "Prvo poglavje koroškega plebiscita" želel "tej za nas prevažni in odgovornosti polni perijodi rešiti suhi zgodovinski značaj", je poudaril, da je

⁴⁵ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1.

⁴⁶ Ivan Hribar, *Moji spomini: I. del* (Ljubljana, 1983), str. 573.

⁴⁷ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 121. Glej tudi Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1, 2.

⁴⁸ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1. Glej tudi str. 2.

⁴⁹ "Zapisnik 27. seje Narodne vlade", str. 156.

⁵⁰ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 2.

⁵¹ "Zapisnik 29. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 6. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 170.

⁵² Igor Grdina, "Biografski portret Ivana Tavčarja", v: *Tavčarjev zbornik*, ur. Igor Grdina (Ljubljana, 2015), str. 73.

⁵³ Prim. Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 123.

⁵⁴ Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 475. Prim. tudi Lojze Ude, "Ob stoletnici Maistrovega rojstva", v: *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkar (Ljubljana, 2018), str. 222–223 (dalje: Ude, "Ob stoletnici Maistrovega rojstva").

⁵⁵ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 111. Glej tudi Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1, 2.

veliki moment za doseg nacionalnih aspiracij /.../ brezpogojno podlegel hrupnemu veselju, da se je Avstrija sploh zrušila. Zato je vsaka nacionalna obmejna ofenziva iz naših central popolnoma izostala. Iz Beograda, iz Ljubljane, iz Zagreba. In premišljena, krepka, a takojšnja nacionalna ofenziva enega samega dne za časa preobrata in splošne zmede, bi bila več zaleгла in rešila, nego najtrša narodna reševalna borba celih stoletij v normalnih časih. A ne samo, da je izostala taka ofenziva za naše slovenske meje iz Ljubljane. Tudi navodil in nobene zveze in nobene tipalnice ni bilo od tam. Mnogo so menda res pripomogle k tej pasivnosti vesti, da nam bodeta dala Wilson in Pariz vse, kar hočemo: Trst, Gorico, celo Koroško, celo Prekmurje in na Štajerskem makari Gradec. Na vsak način pa da pridemo vsi Slovenci pod eno streho. In vse je verovalo tem dobrodejnim pravljicam.⁵⁶

Povedano na kratko: "Priložnost, da bi (podobno kot na Spodnjem Štajerskem) z vojaško akcijo pridobili slovensko ozemlje na Koroškem, so slovenski politiki lahko miselno pripravili, politično rešitev pa preložili na prihodnost, zanašajoč se na naklonjenost antante in pomoč Srbov."⁵⁷ Če se opremo na oceno Tomaža Kladnika, ki je razčlenil odločilne ukrepe generala Maistra in njegovih borcev ob koncu prve svetovne vojne, so slovenske vojaške akcije, četudi so jih izvedli brez enotnega vodstva in medsebojne usklajenosti, posamezni častniki pa so bili prepuščeni sami sebi, svojemu pogumu in pobudi, pokazale, da bi bila, ob sorazmerno majhni vojaški moči, tako kot pred tem na Štajerskem, vojaška zasedba Koroške možna in izvedljiva.⁵⁸ Kladnik je svojo oceno oblikoval ločeno od precejevanja slovenskih možnosti v okviru politike izvršenih dejstev.⁵⁹ Na taka poenostavljena razmišljanja v svoji že omenjeni študiji *Po razpadu skupne države* utemeljeno opozarja Andrej Rahten.⁶⁰

Postopno vzajemni odnos med Narodno vlado in Maistrom

Po združitvi Države SHS in Kraljevine Srbije v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 je Narodna vlada 23. decembra odstopila. Regent Aleksander Karadorđević je 23. januarja 1919 njen odstop sprejel ter imenoval dr. Janka Brejca in dr. Gregorja Žerjava za predsednika oziroma podpredsednika

⁵⁶ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1.

⁵⁷ Dragan Matić, "Zasedba južne Koroške do Drave in Velikovca (november–december 1918)", v: *Slovenci, za zmiraj gre! 100. obletnica koroškega plebiscita*, ur. Zdenka Semlič Rajh (Maribor–Ljubljana, 2020), str. 16 (dalje: Matić, "Zasedba južne Koroške").

⁵⁸ Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 478. Prim. tudi Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 1–2.

⁵⁹ Kladnik, "General Rudolf Maister", str. 475–478.

⁶⁰ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 14.

nove Deželne vlade za Slovenijo (DVS). Predsednik nove vlade Brejc je glede na to, da razen njega in Žerjava še niso bili imenovani vsi člani DVS, prosil vse člane dotedanje vlade, da do imenovanja nove še nadalje vodijo svoje posle. Obenem je prosil Josipa Pogačnika, da v tem času vodi posle predsednika, ko bi bila on in Žerjav zadržana.⁶¹ DVS je začela poslovati 28. februarja 1919.⁶²

Od konca novembra 1918 z izjemo opozorila, ki ga je Narodna vlada 2. decembra sklenila nameniti Maistru, odnosi med njima niso bili napeti. To se je odrazilo med že omenjenim množičnim stavkovnim gibanjem uslužbencev nemške narodnosti, ki se je pojavilo konec novembra. Stavkali so zaposleni na železnici, pošti in uslužbenci sodišča v Mariboru. Stavkovno gibanje je podpiralo nemške težnje do slovenskega ozemlja in je imelo predvsem politični značaj, izražalo pa je tudi socialnogospodarske zahteve. Z Maistrovo podporo, ki je zavrnil vse glavne zahteve stavkajočih (umik vojaških straž pred železniškimi delavnicami in kurilnicami, vrnitev nemških sodnikov in poštarjev na svoja mesta, umik slovenskih nadzornikov z železniških postaj), nadomestitvijo nemškega uradništva in vseh načelnikov v stavkajočem sistemu s slovenskimi ter uvedbo slovenskega uradovanja, je Narodna vlada stavkovno gibanje v prvi polovici decembra 1918 končala.⁶³ Maister je v času stavke predlagal uvedbo naglega sodišča v Mariboru in okolici. Narodno Vijeće ga je dovolilo s pristavkom, da v primeru, če bi to bilo potrebno, dovoljenje za tak postopek izda Narodna vlada. Vlada je uvedbo naglega sodišča odklonila, ne da bi se drugače ob Maistrovem predlogu posebej ustavila.⁶⁴ To je bilo 9. decembra 1918. Dva dni kasneje, 12. decembra, pa je sprejela sklep, da se "od pov.[erjenika] dr. Verstovška za generala povišani major Rudolf Maister /.../ imenuje polkovnikom z naslovom in značajem gen.[eral] majorja".⁶⁵ Sklep pa so, kot je opozoril tudi pripravljaivec znanstvene objave *Sejnih zapisnikov Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo* Peter Ribnikar, v zapisniku naknadno prečrtali.⁶⁶

⁶¹ "Zapisnik 51. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 24. januarja 1919", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, 1, str. 295–296.

⁶² Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana, 1992), str. 42.

⁶³ Maister, "Stavke (Štrajki) železničarjev", str. 85–103; Ude, *Boj za severno mejo*, str. 89–94; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 150–152; Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 62–63; Miroslav Stiplovšek, "Stavkovno gibanje konec leta 1918 na mariborskem območju in vloga strokovnih – sindikalnih organizacij v boju za severno mejo", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30=Nv65, št. 2 (1994), str. 321–324; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 78–83; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 122–123.

⁶⁴ "Zapisnik 30. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 9. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, 1, str. 175.

⁶⁵ Arhiv Republike Slovenije (AS), SI AS 60, t. e. 11, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", str. [2] (dalje: SI AS 60, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade").

⁶⁶ Prav tam; "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, 1, str. 181, op. 3.

Ribnikar je menil, da so to verjetno storili pred podpisom zapisnika.⁶⁷ Zapisnik sta podpisala pravnik in upravni uradnik ter zapisnikar sej Narodne vlade dr. Leopold Žužek in predsednik vlade Josip Pogačnik.⁶⁸ Sklep je najverjetneje prečrtala Žužkova roka, saj je prečrtan s (krtkimi) črtami v temnem črnilu, s kakršnim je tudi podpisal zapisnik. Predsednik vlade Pogačnik je zapisnik podpisal s (tintnim) svinčnikom.⁶⁹ Sklep so očitno prečrtali zato, ker je v nadaljnjem besedilu zapisnika med častniki, ki so jih izredno imenovali v višje častniške stopnje, naveden tudi Maister. To pot navedba Maistrove častniške stopnje ni dopuščala povezave z Narodnim svetom za Štajersko oziroma njegovim predsednikom Verstovškom. Glasila se je: "*Izvanredna imenovanja*: Imenovani so: za polkovnika z nasl.[ovom] in značajem generala major Rudolf Maister".⁷⁰

Neprečrtana navedba Maistrove častniške stopnje se je od prečrtane razlikovala v izločitvi omembe njegovega generalskega povišanja, saj zapisa v "*generala* [podčrtal J. P.] povišani major Rudolf Maister" ni več. Nadomestil ga je zapis sklepa, da je imenovan "za polkovnika z nasl.[ovom] in značajem generala major Rudolf Maister". V obeh primerih pa so zapisali enako prevedeno Maistrovo častniško stopnjo – polkovnik z naslovom in značajem generala (v prečrtanem besedilu še z navedbo stopnje general majorja).⁷¹ Štirinajstega decembra 1918 je nato poverjenik za narodno obrambo Lovro Pogačnik v osebnem naredbenem listu "v priznanje izvanrednih zaslug in odličnega delovanja pri proglašenju Jugoslavije" Maistra imenoval za polkovnika z naslovom in značajem generala.⁷² Narodna vlada si je glede imenovanja Maistrove častniške stopnje nasproti Narodnemu svetu za Štajersko vzela zadnjo besedo. Odločila je torej Ljubljana in ne Maribor. Ob vseh nadaljnjih navedbah pa so Narodna vlada in kasnejše Deželne vlade za Slovenijo, razen v enem primeru, ko niso navedli častniške stopnje marveč zgolj njegov priimek – Maister, Rudolfa Mai-

⁶⁷ "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, I, str. 181, op. 3.

⁶⁸ AR, SI AS 60, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade", str. [3]. Glej tudi "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, I, str. 180.

⁶⁹ AS, SI AS 60, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade", str. [2], [3].

⁷⁰ Prav tam, str. [3]. Glej tudi "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, I, str. 180.

⁷¹ AS, SI AS 60, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade", str. [2], [3]. Glej tudi "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, I, str. 180.

⁷² Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 42.

384 { Umrl je slovenski pisatelj Ivan Cankar. Njegovo truplo se prepelje v Narodni dom in položi tam na mrtvaški oder. Stroške pogreba prevzame Nar.vlada.

Prebere se pismo dr.Korošca iz Beograda z dne 7.decembra 1918 na Nar.vlado, v katerem daje navodila glede zbiranja gradiva za pogajanja v Parizu, ki ga vzameta s seboj dr.Rybař in inž. Mačkovšek. Pismo se izroči propagandnemu odseku MS v Ljubljani.

385 { Inž.Mačkovšek je prosil za primeren predujem za potovanja nje v Pariz. Ker rabi obleko in druge neobhodno potrebne stvari, se mu za sedaj dovoli znesek 10.000 K, ki se mu nakaže ^{tom} Dunajske podružnice Jadranske banke / ^{pri banki} "Credit Lyonnais" v Parizu.

Pov.dr.Pogačnik poroča o načrtu, ki ga je sestavil za slavnosti dne 14.in 15.t.m. Gen.Istvanovič in on obiščeta v soboto popoldne ljubljanske polke. V soboto ob 5.uri popoldne se vrši mirozov z godbo. V nedeljo bo budnica z godbo brez vojaštva. Ob 8-uri dopoldne se daruje za moštvo sv.maša v Št.Peterski cerkvi, ob 10." v stolnici; slednje se udeleži tudi Nar.vlada. Člani Nar.vlade prisostvujejo v nedeljo ob 9.uri dopoldne slavnostni seji, ter se podajo nato peš v stolnico k sv.maši. Med mašo se bodo oddale tri salve in na gradu 101 strel. Močnost armade se bo pokazala na ta način, da bodo stali vojaki, ki se udeležijo slavnosti, pod poveljstvom srbskega majorja. Oficijelni banketi se ne prirede; pač pa se izboljša vojakom menaža za eno krono za osebo. Vsak vojak dobi 1/4 litra vina ali pa toliko malinovca. Disciplinarne kazni se vojakom v soboto opoldne odpuste. Delavci v tovarnah naj bodo v soboto popoldne prosti.

Od pov.dr.Verstovška za generala povišani major Rudolf Maister se imenuje polkovnikom z naslovom in značajem gen.majorja.

Predlogi pov.za narodno obrambo o povišanju častnikov se odobre.

Druga stran Zapisnika 31. seje Narodne vlade, 11. decembra 1918 (SI AS 60, t. e. 11, "Zapisnik 31. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 11. decembra 1918", str. [2])

Imenovani so : za podpolkovnika major Franc Z w i r n ;
za majorja generalnega štaba stotnika gen.štaba Viktor Andrejka
pl.Livnograd in Jernej Ankerst;
za majorje : stotniki Viljem D e r e a n i ,
Evgen M ü l l e r ,
Anton K r e j č i ,
Anton L u k a n c pl.Savenburg,
Matija Š t e f i n ,
August K o l š e k ,
Franc J u r k o v i č ,
Bogumil B u r n i k ,
Dragotin P o ž ,
Edmund S c h w i n g e r in
Martin C o l a r i é .

Izvanredna imenovanja:

Imenovani so: za polkovnika z nasl.in značajem generala major
Rudolf M a i s t e r , pov.voj.obm.pov.v Mariboru;
za polkovnika v generalnem štabu : podpolkovnik Milan U l m a n -
s k y ;
za podpolkovnika : major Herman V i d m a r ;
za majorja v generalnem štabu : stotnik Alfred pl.L a v r i č ;
za majorje : stotniki Edvard V a u p o t i é ,
Emil K n i f i c in
Ivan O r e h e k ;
za nadoskrbnika : oskrbnik Anton S a t r a n .

Sklep seje ob 7.uri zvečer.

Jurec
zapisnikar

Dragošnik

stra dosledno imenoval general.⁷³ Glede Maistrovih imenovanj naj omenimo še to, da so ga 28. novembra 1919 sprejeli v Vojsko Kraljestva SHS kot divizijskega generala.⁷⁴

Januarja 1919 se je Narodna vlada postavila na Maistrovo stran v odnosu do Dunaja. Proti vedno bolj grozečemu nastopanju mariborskega nemštva in ker je prejemal številna grozilna pisma, je Maister 31. decembra 1918 izmed vodilnih nemških Mariborčanov izbral 21 talcev, da jamčijo s svojim življenjem za njegovo varnost ter red in mir. Njegovo ravnanje je bilo v skladu s staro avstro-ogrsko prakso (na tak način je habsburška monarhija leta 1914 zagotavljala varnost transportov pred morebitnimi napadi upornih Srbov in jugoslovansko usmerjenih Hrvatov v Dalmaciji). Tudi po tedaj veljavnem mednarodnem pravu je bilo jemanje talcev sicer dovoljeno, toda njihovo streljanje za dejanja drugih oseb je bilo prepovedano; v nasprotju s človečanskim duhom je, da nekdo odgovarja za dejanje, ki ga ni sam storil ali zasnoval. Maistrov ukrep je vzbudil strah in ogočenje med mariborskimi Nemci in v sosednji Nemški Avstriji, nasprotovala pa mu je tudi Narodna vlada. Na seji 3. januarja 1919 je menila, "da se ne sme uvajati sistem talcev, katerega smo vsi obsojali ko se ga je posluževala v sedanji vojni Avstrija proti Jugoslovanom. General Maister ima na

⁷³ "Zapisnik 33. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 13. decembra 1918"; "Zapisnik 36. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 18. decembra 1918"; "Zapisnik 41. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 3. januarja 1919"; "Zapisnik 43. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 9. januarja 1919"; "Zapisnik 49. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 20. januarja 1919"; "Zapisnik 53. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 29. januarja 1919"; "Zapisnik 55. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 2. svečana 1919"; "Zapisnik 58. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 7. februarja 1919"; "Zapisnik 59. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 10. februarja 1919"; "Zapisnik 64. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 21. februarja 1919"; v: *Sejni zapiski NV SHS in DVS, 1*, str. 186, 195, 236, 237, 251, 285, 287, 310, 322–327, 342, 348, 384, 387; "Zapisnik 69. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 5. marca 1919"; "Zapisnik 70. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 7. marca 1919"; "Zapisnik 71. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 12. marca 1919"; "Zapisnik 72. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 14. marca 1919"; "Zapisnik 83. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 4. aprila 1919"; "Zapisnik 85. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 9. aprila 1919"; "Zapisnik 94. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 5. maja 1919"; "Zapisnik 95. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 7. maja 1919"; "Zapisnik 97. seje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 11. maja 1919"; "Zapisnik 101. seje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 21. maja 1919"; "Zapisnik 104. seje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 2. junija 1919"; "Zapisnik 106. seje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 17. junija 1919"; "Zapisnik 122. seje Deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani, z dne 22. septembra 1919"; v: *Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919 (št. 67–133)*, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 1999), str. 19, 25, 26, 31, 32, 44, 81, 118, 131, 193, 197, 202, 203, 221, 237, 252, 362; "Zapisnik 146. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 12. maja 1920"; "Zapisnik 165. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 6. septembra 1920"; "Zapisnik 167. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 13. septembra 1920"; "Zapisnik 168. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 15. septembra 1920", v: *Sejni zapiski Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921 (št. 134–204)*, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 2002), str. 53, 154, 159, 173, 176, 177.

⁷⁴ Kr. [Francé Koblar], "Maister Rudolf", v: *Slovenski biografski leksikon: peti zvezek*, ur. Franc Ksaver Lukman (Ljubljana, 1933), str. 14.

Rudolf Maister s člani ameriške misije v Mariboru januarja 1919 (AS, SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 58)

razpolago kulturnejša sredstva, da vzdrži varnost in mir."⁷⁵ Vendar po drugi strani ni hotela "desavuirati generala Maistra, kateremu gre zahvala, da je Maribor še v naših rokah. General Maister je sam mnenja, da bo rabil talce samo kakih 5 ali 6 dni." Zato se je odločila, da na protest avstrijskega zunanjega ministra dr. Otta Bauerja šele naslednji dan odpošlje telegram z obljubo Nemški Avstriji, da bodo Maistrov ukrep ukinili takoj, ko zanj ne bo več nujnega razloga.⁷⁶ Devetega januarja 1919, torej čez šest dni, je ugotovila, da so vseh 21 nemških Mariborčanov izpustili, naslednji dan pa je Maister preklical še ukrep o jemanju talcev. Kot talca ne tedaj ne pozneje Slovenci niso ustrelili nobenega Nemca.⁷⁷

⁷⁵ Ude, *Boj za severno mejo*, str. 101–102; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 158–159; Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 68; Grdina, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", str. 83; "Zapisnik 41. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 3. januarja 1919", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 236–237 (dalje: "Zapisnik 41. seje Narodne vlade"). Več o odnosu do mariborskih Nemcev glej Gregor Jenuš in Dejan Valentinčič: "Nemškogovoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3 (2022), str. 668–670.

⁷⁶ "Zapisnik 41. seje Narodne vlade", str. 237.

⁷⁷ "Zapisnik 43. seje Narodne vlade SHS v Ljubljani, z dne 9. januarja 1919", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS, I*, str. 251; Ude, *Boj za severno mejo*, str. 102.

Štajersko obmejno poveljstvo SHS v Mariboru.

 Oklic!

Včerašnje demonstracije pred poslopjem okrajnega glavarstva so zavzemale proti 1. uri popoldne vedno nevarnejši značaj. Mirne pasante so le radi tega, ker so govorili slovenski, ali ker so jih spoznali kot Slovence, psovali, ogrožali ter v mnogih slučajih tudi dejanski napadli.

Ti izgredi so dosegli na glavnem trgu svoj vrhunec, množica je dejanski napadla tudi varnostne organe.

Ugotovljeno je že uradno, da je padlo okrog 1. ure popoldne iz množice na glavnem trgu nekaj streliv proti varnostnim organom, pri čemur je ena krogla odtrgala nekemu pešcu tudi konico bodala.

Množica je nato pritislila vojaško stražo proti mestni hiši, tako da je straža, ovirana v izvrševanju svoje službe in osebno ogrožena, oddala več ostrih streliv proti uporni množici.

Pozivljam vsakogar, naj mi naznani one osebe, ki so bile udeležene pri uporih pred mestno hišo, da prejmejo zasluženo kaznen.

Postopal pa bodem najstrožje tudi proti onim osebam, ki ščitijo njim znane udeležence tega upora s tem, da jih namenoma ne ovadijo in jim na ta način pomagajo.

Tozadevne ovadbe naj se oddajo v Dravski vojašnici pri vojaškem preiskovalnem sodniku ali pa v policijskih stražnicah.

Maribor, dne 28. prosinca 1919.

General Maister.

Državni arhiv LRS
p. MAISTER

Krati: Maister, str. 104, v. 1. izdaja.

Maistrov Oklic, izdan po zadušitvi nemške demonstracije 27. januarja 1919 v Mariboru (PAM, Zbirka drobnega tiska)

Če se ustavimo še pri znani, v nemški literaturi poimenovani "krvavi nedelji" – v resnici ponedeljku, 27. januarja 1919, naj spomnimo, da Maister za streljanje na nemške demonstrante, ki so ob obisku anketne demarkacijske komisije Shermana Milesa zahtevali priključitev Maribora k Avstriji, ni bil odgovoren. V

času, ko so še delovali člani prejšnje Narodne vlade, je imel njihovo podporo.⁷⁸ Tudi kasneje med Deželno vlado in Maistrom ni prihajalo do zapletov.

V prevratnem času je Maister, kot je lepo zapisal Bruno Hartman, "na velika vrata vstopil v slovensko sodobnost in hkrati že tudi v zgodovino".⁷⁹ Bil je pravi mož, ob pravem času, na pravem mestu.⁸⁰ Ko so na Slovenskem verjeli, da bodo v Parizu "napravili takšen mir, da bo vsem željam in zahtevam zatiranih in doslej nesvobodnih slovanskih narodov zadoščeno", je bil samo eden – Maister, ki je bil drugačnega kova.⁸¹ Na pravem mestu in ob pravem času je bil tudi dr. Ivan Žolger, opolnomočeni delegat jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci 1919–1920, ki se je uspešno zoperstavil avstrijski nameri, da bi izvedli plebiscit tudi za del Podravja z Mariborom in Mursko kotlino z Radgono.⁸² Z "mariborskim plebiscitom", ki naj bi ga izvedli istem modelu kot koroškega, bi bili, kot poudarja Andrej Rahten, izničeni vsi Maistrovi uspehi. Vojaške sile bi se morale umakniti s plebiscitnega ozemlja, nadomestiti pa bi jih morale policijske enote, postavljene iz vrst domačinov. Tako bi verjetno jugoslovanske čete kot policisti v veliki meri nadomestili mariborski Nemci, ki so nekoč tvorili *Schutzwehr*.⁸³

Zaključek

Kako naj na koncu označimo odnos med Maistrom in Narodno vlado? Gotovo je bil svojstven. Na eni strani so bile generalove odločitve, ki jih je v glavnem mimo običajnih uzanc vodila dejavna skrb za slovensko narodno preživetje in nasproti Avstriji uveljavitev Slovencev v pripadnosti novi državi. Na drugi strani je bila Narodna vlada, ki poroka za rešitev razmejitvenega vprašanja ni videla v samolastnih slovenskih dejanjih, ampak je verjela v pravičnost predstoječe

⁷⁸ "Zapisnik 55. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 2. svečana 1919", v: *Sejni zapisniki NV SHS in DVS*, I, str. 324, 326, 327.

⁷⁹ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 198.

⁸⁰ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 62.

⁸¹ Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi: z zemljevidoma Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluha* (Ljubljana, 1938), str. 204.

⁸² Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.

⁸³ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 325, 332–336, 341–343; Andrej Rahten, "Diplomatski rešitelj Maribora", *Delo: sobotna priloga*, 10. 5. 2025, št. 106, str. 20–21. O "mariborskem plebiscitu" glej tudi Ude, "Ob stoletnici Maistrovega rojstva", str. 221–222.

mirovne konference, Wilsona in antantno diplomacijo.⁸⁴ Maistru je sledila z zamikom, skozi kritični pogled, ki se je stikal tudi z nerazumevanjem štajerskih vojaškopoličnih razmer. Oblikoval jih je Maister. Pogled Narodne vlade je bil zamejen, pobud zunaj nje večinoma ni imela za umestne. Maister ji je kasneje očital "ozkosrčno stopicanje po starih pravnih potih v času, ko so si drugi osvojenjeni narodi kovali nove paragrafe, manjkanje vsake odločnosti za doseg maksimalnih, no, pa recimo tudi še tako minimalnih nacionalnih ciljev in boja-zen pred odgovornostjo".⁸⁵ "Ko bi se pri takratni ljubljanski vladi ne prelivalo toliko mirovne limonade, ampak delalo in zasedlo Celovec, bi tudi ta dandanes bil naš", je bil petnajst let zatem prepričan *Slovenec*.⁸⁶ Do vzajemnega odnosa med vlado in Maistrom je prišlo sčasoma. Narodna vlada je bila v Državi SHS najvišja oblast na Slovenskem, na Štajerskem pa ji jo je utemeljil Maister. Tega mu tedaj niso povedali, priznanja za ubranitev meje so prišla kasneje. Vodilni slovenski politik v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev/Jugoslaviji dr. Anton Korošec ga je izrekel že leta 1919. "Le zelena Štajerska z energičnim generalom Majstrom je do sedaj naše edino neskaljeno veselje", je dejal na zborovanju zau-
pnikov Vseslovenske ljudske stranke 16. januarja 1919 v Ljubljani.⁸⁷ Eno pa je Maistra spremljalo vsa nadaljnja leta. Še na zadnji dan svojega življenja je prijatelju zdravniku Stanku Pušenjaku in svojemu artilerijskemu častniku ob prevratu v Mariboru in drugod, ki ga je obiskal, da vidi, kako se počuti, grenko potožil, da mu niso pustili zasesti Koroške.⁸⁸

⁸⁴ Prim. Hartman, *Maister, general in pesnik*, str. 7; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 91; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 111, 120, 123–124. Prim. tudi Matić, "Zasedba južne Koroške", str. 14, 16.

⁸⁵ Maister, "Prvo poglavje plebiscita", str. 2.

⁸⁶ "Po petnajstih letih", *Slovenec*, 19. 11. 1933, št. 265a, str. 1.

⁸⁷ Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 163.

⁸⁸ "Generala Maistra zadnji dnevi", *Slovenski narod*, 27. 7. 1934, št. 168, str. 2.

Jurij Perovšek

**MAISTER AND THE NATIONAL GOVERNMENT OF THE STATE
OF SLOVENES, CROATS, AND SERBS (SHS) IN LJUBLJANA**

SUMMARY

Relations between the National Government of the SHS in Ljubljana (National Government) and General Maister were mostly *cool–warm*, or perhaps even better described as *cool–lukewarm*, during the period of its operation from the beginning of November 1918 to the end of February 1919. It began three days after Rudolf Maister's appointment as general on November 1. At a meeting of the National Government on November 4, 1918, the National Council for Styria announced that Maister had been appointed general, and the government responded with a decision that the Commissioner for National Defence, Dr. Lovro Pogačnik, should "appropriately instruct" the President of the National Council in Maribor, Dr. Karlo Verstovšek. The government's decision clearly reflected the position that key decisions at that time were the sole prerogative of the government. Here, they overlooked the significance of Maister's appointment as general, which was an integral part of the military takeover of Maribor by the Slovenes on November 1, 1918, and took a narrow hierarchical stance. Maister and the military and political leaders in Maribor acted with broad-minded courage, regardless of formal and competence issues, which was the main prerequisite for prompt and successful action in the turbulent situation in Maribor.

After the National Government did not have enough troops to rely on in the future, Maister independently declared mobilization in Lower Styria on November 9, 1918. The National Government was not satisfied with his actions. On November 12, 1918, it sent a telegram to the district authorities in Lower Styria containing restrictive explanations regarding Maister's mobilization. A little less than a week later, on November 18, Lovro Pogačnik contacted the head of the National Defence Section of the National Council of the State of Slovenes, Croats, and Serbs in Zagreb, the highest authority in the then State of Slovenes, Croats, and Serbs, regarding the mobilization. The next day, at a government meeting, it was announced that Drinković had telegraphed Maister his approval for the mobilization of as many conscripts as he deemed necessary. Maister thus obtained a formal basis for his mobilization efforts. His mobilization was successful — as he had predicted, just as many soldiers reported for duty as he needed for his initial plans. For his next military action, the well-known disarmament of the German *Schutzwehr* in Maribor on November

23, 1918, he had already secured the support of the National Government in advance.

In the days that followed, relations between Maister and the National Government were once again turbulent. When he concluded an agreement on the demarcation line in Styria and Carinthia with Colonel Rudolf Passy, the representative of the Committee for Public Welfare and War Command in Graz, on November 27, 1918, the National Government rejected it, and the Austrian side also refused to recognize Passy's signature. Even before the government learned of the agreement, it decided on November 28, 1918, to prohibit him from making any advances or demands regarding the demarcation line. When it learned of the treaty on November 30, 1918, it decided to instruct Maister that his remit was strictly military and that he was not allowed to conclude political treaties with German Austria. On December 2, 1918, it decided to warn him to carry out only military orders received from Ljubljana and not to take any action on his own initiative.

Maister and the National Government also failed to agree on the occupation of Klagenfurt. At a government meeting on November 30, 1918, following reports that it could be occupied and Maister's statement that he had sufficient forces at his disposal to capture it, they avoided such a decision. Two days later, they decided that Klagenfurt would "not be occupied for the time being." The National Government's food commissioner, Dr. Ivan Tavčar, was particularly opposed to the occupation of Klagenfurt. He stated that he could not take over its supply. At that time, there was enough food and war supplies in Klagenfurt to meet its needs.

After the formation of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes on December 1, 1918, apart from the aforementioned warning issued by the National Government to Maister the following day, relations between them were not tense. This was reflected in the mass strike movement of employees of German nationality that emerged at the end of November 1918. Employees of the railway, post office, and court in Maribor went on strike. The strike movement supported German claims to Slovenian territory and was primarily political in nature. With Maister's support, the National Government ended the strike movement in early December 1918. On December 12, the government promoted Maister to the new honorary rank of major general. The National Government had the final say on Maister's honorary rank, as opposed to the National Council for Styria. The decision was therefore made in Ljubljana and not in Maribor. It should be noted that in all subsequent references, the National Government and later the Provincial Government for Slovenia consistently referred to Rudolf Maistr as a general. On November 28, 1919, Maister was accepted into the Army of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes as a divisional general.

In January 1919, the National Government sided with Maister in relation to Vienna. In response to the increasingly threatening behaviour of the German population of Maribor and because he had received numerous threatening letters, on 31 December 1918 Maister selected 21 hostages from among the leading German citizens of Maribor to guarantee his safety and maintain order and peace with their lives. In response to a protest by Austrian Foreign Minister Otto Bauer, it replied that Maister's measure would be abolished as soon as there was no longer any urgent reason for it. On January 9, 1919, it noted that all 21 German citizens of Maribor had been released. If we pause for a moment at the famous "Bloody Sunday" (actually Monday), on January 27, 1919, we should remember that Maister was not responsible for the shooting of German demonstrators who, during the visit of Sherman Miles's demarcation commission, demanded that Maribor be annexed to Austria. At the time, when members of the then National Government were still in office, he had their support. Even later, there were no complications between the Provincial Government and Maister.

The relationship between Maister and the National Government was unique. On the one hand, there were the general's decisions, which were mainly guided by his active concern for the survival of the Slovenian nation and, in opposition to Austria, the establishment of Slovenians' belonging to the new state. On the other hand, there was the National Government, which did not see the solution to the border issue in independent Slovenian actions, but believed in the fairness of the upcoming peace conference, Wilson, and Entente diplomacy. It followed Maister with a delay, through a critical lens that was also clouded by a lack of understanding of the military-political situation in Styria. Maister had shaped this situation. The National Government's view was limited, and it mostly did not consider initiatives outside of it to be appropriate. However, one thing accompanied Maister throughout the following years. Even on the last day of his life, he bitterly complained to his friend Stanko Pušenj, a doctor and his artillery officer during the coup in Maribor and elsewhere, who visited him to see how he was feeling, that they had not let him take Carinthia.

VIRI IN LITERATURA

AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 60, t. e. 11, Zapisniki sej Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo, 1918–1921.
- SI AS 1193, fond Ude Lojze, t. e. 58.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, Fototeka.

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor, Fototeka.

Ribnikar, Peter (za objavo pripravil), *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919* (Ljubljana, 1998).

Ribnikar, Peter (za objavo pripravil), *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919 (št. 67–133)*, za objavo pripravil Peter Ribnikar (Ljubljana, 1999).

Ribnikar, Peter (za objavo pripravil), *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921 (št. 134–204)* (Ljubljana, 2002).

Delo – Ljubljana, letnik 2025.

Slovenec – Ljubljana, letnika 1928, 1933.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1928.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1922, 1934.

.....

Andrejka, Viktor, "Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes", v: Mal, Josip (ur.), *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (Ljubljana, 1928), str. 269–295.

Balkovec, Bojan, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana, 1992).

Grdina, Igor, "Biografski portret Ivana Tavčarja", v: Grdina, Igor (ur.), *Tavčarjev zbornik* (Ljubljana, 2015), str. 7–82.

Grdina, Igor, "Odločilni dan in noč v novembru 1918", v: Malečkar, Nela (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 75–87.

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998).

Hribar, Ivan, *Moji spomini: I. del* (Ljubljana, 1983).

Jenuš, Gregor in Valentinčič, Dejan, "Nemškogovoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 3

- (2022), str. 663–716.
- Kladnik, Tomaž**, "General Rudolf Maister", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 463–482.
- [Koblar, Francè], Kr.**, "Maister Rudolf", v: Lukman, Franc Ksaver (ur.), *Slovenski biografski leksikon: peti zvezek* (Ljubljana, 1933), str. 14–15.
- Lavrič, Jože, Mal, Josip, Stelè, France** (ur.), *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije* (Ljubljana, 1939).
- Maister, (Rudolf)**, "Marburger Schutzwehr – Mariborska varnostna straža", v: Vrabl, Niko Ivan (ur.), *Mariborski koledar 1933* (Maribor, [1932]), str. 65–91.
- Maister, Rudolf**, "Dopoldanski (Popoldanski – op. J. P.) dogodki v Mariboru ob prevratu dne 1. novembra 1918", *Bojevniki* 2, št. 3 (1932), str. 3–5.
- Maister, Rudolf**, "Popoldanski dogodki v Mariboru ob prevratu dne 1. novembra 1918", *Bojevniki* 2, št. 4–5 (1932), str. 3–5.
- Maister, Rudolf**, "Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. januarja 1919", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934), str. 227–231.
- Maister, (Rudolf)**, "Stavke (štrajki) železničarjev ob prevratu v območju Maribora", v: Vrabl, Niko Ivan (ur.), *Mariborski koledar 1932* (Maribor, [1931]), str. 85–103.
- Maister, (Rudolf)**, "Tik pred prevratom", v: Kopič, Rado (ur.), *Koledar nabavljalne zadruge državnih uslužbencev v Mariboru r. z. z. o. z. za leto 1929* (Maribor, [1928]), str. 72–75.
- Maister, R.(udolf)**, "Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu l. 1918", v: Vrabl, Niko Ivan (ur.), *Koledar za 1931* (Maribor, [1930]), str. 107–130.
- Matič, Dragan**, "Zasedba južne Koroške do Drave in Velikovca (november–december 1918)", v: Rajh Semlič, Zdenka (ur.), *Slovenci, za zmiraj gre!: 100. obletnica koroškega plebiscita* (Maribor : Ljubljana, 2020), str. 13–16.
- Mikuž, Metod**, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965).
- Perovšek, Jurij**, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana, 2918).
- Potočnik, Dragan**, *Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918–1941* (Maribor, 2003).
- Potočnik, Dragan**, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008).
- Prepeluh, Albin**, *Pripombe k naši prevratni dobi: z zemljevidoma Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluba* (Ljubljana, 1938).
- Rahten, Andrej**, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020).
- [Ribnikar, Peter]**, "Narodna vlada SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo 1918–1921", v: Ribnikar, Peter (za objavo pripravil), *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del:*

od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 (Ljubljana, 1998), str. 9–50.

Stiplovšek, Miroslav, "Stavkovno gibanje konec leta 1918 na mariborskem območju in vloga strokovnih – sindikalnih organizacij v boju za severno mejo", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30=Nv65, št. 2 (1994), str. 317–326.

Šorn, Jože, *Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919–1924* (Ljubljana, 1997).

Švajncar, Janez J., *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana, 1990).

Ude Lojze, *Boj za severno slovensko mejo 1918–1919* (Maribor, 1977).

Ude, Lojze, "Ob stoletnici Maistrovega rojstva", v: Malečkar, Nela (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 219–223.

DOI 10.32874/SHS.2025-07

General Rudolf Maister in dr. Karel Verstovšek, antipoda v prevratnem obdobju Maribora

Aleksandra Gačič Belej

Dr.
Rožnik 17, SI-3270 Laško, Slovenija
e-pošta: aleksandra.gacic@gmail.com

Izvleček:

Avtorica v članku predstavlja dogodke ob političnem in vojaškem prevzemu ter predaji Maribora v slovenske roke. Uvodoma so predstavljeni dogodki v drugi polovici 19. stoletja in vse do združitve južnih Slovanov, sprva v Državo SHS in nato Kraljevino SHS. Temu sledi podrobnejši opis dogajanja v Mariboru, ko je dr. Karel Verstovšek kot predsednik Narodnega sveta za Štajersko moral pogosto stopiti korak nazaj in se "ukloniti" zahtevam "svojevoljnega in trmastega" majorja, pozneje generala Rudolfa Maistra, ki je vse načrtovane akcije izvedel več kot uspešno. Takšno preudarno, na videz nasprotujoče si ravnanje obeh, se je naposled zapisalo v zgodovino kot velik uspeh tako za Maribor kot za slovenski narod.

Ključne besede:

Rudolf Maister, Karel Verstovšek, Narodni svet za Štajersko, Maribor, boji za severno mejo

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 383–416, 88 cit., 3 slike

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

V preteklem letu (2024) smo obeležili 150-letnico rojstva in 90-letnico smrti generala Rudolfa Maistra – Vojanova, rojenega Kamničana, generala, pesnika, borca za severno mejo. Maister je bil kot vojak vztrajen in odločen, a z njegovo "trmasto in vztrajno" osebnostjo se je moral spopasti dr. Karel Verstovšek, politik in filolog, sicer predsednik Narodnega sveta za Štajersko in član Narodnega sveta v Ljubljani, katerega 100-letnico smrti smo obhajali v letu poprej (1923). Zanimanje za Rudolfa Maistra in njegovo vlogo (vodilno) v ključnih trenutkih prevrata v jesenskih mesecih, predvsem novembra 1918, je v zadnjih letih rastlo. Temo so obravnavali zdaj že številni zgodovinarji. Ob 100-letnici prevratnih dogodkov je izšlo delo več avtorjev *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*. O njem so pisali tudi Bruno Hartman, *Rudolf Maister: general in pesnik*; Janez J. Švajncar, *General Rudolf Maister: zamolčano*; Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* in drugi. Leta 2001 je izšel zbornik *General Maister: zbornik referatov s simpozija, Maribor, 23. november 2001*. Še številčnejše so objave člankov, zanimanje zanj so pokazali tudi študenti z diplomskimi deli. Nekaj del je posvečenih tudi dr. Karlu Verstovšku. Z njim sva se ukvarjala Aleksandra Gačič Belej in Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145-letnici rojstva*. V slednjem delu je obravnavana tudi tematika sodelovanja ali bolje rečeno nesodelovanja generala Maistra in Karla Verstovška.

Pričujoči članek se osredotoča prav na to – razmerje med Rudolfom Maistrom in Karlom Verstovškom – njuno povsem različno delovanje v prevratnem obdobju, a vendarle za skupni cilj, da bi Maribor vendarle postal in ostal slovenski. Zaradi Maistrovih nastopov in akcij se je dr. Verstovšek nemalokrat znašel v nelagodni situaciji, v kateri se je moral zagovarjati tako pred nemško lokalno oblastjo v Mariboru, ki še ni bila v slovenskih rokah, kot pred *Narodno vlado* v Ljubljani. Ker so v prevratnem obdobju zadeve potekale zelo hitro, je dr. Verstovšek moral, takrat še majorja, Rudolfa Maistra na njegovo zahtevo povišati v generala, s čimer je slednji lahko izvedel vsa zadana vojaška povelja. Čeprav bi se tudi v vlogi generala moral pred akcijami, ki se jih je loteval, posvetovati tako z Narodnim svetom za Štajersko kakor tudi z Narodno vlado v Ljubljani in Beogradu, tega ni storil, temveč je (na primer) na lastno pest dal objaviti mobilizacijski oklic, prav tako je bila odločilna tudi njegova vloga pri predaji mariborske občinske oblasti iz nemških rok v slovenske. A čeprav so se takrat nekatera Maistrova dejanja zdela sporna, se danes odlikujejo kot edina prava pot, ki je mogla biti tlakovana z uspehom samo s takšno pokončno držo, sicer bi se morebiti tudi v Mariboru in na sploh Spodnjem Štajerskem zadeve odvile podobno, kot so se na Koroškem, kjer je velik del slovenskega ozemlja in prebivalstva po plebiscitu pripadel Avstriji.

Nemško-slovenski odnosi ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja

Ob koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja so se odnosi med Nemci in Slovenci v Avstro-Ogrski, predvsem na Spodnjem Štajerskem, vse bolj zaostrovali in bili obeleženi z vse pogostejšimi nacionalnimi trenji. Temu so botrovali ponemčevalni postopki in pritiski Nemcev na slovenski živelj, ki se je v tistem času ravno začel narodnostno prebujati. Nemci so verjeli, da so tako imenovani zgodovinski narod, zaradi česar so težko sprejeli prizadevanja Slovencev, da se jim priznajo njihove kulturne in jezikovne pravice. Velik vpliv na prebujanje narodov stav vse-kakor imeli francoska revolucija v 18. stoletju in evropska marčna revolucija v 19. stoletju, natančneje leta 1948, ko so se oblikovali nacionalni programi. To je v habsburški monarhiji, a še zlasti na Spodnjem Štajerskem, povzročilo "identitetno krizo". K mednacionalnim trenjem je pridala tudi habsburška politika centralizma in absolutizma, ki je bila orožje poudarjanja nemškega značaja monarhije. Vedno večjo veljavo je pripisovala nemščini, kar je postajalo vse večja težava predvsem na Spodnjem Štajerskem, kjer se je oblikovala v jezik višjih družbenih slojev, meščanstva in zemljiških gospodov. Slovenščina je svoje prednostno mesto našla samo pri podeželskem prebivalstvu.¹

Od revolucije oziroma pomladi narodov leta 1848 so slovenske zahteve po uveljavitvi nekaterih zahtev postajale vse glasnejše. Oblikovala se je trialistična ideja, in prvo priložnost za njeno udejanjenje so vsaj slovenski katoliški narodnjaki prepoznali v avstro-ogrski aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908, nato še v Balkanskih vojnah v letih 1912 in 1913.² Zamah je dobil tudi razvoj jugoslovanske ideje na Slovenskem, čemur je botroval predvsem zgodovinski položaj Slovencev v drugi polovici 19. stoletja v habsburški monarhiji oziroma od leta 1867 v Avstro-Ogrski. Opazno je bilo vse tesnejše povezovanje južnih Slovanov znotraj Avstro-Ogrske, kar seveda ni bilo povšeči avstro-ogrskim oblastem. Vsemu skupaj je pridal tudi italijanski imperialistični pritisk, kar je le še okrepilo južnoslovansko povezovanje. Vendar je slovenska politika, kljub težavam, ki so jih bili deležni Slovenci, še v zadnjih mesecih vojne podpirala program trialističnega preoblikovanja avstro-ogrske monarhije, ki je predvideval združitev vseh južnih Slovanov v okviru avstrijske krone. Podobne zahteve sta izražali tudi *Majniška deklaracija*, politična izjava poslancev Jugoslovanskega kluba, prebrana 30. maja 1917 v dunajskem državnem zboru, in z njo povezano deklaracijsko gibanje, ki ji je sledilo.³ Vendar

¹ Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi* (Maribor, 2011), str. 15 (dalje: Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*).

² Andrej Rahten, *Jugoslovanska velika noč, slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje* (Ljubljana, 2012), str. 13.

³ Janez Cvirn in Jure Gašparič, "'Neizbežnost' razpada Habsburške monarhije – slovenski pogled", *Studia Historica Slovenica* 5, št. 1–3 (2005), str. 444.

niti ideje, da bi Slovenci ostali pod habsburškim žezlom, le preoblikovanim v tri-alizem namesto dualistične ureditve, niso preprečile, da bi Slovenci med *veliko* vojno, predvsem na Koroškem in Štajerskem, bili tarča "šovinističnih" nemških napadov in obtoževanj, da so Slovenci izdajalci Avstrije in delujejo kot razdiralni element. Manjkalo ni niti številnih aretacij ter zapornih in smrtnih kazni. Številni slovenski fantje so padli na frontah v bojih pod avstro-ogrsko krono, medtem ko je vojna v slovenskih deželah za seboj pustila pravo opustošenje. Vidne so bile posledice lakote, raznih nalezljivih bolezni, vsesplošnega pomanjkanja, mobilizacije, torej vsega, kar je prizadelo slovensko prebivalstvo med divjanjem vojne, torej še pod habsburškim žezlom.⁴

Konec leta 1916 je bila objavljena vest, da je preminil cesar Franc Jožef. Hrvaška Starčevićeva stranka prava je njegovemu nasledniku Karlu I. 1. februarja 1917 poslala spomenico, s katero je zastopala tudi slovenske zahteve. Omenjena stranka je s spomenico obsodila nacionalno zatiranje Hrvatov in Slovencev v Avstro-Ogrski ter na tej podlagi zahtevala njihovo državnoopravno združitev. Spomenica je bila v nekem pogledu nekakšna napoved *Majniške deklaracije*.⁵

Na začetku maja 1917 so se hrvaški in slovenski poslanci odločili za skupno delovanje in se v dunajskem državnem zboru združili v Jugoslovanski klub. 29. maja 1917 so se sestali v prostorih Hrvaško-slovenskega kluba. Predsednik Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec je bil obveščen, da bodo Čehi 30. maja 1917, ob odprtju dunajskega parlamenta, prebrali posebno izjavo, zato je mislil, da bi bilo dobrodošlo, če bi enako storili tudi južnoslovanski poslanci. Poslanci so najprej sprejeli osnutek deklaracije izpod peresa Evgena Jarca, in s tem so bili izpolnjeni pogoji za oblikovanje Jugoslovanskega kluba, ki so ga tvorili poslanci Hrvaško-slovenskega, Narodnega in Dalmatinskega kluba. Jugoslovanski klub, ki je štel 33 članov, je v svojih vrstah zbral državnoborske poslance v avstrijski polovici monarhije, to so bili Slovenci, Hrvati, dva Srba, katoliški narodnjaki in liberalci. Ob zasedanju dunajskega parlamenta 30. maja je predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec prebral *Majniško deklaracijo*.⁶

⁴ Vladimir Gradnik, *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919* (Koper, 1981), str. 21.

⁵ Janko Prunk, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 Slovenski narodni programi* (Ljubljana, 1986), str. 33–36.

⁶ Janko Prunk, "Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno", *Nova revija*, št. 109/110 (maj–junij 1991), str. 837–838 (dalje: Prunk, "Slovenski politični koncepti"); Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2016), str. 56–57; Vlasta Stavbar, "Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42, št. 2–3 (2006), str. 37; Peter Vodopivec, "Od Habsburžanov h Karadjordjevićem", v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)* (Ljubljana, 2000), str. 7–8; Aleksandra Gačič in Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923* (Velenje, 2016), str. 38 (dalje: Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*).

Na poti iz Avstro-Ogrske v novo državo

Deklaracijsko gibanje v podporo *Majniški deklaraciji* se je sprožilo, ko je bila na pobudo ljubljanskega knežškofa Antona Bonaventura Jegliča podpisana ljubljanska izjava, in sicer 15. septembra 1917. Deklaracijsko gibanje je na Slovenskem dobilo polni zamah. Deklaracijsko gibanje, ki je bilo največje v Avstro-Ogrski, je predstavljalo svojevrsten povezovalni element, ki je botroval uspehu, za katerega so bili zaslužni tudi pomembni slovenski politiki, na Spodnjem Štajerskem je to bil na primer dr. Karel Verstovšek, vidnejši politik katoliških narodnjakov. Vse to je pri Nemcih zbudilo nezaupanje in strah, zato so nekaj dni pred obletnico *Majniške deklaracije* pronemški politiki Spodnje Štajerske zaprosili za sprejem pri cesarju Karlu I. Vendar avdiencia, ki je potekala 25. maja 1918, ni imela nekega resnejšega političnega pomena. Cesar Karel I. je namreč v Badnu sprejel zastopnike mest, trgov, nemških političnih in ljudskih odborov iz Spodnje Štajerske, Kranjske, Koroške, Kočevja in Primorske.⁷ Cesar je ponovno poudaril, da avstrijska politika ne bo imela posluha pri popuščanju jugoslovanskim zahtevam. A svetovna javnost je začela kazati vedno večje zanimanje za dogajanje v Avstro-Ogrski in vprašanja osamosvajanja narodov, živečih znotraj njenih meja. Zatorej so avstrijske oblasti skušale dajati vtis, da je avstro-ogrska monarhija še vedno enotna. Deklaracijsko gibanje je avgusta 1918 sprožilo tudi ustanavljanje narodnih svetov, med drugim je bil ustanovljen tudi Narodni sveta za Spodnjo Štajersko.⁸

Sprejem nemških in "nemškutarskih" predstavnikov iz slovenskih dežel pri cesarju Karlu I. je samo še dodatno povzročil enoten nastop proti vladni politiki, ki je delovala vse bolj protislovensko. Cesar Karel I. naj bi se namreč na avdienci z nemškimi predstavniki celo izrekel proti Zedinjeni Sloveniji. Zato so vse takratne tri slovenske stranke, Slovenska ljudska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka in Jugoslovanska socialdemokratska stranka, sestavile skupno izjavo, v kateri so poudarile, da Slovenci ne bodo odstopili od zahtev po jugoslovanski državi. Hkrati so zatrdile, da bi samo izpolnitev zahtev, ki so jih južnoslovanski poslanci podali v *Majniški deklaraciji*, omogočila zaščito narodnega življenja. Stranke so se pri tem opirale na narodno pravo, za katerega je prvak Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec trdil, da ga nihče ne bi smel prekršiti. Svojevrsten vpliv je imelo tudi 8. januarja 1918 objavljenih 14 točk ameriškega predsednika Woodrowa Wilsona. Še posebej pomembna za notranje preoblikovanje Avstro-Ogrske je po njihovem mnenju je bila 10. točka, ki

⁷ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba, Poročilo o obisku nemških predstavnikov pri cesarju Karlu, 1. junij 1918, 63pr/1918, 1; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 - Ovoj Sejni spisi 1918, tajna seja mestnega sosveta, 29. maj 1918; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 56.

⁸ "Protestiramo", *Straža*, 27. 5. 1918, št. 3, str. 1; "Obletnica deklaracije", *Straža*, 31. 5. 1918, št. 43, str. 2.

Karel Verstovšek
(1871–1923) (*dLib*,
Zbirka upodobitev
Slovencev NUK)

naj bi določala neposredno narodno pravico narodov, bivajočih v habsburški monarhiji.⁹ Vendar so si to napačno razlagali, saj je ameriški predsednik želel Avstro-Ogrsko ohraniti tudi po koncu vojne vihre, namen jo je bil le notranje preoblikovati. Narodi habsburške monarhije naj bi sicer dobili priložnost za avtonomni razvoj, vendar le znotraj Avstro-Ogrske. Šele v poletnih mesecih leta 1918 je Wilson sprevidel in začel razmišljati o tem, da habsburške monarhije morda vendarle ne bo mogoče več ohraniti po trialističnem modelu.¹⁰

⁹ Matjaž Klemenčič, "Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938 / Avtohtone narodne/etnične manjšine v alpsko-jadransko-panonskem prostoru, 1921–1938", *Treatises and documents / Razprave in gradivo. Journal of Ethnic Studies / Revija za narodnostna vprašanja*, št. 62 (2010), str. 13, 40 (dalje: Klemenčič, "Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region", 1921–1938").

¹⁰ Uroš Lipušček, *Ave Wilson. ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003), str. 10, 40; Klemenčič, "Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region", 1921–1938", str. 13.

Predstavniki slovenskih političnih strank so se zato izrekli za ustanovitev skupne obrambne organizacije, da bi preprečili nadaljnje preganjanje zagovornikov jugoslovanske ideje. Slednje so Nemci ocenili kot ključno v času vnovičnih razprav o notranjem preoblikovanju monarhije in mirovnih pogajanj z antantnimi silami. Uresničila so se namreč predvidevanja, da naj bi bil habsburški okvir Države Slovencev, Hrvatov in Srbov samo krinka za popolno ločitev. 25. julija 1918 je dr. Korošec ocenil, da je napočil čas, da se Slovenci tesneje povežejo. Časnik *Straža* je 12. avgusta 1918 kot rok za ustanovitev Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro (dalje: Narodni svet) napovedal 16. avgust 1918. Isti dan so se v slovenskih deželah mudili tudi češki in poljski predstavniki, ki so južne Slovane obiskali, da bi poenotili politične zahteve in nadaljnje delovanje. *Straža* je dogodke označila kot prelomne za spodnještajersko zgodovino.¹¹

16. avgusta 1918 so v Ljubljani ustanovili Narodni svet, katerega član je bil poleg ostalih tudi dr. Karel Verstovšek. Prireditve ob ustanovitvi so potekale 16. in 17. avgusta v Ljubljani in ob tem so odkrili spominsko ploščo Janezu Evangelistu Kreku. Slovesnosti so se udeležili tudi Čehi in Poljaki. Spodnjo Štajersko so zastopali Ivan Benkovič, Karel Verstovšek in Franjo Rosina.¹² Narodni svet je bil ustanovljen kot del nastajajočega Narodnega odbora v Zagrebu z nalogo, da združi vse južne Slovane v samostojni državni tvorbi znotraj Avstro-Ogrske.¹³ Narodni svet so zastopale pomembne slovenske organizacije, in sicer Slovenska ljudska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka, Jugoslovanska socialdemokratska stranka, tržaško politično društvo Edinost, Politično in gospodarsko društvo za Istro in Katoliško politično društvo za Slovence na Koroškem. Ustanovnega zbora se je Jugoslovanska socialnodemokratska stranka sicer udeležila, vendar svojih delegatov kot članov še ni želela poslati. Po sestavi Narodnega sveta, za katerega predsednika je bil izvoljen dr. Anton Korošec, je potekala seja Jugoslovanskega kluba. Slednji je protestiral proti temu, da vlada onemogoča stik poslancev z ljudstvom, da zatira svobodo tiska, medtem ko vojakom prepoveduje branje narodnih časopisov.¹⁴

A ustanovitev Narodnega sveta v Ljubljani je za Nemce pomenila dokaz, da jugoslovanska politika deluje razdiralno. Vendar so se ob tem tudi tolažili,

¹¹ "Čehom in Poljakom bratski pozdrav", *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1; "Narodni svet", *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1.

¹² "Narodni svet – Slavje v Ljubljani", *Straža*, 23. 8. 1918, št. 67, str. 1–2.

¹³ Tamara Griesser-Pečar, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 303.

¹⁴ "Praznik slovanske vzajemnosti", *Slovenski gospodar*, 22. 8. 1918, št. 34, str. 1; "Ustanovitev Narodnega sveta", *Straža*, 19. 8. 1918, št. 66, str. 2; Jurij Perovšek, "Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 335 (dalje: Perovšek, "Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918").

da ustanovitev Narodnega sveta v bistvu ne pomeni nikakršne zmage, temveč odpira samo nova vprašanja. Nemci so krivdo skušali zvaliti na Kraljevino Srbijo, svojega smrtnega sovražnika, ki naj bi načrtovala združitev južnih Slovanov iz Avstro-Ogrske v skupno državno tvorbo. Novonastala država, ki naj bi bila urejena kot konfederacija treh južnoslovanskih narodov, bi tako obsegala srbsko, hrvaško in slovensko ozemlje, ki bi štelo deset milijonov prebivalcev.¹⁵

V časniku *Slovenski gospodar* so zatrjevali, da gre za neresnične izjave nemške razdiralne politike in nemške propagande, ki je imela namen sprožiti razdor med južnoslovanskimi narodi. V časniku so poudarili, da tovrstnih idej nikakor ne podpirajo in da podpisniki *Majniške deklaracije* v resnici želijo ostati pod avstrijskim okriljem. Julija 1917 je bila podpisana tudi *Krfska deklaracija*, vendar ji takrat nihče ni pripisoval večjega pomena. Časnik *Štajerc* je celo pisal, da je ljudstvo proti združitvi Hrvatov in Slovencev s Srbi.¹⁶ Hkrati so zavrnili očitke, da je bil ustanovljeni Narodni svet samo orožje za izvajanje napadov na nemško prebivalstvo.¹⁷

Ob ustanovitvi Narodnega sveta v Ljubljani so se udeleženci dogovorili, da naj bi vsaka dežela vzpostavila lasten, "lokalni" narodni svet. Tako je bil Narodni svet za Štajersko ustanovljen 28. septembra 1918. Odbor, ki je bil njegov sestavni del, so vodili: predsednik dr. Karel Verstovšek, podpredsednik Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske Slovenske čitalnice in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski klasični gimnaziji, in blagajnik Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja.¹⁸

Ustanovitev Narodnega sveta in njegovih pokrajinskih odborov je bila samo prvi korak pri nastajanju prve južnoslovanske države, ki bi pomenila tudi izpolnitve zahteve *Majniške deklaracije*. Narodni svet je na seji 27. septembra 1918 namreč določil, da je treba nujno poiskati način, kako se povezati s Srbi in Hrvati v Avstro-Ogrski ter ob tem ustanoviti skupni Narodni odbor Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki bi imel sedež v Zagrebu in bi zagovarjal skupne interese vseh treh južnoslovanskih narodov.¹⁹

¹⁵ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941* (Ljubljana, 1966), str. 11; Mitja Ferenc in Božo Repe, "Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama", v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju/ Slovenische – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert* (Ljubljana, 2004), str. 148.

¹⁶ "Delo Jugoslovancev in Čehov pri ententi", *Štajerc*, 15. 9. 1918, št. 37, str. 1.

¹⁷ "Narodni svet", *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1.

¹⁸ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 26. september 1918, 1; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 60.

¹⁹ Slovenski zastopniki v *Narodnem svetu SHS v Zagrebu*: Anton Korošec, Lovro Pogačnik, Ivan Benkovič, Bogumil Remec, Izidor Cankar, Anton Kobal, Josip Jerič, Fran Smodej, Vekoslav Kukovec, Ivan Hribar, Vladimir Rasnihar, Albert Kramer, Anton Kristan, Josip Petejan. Prim.: Josip Jerič, "Narodni svet", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (Ljubljana, 1928), str. 1480.

Rezultat sodelovanja Slovencev in Hrvatov je bil 6. oktobra 1918 v Zagrebu ustanovljen Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), ki je izražal voljo Slovencev, Hrvatov in Srbov, živčih v okviru Avstro-Ogrske, da bi se združili.²⁰ Kot skupni poglobitveni cilj si je Narodni svet SHS v Zagrebu zadal združitev vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo, ki bi bila urejena po demokratičnih načelih.²¹

Cesar Karel I. je bil oktobra 1918 prisiljen popustiti pritiskom antantnih sil in nenemških narodov habsburške monarhije. Zatorej jim je 16. oktobra 1918 poskušal ustreči z izdano deklaracijo *Mojim zvestim avstrijskim narodom*, s katero jim je obljubil možnost preoblikovanja avstrijskega dela monarhije po federativnem državnem ključu. Avstrijske narode je s tem namenom pozval k ustanavljanju narodnih odborov, ki bi jih sestavljali državnozborni poslanci posameznih narodov Avstro-Ogrske, ki bi prevzeli nadzor nad deželno upravo. Še istega dne so nemški poslanci ustanovili nemško-avstrijski narodni svet, ki se je opredelil za združitev vseh Nemcev, ki so živeli v monarhiji, njegova naloga je bila tudi pomoč Nemcem, ki so živeli na Spodnjem Štajerskem. Obstajal je namreč upravičen strah, da bi bili ti v primeru prevzema oblasti podvrženi hudim pritiskom tam živčega slovenskega življa. Vendar so cesarjevemu pozivu v deklaraciji sledili samo Nemci, Romuni in Rutenci (Ukrajina), medtem ko so južnoslovanski narodi nadaljnje sodelovanje z monarhijo prekinili. Ohranitev avstro-ogrske monarhije, tudi na osnovi federativne ureditve, ni bila več mogoča, saj so obstoječa narodna gibanja želela samostojne države.²²

Spodnja Štajerska in spremenjene razmere

29. oktobra 1918 se je zapisal v zgodovino, saj je hrvaški sabor v Zagrebu pretrgal državno-pravne vezi z avstro-ogrsko monarhijo in oblikovala se je Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so se ji še isti dan v Ljubljani pridružili Slovenci. Dva dni pozneje so oblikovali koalicijsko vlado, ki so jo tvorile vse tri slovenske stranke, šlo je za Narodno vlado Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki jo je sestavljalo 13 članov. Narodno vlado SHS so predstavljali predsednik in dvanajst poverjeni-

²⁰ "Ustanovitev 'Narodnega sveta' za vse jugoslovanske dežele", *Slovenec*, 7. 10. 1918, št. 230, str. 1; Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo* (Ljubljana, 1971), str. 261–264; Ivan Hribar, *Moji spomini II.* (Ljubljana, 1987), str. 291–292; Felix Bister, *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918* (Dunaj, 1995), str. 297–313 (dalje: Bister, *Majestät, es ist zu spät*).

²¹ Bister, *Majestät, es ist zu spät*, str. 297–311.

²² "Naznanilo cesarjevega manifesta", *Slovenec*, 17. 10. 1918, št. 239, str. 1; "Cesarjev manifest! Mojim zvestim avstrijskim narodom!", *Slovenec*, 18. 10. 1918, št. 240, str. 1; Bister, *Majestät, es ist zu spät*, str. 312.

kov.²³ Novoustanovljena država SHS je bila kratkega veka, saj je obstajala vsega 33 dni, namreč, kot je znano, se je 1. decembra 1918 združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS). Oblikovanje Narodne vlade je pomenilo, da so Slovenci dobili svojo državno oblast, Narodni svet v Zagrebu je namreč ohranil samo pristojnosti vodenja zunanjih in vojaških zadev. Narodna vlada je kmalu začela svojo državno oblast izvajati tudi na področjih, ki so bila najprej v pristojnosti Narodnega veča v Zagrebu.²⁴ Narodna vlada v Ljubljani je sklepe sprejemala kot celota, medtem ko so bile manj pomembne zadeve zaupane poverjenikom, ki so jih sprejemali samostojno.²⁵

Kljub nastanku samostojne Države SHS so se Slovenci znašli v precej težkem položaju, država namreč ni bila priznana, zaradi česar so bile sporne tudi vse meje na severu, jugozahodu in zahodu. Italija je to situacijo na zahodu nemudoma izkoristila in zasedla velik del ozemlja do demarkacijske črte, kot je bilo dogovorjeno v premirju z Avstro-Ogrsko.²⁶

Razglasitvi Države SHS so sledila številna slavlja, a kmalu se je bilo treba spoprijeti z realnostjo, saj so se porajala številna odprta vprašanja. Dr. Karel Verstovšek je kot predsednik Narodnega sveta za Štajersko sprejel res veliko odgovornost. Zagotoviti je namreč moral nemoten prehod oblasti s propadle nemške uprave na novo slovensko. Ob tem je moral sočasno urediti tudi vse potrebno, da bi se zagotovila oskrba in varnost prebivalstva na Spodnjem Štajerskem. Najpomembnejši nalogi sta bili oskrba prebivalstva in vojaške zadeve, pri čemer časa za omahovanje ni bilo. Karel Verstovšek je tri dni po ustanovitvi Države SHS, torej 1. novembra 1918, kot predsednik Narodnega sveta za Štajersko izdal razglas, naslovljen na kmečko prebivalstvo, v katerem je bilo že v uvodnem nagovoru jasno, v kakšnem stanju je nova državna tvorba: "Slovenci! Jugoslavijo imamo, Zdaj si jo moramo dobro urediti. Pri tem pa morajo pomagati vsi stano-
vi." Verstovšek se je zavedal, da je najpomembnejše priskrbeti potrebna živila. Ob tem je poudaril, da je dr. Anton Korošec odpotoval v Švico, med drugim tudi zato, da bi Državi SHS zagotovil potrebna živila takoj po sklenitvi miru. Versto-

²³ Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002), str. 14–15; Prunk, "Slovenski politični koncepti", str. 845; Janko Brejc, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem. Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*, ur. Andrej Rahten (Ljubljana, 2012), str. 22; Bojan Balkovec, "Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom", v: *Slovenske zamisli o priobdnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o priobdnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)* (Ljubljana, 2000), str. 31 (dalje: Balkovec, "Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom").

²⁴ Jurij Perovšek, "Slovenska samostojnost v Državi SHS", v: *Slovenske zamisli o priobdnosti okrog leta 1918. Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o priobdnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)* (Ljubljana 2000), str. 12.

²⁵ Balkovec, "Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom", str. 35–36.

²⁶ Sara Klokočevnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, diplomsko delo (Maribor, 2009), str. 3 (dalje: Klokočevnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*).

všek je kmete je naprošal, naj se nikakor ne upirajo predaji predpisanih reči, saj naj bi vse oddano uporabili za prebivalstvo Spodnje Štajerske in domačo vojsko, pri čemer jim je zagotovil, da nič ne bo šlo čez mejo. Kmete je prosil, naj morebitne viške shranijo in naj jih nikar ne prodajajo ponudnikom iz Gradca in z Dunaja, niti za visoke cene ne.²⁷

Druga pomembna naloga, za katero je moral Narodni svet za Štajersko prav tako poskrbeti, so bile oborožene sile. Skupina slovenskih častnikov je namreč ob razglasitvi samostojne Države SHS v Ljubljani odpovedala pokorščino avstrijskemu cesarju. To dejanje je sicer nosilo veliko simbolično noto, a drugih koristi od tega ni bilo. Slovensko politično vodstvo, ki je bilo še pod vtisom doseženega zmagoslavja, še ni imelo natančno izdelanega načrta, kako zavarovati novo osvobojeno slovensko narodno ozemlje in s tem njegove prebivalce.²⁸ Dr. Karel Verstovšek je kljub vsemu pri avstrijskih oblasteh v Gradcu vendarle moral doseči nekakšen dogovor, saj bi se življenje na Spodnjem Štajerskem lahko sprevrglo v kaos.²⁹

Dr. Anton Korošec naj bi sicer Karlu Verstovšku kot predsedniku Narodnega sveta za Štajersko podal jasne naloge, ki so vsebovale določitev narodne meje proti nemški ali Zgornji Štajerski in Ogrski, ustanovitev slovenskih narodnih straž, sestavo katastra narodnega in tujega posestva ter agitacijo za jugoslovansko idejo, kar bi dosegli z ustanavljanjem lokalnih pododborov Narodnega sveta za Štajersko.³⁰

Toda v Mariboru se je konec oktobra in na začetku novembra 1918 položaj še bolj zapletel, oblast nad njim in Spodnjo Štajersko sta namreč zahtevali dve novonastali državi, Država SHS in Republika nemška Avstrija.³¹ Narodni svet za Štajersko je ob Narodni vladi SHS v Ljubljani sicer predstavljal politično zastopstvo z nekaterimi izvršilnimi pooblastili, vendar so bila ta sporna ali pa bi jih bilo treba prenesti na druga izvršilna telesa. V Mariboru so namreč ostali vsi civilni organi, ki so bili izvoljeni in imenovani še za časa Avstro-Ogrske. To so bili na primer mestni občinski svet, okrajni svet in sodišče ter orožništvo, ki so bili ključni za delovanje mesta. Še več, sodišče in orožništvo sta bila trdno

²⁷ "Kmetje, pozor!", *Straža*, 1. 11. 1918, št. 87, str. 1.

²⁸ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države* (Zagreb, 1977), str. 50, 89–90.

²⁹ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 31. oktober 1918, str. 15–16.

³⁰ Matija Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (Ljubljana, 1928), str. 219 (dalje: Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti").

³¹ Gregor Jenuš, "Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci", *Studia historica Slovenica* 9, št. 2–3 (2009), str. 669–690; Gregor Jenuš, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!": Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 921.

v nemških rokah. Še posebej pomembno je bilo vprašanje vojaške oblasti in pripadnosti vojaških formacij na območju tako Maribora kot Spodnje Štajerske, saj vseh nastalih težav ni bilo mogoče reševati samo s političnimi ukrepi. Tako je pomembno vlogo igrala vojaška moč, in tega se je morda najbolj zavedal major in poveljnik mariborskega 26. črnovojniškega okrožja Rudolf Maister – Vojanov.³² Švajncer je na primer zapisal, da so bile razmere na Slovenskem, zlasti v Mariboru, ob koncu oktobra in na začetku novembra 1918 "za osebnost Maistrovega kova dobesedno idealne".³³

Dr. Karel Verstovšek je sicer na seji Narodnega sveta za Štajersko, sklicani 31. oktobra 1918, prisotnim zatrjeval, da imajo situacijo v mestu pod nadzorom, čeprav je hkrati protestiral proti nemškemu mestnemu svetu, ki je na eni strani obračunaval s slovenskim prebivalstvom, medtem ko proti nemškim prestopnikom ni posredoval.³⁴ Vse pogostejše je namreč prihajalo do spopadov med nacionalnimi tolpmi in posredovanja policije.

Rudolf Maister – "neposlušen", trmast, vendar učinkovit

Narodni svet za Štajersko je konec oktobra 1918 prevzel svoje naloge in v imenu Države SHS skušal nastopiti proti še vedno nemškemu občinskemu svetu Maribora, nemškemu Narodnemu svetu za Spodnjo Štajersko in avstrijskim oblastem.³⁵ Vendar Verstovška kot predsednika štajerskega narodnega sveta niso obremenjevali samo nemško-slovenski odnosi in prevzemanje oblasti, temveč se je ob nemškem "nagajanju" spopadal s še eno težavo. Sej Narodnega sveta za Štajersko se je namreč udeleževal tudi major Rudolf Maister, takrat še poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru. Maistru Verstovškova umirjena politika do Nemcev ni bila pogodu. Po njegovem mnenju so bili odzivi Narodnega sveta za Štajersko in Verstovška prepočasni, zato je pod njegovo taktirko začela vojska jemati zadeve v svoje roke.³⁶

³² Metod Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965), str. 64; Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1965), str. 33–35 (dalje: Hartman, *Rudolf Maister*); Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 15.

³³ Janez J. Švajncer, *General Rudolf Maister – Zamolčano* (Logatec, 2014), str. 8.

³⁴ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 31. oktober 1918, str. 15–16; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 56.

³⁵ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 29. oktober 1918, str. 11–17; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 57.

³⁶ Bruno Hartman, *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci)* (Ljubljana, 1989), str. 94–95, 117; Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 32–33 (dalje: Hartman, *General Maister, general in pesnik*).

Kot že nakazano v članku, pa tudi sicer poznavajoč Verstovškov značaj, je slednji skoraj vselej deloval pomirjevalno, tudi v najtežjih trenutkih in "bojih" z Nemci in avstrijsko politiko, kar je pokazal že kot politik v deželnem zboru v Gradcu v svojih govorih, na številnih zborovanjih v predvolilnih bitkah in kot redni udeležence deklaracijskega gibanja. A kar je veljalo za Verstovška, nikakor ne moremo trditi za Rudolfa Maistra, ki je bil vendarle vojak, in kot takšen se je uprl Verstovškovi preudarni politiki, pa tudi celotni tedanji slovenski politiki in vladi, ki, tako se vsaj zdi, ni imela oblikovanega jasnega načrta, kako zavarovati ozemlja, kjer so prebivali Slovenci.³⁷

A če, vsaj tako se je zdelo, slovenska politika in vlada nista imeli daljnosežnih načrtov, je Maister vedel, kaj počne. Z družino se je namreč v Maribor preselil na začetku leta 1915. V primerjavi s Celjem se jim je Maribor zdel precej bolj nemški, a je Maistru uspelo navezati stike s slovenskimi družinami. Maister je zahajal tudi v Narodni dom, kjer se je sestajal s slovenskimi politiki, tudi z dr. Antonom Korošcem. Z njimi se je menda pogovarjala tudi o slovenski prihodnosti, na katero bi se že morali začeti pripravljati. Ko se je po štirimesečni odsotnosti vrnil iz Gradca, je prevzel poveljstvo v vojašnici. Od poletja 1918 je podaljševal slovenskim častnikom in vojakom, ki so prihajali s fronte, dopuste in jih po izteku zadrževal v Mariboru, da bi jih imel, če bi bilo treba na voljo. V skladiščih je zadrževal hrano, opremo in orožje, za vsak primer. Skrivaj je risal tudi potek meje na vojaške specialke. A tudi Narodni svet za Štajersko oziroma njegovi nekateri člani, kot na primer Franjo Rosina, so v oktobru 1918 že imeli stike s posamezniki slovenskimi častniki in podčastniki, s katerimi so se že dogovarjali, kaj bi bilo treba narediti ob prevratu.³⁸ Iz tega je razvidno, da morda Maistrove akcije ob in po prevratu vendarle niso bile vselej nespontanega značaja.

Maister je že 31. oktobra 1918 v Narodnem domu v Mariboru zbral mari-borske slovenske častnike in jim obrazložil nastali položaj. Menil je, da ni časa za čakanje navodil z vrha, temveč da si je treba Maribor priboriti s takšnimi ali z drugačnimi načini in s sredstvi. Maister je imel namreč trdno izoblikovano zavedanje o pomenu Maribora, ki ga je imel za vse štajersko Podravje, hkrati se je zavedal tudi nevarnosti, kaj bi se utegnilo zgoditi, če bi prepustili odločitev o usodi mesta ob Dravi antantnim silam. Njegova bojazen se je naposled izkazala za utemeljeno, kar se je izkazalo nekoliko kasneje ob izgubi Koroške, saj so jo slovenski vojaki skušali prepozno zavzeti. Maister je dognal, da bo kmalu prišel ključni trenutek, ko bo treba delovati odločno in prevzeti Maribor iz nemških rok le z

³⁷ Dragan Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2003), str. 1 (dalje. Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*); Klokočevnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920* (Ljubljana, 2003), str. 16.

³⁸ Hartman, *General Maister, general in pesnik*, str. 38.

lastnim naporom, ne da bi pri tem čakali na kakršen koli ukaz ali odlok, sprejet pri štajerski ali slovenski vladi.³⁹ Prva Maistrova priložnost se je pokazala, ko je mestni poveljnik Anton Holik 1. novembra 1918 sklical sestanek višjih častnikov, saj se je bilo treba dogovoriti o vzdrževanju reda v Mariboru. Stotnik Edvard Vaupotič je namreč od polkovnika Holika 1. novembra 1918 ob 8. uri zahteval, da na sestanek pokličejo tudi Maistra. Od slovenskih častnikov sta se sestanka udeležila samo major Rudolf Maister in stotnik Edvard Vaupotič. Ravno takrat so tudi čez Maribor prehajale razpuščene čete, ki so se vračale z italijanskega bojišča. Obstajal je upravičen strah pred neredi in nebrzdanim plenjenjem utrujenih in sestradanih vojakov. Zato je bilo po Holikovem načrtu mesto nujno obvarovati pred takšnim scenarijem in vzpostaviti red. Vendar bi po Holikovem načrtu vojaštvo v Mariboru zagotovilo mesto Nemški Avstriji. In tukaj nastopi Maister, ki je štacijskemu (mestnemu) poveljniku polkovniku Holiku odločno odrekel pokorščino in se mu uprl⁴⁰ z naslednjo obrazložitvijo: "Ne priznavam teh točk! Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vsem Spodnjim Štajerskim!" Samo predstavljamo si lahko, kako presenečeni in zmedeni so bili ob tem tam navzoči častniki, a Maister je izkoristil nastali položaj in dodal: "Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče!"⁴¹ S tem dejanjem je Maister močno presešel značaj "lokalne vojaške akcije".⁴²

Zatem se je Maister menda napotil naravnost v Verstovškovo pisarno v Narodnem domu in Verstovšku pojasnil trenutno situacijo ter da začetno akcijo lahko uspešno konča samo, če bo tudi po činu starejši od nemških oficirjev ter zahteval, da se ga takoj poviša v čin generala, saj da to zahtevajo višji državni interesi. Karlu Verstovšku kot predsedniku *Narodnega sveta za Štajersko* ni preostalo drugega, kakor da je Rudolfa Maistra, kakopak na njegovo zahtevo, še isto popoldne imenoval oziroma povišal v generala. S tem je Rudolf Maister postal pravnomočni poveljnik slovenskih vojaških sil v Mariboru.⁴³

³⁹ Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920* (Ljubljana, 2003), str. 16.

⁴⁰ PAM, fond Prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem, AŠ5, Poročilo o dogodkih 1. novembra 1918, str. 224; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 94–95, 117; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 62.

⁴¹ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 94–95, 117; Lojze Ude, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo", *Zgodovinski časopis* 33, št. 1–2 (1979), str. 374 (dalje: Ude, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo"); Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 62; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 16.

⁴² Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države, Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec, Gorica, 2020), str. 64 (dalje: Rahten, *Po razpadu skupne države*).

⁴³ Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", str. 227; Perovšek, "Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918", str. 355–356.

Ob tej priložnost je bil za Rudolfa Maistra spisan naslednji dopis:

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške ščacije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenega vojaštva.

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

Ob enem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in se Vas povabi, da tega dne storite svojo osebno obljubo.⁴⁴

A poveljujoči Narodnega sveta za Štajersko Karel Verstovšek je zaradi tega imenovanja imel precejšnje sitnosti. To dejanje namreč pri ljubljanskih oblasteh nikakor ni ostalo neopaženo in Verstovšek se je zaradi imenovanja Maistra v generala moral zagovarjati pred Narodno vlado SHS v Ljubljani. Kot je prikazano, se je Maistrov spontani in odločni nastop zgodil brez kakršnega koli vnaprejšnjega dogovora ne z Narodnim svetom za Štajersko ne z Narodno vlado za Slovenijo. Tudi Maister je nekoč priznal, da je v danem trenutku šlo za akt "na lastno pest in na lastno odgovornost".⁴⁵ Narodna vlada v Ljubljani je to imenovanje v generala potrdila šele 11. decembra 1918. Dejstvo, da se vlada v Ljubljani ni strinjala z Maistrovim imenovanjem, je potrdila s tem, da je to imenovanje potrdila šele 11. decembra 1918 in ga objavila v Osebnem naredbenem listu št. 1. Vojaška imenovanja so bila izdana na podlagi uredb "prejšnjega skupnega vojnega ministrstva in prejšnjega domobranskega ministrstva, torej je njihova pravna podlaga izvirala še iz zakonodaje avstro-ogrske monarhije. Še pozneje je to potrdila tudi vlada v Beogradu. In tako pozna potrditev kaže samo, da je vlada imela pomisleke glede njegovega imenovanja. Vendar se je Narodni vladi za Slovenijo povišanje za dva čina zdelo vendarle preveliko, zato se je odločila za polovično rešitev in ga povišala "z naslovom in položajem generala".⁴⁶

Vendar je bilo imenovanje, kot ugotavlja tudi Bruno Hartman, izjemnega pomena. Rudolf Maister je bil takrat torej "samo" major in je z imenovanjem preskočil kar dva čina. Imenovanje v generala je namreč bil edini način, s katerim si je lahko Rudolf Maister zagotovil vojaško poveljstvo nad enotami, ki so takrat delovale v Mariboru, a tudi na Spodnjem Štajerskem. Ob tem se je porajalo vprašanje, ali ni morda Narodni svet za Štajersko oziroma Verstovšek

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 119.

⁴⁶ Lojze Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919* (Maribor, 1977), str. 42 (dalje: Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*); Hartman, *Rudolf Maister*, str. 91.

Rudolf Maister
(1874–1934) (*dLib*,
Zbirka upodobitev
Slovencev NUK)

prekoračil svoja pooblastila.⁴⁷ Maister, zdaj že general, je na svojo stran najprej pridobil prvo vojaško enoto in nato mu je uspelo sestaviti še dve vojaški enoti s skupaj približno 160 vojaki. S to skromno vojsko mu je uspelo zasesti večino

⁴⁷ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1–2; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 91, 94–95, 117; Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", str. 227; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 66.

vojašnic in posamezne strateške točke v mestu.⁴⁸ Preostala je samo še ena, vendar ključna, dravska vojašnica, ki jo je zasedal nemški 47. pešpolk, sestavljen iz skoraj samih nemških častnikov in nemških mož. In vendarle je ta pešpolk pomenil veliko nevarnost za slovenski Maribor.⁴⁹

General Rudolf Maister je že isti dan, ko je imel v rokah imenovanje, izdal ukaz, s katerim je reguliral svojo vojaško oblast ter s tem korenito posegel v vojaško organizacijo v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem. Že v prvi točki izdanega povelja o prevzetju poveljstva je obelodanil, da ga je jugoslovanski Narodni svet za Štajersko imenoval za generala in mu s tem poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjo Štajersko, proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenj Gradec, Maribor, Radgona, hkrati je prevzel še vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. "Z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, [bom] skrbel za mir in red v mestu in sploh in na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino."⁵⁰ Maister je v istem povelju zahteval, da mu vsi polki, poveljstva in ustanove javijo številčno stanje jugoslovanskih častnikov in mož, ki so se nahajali v svojih vojašnicah. Nemško-avstrijskemu vojaštvu, ki na zasedenem območju ni imelo pristojnosti, je dovolil nastanitev v omenjeni Dravski vojašnici, vendar je moralo biti do 3. novembra do 11. ure vse pripravljeno na odhod v Lipnico. Poveljnik 47. pešpolka je moral namreč do takrat predati vojašnice jugoslovanski vojaški upravi.⁵¹

A kot že omenjeno ob Holikovem sklicu višjih častnikov 1. novembra 1918, sta se tako slovensko kot nemško prebivalstvo morala ukvarjati še z eno perečo težavo. Skozi slovensko ozemlje so namreč začele prehajati množice vojakov, ki so prihajali tako z italijanskega bojišča kakor s severa in z jugovzhoda. In ti številčni vojaki so slovensko ozemlje ogrožali zaradi nediscipline in morebitnih izgrediv, še toliko bolj, ker so bili utrujeni in so iskali hrano. Nevarnost so predstavljali tudi za novo oblast. Tudi mesto ob Dravi se temu ni moglo izogniti, še več, njegovo območje je dnevno prešlo takšno število vojakov, da je postala varnost Mariborčanov resno ogrožena. A v nastali situaciji je svojo korist vide-

⁴⁸ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1–2; Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", str. 227; Ude, *Boj za severno mejo 1918/1919*, str. 184–186; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 66.

⁴⁹ Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*, str. 45; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 17.

⁵⁰ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

⁵¹ PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1; PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, AŠ1, Ukaz o vojaški oblasti, pr2037; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 44; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

lo tudi civilno prebivalstvo, številnih tatvin v mariborskih prodajalnah in tudi stanovanjih ni manjkalo, ne med vojaki ne med civilisti. Vladalo je skoraj vojno stanje, saj so se strelji po mestu slišali z vseh koncev.⁵² Zatorej je bil potreben nujni sestanek jugoslovanske vlade in izvršnega odbora samostojnega mesta Maribor, da bi se dogovorili, kako se bodo zoperstavili nastalim razmeram. V časniku *Slovenec* so izdali poziv prebivalstvu, naj ne verjamejo govoricam, ki so krožile s slabim namenom, naj ostanejo mirni, medtem ko bodo oblasti naredile vse, da bi se zadeve umirile. V ta namen je bila ustanovljena varnostna četa, in sicer kot pomožna četa mestne policije, ki je opravljala vlogo mestne varnostne službe, in sicer pod poveljstvom generala Rudolfa Maistra. Hkrati so oblasti pozvale vse nekdanje vojake, ne glede na narodnost ali strankarsko pripadnost, da naj se zgledajo v dravski vojašnici.⁵³

Kot da za Slovence, Narodni svet za Štajersko in njegovega predsedujočega Karla Verstovška zadeve ne bi bile že tako dovolj težke, se je sestal Mestni svet Mestne občine Maribor na tajni seji. Še vedno aktualni župan Johann Schmiderer je na sestanku navzočim povedal, da so Slovenci Maribor in njegovo okolico določili za slovensko nacionalno ozemlje in ga želeli priključiti v okvir Države SHS. Zato se je zastavljalo vprašanje, čigava naloga je pravzaprav zagotoviti javni red in mir v Mariboru. Svetnik Heinrich Wastian je opozoril, da mu je Karel Verstovšek v vlogi predsednika Narodnega sveta za Štajersko v zasebnem pogovoru zatrdil, da se zna morebiti zgoditi, da bodo slovenske policijske enote v precej kratkem času prevzele nadzor nad mestom, vendar je občina to zavračala, saj si je prizadevala za javni red in mir skrbeti z obstoječimi, torej nemškimi enotami.⁵⁴ A ravno to je Verstovšku povzročalo neprijetnosti. Mariborski podžupan Karel Nasko je dejstvo, da je Narodni svet za Štajersko imel v Mariboru svoje lastne vojaške enote, označil za precejšnjo težavo. Ob vsem tem naj bi se general Rudolf Maister obnašal kot oblastnež, ki je mesto samovoljno razglasil za slovensko, hkrati naj bi brez vsakršne pravne podlage prepovedal in "zaprl" nemške vojaške enote.⁵⁵

Vendar se je Maistrova trmasta narava naposled obrestovala, saj se je, kot je bilo že predhodno zaukazano, 3. novembra 1918 ob 11. uri nemški del 47. pešpolka, ki je štel 17 častnikov ter 390 vojakov in podčastnikov, postrojil pred

⁵² Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*, str. 50; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 18.

⁵³ "Mariborčani", *Slovenec*, 4. 11. 1918, št. 88, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 18.

⁵⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, 1, str. 5–6; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

⁵⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, str. 6–9; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 1; Ude, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo", str. 376.

generalom Rudolfom Maistrom in odkorakal iz Maribora preko Špilja v Lipnico/Leibnitz.⁵⁶

Nemci so sicer kmalu spoznali, da so naredili usodno napako, ker so brez odpora zapustili Maribor. Prepozno so namreč spoznali, da je Maistrova vojska ob prevzemu štela samo peščico oficirjev in 120 vojakov. Tudi za predsednika Narodnega sveta za Štajersko je to seveda predstavljalo novo težavo. Nemška vojska je Maribor sicer zapustila, vendar se je v mestu pojavila nova, paravojaška enota, imenovana "*Marburger Schutzwehr*".⁵⁷ In slednja je pod poveljstvom podpolkovnika Alberta von Kodolitscha štela že več kot 600 vojakov, ob dejstvu, da se je njihovo število iz dneva v dan samo še povečevalo. Nemci so namreč pod pretvezo, da je garda nujna za vzdrževanje javnega reda in varnosti v mestu ter da vojska sama ne bo zmogla vsega, skrivoma začeli zbirati prostovoljce za vojaško službo. Najeli so celo agitatorje, ki so v gostilnah, vojašnicah in na ulicah skušali odvrniti slovenske vojake od službe v jugoslovanski vojski. Rudolf Maister in Narodni svet za Štajersko sta Nemcem naposled popustila in kmalu je bila ustanovljena mestna straža. Prišlo je torej do paradoksa, Nemci in Slovenci so namreč na neki način začeli sodelovati. Seveda je imel Maister tudi ob tem taktične poglede v prihodnost, saj je bil prepričan, da mu bo nastalo varnostno službo v pravem trenutku uspelo razorožiti. S figo v žepu so v to sodelovanje vstopili tudi Nemci, saj so upali, da jim bo s pomočjo *Schutzwehra* uspelo priti do vojaške oblasti, zato so se "velikodušno" ponudili, da bodo stroške vzdrževanja krili oni.⁵⁸ V resnici so bili nemško-slovenski odnosi še kako sovražni že od samega začetka, in tega se je zavedal tudi general Maister. Do najbolj očitnih rivalstev je prihajalo zlasti med *Schutzwehrom* in Maistrovo vojsko, pri čemer niso izostala niti medsebojna obstreljevanja. Pod streli je padel celo slovenski 21-letni vojak Franc Vauhnik.⁵⁹

⁵⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, Protokol Okrožnega sodišča Maribor, 22. april 1922, 347/21; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, 5. maj 1922, brez signature; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, dopis odvetnika Rapoca, 25. maj 1922, brez signature; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

⁵⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 3–4; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 66–67; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

⁵⁸ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 4; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 52; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 68; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 18; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67.

⁵⁹ Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 20; "Pogreb naše prve narodne žrtve za Jugoslavijo v Mariboru", *Slovenec*, 25. 11. 1918, št. 271, str. 1; Andrej Rahten, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 506.

Vse je kazalo, da so Karlu Verstovšku začele stvari polzeti iz rok. Na eni strani je imel nemški mestni svet, ki se ni nameraval vdati v usodo, na drugi strani je bil težaven in samovoljen general Rudolf Maister, ki se pri svojih ravnanjih ni zmenil za dogovore, hierarhijo in politiko. Maister se je namreč v danem trenutku zavedal, da brez hitre mobilizacije ne bo mogoče nadzorovati mesta ob Dravi. Zato se je z dr. Franjem Rosino in s kapetanom Dragom Kocmutom s posebnim vlakom odpeljal v Ljubljano k dr. Lovru Pogačniku, vendar je slednji Maistrovo zahtevo po mobilizaciji treh letnikov odklonil. To je generalu Maistru samo še potrdilo njegovo domnevo, da bo moral Maribor osvoboditi sam. Maister naj bi sicer na neformalnem sestanku Narodnega sveta za Štajersko 8. novembra 1918, razočaran nad ljubljanskim medlim odzivom za pomoč, odločil, da temu kaotičnemu stanju naposled naredi konec. Nekateri viri poročajo, da mu je Verstovšek ob tem v odobritev podal roko, spet drugi, da je Maister to storil brez dovoljenja ali vsaj opozorila Narodnemu svetu za Štajersko oziroma Karlu Verstovšku in že naslednji dan, 9. novembra 1918, v slovenskem in nemškem jeziku dal objaviti mobilizacijski oklic.⁶⁰ Vsebina tega se je glasila:

Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino Jugoslavijo. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, kradejo, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je naša sveta dolžnost, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših ljudi. Zglasiti se morajo brez izjeme vsi, naj so služili pri infanteriji, artileriji, kavaleriji ali pa kakem drugem, kakorkoli imenovanem poveljstvu.⁶¹

Po Maistrovih pričevanjih je bil v to prisiljen tudi zato, ker so mu prosto-voljci, ki so se mu javili ob prevratu, iz dneva v dan odhajali. V oklicu je pozval

⁶⁰ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, letaki z mobilizacijskim ukazom, 27552/1/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 11. november 1918, 27552/5/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 12. november 1918, 27552/5/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba Narodni vladi SHS v Ljubljani, 13. november 1918, 27552/6/1918; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 73; Klokočevnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 22; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 67; Rudolf Maister, *Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, ur. Nela Malečkat idr. (Ljubljana, 2018), str. 39 (dalje: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*), Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 74.

⁶¹ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 53; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 70; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 68.

vse moške letnikov od 1879 do 1900, naj se zglasijo 18. novembra ob 8. uri, in sicer v Celju v vojašnici 87. pešpolka, vsi tisti iz okrajnih glavarstev Celja, torej ekspoziura Mozirje, Brežice, Konjice, Slovenj Gradec in mesto Celje. V Mariboru naj bi se zbrali v domobranski vojašnici tisti možje, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Maribor, Radgona, Ljutomer, Ptuj ter iz mest Maribor in Ptuj. V Maistrovem povelju je bilo zapisano, da so mobilizacije oproščeni zdravniki, nesposobni za vojaško službo, tisti, ki so služili v jugoslovanski armadi, duhovniki, bolni in pohabljeni. V pozivu je dal zapisati opozorilo, da ne gre za mobilizacijo v vojsko, temveč da bodo samo določili, da je treba v oklicanih krajih vzpostaviti red in mir. Naloga oklicanih vojakov naj bi bila tako samo vzdrževanje rednih razmer.⁶² Maistrov samovoljni mobilizacijski oklic je popolnoma uspel, saj je bil odziv izjemen in do takrat nekaj sto glav velika slovenska straža pod Maistrovim poveljstvom, ki so jo sestavljali prostovoljci, se je nagloma povečala na nekaj tisoč glavo vojsko.⁶³

A za Karla Verstovška kot predsednika Narodnega sveta za Štajersko je mobilizacijski oklic pomenil vnovične težave, predvsem v odnosu do Nemcev, saj ravnanje generala Maistra ni bilo usklajeno, in to je sprožalo številne pritožbe nemških političnih krogov iz Maribora in Spodnje Štajerske. Objavljeni mobilizacijski ukaz so namreč ocenili kot neutemeljen in neupravičen. Zato je Verstovšek sklical sejo Narodnega sveta za Štajersko, ki je na seji 11. novembra 1918 razpravljala o oklicu generala Maistra. Da bi zadeve nekako uredili, so se odločili za sestavo posebnega obrambnega odbora, ki naj bi se povezal z generalom Maistrom in koordiniral narodno obrambo na Spodnjem Štajerskem. Tudi Narodna vlada SHS v Ljubljani se na seji dan kasneje, 12. novembra 1918, ni odzvala z odobravanjem Maistrovega mobilizacijskega oklica. Da bi vsaj nekako vzpostavili red, so vsem okrajnim glavarstvom na Spodnjem Štajerskem posredovali obrazložitev Maistrovega mobilizacijskega oklica, vendar hkrati izrekli številne kritike na njegovo samovoljno ravnanje. Na seji Narodne vlade SHS v Ljubljani so sklenili, da mora predsednik Lovro Pogačnik generala Maistra pozvati na razgovor, v katerem naj bi mu slednji pojasnil svoje ravnanje, Karlu Verstovšku pa naj bi bila zadana naloga, da naj brzda Maistrovo delovanje v Mariboru.⁶⁴

⁶² "Mobilizacija jugoslovanske armade", *Straža*, 11. 11. 1918, št. 90, str. 1; Rudolf Maister, *Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934*, str. 45.

⁶³ Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 23.

⁶⁴ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 11. november 1918, str. 33; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 13. november 1918, str. 41; Peter Ribnikar, *Sejni spisi Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I. del* (Ljubljana, 1999), str. 100 (dalje: Ribnikar, *Sejni spisi, I. del*); Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 57; Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski*, str. 116; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 68.

A če je bilo sporno Maistrovo delovanje, ni bilo nič manj nedolžno ravnanje mariborskih Nemcev, ki so se po eni strani sicer zgražali in pritoževali nad Maistrovim početjem, a hkrati so tudi sami kršili dogovore in pod izgovorom varovanja nemške oziroma mestne lastnine prav tako izvajali mobilizacije.⁶⁵ Nemška garda se je povečevala tako hitro, da je 23. novembra 1918 štela že 1.500 vojakov in 100 oficirjev. Takšno stanje je seveda vse bolj ogrožalo tako varnost v mestu kakor tudi slovenske interese. Že pred 20. novembrom 1918 so bile vse pogostejše in glasnejše tudi govorice, da naj bi se mariborski Nemci pripravljali na demonstracije, s katerimi so nameravali čim prej vnovič prevzeti oblast v Mariboru.⁶⁶

Naloga Karla Verstovška kot predsednika Narodnega sveta za Štajersko z Narodno vlado SHS v Ljubljani je bila, da takšno postopanje mariborskih Nemcev na vsak način prepreči. A kot zapisano, je Maister "svoje" mobilizacije na srečo dobro izvedel in oblikoval vojaške enote. Zato je Narodna vlada SHS v Ljubljani Maistru naposled dala odobritev, da lahko razoroži mariborski *Schutzwehr*. In prišlo je do v zgodovino zapisane akcije, ki se je začela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Izvedli so jo v samo 47 minutah, in sicer točno po načrtu in brez večjih incidentov.⁶⁷

General Maister je opozoril, da je mestno občino z županom Schmidererjem na čelu večkrat pozval, naj omeji "divjanje" *Schutzwehra*, a so bili vsi poskusi zaman. Maister je menda prav na ta dan izvedel, da *Schutzwehr* namerava napasti njegove čete in vzeti vplivne slovenske osebe za talce. Prav tako je pojasnil, da ukrep razorožitve ni bil usmerjen proti mestnemu prebivalstvu, ampak

⁶⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vdor vojaštva v uradne prostore na rotovžu, 23. november 1918, 27990/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Aufruf!, 12. november 1918, 27882/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski oklic župana Schmidererja, 18. november 1918, 27552/2/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski oklic župana Schmidererja, 18. november 1918, 27882/1918; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 13. november 1918, str. 43; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 14. november 1918, str. 44; Ude, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo", str. 376–377; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 57; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 68.

⁶⁶ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 21. november 1918, str. 63; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 68.

⁶⁷ PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vdor vojaštva v uradne prostore na rotovžu, 23. november 1918, 27990/1918; "Mariborska mestna straža razorožena", *Slovenski narod*, 25. 11. 1918, št. 279, str. 1; "Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 58–59; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra*, str. 82–88; Ude, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo", str. 377; Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", str. 235; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 69.

izključno tistim, ki so ogrožali red in mir v mestu. Ob nastopu svoje službe je namreč general Maister obljubil, da bo skrbel za javni red in mir.⁶⁸ O razmerah v Mariboru po razorožitvi *Schutzwehra* je poročala tudi *Straža*, ki je zapisala, da je v času, ko je vojska zasedla dravsko vojašnico in zastražila vse urade, tudi magistrat, v mestu vladal popoln mir. Tudi delavstvo je bilo mirno in je "naznanilo poklonilno deputacijo h generalu Maistru". "Po ulicah je vladalo veselo razpoloženje. Povsod je bilo slišati slovenske, hrvatske, srbske in češke pesmi."⁶⁹

Po razorožitvi so morali pripadniki *Schutzwehra* po Maistrovem ukazu vse državno orožje, municijo, opravo in monture oddati, bodisi v domobranski bodisi v topničarski vojašnici. Pripadnikom *Schutzwehr*, ki so bili rojeni v Mariboru, je dal prostost, vendar z obljubo, da se bodo, če ostanejo v Mariboru, posvetili svojemu civilnemu poklicu. Drugače je bilo s tistimi pripadniki, ki niso bili rojeni v Mariboru, ti so mesto morali zapustiti še pred mrakom.⁷⁰

Generalu Rudolfu Maistru nikakor ne moremo odreči njegovih zaslug, ki jih je imel pri osvoboditvi Maribora, vendar je prav tako treba opozoriti, da je s svojim ravnanjem povzročal preglavice ne samo Narodni vladi SHS v Ljubljani, ampak predvsem Narodnemu svetu za Štajersko in s tem njegovemu predsedniku dr. Karlu Verstovšku. Kot je bilo v članku predstavljeno, se Rudolf Maister skoraj v nobenem primeru o svojih odločitvah ni posvetoval z Narodnim svetom za Štajersko, niti ni čakal na uradna Verstovškova navodila.

A ustavimo se še nekoliko pri dogodkih, ki so sledili po Maistrovih uspešnih akcijah in osvoboditvi Maribora. 1. decembra 1918 je, kot je splošno znano, prišlo do združitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta dan je bil razglašen za narodni praznik jugoslovanske združitve, kar je dalo povod za številna slavlja v slovenskih mestih, tudi v Mariboru.⁷¹

"To je dan, ki ga je Bog naredil. Obhajali smo dan vstajenja. Včeraj je Maribor vstal iz groba ponemčenosti. Dosedaj je gospodovalo nad Mariborom nemčurstvo, tujstvo. Sedaj pa je konec tujstvu in njegovi prisilni nadvladi. Maribor je odzdaj slovenski." To je bil uvod v časniku *Straža* ob začetku slavlja. V mestu ob Dravi se je slavlje začelo v soboto, 14. decembra 1918, ko je ob 17. uri bilo mogo-

⁶⁸ "Maribor v slovenskih rokah", *Slovenec*, 23. 11. 1918, št. 269, str. 2; "Kako je prišel Maribor v slovenske roke", *Slovenec*, 25. 11. 1918, št. 270a, str. 2; "Belo-zelena garda v Mariboru razorožena", *Slovenski gospodar*, 25. 11. 1918, št. 48, str. 1.

⁶⁹ Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 25; "Zelena-bela garda razorožena", *Straža*, 25. 11. 1918, št. 94, str. 1.

⁷⁰ Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 25; "Zelena-bela garda razorožena", *Straža*, 25. 11. 1918, št. 94, str. 1.

⁷¹ "Naš praznik", *Mariborski delavec*, 16. 12. 1918, št. 20, str. 1; "Narodni praznik v Mariboru", *Mariborski delavec*, 10. 12. 1918, št. 15, str. 1; "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1–2; "Narodni praznik v Mariboru", *Slovenec*, 16. 12. 1918, št. 289, str. 3; Slavič, "Državni prevrat v mariborski oblasti", str. 239.

če zaslediti slavospev Rudolfu Maistru. Naslednji dan, 15. decembra, je bila ob 10. uri v mariborski frančiškanski cerkvi napovedana slovesna maša, na kateri je bilo mogoče slišati pridigo o 1.100-letnem trpljenju južnih Slovanov, ki so se s padcem habsburške monarhije naposled rešili suženjstva.⁷²

Po poročanju časnikov naj bi se na mariborskih ulicah zbralo 20.000 ljudi iz mesta in njegove okolice, ki so mirno hodili po mestnih ulicah. A glavno dejanje se je zgodilo pred Narodnim domom, ki je predstavljal simbol slovenskega boja za priznanje narodnostnih pravic v Avstro-Ogrski. Zbrano množico so nagovorili predsednik Narodnega sveta za Štajersko dr. Karel Verstovšek, general Rudolf Maister, Srečko Lajnšič, prvi civilni upravitelj Prekmurja, Josip Hohnjec, podpredsednik Narodnega sveta, Josip Leskovar, načelnik obrambnega oddelka, Evald Vračko, šentiljski župnik, ter Anton Medved, duhovnik, književnik in govornik. Maister je z navdušenimi besedami pozdravil uresničitev

stoletnih nad. Naša vera se je udejevala in naše upanje izpolnilo. Kar smo želeli, po čemer smo hrepeneli, to stoji pred našimi očmi /.../. Hvala vsem, ki so pripomogli k temu. Hvala zlasti našim vrlim slovenskim vojakom, ki so prihiteli povečini prostovoljno, da stopijo na branik ter zavarujejo našo mejo zoper severnega sovražnika. Hvala tudi očetom, materam in sestram, ki so pustili sinove in brate, oziroma vplivali na nje, da so stopili v jugoslovansko vojaško službo.⁷³

Verstovšek je pred zbrano množico izrekel svoj znamenito izjavo: "Maribor včeraj še morda nemški – nikdar več! Na Maribor moramo Slovenci paziti, kakor na punčico v svojem očesu, ker je za nas postojanka."⁷⁴

Prikazi in opisi slavic ob nastanku nove države so bili redni "gosti" takratnega časopisja. Tako je tudi časnik *Straža* orisal podobo dogajanja ob slovesnem slavu v Mariboru: "Zastave so vihrale, ljudske množice so prekipemale svetega navdušenja, vreme je bilo nad vse sijajno, vse, prav vse, nebesne in zemeljske sile so sodelovale, da se je slavnost izvršila nad vsa pričakovanja. Slovenski Maribor je obhajal svoje zmagoslavno vstajenje!"⁷⁵

A vendarle je zmago Mariborčanov nekoliko kazilo dejstvo, da Maribor na dan slavlja še ni imel slovenskega mestnega zastopstva. Narodna vlada v Ljubljani je namreč šele na 33. seji, ki je potekala 13. decembra 1918, izdala sklep, s katerim je za gerenta mestne občine Maribor začasno imenovala komisarja

⁷² "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1; "Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 19. 12. 1918, št. 51, str. 1; "Slovenci v Mariboru", *Slovenski gospodar*, 19. 12. 1918, št. 51, str. 1; "Narodni praznik v Mariboru", *Slovenec*, 16. 12. 1918, št. 289, str. 2.

⁷³ "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 2.

⁷⁴ "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1–2; "Narodni praznik v Mariboru", *Slovenec*, 16. 12. 1918, št. 289, str. 3.

⁷⁵ "Jugoslovanski praznik v Mariboru", *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 2.

Praznovanje ob združitvi v Kraljevino SHS, 15. december 1918 pred Narodnim domom (Rudolf Maister. *Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra* (Ljubljana, 2018), str. 49)

dr. Vilka Pfeiferja v Krškem.⁷⁶ Nato je minilo še nadaljnjih deset dni, da so, torej 23. decembra, novico o tem, da je dr. Pfeifer prevzel občinske posle, objavili v *Uradnem listu narodne vlade SHS v Ljubljani*.⁷⁷ Vendar je Pfeifer oblast dejansko prevzel šele 2. januarja 1919.⁷⁸

A general Maister še ni imel miru, zato je dal 20. decembra 1918 objaviti poziv, da se je na ta dan, torej 20. decembra, začela kontrola pri vseh okrajnih glavarstvih, in sicer za vse tiste, ki se njegovemu mobilizacijskemu povelju še niso uspeli odzvati. Maister se je namreč zavedal, da so se nekateri možje in fantje šele vrnili z bojišča, spet druge so pestile bolezni, nekatere slovenske vojake so člani razorožene *Schutzwer* odvrčali od mobilizacije. Zaradi vseh navedenih razlogov je Maister vnovič pozval letnike od 1879 do 1900, naj se do 18. decembra 1918 zglasijo na že v mobilizacijskem oklicu objavljenih krajih, če se želijo izogniti kazni.⁷⁹

⁷⁶ Ribnikar, *Sejmi spisi, I. del*, str. 184.

⁷⁷ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve, *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, 23. 12. 1918, št. 57, str. 57.

⁷⁸ PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Izkaz javnih funkcionarjev, brez signature.

⁷⁹ "Vojaki Jugoslovani!", *Straža*, 6. 12. 1918, št. 97, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 24.

Junak Maribora, general Rudolf Maister – Vojanov, je leta 1934 objavil protokol o prevzemu mariborske mestne uprave, v katerem je zapisal, da je prevzem mestne uprave imel izredni pomen za zagotovitev oblasti nad Spodnjo Štajersko in Mariborom kot mestom. Menil je, da je bila največja težava, s katero se je spoprijel, ta, da čeprav je imel pod svojo oblastjo velik del območja, na njem ni imel politične oblasti, kar mu je onemogočalo uvajanje sprememb. Mariborski Nemci so namreč mestno upravo obdržali skoraj nedotaknjeno, kar mu je po njegovem mnenju onemogočalo kakršno koli delo.⁸⁰

Če so zatorej bile Maistrova akcije izvedene skoraj bliskovito, na drugih področjih ni šlo tako hitro, in še manj gladko. Šele konec decembra 1918 je zaradi nenehnih zapletov, ki jih je bila deležna slovenska vojaška uprava z nemškim vodstvom mariborske občinske uprave, prišlo do odločitve o razpustu mariborskega nemškega mestnega zastopstva. Za konec decembra 1918 je bila sklicana seja Narodnega sveta za Štajersko, ki jo je vodil dr. Karel Verstovšek. Narodni svet za Štajersko je pripravil vse potrebno, da bi Slovenci lahko v najkrajšem možnem času prevzeli politično oblast v Mariboru.⁸¹ Na seji so pregledali sezname, ki so bili za Narodni svet za Štajersko pripravljeni že v oktobru in novembru 1918 ter so prikazovali stanje uradništva v mariborskem političnem okraju. Določili so, katere uradnike bi bilo treba zamenjati.⁸² Na seji je bilo dogovorjeno, kot že zapisano, da bo dr. Vilko Pfeifer mestne oblasti prevzel 2. januarja 1919, o čemer so pisno obvestili tudi župana takrat še nemške občinske uprave, dr. Johanna Schmidererja. Dr. Pfeiferju je ob stani stal sosvet devetih članov, v katerem je bilo šest Slovencev, in sicer dr. Franjo Rosina, dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek, Franc, Kitak, Franjo Močnik in Ferdo Leskovar, ter trije Nemci, nekdanji občinski svetovalci, in sicer Karl Nasko, Julij Pfrimer in Hubert Misera. Pfeifer je potem, ko je oblast prevzel 2. januarja 1919, dolžnost vladnega komisarja opravljal do leta 1920.⁸³

Primopredaja oblasti v Mariboru se je zatorej začela v četrtek, 2. januarja 1919, ob 11. uri. Ta akt je dejansko pomenil izjemno prelomnico v mariborski zgodovini in tudi zgodovini Štajerske. Na mestnem magistratu so se ob tej priložnosti sestali predstavniki slovenske oblasti: Vilko Pfeifer, Srečko Lajnšič, do tedaj vodja okrajnega glavarstva v Mariboru, Ivan Senkovič, kot policijski komisar, general Rudolf Maister in stotnik generalnega štaba Anton Koser, ki sta zastopala slovensko vojaštvo, ter Franjo Rosina in Fran Žebot, predstavnika

⁸⁰ Rudolf Maister, "Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. 1. 1919", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934) str. 227 (dalje: Maister, "Prevzem mestne uprave v Mariboru").

⁸¹ Mojca Zadavec, *Mestna občina Mariborska 1919–1921*, diplomsko delo (Maribor, 2011), str. 18 (dalje: Zadavec, *Mestna občina Mariborska 1919–1921*).

⁸² PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Izkaz javnih funkcionarjev, brez signature; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 70.

⁸³ Zadavec, *Mestna občina Mariborska 1919–1921*, str. 18.

Narodnega sveta SHS v Ljubljani.⁸⁴ Nemci so se skušali vsemu temu še neka-ko upreti, zato so primopredajo pospremili njihovi protesti, vendar so bili brez kakršnega koli učinka, nastopa slovenske oblasti niso mogli več preprečiti. Dr. Lajnišič je prebral uredbo o razpustu mestnega sveta in imenovanju Pfeiferja za vladnega komisarja za mesto Maribor. Čeprav nerad in z ugovori se je dr. Schmiderer naposled uklonil in mestno upravo predal v roke dr. Pfeiferja. Po prevzemu oblasti se je začela obširna deavstrizacija nekdanje nemške uprave.⁸⁵

Slovenske oblasti so se po prevratu znašle v zelo nezavidljivem položaju, saj so morale v najkrajšem možnem času prevzeti oblast nad slovenskim ozemljem in začeti z deavstrizacijo uprave. Kljub pomembnosti vzpostavitve slovenskega videza mest in upravnih sprememb se je slovenski politični vrh zavedal, da dolgoročnih sprememb v slovenskih deželah ne bo mogoče doseči, če se ne bodo v najkrajšem možnem času lotili tudi reorganizacije avstro-ogrskega šolskega sistema, ki je nekoč služil kot izrazito sredstvo ponemčevanja.⁸⁶

Zaključek

Tako Rudolf Maister kot Karel Verstovšek sta v prevratnem obdobju kljub številnim preprekam dobro odigrala svoji vlogi in izpeljala naloge, ki so jih takratne razmere zahtevale od njiju.

Po prevratu oziroma že 31. oktobra 1918 je bil Karel Verstovšek imenovan za poverjenika za uk in bogočastje pri Narodni vladi SHS v Ljubljani. Na tem mestu si je prizadeval za čimprejšnjo deavstrizacijo šolstva, pomembno vlogo pa je odigrala predvsem pri ustanavljanju slovenske univerze, za kar so ga sodobnimi imenovali "politični oče" slovenske univerze. Kljub vsem zaslugam v ključnih dogodkih v Mariboru in pri ustanavljanju univerze vidnejše funkcije v politiki ni več dosegel. Leta 1921 se je ponovno zaposlil na klasični gimnaziji v Mariboru, kjer je že prej poučeval. 13. junija 1921 je sicer še sodeloval na lokalnih volitvah na listi Slovenske ljudske stranke in stranki pomagal pridobiti sedem svetniških mest v mariborski občini. 8. avgusta 1921 je bil imenovan v

⁸⁴ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, Zapisnik prevzema občinske uprave, 2. januar 1919, str. 1; "Zgodovinski dan v Mariboru", *Straža*, 3. 1. 1919, št. 1, str. 2; "Mariborska mestna občina v slovenskih rokah", *Nova doba*, 8. 1. 1919, št. 2, str. 2; Gregor Žerjav, *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta?: nekoliko odgovora ptujskim, celjskim in mariborskim očetom ter nekaj statističnega orožja slov. podložnikom "nemških trdnjav"* (Ljubljana, 1918), str. 3–15; Maister, "Prevzem mestne uprave v Mariboru", str. 228; Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 71.

⁸⁵ Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 939.

⁸⁶ Andrej Vovko, "Učilnice na temni strani meseca", v: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Zbornik člankov in dokumentov* (Ljubljana, 1998), str. 195.

finančno-gospodarski in kulturni odsek. A kmalu ga je začela pestiti bolezen, za posledicami katere je umrl 27. marca 1923.⁸⁷

Podobno kot Verstovšku, se je godilo tudi Rudolfu Maistru. V kratkem obdobju petih let je v slovenski vojski oziroma Državi SHS ter vojski Kraljevine SHS opravljal številne odgovorne funkcije. Od 1. novembra 1918 je bil poveljnik SHS Vojaškega poveljstva za Spodnjo Štajersko, do 9. novembra tudi štacijski poveljnik oziroma komandant mesta. Med ofenzivo na Koroško je bil general, od 28. maja do 18. junija 1919 poveljnik Koroškega odreda, od 2. avgusta 1919 do 1. maja 1920 poveljnik Koroškega obmejnega poveljstva, od 1. maja do 18. septembra 1920 poveljnik koroških policijskih čet. 18. septembra 1920 je postal poveljnik mesta Maribor in funkcijo opravljal do 10. novembra 1921. Od 17. novembra 1921 do 2. oktobra 1923 je služil štabu IV. armadne oblasti kot predsednik komisije za razmejitev z Italijo od Reke. Že 2. oktobra 1923 je bil star komaj devetintrideset let upokojen v činu divizijskega generala. Enako so jugoslovanske oblasti storile tudi z drugimi nekdanjim avstro-ogorskimi častniki, ki so bili sprejeti v jugoslovansko vojsko. Namesto da bi jih odstranili, so jih upokojili. Njegov sin Borut je zapisal, da ga je prehitra upokojitev zelo prizadela. Tudi bolehati je začel, imej je "neke vrste živčno vnetje". Vse težje je hodil, in sicer s palico. Za daljši čas je tudi obležal. Umrl je 26. julija 1934.⁸⁸

⁸⁷ Gačič in Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923*, str. 98.

⁸⁸ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 92, 94, 97–98.

Aleksandra Gačič Belej

**GENERAL RUDOLF MAISTER AND DR. KAREL VERSTOVŠEK,
THE ANTIPODE IN THE UPHEAVAL PERIOD OF MARIBOR**

SUMMARY

The paper draws on surviving primary and secondary sources, as well as on previously published literature and articles, to examine the subversive events in Maribor and Lower Styria, when dr. Karel Verstovšek in the political arena and general Rudolf Maister in the military arena, i.e. each in his own capacity, endeavoured to claim Maribor and keep it Slovene.

European nations had begun to awaken to their own national identities already during the Napoleonic Wars, but the real breakthrough in this regard, especially within the Habsburg Monarchy, occurred with the March Revolution and the Spring of Nations in 1848 and 1849. Among these nations were also Slovenes, whose demands were becoming ever more frequent and louder. This was reflected in the tensions between Germans and Slovenes, which increased in size and frequency. The Slovene population was also becoming more aware of their belonging to a wider circle of Slavs – the South Slavs – and therefore began strengthening their ties, especially with the Croats under the Austro-Hungarian Empire, but also with the Serbs, especially those also living under the Habsburg rule. By the end of the 19th century, tensions between Germans and Slovenes only intensified. Initially, the prevailing Slovene political perception still maintained that national demands and rights could be obtained within the Austro-Hungarian Empire, i.e. through trialism. The first stepping-stone for the realisation of these aspirations was seen, at least by the Slovene Catholic nationalists, primarily in the Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908, and later in the Balkan Wars of 1912 and 1913. However, the German pressure intensified and the relationship between the two nations became clear during the Great War. By the end of the Great War, the Slovenes no longer believed in a common path with the Habsburg Crown and wanted to separate and unite with the South Slavs, namely the Croats and the "*prečani*" Serbs (located across the Danube, Sava and Drina rivers, beyond the northern and western borders) which they did, first on 29th of October with the formation of the State of Slovenes, Croats and Serbs, and ultimately on 1 December 1918 with the unification with the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro into the united Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

From the end of the 19th century and until the end of World War I, the tensions between Germany and Slovenia were most strongly felt in Lower Styria.

Despite the difficulties faced by the Slovenes, the Slovene politics continued to support the programme of the trialist transformation of the Austro-Hungarian Monarchy in the last months of the War, with the aim to unite all the South Slavs living under the Austrian Crown. The *May Declaration* and the related declaration movement which followed it expressed similar demands. Yet, it was soon afterwards, on 16 August 1918, even before the official end of the War, that the matters took a different turn, and the National Council of the State of Slovenes, Croats and Serbs was established in Ljubljana. This was followed by the establishment of "local" national councils, which also resulted in the formation of the National Council for Styria on 28 September 1918, whose chairmanship was assumed by dr. Karel Verstovšek, a politician and philologist. At the time of the subversion, he was also appointed a member of the National Council in Ljubljana, which proved to be more of a hindrance than an advantage for him. In Maribor, where the seat of the National Council for Styria was located, and in its surroundings, matters were unfolding at "the speed of light", the "stubborn and disobedient" Major (soon to be General) Rudolf Maister being their main driving force. As a soldier, Maister recognized that if the Slovene population, particularly in the Maribor region, did not take prompt action to address the situation, they would likely find themselves in a disadvantageous position, facing the risk of losing their possession of Maribor. Maister in fact attended the sessions of the National Council for Styria and did not like Verstovšek's "slow" and prudent policy. On 1 November 1918, Major Maister declined his obedience to the town commander Anton Holik and afterwards demanded of Verstovšek to be promoted to general. Due to Maister's resolute actions and unwavering stance, Karel Verstovšek was compelled to promote him, even by two ranks, to the position of general. Thus, Maister became the legal commander of the Slovenian military forces in Maribor. Verstovšek had to defend himself for Maister's appointment before the National Government in Ljubljana. The fact that the government in Ljubljana did not agree with Maister's appointment was evidenced by the fact that it did not confirm the appointment until 11 December 1918.

Maister did not stop there: a mobilisation notice was issued under his orders, the latter being once again, of course, unsanctioned. The army, initially consisting of only 120 soldiers and a few officers, quickly increased, as it was stated in the notice that the army would serve primarily to maintain order and peace in Lower Styria. In addition to the fact that Verstovšek had to arrange for the supplies, the army and the transition from the German to the Slovene authority, he was also burdened by another pressing matter: Lower Styria was being crossed by hordes of returning soldiers from the Italian front and elsewhere, and the fatigue and famine of these soldiers in Maribor could have turned into chaos. Paradoxically, at a certain point, both the German and the Slovene side began

to collaborate to defend the town. Even so, the relations between Germans and Slovenes did not improve. During the takeover of the military and the barracks from the hands of the German army, the *Marburger Schutzwehr* paramilitary unit emerged in town. Its rapid expansion threatened the Slovene takeover of the town's authority. Still, Maister's decisiveness and uprightness attracted many young men to join his army. Maister's key action was implemented on 23 November 1918 at 4 a.m., when the army disarmed the Maribor *Schutzwehr*. Shortly thereafter, the German municipal authority was succeeded by its Slovenian counterpart. Although Maister often behaved arbitrarily and occasionally like a despot, this is seen from the present perspective as the only right course of action, even if it caused dr. Karel Verstovšek, the then chairperson of the National Council for Styria and member of the National Government in Ljubljana, a considerable measure of vexation. This seems all the more important today in view of the fact that the Slovenes lost Carinthia due to indecisive and, above all, sluggish conduct, unlike that of General Rudolf Maister in Maribor and its surroundings.

VIRI IN LITERATURA

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- fond Mestna občina Mariboru,
- fond Narodni svet za Štajersko,
- fond Prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem.

Mariborski delavec – Maribor, letnik 1918.

Nova doba – Celje, letnik 1919.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1918.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1918.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1918.

Straža – Maribor, letnik 1918–1919.

.....

Antoličič, Gregor, "Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920)", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 929–948.

Balkovec, Bojan, "Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom", v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana, 2000), str. 31–37.

Biber, Dušan, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941* (Ljubljana, 1966).

Bister, Feliks, *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918* (Dunaj, 1995).

Brejc, Janko, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem, Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*, ur. Andrej Rahten (Ljubljana, 2012).

Cvirn, Janez in Gašparič, Jure, "'Neizbežnost' razpada Habsburške monarhije – slovenski pogled", *Studia Historica Slovenica* 5, št. 1–3 (2005), str. 443–456.

Ferenc, Mitja in Repe, Božo, "Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama", v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju/ Slovenische – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, ur. Dušan Nečak (Ljubljana, 2004), str. 147–160, 161–176.

Gačič, Aleksandra in Jenuš, Gregor, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145. obletnici rojstva* (Velenje, 2016).

Gradnik, Vladimir, *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919* (Koper, 1981).

Griesser-Pečar, Tamara, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 301–332.

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 2006).

- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci)* (Ljubljana, 1989).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998).
- Hribar, Ivan**, *Moji spomini II.* (Ljubljana, 1987).
- Jenuš, Gregor**, "Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci", *Studia historica Slovenica* 9, št. 2–3 (2009), str. 669–690.
- Jenuš, Gregor**, *Ko je Maribor postal slovenski, Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi* (Maribor, 2011).
- Jenuš, Gregor**, "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!": Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 901–927.
- Klemenčič, Matjaž**, "Indigenous National/Etnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938 / Avtohtone narodne/etnične manjšine v alpsko-jadransko-panonskem prostoru, 1921–1938", *Treatises and documents / Razprave in gradivo. Journal of Ethnic Studies / Revija za narodnostna vprašanja*, št. 62 (2010), str. 8–49.
- Klokočovnik, Sara**, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, diplomsko delo (Maribor, 2009).
- Krizman, Bogdan**, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države* (Zagreb, 1977).
- Lipušek, Uroš**, *Ave Wilson. ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003).
- Maister, Rudolf**, "Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. 1. 1919", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 3 (1934), str. 63–65.
- Mikuž, Metod**, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941* (Ljubljana, 1965).
- Perovšek, Jurij**, "Slovenska samostojnost v Državi SHS", v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana 2000), str. 12–30.
- Perovšek, Jurij**, "Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 333–368.
- Pleterski, Janko**, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Ljubljana, 1971).
- Potočnik, Dragan**, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2003).
- Prunk, Janko**, "Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno", *Nova revija*, št. 109/110 (maj–junij 1991), str. 832–846.
- Prunk, Janko**, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 Slovenski narodni programi* (Ljubljana, 1986).
- Rahten, Andrej**, *Jugoslovanska velika noč, slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje* (Ljubljana, 2012).

- Rahten, Andrej**, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje, 2016).
- Rahten, Andrej**, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002).
- Rahten, Andrej**, "Diplomatska prizadevanja Ivana Žolgerja za Slovensko Štajersko in Prekmurje", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 489–528.
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države, Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje, Celovec, Gorica, 2020).
- Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934**, ur. Nela Malečkat idr. (Ljubljana, 2018).
- Ribnikar, Peter**, *Sejni spisi Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, I. del* (Ljubljana, 1999).
- Slavič, Matija**, "Državni prevrat v mariborski oblasti", v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana, 1928).
- Stavbar, Vlasta**, "Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem", *Časopis za zgodovino in narodopisje* letn. 77, št. 2–3 (2006), str. 36–44.
- Švajncer, Janez J.**, *General Rudolf Maister – Zamolčano* (Logatec, 2014).
- Ude, Lojze**, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919* (Maribor, 1977).
- Ude, Lojze**, "Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojov za severno slovensko mejo", *Zgodovinski časopis* 33, št. 1–2 (1979).
- Vodopivec, Peter**, "Od Habsburžanov h Karadjordjevićem", v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana, 2000), str. 3–11.
- Vovko, Andrej**, "Učilnice na temni strani meseca", v: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Zbornik člankov in dokumentov*, ur. Andrej Apalc (Ljubljana, 1998), str. 1956–203.
- Zadravec, Mojca**, *Mestna občina Mariborska 1919–1921, diplomsko delo* (Maribor, 2011).
- Žerjav, Gregor**, *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta?: nekoliko odgovora ptujskim, celjskim in mariborskim očetom ter nekaj statističnega orožja slov. podložnikom "nemških trdnjav"* (Ljubljana, 1918).

DOI 10.32874/SHS.2025-08

Slovenski duhovniki v času pred koroškim plebiscitom

Bogdan Kolar

Dr., redni profesor, emeritus
Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta
Poljanska cesta 4, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: bogdan.kolar@teof.uni-lj.si

Izvleček:

Slovenski duhovniki, ki so delovali predvsem v južnem delu škofije Krka/Celovec, so bili že v času prve svetovne vojne podvrženi različnim oblikam pritiska. Proti njim so bili pripravljeni sodni postopki. Prispevek kaže, kakšno vlogo so duhovniki imeli v času pred plebiscitom, saj so bili v dveh letih tesno vpeti v dogajanje in so domala enoglasno podpirali odločitev, da bi plebiscitarno področje postalo del nove južnoslovanske države. To jim je prineslo veliko nasprotovanje in celo grožnje s strani nemško usmerjenega prebivalstva in državnih struktur. Naklonjen jim ni bil niti krajevni škof. Več duhovnikov je imelo možnost, da so sodelovali v mednarodnem političnem prostoru. Poleg uradnih dokumentov ima veliko zgodovinsko vrednost memoarska literatura in župnijske kronike na plebiscitarnem ozemlju.

Ključne besede:

Koroška, plebiscit, duhovščina, župnije, narodnostno sovraštvo

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (25), št. 2, str. 417–448, 71 cit., 9 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Ravnanje slovenske koroške duhovščine po koncu prve svetovne vojne in v času pred velikimi dogodki, to je v dveh letih negotovosti na več področjih njihovega življenja in delovanja, in nato neposredno v predplebiscitarnem obdobju, je treba obravnavati pod različnimi vidiki, od katerih je za duhovščino vsako postavljalo vrsto zelo zapletenih izzivov. Če ne namenjamo posebne pozornosti pastoralnemu delu v ožjem pomenu besede, ki je bilo zakoličeno z novim Zakonikom cerkvenega prava, v veljavi od leta 1917, s škofijskimi bolj ali manj ustaljenimi pravili in uveljavljeno prakso, so jim povsem nove izzive predstavljale politične razmere, ki so se oblikovale v deželi po sklenitvi mirovne pogodbe in sprejemu odločitve o izvedbi referendumu. V veliki meri se je nadaljeval nenaklonjen ali celo sovražen odnos, ki so ga do slovenskih duhovnikov imeli nemški krogi, v določeni meri pa so se odnosi še zaostрили in na individualni ravni zahtevali bolj radikalne odločitve. Slovenski duhovniki so sodelovali tako v organiziranju neposrednega narodno-političnega življenja na Koroškem kot v diplomatskih postopkih in dogajanju, ki je presegalo krajevne meje. Čeprav se je velika večina med njimi izrekla v prid priključitve južne Koroške k novonastali južnoslovanski državi, se je manjše število slovenskih duhovnikov tudi javno izreklo za Avstrijo (med temi je bil vidnejši Valentin Podgorc).¹ Župnijska kronika v Borovljah navaja imena dveh slovenskih duhovnikov, ki sta se izrekla za avstrijsko prihodnost Koroške.² Javna izpostavitve osebnih stališč je za mnoge slovenske duhovnike na Koroškem pomenila zelo otežene možnosti nadaljnjega bivanja in delovanja na ozemlju krške škofije.

O dogajanju na Koroškem po podpisu senžermenske pogodbe je bilo doslej napisanega že veliko. Na tem mestu želimo le izpostaviti nekatere vidike, v katere so bili bolj neposredno vpleteni slovenski duhovniki na Koroškem.³ Njihove dejavnosti so se kazale na domačih tleh in v mednarodnem prostoru (sodelovanje na pariški mirovni konferenci, priprava spomenic za Sveti sedež, seznanjanje mednarodne javnosti...).

¹ Prim. Avguštin Malle, "Rožmanova koroška leta", v: Edo Škulj (ur.), *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001) (dalje: Malle, "Rožmanova koroška leta"), str. 20.

² Prim. zapiski v kroniki župnije Borovlje, v: Mirko Messner in Helene Verdel (ur.), *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920* (Celovec, 1989) (dalje: Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*), str. 54.

³ Tu velja spomniti na nekatere naslove: Peter Tropper (ur.), *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921* (= Das Kärntner Landesarchiv 28) (Klagenfurt, 2008). Tu je objavljena vrsta izvirnih razprav o razmerah v omenjenem obdobju, ki govorijo neposredno o položaju slovenske duhovščine na Koroškem. Dalje prim. Werner Drobesh in Avguštin Malle (ur.), *Kärnten und die nationale Frage*, 2. zv. (Klagenfurt, 2005); Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*; Simon Triessnig, *Der Kärntner slowenische Klerus und die nationale Frage 1920–1932* (= Studia Carinthiaca XVII) (Klagenfurt, 2000).

Delovanje na domačih tleh

Vsak koroški duhovnik je deloval v svojem okolju, ker je bil poslan za določeno cerkveno skupnost; redki so delovali na ravni škofije ali imeli nadžupnijske pristojnosti. O njihovem ravnanju so nam najboljše priče župnijske kronike. Pri tem moramo upoštevati vse značilnosti pisanja kronik, neredko subjektivne poglede na posamezna vprašanja, posebne razmere, v katerih so živeli kronisti... Zato je dragocen pripomoček objava kroniških zapisov, pripravljena leta 1989 pod naslovom *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920*.⁴ Iz zapisov lahko vidimo orise cerkvenega in širšega javnega življenja v velikem delu Koroške, kjer so bile slovenske cerkvene občine. Ravno tako imajo izvirno pričevalno vrednost spomini Jurija M. Trunka, za katere je tudi treba upoštevati čas, v katerem so bili pripravljeni in objavljeni.⁵

Duhovniki so na svojih mestih, kjer so delovali že v času vojne ali celo že od prej, delali, kar je bilo po njihovi presoji najbolj ustrezno in izraz njihove povezanosti z ljudmi. Od mnogih velja navesti primer župnika Janka Arnuša v Kotmari vasi, ki se je po plebiscitu umaknil v Slovenijo. Pred tem pa je v kroniko še zapisal: "Jaz sam sem imel 52 shodov za plebiscit, storil sem za ubog koroški rod, kar je pač v človeški moči. Svojo župnijo, ki sem jo imel nad vse rad, zapuščam in svojega tu pokopanega očeta zelo težko. Kam me popelje usoda, še ne vem, pa tudi ne, če bom živ prišel iz Koroške."⁶ Zadnje nedeljsko bogoslužje je imel teden dni po plebiscitu, 17. oktobra 1920. "Kar je najtežje zame, je slovo od tega dobrega našega ljudstva, ki z grozo in trepetom gleda bodočnosti nasproti. Želim mu boljšo usodo," je še pripisal župnik Arnuš.⁷

Za predstavljanje interesov koroških Slovencev je imela pomemben vpliv udeležba njihovih predstavnikov na t. i. slovanskih dneh v Ljubljani, 16. in 17. avgusta 1918, ko je bil ustanovljen Narodni svet za Slovenijo in Istro. Za predsednika so izvolili državnega poslanca dr. Antona Korošca. Narodni svet je predstavil politični program in predvidel tudi ustanovitev več pokrajinskih odsekov, med drugim tudi za Koroško.⁸ Dr. Korošec je nato 19. septembra 1918 obiskal Celovec in sodeloval na ustanovni seji Narodnega sveta za Koroško. "Po ustanovitvi se je razvil razgovor o narodnostnih in gospodarskih vprašanjih na Koroškem, katerega so se udeležili najodličnejši zaupniki slovenskega koroškega ljudstva."⁹ Dne 17. oktobra 1918 je Narodni svet za Koroško na svojem posvetu

⁴ Messner in Verdel (ur.), *Veliko navdušenje*.

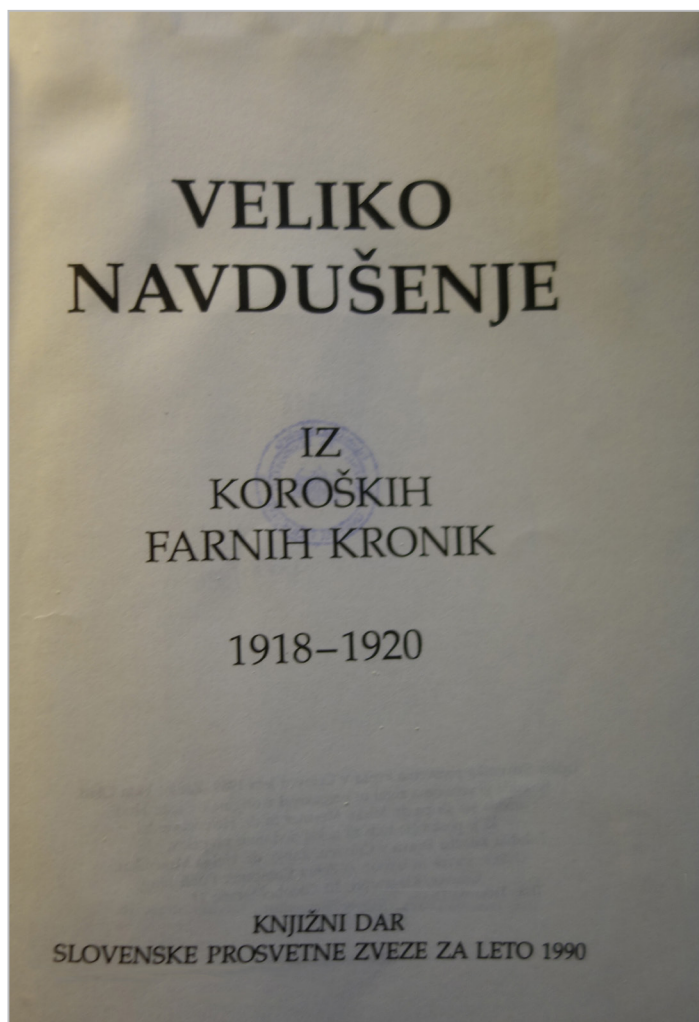
⁵ Jurij M. Trunk, *Spomini* (Celje, 1950) (dalje: Trunk, *Spomini*)

⁶ *Veliko navdušenje* (iz kronike župnije Kotmari vasi), str. 40.

⁷ Prav tam, str. 42. Janko Arnuš je župnikoval v Kotmari vasi od 1912 do 1920.

⁸ Prim. "Narodni svet", *Mir*, št. 35, 30. avgust 1918, str. 1.

⁹ "Narodni svet za Koroško", *Mir*, št. 39, 27. september 1918, str. 2.

Prva notranja stran knjige *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918-1920* (Celovec, 1989) (foto: Bogdan Kolar)

o določitvi severne meje bodoče Jugoslavije soglasno sprejel sklep: "Zahtevamo kot sestavni del države S.H.S. vse ozemlje dosedanje kronovine Koroške, kjer je prebivalo skozi zadnja stoletja slovensko ljudstvo. Narodnim manjšinam se zagotovo zakonito varstvo."¹⁰ Kot člani so imeli vidno mesto slovenski duhovniki, na mesto predsednika Narodnega sveta za Koroško pa so izvolili Franca Smodeja, takrat stolnega vikarja v Celovcu.

¹⁰ "Narodni svet za Koroško", *Mir*, št. 43, 25. oktobra 1918, str. 2.

Nekateri koroški duhovniki

Med duhovniki, ki so bili izpostavljeni zaradi svoje aktivne udeležbe v dogajanju neposredno po koncu vojaških sovražnosti, je izstopal Jurij M. Trunk, župnik v Borovljah.¹¹ 2. novembra 1918 je bil na strani puškarja Jakoba Pošingerja, ko so Slovenci prevzeli oblast v občini Borovlje in tako na svoj način pripravili pot vojaški skupini prostovoljcev, ki je pod vodstvom majorja Alfreda Lavriča 13. novembra vkorakala v kraj. V Borovljah, kot v mnogih drugih krajih, je bil ustanovljen narodni svet, ki je postal organizator dejavnosti, posredovalec informacij in je skrbel za red; Trunk je bil podpredsednik.¹²

V Narodnem svetu, ki ga je do odhoda v Celovec, kjer je postal član plebiscitne komisije, vodil župnik Jurij Trunk, so prevladovali nedomačini, ki so sprva gledali na duhovščino z nezaupanjem, šele kasneje, ko so uvideli, kakšen vpliv ima na ljudstvo, so jim začeli zaupati naloge. V zapisku v kroniko boroveljske župnije je Trunk za čas pred plebiscitom navedel tri naloge, ki jih je imela slovenska duhovščina: dvigati slovensko samozavest; jim predstavljati boljše gospodarske možnosti v Kraljevini SHS; krepiti v njih željo, da bi bili na svoji zemlji sami gospodarji. Nasprotniki pa so poudarjali predvsem koroški lokalni patriotizem, vzbujali sovraštvo do Srbov in jugoslovanskega militarizma, za svoje dejavnosti in organizacijo le-teh so imeli na voljo obilna sredstva. Pozorno je spremljal dogajanje v Borovljah in na Koroškem nasploh. V celotno dogajanje je bil še bolj vpet, ko je bil kot izvedenec za Koroško s strani takratne narodne vlade v Ljubljani imenovan za sodelavca jugoslovanske delegacije na mirovnih pogajanjih v Parizu.

Trunk je aprila 1920 dobil vabilo pokrajinske vlade v Ljubljani, da je postal član plebiscitne komisije na Koroškem. Imenovanje za članstvo je prišlo iz Beograda. "Nisem mogel odkloniti, ker bi potem Koroška ne bila zastopana. /.../ Vedel sem, kako težavno, odgovorno in nevarno mesto prevzamem, a klicala je lastna domovina, očetov dom, brez žetev ni sadu."¹³ Kot član komisije se je udeleževal različnih sestankov, srečanj in pogovorov. Srečeval se je z angleškimi

¹¹ *Jurij Matej Trunk* (1870, Bače na Koroškem – 1973, San Francisco, Kalifornija) je bil duhovnik celovške škofije, ordiniran leta 1895. Deloval je na številnih koroških župnijah, na marsikatero je bil poslal zaradi sankcij, ki jih je izvajal škofijski ordinariat. Leta 1917 je postal župnik v Borovljah. Julija 1921 je moral zapustiti Koroško. Odšel je v Združene države in nazadnje bival v slovenski župniji v San Franciscu, kjer ga je sprejel dolgoletni župnik tamkajšnje slovenske župnije Vital Vodušek. Bil je starosta ameriških duhovnikov in je umrl v 103. letu. Prim. Matjaž Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter Zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1999) (dalje: Klemenčič, *Jurij Trunk*).

¹² Lojze Ude, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/19", v: Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970) (dalje: Ude, "Vojaški boji"), str. 141, 143.

¹³ Trunk, *Spomini*, str. 153.

člani komisije, imel srečanja z jugoslovanskimi člani komisije (rektorjem Jovanom Cvijićem in ministrom Slobodanom Jovanovićem) in tudi s člani Narodnega sveta na Koroškem.¹⁴ Bil je eden od več kot deset članov komisije. S tem si je nakopal ostre kritike, očitek naivnosti in druge. Kot zapiše v svojih *Spominih*, je lahko ta skupina naredila le malo; odločitve so bile sprejete drugje. Delo komisije je bilo zapleteno, saj sta italijanski in angleški član vedno delovala usklajeno, proti slovenskim interesom, Francoz jih je bolj ali manj podpiral. Italijani so s predstavniki Jugoslavije imeli le uradne stike. Angleži, Italijani in Nemci so se pogostokrat srečevali in dogovarjali mimo uradnih srečanj in stališč. Razprave so bile večinoma v angleškem jeziku, ki ga jugoslovanska člana Cvijić in Jovanović nista dobro obvladala. Angleži so nastopali s pozicij moči kot avtokrati. Zato je pogostokrat prihajalo do nesporazumov.¹⁵

Skupaj s Trunkom so jugoslovanski člani plebiscitne komisije vse do zadnjega vzdrževali prepričanje in predvidevanja, da se bodo prebivalci v coni A odločili za priključitev h Kraljevini SHS. Še po zadnji seji plebiscitne komisije, ki je bila 7. oktobra 1920 in je bil konzultiran tudi Narodni svet v Borovljah, so bili člani prepričani o zmagi. Trunk je zapisal: "Po tem sklepu smo se člani naše komisije na ministrovo povelje razšli, polni upov na gotovo zmago. Ko dospem domov v Borovlje, poprašujem, kako stvari stoje. Vsakdo je bil mnenja, da bo šlo."¹⁶ Šele ob analizi izidov je ugotavljal, da usoda cone A ni bila v rokah koroških Slovencev, tako kot usoda Šlezije ni bila v rokah Poljakov. Bila je v rokah "velikih". Navajal je časopisni članek: "Vprašanje Trsta je povzročilo koroški plebiscit. Plebiscit ni bil boj med Jugoslavijo in Avstrijo, temveč med Jugoslavijo in Italijo..."¹⁷ Po Trunkovem prepričanju in analizi razmer iz prve roke je bil glavni vzrok za poraz ta, da se je glasovanje tako zavleklo in da jugoslovanska stran ni bila kos premetenim akcijam nemške propagande.

Svojo narodno-buditeljsko in informativno nalogo je opravil duhovnik Franc Smodej, ki je imel različne možnosti delovati že na Koroškem. Poleg duhovniškega dela je bil organizator kulturnega življenja, zavzemal se je za ohranitev verouka v slovenskem jeziku, organiziral je Slovensko katoliško delavsko društvo, pripravil vzporedno štetje prebivalstva, ker ni zaupal uradnemu. Organiziral je številne shode in tabore ter vabil govornike iz osrednjega slovenskega prostora. Po obnovitvi delovanja dunajskega parlamenta leta 1917 je v Celovcu in drugod organiziral manifestacije v podporo majniški deklaraciji in nastopal kot govornik. Da bi gibanje zatrl, so nemški krogi zahtevali odstranitev Smodeja iz škofije, stolni kapitelj mu je odvzel službo

¹⁴ Prim. Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 150.

¹⁵ Prim. Trunk, *Spomini*, str. 158.

¹⁶ Prav tam, str. 161.

¹⁷ Prav tam, str. 141.

Dr. Gregorij Rožman
– v koroških letih
(*Wikimedia Commons*)

vikarja, celovski magistrat je zahteval njegov izgon. O postopkih proti slovenski duhovščini je obveščal ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventura Jegliča. Ob prevratu je bil predsednik Narodnega sveta v Celovcu in bil med najbolj izpostavljenimi slovenskimi duhovniki na Koroškem. Po umiku v Ljubljano je organiziral različne oblike javnih manifestacij v podporo jugoslovanski pripadnosti cone A in osveščanju javnosti o delovanju protislovenskih krogov na Koroškem. Ljubljanska vlada ga je nato imenovana za komisarja za slovenski

del Koroške.¹⁸ Po negativnem izidu plebiscita se je preselil v Ljubljano, kjer je deloval kot časnikar, nato je imel različne funkcije v Beogradu. Nazadnje je bil član senata Kraljevine Jugoslavije. V času druge svetovne vojne je bil organizator pomoči za slovenske pregnance v Srbijo in pobudnik socialne pisarne, kjer so zanje urejali dokumente in jim pomagali pri vključevanju v življenje v Srbiji.

Dr. Gregorij Rožman,¹⁹ po letu 1914 v Celovcu vzgojitelj v malem semenišču in predavatelj cerkvenega prava, se je po begunstvu v Mozirju jeseni 1918 spomladi 1919 vrnil na Koroško in se ustalil v Pliberku. V obdobju pred plebiscitom je svojo pozornost poleg sodelovanja pri vikariatu namenjal predvsem cerkvenim dejavnostim. Bil je govornik na cerkvenih slovesnostih in shodih cerkvenih ter drugih združenj (Orli, Marijine družbe, Dijaška zveza), kjer je opozarjal na prelomnost časov in ljudi pozival k odgovornemu ravnanju. Bil je aktiven na verskem ter na versko-prosvetnem področju. Deloval pa je tudi na narodno-političnem, to je na plebiscitarnih shodih in prireditvah. Po pregledu poročil in pričevanj o tem času je Jakob Kolarič za Rožmanovo ravnanje zapisal: "Dr. Rožman je tudi v tistem predplebiscitarnem času le malo delal na zgolj političnem področju, kakor se tudi na sploh v politično delo ni spuščal ne prej ne pozneje." Navedel je še pričevanje tedanjega pliberškega kaplana Valentina Brandstätterja o Rožmanovem ravnanju pred glasovanjem v coni A: "Javno s političnimi govori je le malokje nastopil. Jaz se ne spominjam. Pač pa je v tistem času veliko pomagal v dušnem pastirstvu in nadomestoval mnogokrat župnike."²⁰ Ob odhodu v Ljubljano, kamor je bil povabljen za učitelja kanonskega prava na novoustanovljeni univerzi, ni računal, da bo na novem mestu ostal za vedno. Vendar vabila, da bi se vrnil v Celovec in tam prevzel naloge v semenišču, ni dočakal.

Če je dr. Rožman v javnosti že nastopal in obravnaval politične teme, se ni spuščal na raven politikantstva, napadanja ali žaljenja drugače mislečih ali

¹⁸ *Franc Smodej* (1879, Šmartno v Rožni dolini – 1949, Beograd) je zaradi pomanjkanja duhovnikov na Koroškem vstopil v celovško semenišče in bil po študiju teologije leta 1903 tam ordiniran. Služboval je na več koroških župnijah, bil urednik časnika *Mir*, poleti 1918 je postal član Narodnega sveta za Slovenijo in Istro, ob prevratu je postal predsednik Narodnega sveta v Celovcu. Bival je v Ljubljani, v času plebiscita se je vrnil na Koroško. Nato se je preselil v Ljubljano, kjer je bil urednik *Slovenca*, in nato imel različne politične funkcije v Beogradu. Prim. Silvo Kranjec, "Smodej Franc", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 383–384.

¹⁹ *Dr. Gregorij Rožman* (1883, Dolinčiče pri Šmihelu – 1959, Cleveland, Ohio) je na Koroškem v svoji domači škofiji deloval do leta 1920. Takrat se je preselil v Ljubljano in postal učitelj cerkvenega prava na novoustanovljeni Teološki fakulteti. Od obilne literature, namenjene preučevanju njegovega življenja in ravnanja, zlasti v času, ko je bil voditelj ljubljanske škofije, omenimo le tri zvezke, ki jih je pod naslovom *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa* pripravil Jakob Kolarič (Celovec, 1967ss) in sadove znanstvenega posveta v okviru Slovenske teološke akademije v Rimu leta 2000 pod naslovom Edo Škulj (ur.), *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001).

²⁰ Jakob Kolarič, *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, I. del (Celovec, 1967) (dalje: Kolarič, *Škof Rožman*), str. 139.

nasprotnikov Slovencev, ohranjal je dostojnost in pravičnost tako do lastnega naroda kot do nemške skupnosti: "Spominjam se plebiscitarnih shodov in volilnih sestankov, kjer je nastopal z govori dr. Rožman. Iz govorov ni bilo čutiti nikakih napadov, nikakih hujskanj, pač pa globoko spoštovanje in ljubezen do rodne zemlje in naroda. Gospod je dobro slutil, kaj se bo z narodom in domačo govorico zgodilo, če ob plebiscitu propademo," je zapisala Milka Hartman.²¹ Kadar ni nastopal kot govornik, pa je s svojo navzočnostjo dal podporo številnim manifestacijam, ki so bile pripravljene v času pred plebiscitom na Koroškem in nato v Ljubljani, in so jih pripravljala različna združenja. Po eni od takšnih prireditev v Št. Jakobu v Rožu, pripravila jo je Koroška podružnica Slovenske Dijaške zveze, je nastopil s kratkim govorom in v njem poudaril, "da čaka naše ljudstvo kakor narodni in gospodarski, tako tudi krepek razmah verskega življenja edinole v Jugoslaviji".²²

Dr. Lambert Ehrlich²³ je s svojimi dejavnostmi vplival na življenje slovenske skupnosti tako na Koroškem kot v osrednji Sloveniji. Poleg zanimanja za prvotne kulture in njihovo versko življenje je bil učitelj na celovski teološki šoli, pastoralni delavec na več župnijah, škofov tajnik, voditelj katoliškega prosvetnega dela med ljudstvom, pobudnik in ustanovitelj delavskih in izobraževalnih društev, tudi duhovniškega društva Sodalitas, to je stanovskega združenja koroških slovenskih duhovnikov. Kot poznavalec razmer na Koroškem je bil leta 1919 imenovan za sodelavca jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci. Že januarja 1919 je bil dodeljen kot spremljevalec ameriške komisije, ki je obiskala Koroško, zbirala informacije in pripravila predloge za razmejitve.

Dogajanje pred plebiscitom in po njem je zelo osebno doživljal tudi Franc Ksaver Meško,²⁴ doma iz Prelekije, ki je postal duhovnik celovške škofije (ordiniran 19. julija 1898 za isto škofijo). V času pred plebiscitom je bil oskrbnik župni-

²¹ Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140.

²² Prim. *Mir* (Prevalje), 11. 8. 1920, str. 160. Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140.

²³ Dr. Lambert Ehrlich (1878, Žabnice – 1942, Ljubljana) je bil duhovnik celovške škofije, ordiniran leta 1903 v Celovcu. Kot organizator in publicist je v narodnostnem smislu deloval že v času bivanja na Koroškem. Po preselitvi v Ljubljano je bil učitelj na Teološki fakulteti in idejni voditelj študentov. Študij v Angliji in drugod mu je omogočil, da je s svojimi predavanji utiral novo pot gledanja na razvoj pojavnosti in verske zgodovine različnih ljudstev. Med publikacijami, ki predstavljajo njegovo življenje in delo, prim. Dr. Lambert Ehrlich – *stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis*. S pomočjo številnih sodelavcev zbral in uredil Rudolf Čuješ (Antigonish, Nova Scotia, 1992); Edo Škuj (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002); Janez Juhant, *Lambert Ehrlich, prerok slovenskega naroda* (Celovec-Celje-Gorica, 2022).

²⁴ Franc Ksaver Meško (1874, Sv. Tomaž pri Ormožu – 1964, Slovenj Gradec) je študij teologije začel v Mariboru, nadaljeval in sklenil ga je v Celovcu. Kot duhovnik je deloval na več koroških župnijah. Med prvo svetovno vojno je bil v Celovcu obtožen veleizdaje in zaprt, po plebiscitu se je umaknil v Slovenijo in je prevzel oskrbo župnije Sele pri Slovenj Gradcu. Med drugo svetovno vojno so ga preganjale nemške okupacijske oblasti. Kot izgnanec je živel v Bosni in na Hrvaškem. Prim. Silvester Čuk, "Ksaver Meško, pevec dobrote in ljubezni", *Ognjišče*, št. 2 (2014), str. 58–65.

je Marija na Zilji pri Beljaku (imenovan leta 1906), doživel konec leta 1916 preganjanje s strani nemškutarjev, ko je bil izpuščen, ni smel več na Ziljo. Ker se ni čutil več varnega, se je ob prevratu v začetku januarja 1919 prek Karavank umaknil v Slovenijo in bival na različnih krajih, dokler se ni po plebiscitu leta 1921 za stalno naselil na Selah. Meško je v svojem razmišljanju o izidih plebiscita in izgubi Koroške zapisal:

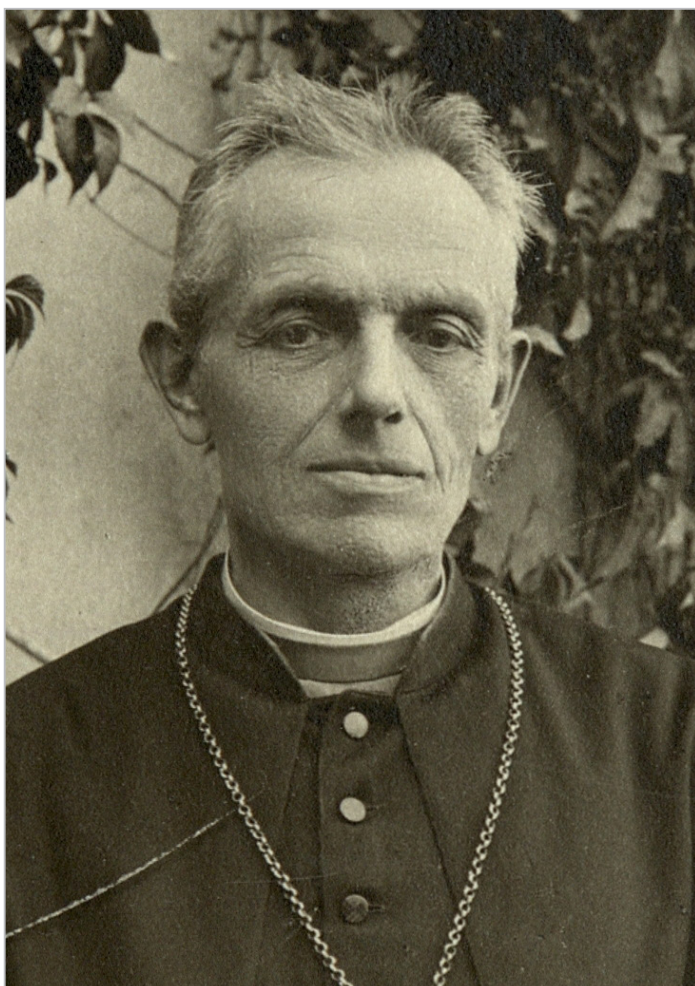
/.../ Ob plebiscitu je imela ljubljanska vlada isto tako nesrečno roko. Poslala je v Celovec nekaj mladih ljudi, ki so se pač po pariško oblačili /.../ Predsednik naše delegacije je bil Srb najprej profesor /.../ Cvijić, nato bivši poslanik Jovanović. Koroških razmer ni poznal ne prvi, ne drugi /.../ Zato jim je bil dodeljen Korošec župnik Trunk, v politiki otrok, da se bog usmili. Seveda zna angleški, francoski in laški, a če je kdo poslušal kdaj njegove politične nazore, se je moral naravnost ustrašiti, ko je slišal, da je naš izvedenec v delegaciji. Na njegov nasvet ali vsaj z njegovim privoljenjem je srbski delegat pristal, naj le odpravijo demarkacijsko črto med pasoma A in B, najusodnejši pogrešek v vsi dobi pred plebiscitom. S tistim dnem se je pričelo razsulo in je bila zapečaten naša usoda...²⁵

Na ravni škofije

V veliki meri je ritem verskega in nasploh župnijskega življenja narekovalo vodstvo krške škofije. Škofijo Krka/Gurk je od leta 1915 dalje vodil škof dr. Adam Hefter (1871–1970),²⁶ Bavarec, ki je za ozemlje, ki je bilo pod jugoslovansko upravo, imenoval začasnega generalnega vikarja. Ko so namreč konec maja 1919 jugoslovanske enote zasedle južno Koroško (cono A), duhovniki in verniki niso več imeli stika s Celovcem, sedežem škofije, zato je škof dr. Hefter z odlokom dne 29. julija 1919 za ozemlje, ki je bilo pod jugoslovansko upravo, ustanovil začasni generalni vikariat s sedežem v Dobrli vasi. Za generalnega vikarja je imenoval dolgoletnega dobrolskega župnika, dekana in prošta Matija

²⁵ Franc K. Meško, "Jugoslovani so po svoji lastni krivdi izgubili Koroško", *Glas naroda* (New York), 22. 4. 1921, št. 94, str. 2. Navaja Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 161.

²⁶ Dr. Adam Hefter se je v zgodovino zapisal kot somišljenik nacionalsocializmu naklonjenih predstavnikov avstrijskega klera, med katerimi sta izstopala naslovni škof dr. Alois Hudal in dunajski nadškof Friedrich Gustav Piffl. Hefter je leta 1949 iz zdravstvenih razlogov odstopil kot celovški škof. Prim. France Kralj, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje, 1991), str. 192.

Prošt Matija
Randl (Wikimedia
Commons)

Randla (1847–1927),²⁷ za njegovega pravnega svetovalca teološkega učitelja (ki je imel naloge kanclerja) dr. Gregorija Rožmana in župnika Franca Lasserja kot tajnika. Sporočilo o ustanovitvi začasnega generalnega vikariata "za od Jugoslavije zasedene kraje krške škofije", "ker je zveza s Celovcem popolno pre-

²⁷ *Matija Randl* je bil doma iz Prebolda v Savinjski dolini, teologijo je študiral v Celovcu in postal duhovnik škofije Krka. Deloval je na številnih koroških župnijah, leta 1905 je postal župnik, dekan in prošt v Dobrli vasi ter leto kasneje še škofijski konzistorialni svetoalec. V času plebiscita se je enoznačno in javno izrekel za priključitev južne Koroške k Jugoslaviji. Prim. *Kirchliches Verordnungsblatt* (Celovec), 30. 7. 1919, št. 4, str. 29. Umrl je dne 4. avgusta 1927. Prim. *Bogoljub*, št. 9 (1927), str. 220; Kolarič, *Škof Rožman*, str. 327–328. Prim. Julij Felaher, "Matija Randl", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 25.

kinjena" je novoimenovani vikar sporočil ljubljanskemu škofijskemu ordinariatu dne 6. avgusta 1919.²⁸

Prošt Randl je bil zavzet podpornik ljudstva in njegovih temeljnih pravic. Pred plebiscitom je dal pobudo mnogih natisniti posebno poslanico na štirih straneh *Dolžnosti vernika na dan plebiscita. Sporoča duhovščini in ljudstvu v preudarek generalni vikariat za Slovensko Koroško v Dobrli vesi*. V uvodnih besedah je utemeljil svojo odločitev:

Generalni vikariat je bil od ljudstva in duhovščine mnogokrat pozvan in naprošen, da kot najvišja v coni A se nahajajoča cerkvena oblast, kot knezoškofijski namestnik za Slovensko Koroško, objavi in razglasi svoje nazore o dolžnostih vernikov na dan plebiscita. Ker se zavedamo odgovornosti pred Bogom, pred ljudstvom in vso zgodovino, smo po dolgem in vsestranskem razmišljanju sklenili, temu pozivu se odzvati. V sledeči poslanici podajamo sobratom kakor tudi dragemu ljudstvu svoje stališče.²⁹

Prošt Randl je skušal ljudstvo rešiti pred raznarodovanjem in posvariti pred napačno odločitvijo na glasovanju. Plakat je bil hkrati zavrnitev propagandnih gesel, ki jih je o novi južnoslovanski državi širil nemški propagandni stroj.

In Srbi! Res, da so pravoslavni, a v otroški pobožnosti in vernosti so nam enaki. Loči jih od nas nekaj verskih resnic, a z nami vred imajo sveto mašo, svete zakramente in nežno pobožnost do Matere božje. Ravno zaradi tega, ker katoliško Cerkev tako malo resnic loči od pravoslavja, so se sveti Očetje v Rimu že od nekdaj prizadevali združiti obe Cerkvi... Mogoče, da je božja previdnost ravno ti novi državi (Jugoslaviji) namenila, da se dozdej po par verskih resnicah ločeni bratje spet združijo v edini in apostolski Cerkvi.³⁰

Celovški škofijski ordinariat oz. škof dr. Adam Hefter se je neposredno vključil v plebiscitno agitacijo Avstriji v prid in je proti Randlu dal razširiti letak *Koroškim katolikom!*, v katerem mu je očital, da se je pregrešil "zoper zapovedano objektivnost, krščansko pravičnost in zakrivil proticerkveni postopek".³¹ Generalnemu vikarju je odrekel pravico izdajati okrožnice, ne da bi imel soglasje ordinarija.

²⁸ Prim. Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana (NŠAL/ŠAL), spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis z dne 6. avgusta 1919. V njem se sklicuje na dopis št. 1818 z dne 29. julija 1919.

²⁹ Poslanica je objavljena v zborniku Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 240 (dalje: *Koroški plebiscit*).

³⁰ *Koroški plebiscit*, str. 240.

³¹ Prav tam.

Dolžnosti vernika na dan plebiscita.

Sporoča duhovščini in ljudstvu v preudarek
**generalni vikariat za Slovensko Koroško
v Dobrli vasi.**

Pojasnilo.

Generalni vikariat je bil od ljudstva in duhovščine mnogokrat pozvan in naprošen, da kot najvišja v coni A se nahajajoča cerkvena oblast, kot knezoškofijski namestnik za Slovensko Koroško, objavi in razglasi svoje nazore o dolžnostih vernikov na dan plebiscita. Ker se zavedamo odgovornosti pred Bogom, pred ljudstvom in vso zgodovino, smo po dolgem in vsestranskem razmišljanju sklenili, temu pozivu se odzvati. V sledeči poslanici podajamo sobratom kakor tudi dragemu ljudstvu svoje stališče.

Uvod.

Če kar naše ljudstvo na svoji zemlji živi, dela in trpi, je mnogokrat preživljalo dneve, ki so odločevali o njegovi prihodnosti, sreči in nesreči, veselju in bolesti, a ne vemo, je-li bil v njegovem dosedanjem življenju en dan tako važen, kakor je dan, ki stoji pred nami, dan glasovanja ali plebiscita. Volili bomo ta dan med Jugoslavijo in Nemško Avstrijo in s to volitvijo odločili svojo prihodnost za vse čase. Veliko predpravico nam je s tem zmago-slavna antanta priznala. Usodo drugih narodov stare Avstrije je odločila ona sama, nam pa je prepustila, da si jo izberemo sami. Po svoji prosti volji se moramo odločiti, se li hočemo vrniti pod prejšnjo nemško oblast, ali pa hočemo ostati z drugimi Slovenci v Jugoslaviji. Oči celega sveta so zato v teh dneh obrnjene v nas in k tebi, koroško ljudstvo, prihajajo svetovalci od vseh strani. Z upravičenjem te smemo prositi, da poslušáš tudi naš glas, glas svoje duhovščine. Tvoji otroci smo, med teboj, kmetско ljudstvo, smo preživeli svoja otroška leta, tebi smo posvetili vse svoje dosedanje življenje — in zato mislimo, da vemo, kaj je tebi v dobro. Kar s svojim razumom spoznamo, kar s svojim srcem čutimo, to ti v sledečem razlagamo. V trojnem oziru, v verskem, narodnem in gospodarskem ti hočemo glede plebiscita povedati svoje mnenje.

Verski razlogi.

Ljudstvo v pasu A je verno ljudstvo, kakor je sploh vernost in pobožnost mnogokrat opo-vana lastnost vsega slovenskega naroda. Prva sporočila, katera nam je zgodovina ohranila o naših davnih očetih, se vsa ujemajo v tej sodbi. Pred več kot tisoč leti je opazoval znani pisa-telj Pavel Diakonus slovenske romarje, ki so prihajali na starodavno božjo pot v Oglej ali Akvilejo. Tedaj so šele postali kristjani. Več stvari nam o njih pripoveduje ta pisatelj — zgodovinar — posebno pa občuduje pobožnost slovenskih žen. In od takrat, drago ljudstvo, koliko tujcev je že občudovalo tvojo pobožnost! Da navedem samo še enega iz najnovejših časov: Ravno pred svetovno vojno, leta 1914, je izšla na Dunaju krasna obširna knjiga: Marijina božja pota. Učeni in pobožni pisatelj Hoppe opisuje ob sklepu knjige vtise, ki jih je sprejel med raznimi narodi stare Avstrije. O nas Slovencih piše (prestavljeno v slovenščino):

„Brez vsega premišljevanja moram priznati, da so Slovenci med vsemi avstrijskimi narodi najgorečnejši ro-marji — a li če naj rabim drugo besedo, ki nam doni lepše, moram trditi na podlagi jasnih dokazov: ako kak narod med avstrijskimi narodi zasluži ime „Marijin narod“, zasluži to ime slo-“

Poslanica general-nega vikarja Matije Randla, prva stran (Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970))

Obenem je določno povedal, da bi se bil z vsemi močmi uprl temu namenu, če bi bil zanj vedel. Očital je generalnemu vikarju, da v narodnostnem vprašanju ni nepristranski in da je kršil objektivnost s tem, da je slikal razmere v nemški Avstriji črno, razmere v Jugoslaviji pa živo. S tem se je, po škofovem mnenju, pregrešil proti krščanski pravičnosti.³²

Posebej je škof dr. Hefter namenil pozornost Randlovim besedam o Srbih in njihovi verski pripadnosti.

³² Poslanica je objavljena v *Koroški plebiscit* za str. 240. Prim. Janko Pleterski, "O prvinah in značaju", v: *Koroški plebiscit* (dalje: Pleterski, "O prvinah in značaju"), str. 238–239.

Koroškim katolikom!

Prišlo mi je na znanje, da je prečastiti g. generalvikar v Doberlivasi, ki sem ga moral zavolj teh razmer postaviti, izdal katoliškim vernikom cone A poslanico o dolžnostih na dan plebiscita.

Gospod generalvikar nima pravice, kaj takega storiti, ne da bi vprašal škofa.

Njegova **dolžnost** bi torej bila, **da bi se bil prej z menoj v dogovor dejal.**

Če bi jaz prej bil vedel, kaj g. generalvikar nameruje, bi bil jaz

z vsemi mojimi močmi proti temu nastopil.

Globoko obžalujem, da se kaj takega zgodilo.

Kar je v tej zadevi dalje storiti, to si pridržujem.

Odgovoriti pa moram tudi na vsebino pisma.

G. generalvikar daje svoja povelja oziroma navodila v zadevi, ki je popolnoma politična, narodna stvar. Prebivalstvo cone A je glede ljudskega glasovanja razdeljeno v dve strani. Katoliška Cerkve in samo enkrat, ampak že opetovano izjavila, kako se morajo obnašati katoliški duhovniki v krajih z narodnimi boji. Posebno je te stori še Leo XIII. v poslanici na škofo na Češkem in Moravskem, ktero pismo sem dal nedavno tudi jaz prečastitemu duhovništvu na znanje, da se po tem ravna.

Katoliški duhovnik **ne sme biti pristranski.** On ne sme izgubiti zaupanja drugega dela svoje fare ali svojega kraja, ki govori drug jezik.

On naj postane vsem vse!

Gospod generalvikar se je pa s njegovo pristranostjo **pregrešil proti izrečnim zapovedim cerkve.**

Pogrešujem pa tudi v njegovi poslanici **zapovedano objektivnost** s tem, da slika vse razmere v Nemški Avstriji črno, medtem ko slika razmere v jugoslaviji živo.

S tem se je pregrešil proti krščanski pravičnosti.

Zelo nevaren se mi zdi stavek v pismu g. generalvikara, ki pravi, da o Srbi pravoslavni, »a v otroški pobožnosti in vernosti so nam Slovencem enaki, loči jih od nas le nekaj verskih pravic«. Nas katoličke loči od pravoslavne (ortodoksne) vere pred vsem, **da ne pripoznava papeža.**

To v očeh katolika posebno pa v očeh katoliškega duhovnika

nikoli in nikdar

ne sme biti majhna in neznatna stvar!

Take besede morajo zmotiti vernike!

Jaz le obžalujem, da mi ni več mogoče, ker ni več toliko časa, da naznamim vsem katoliškim vernikom cone A to moje stališče, **da pomirim njih vest in jim stvar pojasnim.**

Zato sem primoran, pred celim koroškim ljudstvom proti takemu proticerkvenemu postopanju, ki je v protislovju s izrečnimi zapovedi Cerkve

javno protestirati.

Adam I. r.
krški knezoškof.

Letak škofa Adama Hefterja (Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970))

Zelo nevaren se mi zdi stavek v pismu g. generalvikara, ki pravi, da so Srbi pravoslavni, 'a v otroški pobožnosti in vernosti so nam Slovencem enaki, loči jih od nas le nekaj verskih pravic'. Nas katoličane loči od pravoslavne (ortodoksne) vere pred vsem, da ne pripoznava papeža. To v očeh katolika posebno pa v očeh katoliškega duhovnika nikoli in nikdar ne sme biti majhna in neznatna stvar!³³

³³ Navaja Pleterški, "O prvinah in značaju", str. 239.

Nemci so letak razširjali tudi s pomočjo letala, ki ga je trosilo po južni Koroški.³⁴ Javni protest in ukor škofa ordinarija je uglednega duhovnika močno prizadel. Na pobudo dr. Ehrlicha je generalni vikar Randl določil za nedeljo pred plebiscitom molitveno uro na vsem plebiscitnem ozemlju.

Nastopanje v mednarodnem prostoru

Gre za sodelovanje na mirovnih pogajanjih in obveščanje mednarodne javnosti o dogajanju na Koroškem. Koroški duhovniki so imeli pomembno mesto v dogajanju na mirovni konferenci v Parizu. Tam sta bila dr. Lambert Ehrlich in Jurij M. Trunk. Po zamisli ljubljanskih politikov naj bi najprej vzpostavili stike s katoliškimi krogi v Londonu in jih informirali o položaju na Koroškem. Prvotno naj bi po načrtu Narodnega sveta v Ljubljani iz začetka decembra 1918 v tej misiji sodelovala učitelj zgodovine in prava v ljubljanskem bogoslovnem semenišču dr. Janez Zore in Jurij M. Trunk. Ker pa dr. Janez Zore zaradi bolezni ni mogel oditi na pot, je deželna vlada v Ljubljani namesto njega za člana delegacije Kraljevine SHS imenovala Korošca dr. Lamberta Ehrlicha, ki je zaradi svojega študija v Oxfordu in poznanstev imel več možnosti in je tudi razmere na Koroškem poznal bolje kot dr. Zore.

Dr. Ehrlich v Parizu

Vendar je načrt zaradi zapletov padel v vodo; Trunk je pot v London začel in kmalu končal. Zato se je vrnil v Ljubljano in tu ostal do maja 1919. Dr. Ehrlich, ki na pot v London sploh ni odšel, je v Pariz nameraval odpotovati že v začetku februarja 1919, a mu je zaradi zapletov s policijskimi oblastmi v Celovcu in na francoskem poslaništvu v Bernu, uspelo priti v Pariz šele 14. marca 1919. Čakanje v Bernu je izkoristil za pripravo spomenice, ki jo je poslal na Sveti sedež in v njej predstavil verske razloge za to, da Koroška pride k Jugoslaviji, podobno kot je to utemeljil pred njim krški škof dr. Anton Mahnič, da naj vsa jadranska obala pride k Jugoslaviji.³⁵ Gre za pomembna dokumenta, ki sta izraz razumevanje narodnostnega vprašanja s strani cerkvenih krogov in vsebujeta predloge za reševanje tega vprašanja.

³⁴ Prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 19.

³⁵ Več o obeh spomenicah in o delovanju dr. Lamberta Ehrlicha v Parizu nasploh prim. Jurij Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920", v: *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002) (dalje: Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca") in tam navedena literatura.

Dr. Lambert Ehrlich
(*dLib*)

O Ehrlichovem delu v Parizu so poznavalci njegovega dela zapisali:

V tej diplomatski misiji je razvil vse svoje sposobnosti in se izkazal za spretnega, iznajdljivega, neumornega delavca. Sestavljal je dobro argumentirane spomenice, stavljal predloge, si zapisoval vse podrobnosti, zbiral dokazilno gradivo, v kritičnih trenutkih dajal učinkovite pobude; tako je n.pr. on pripravil dramatično avdienco nadškofa Jegliča in slovenskih politikov pri predsedniku Wilsonu 5. junija 1919.³⁶

Ko je bila 10. septembra 1919 podpisana senžermenska pogodba, se je Ehrlich takoj vključil v dogajanje, povezano s pripravami na predvideni plebiscit in je bil na razne načine vpleten v dogajanje na Koroškem in v prizadevanja, da

³⁶ Rudolf Čuješ (zbral in uredil), *Dr. Lambert Ehrlich. Stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis* (Antigonish–Kanada, 1992) (dalje: Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*), str. 63.

bi bil uspeh plebiscita ugoden za priključitev koroških Slovencev matičnemu narodu. Bil je v rednih stikih s politiki v Ljubljani in jim je pošiljal tako zelo koristne informacije kot ustrezne predloge za sprejemanje odločitev oziroma jih je svaril pred nepremišljenimi potezami. Še v času bivanja v Parizu je pridobival informacije o posameznikih, ki so vstopali v dogajanje na mednarodni ravni, in jih posredoval v Ljubljano, da bi izbirali ustrezne pooblaščenke za prevzemanje določenih nalog. Zelo pomembna so bila njegova poročila s področja varnostno-policijskega položaja in nemške propagandne dejavnosti na Koroškem oz. neustrezne jugoslovanske propagandne dejavnosti (na primer svarila pred odpravo demarkacijske črte med cono A in cono B). Opozarjal je na pomen informiranja in propagande v mednarodnem prostoru. S svojimi prispevki, ki so obravnavali posamezna vprašanja s plebiscitno tematiko, se je oglašal v dnevnem tisku.³⁷ Na podlagi ohranjene dokumentacije se zdi, da politično vodstvo v Ljubljani ni bilo tako zavzeto in na Ehrlichove predloge ni odgovarjalo tako, kot bi bilo pričakovati. Po ugotovitvah Jurija Perovška je Ehrlich "v boju za rešitev koroškega vprašanja v času po podpisu senžermenske mirovne pogodbe pokazal nedvomno dober politični občutek pri obravnavanju različnih vprašanj, povezanih s plebiscitom".³⁸ Žal njegovih uvidov in predlogov niso sprejemali tisti, ki so imeli možnost odločanja.

Ko je bilo doseženo soglasje za obisk ameriške delegacije na Koroškem, ki jo je vodil podpolkovnik Sherman Miles (po veroizpovedi protestant), je deželna vlada imenovala za spremljevalca komisije dr. Ehrlicha. V desetih dneh obiskov od 26. januarja do 6. februarja 1919 po Koroškem naj bi komisija ugotovila dejansko stanje (od tega je sedem dni preživela na ozemlju, ki ga je zasedla avstrijska vojska, in dva dneva na ozemlju, ki so ga zasedli Jugoslovani). Kot je ohranil spomin dr. Ehrlich, je bil Sherman Miles pod močnim nemškim in italijanskim vplivom. Miles je, tudi zaradi zimskih razmer, potoval "samo po glavnih cestah, se ustavljal samo v večjih krajih in tam iskal stikov z veljaki, večinoma učitelji, ki so bili narodno nezavedni ali pa celo nam sovražni. Dr. Ehrlich se je močno trudil, da bi prišla komisija v stik z narodom, ki je bil zavedno slovenski".³⁹ Obiskovali so v glavnem že močno ponemčene kraje in bili deležni močne pozornosti nemških gostiteljev. Avstrijski član komisije Albert Peter-Pirkham je znal spretno zavračati trditve slovenskega člana Lamberta

³⁷ Zlasti je v tem pogledu pomembno njegovo besedilo *Opomin koroškim Slovincem za plebiscit*, ki ga je objavil v osrednjem kulturnem in političnem listu koroških Slovencev *Mir* 5. in 6. oktobra 1920. V njem je koroške Slovence opozoril na pomen plebiscitne odločbe – ali se bodo postavili na stran premagane Nemčije in Avstrije ali pa na stran zmagovite antante. "Ehrlichov *Opomin* je bilo zadnje dejanje, ki ga je storil v svojem neumornem in izstopajočem prizadevanju za uspešno rešitev koroškega vprašanja po prvi svetovni vojni." (Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 84).

³⁸ Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 79.

³⁹ Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*, str. 64.

Podpolkovnik Sherman Miles (*siol.net*)

Ehrlicha.⁴⁰ Dr. Ehrlichovo poročilo je izvirno pričevanje o razmerah na terenu, ravnanju ljudi, moči in vplivu nemške propagande in o pomanjkanju voditeljev na slovenski strani ("o zbeganem ljudstvu brez voditeljev"). Dr. Ehrlichovo prepričanje je bilo, da komisija sploh ni ugotavljala in ne ugotovila voljo koroških Slovencev glede bodoče pripadnosti državi.⁴¹ Miles je nato poslal na konferenco v Pariz poročilo, kjer je Karavanke predlagal kot mejo med državama. Dr. Ehrlich je storil vrsto korakov, da bi preprečil to krivično rešitev. Kot rezultat različnih posegov lahko gledamo, da so veliki štirje nato določili plebiscit (le nekaj dni pred tem so zavrnilo slovenski predlog za plebiscit na Primorskem). Vsekakor pa je dejstvo, da Lambertu Ehrlichu, ki je bil na pariški konferenci član jugoslovanske delegacije, "tega pristni Korošci niso odpustili".⁴²

⁴⁰ Prim. Perovšek, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca", str. 62.

⁴¹ Prim. Pleterski, "O prvinah in značaju", str. 219–220.

⁴² Avguštin Malle, "Ehrlichov rod", v: *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002) (dalje: Malle, "Ehrlichov rod"), str. 16. Več o nastajanju poročila prim. Andrej Rahten, "Šampanjec v Gradcu in nemške demivierge" – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–814.

Jurij M. Trunk v Parizu

Maja 1919 je deželna vlada v Ljubljani pozvala Trunka, naj gre v Pariz, ker so nastopile velike težave, ker naj bi bil v pomoč dr. Ehrlichu pri pripravi gradiva za razprave o koroškem vprašanju. Šlo je za strokovno in podporno delo, ki so ga sicer opravljali diplomati in politiki. Trunk je kot svetovalec pripravljal gradiva; ohranila se je vrsta dokumentov, ki jih je pripravil kot podporo delegaciji Kraljevine SHS.⁴³ Trunk je tam bil do srede junija 1919. Dne 17. junija 1919 se je vrnil v Borovlje. V svojih spominih je Trunk ohranil zanimive podrobnosti, ki kažejo na spletkarsko dogajanje v okviru konference. Posebej dragoceno je poročilo o srečanju slovenskih predstavnikov delegacije Kraljevine SHS pri ameriškem predsedniku Wilsonu. "Wilson je odločil plebiscit, potegnil pa tudi, seve, ne da bi koga nas vprašal, mejo, torej že kot trajno določeno mejo od Pece do Laboda..."⁴⁴ Kot ugotavlja Matjaž Klemenčič, je bil Trunk aktiven tudi v publiциstični sekciji medzavezniške plebiscitne komisije.

Trunkovo pričevanje ohranja izvirno in zgodovinsko vrednost. Ni šlo za nerazgledanega duhovnika, brez izkušenj, temveč za svetovljana, ki je videl več kot le Koroško. Po njegovem globokem prepričanju je bil odločilen za vse nadaljnje dogajanje obisk ameriške delegacije na Koroškem januarja 1919, ki jo je spremljal dr. Ehrlich.

Američani so videli tam same Nemce. Upravičeno trdim, da je bila ta komisija naša smrt. Prinesla nam je ljudsko glasovanje. Danes nismo več zajci in vemo, kako se ljudska glasovanja 'delajo'. 'Naredili' so res tako, da smo sijajno propadli, seve, ker je že komisija sklenila, da pride Koroška k Avstriji. Plebiscit je bil samo zaradi lepšega. Mi smo vanj verovali, ker smo bili 'naivni'. Američan dobro ve, kaj je 'bluff' ali 'humbug', in prav to je bil naš plebiscit. Seve je že takrat stal za hrbtom teh Američanov – Lah.⁴⁵

Trunk je bil prepričan, da so takšno rešitev podpirali Italijani, ki so s pridobitvijo Južne Tirolske bili zadovoljni, in da bi pomirili Nemce, so jim zagotovili celotno Koroško, to je mejo na Karavankah. O ravnanju v Parizu je Trunk zapisal:

Preveč smo zaupali v svojo poštenost in pravično stvar; premalo pa pomislili, da je Lah potomec starih, zvitih Rimljanov, ki so znali še vsak narod opehariti. Lah je vsako vojsko zgubil, a vsakega zmagovalca ociganil, to uči zgodovina. Lah in nihče drug je ociganil tudi nas za Koroško. Amerika, kolikor pride v poštev,

⁴³ Dokumente navaja Klemenčič, *Jurij Trunk*, str. 146.

⁴⁴ Trunk, *Spomini*, str. 132–133.

⁴⁵ Prav tam, str. 126.

Jurij M. Trunk (*dLib*)

Anglija in deloma tudi Francija, so bile, vsaj v koroškem vprašanju, v laški službi. Da Lah pri tem ni mislil samo na cukrček za Avstrijo, temveč da je s Koroško v stratežičnem oziru hotel škodovati celi Jugoslaviji, je jasno kot beli dan.⁴⁶

Prepričanje Jurija M. Trunka je bilo in to je ohranil do konca svojega življenja, da je bila usoda Koroške zapečateni z raznimi kompromisi med antantnimi silami. V dogovarjanju in spletkarjenju sta imeli odločilno vlogo Italija in Velika Britanija, Američani se na stvari niso razumeli, več naklonjenosti do Slovencev so Trunkovem prepričanju kazali Francozi. V nadaljevanju, ko je prišlo na vrsto sklicevanje na sklepe mirovnih pogajanj, se je kot najpogostejši pristop pokazala dvojnost razumevanja, ko je šlo za vprašanje zahtev antante: slovenska stran je poudarjala, da so določeni ukrepi v nasprotju z mirovno pogodbo, zastopniki antantnih sil pa so zatrjevali, da je to bilo v smislu mirovne pogodbe. Na vsakem koraku se je pokazalo, da je bila interpretacija v rokah močnejšega. Jugoslovanska delegacija ni bila najbolj usposobljena za nastopanje na svetovnem parketu – od članov so angleški jezik obvladali le nekateri, poleg dr. Ehrlicha in Trunka.

⁴⁶ Prav tam, str. 130–131.

Ravnanje duhovnikov iz osrednje Slovenije

Za dogajanje na Koroškem so se zanimali tudi duhovniki v osrednjem slovenskem prostoru. Slovenski tisk je objavljala poročila o dogajanju in izvirne komentarje. Ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič je pozorno spremljal dogajanje na Koroškem. Odraze tega večkrat najdemo v njegovem dnevniku. Za 9. januar 1919 je zapisal:

Na Koroškem teče kri. Nemci prodirajo v slovensko ozemlje. V Borovljah so se naši umaknili in zadali Nemcem velike izgube. Poškodovali so cerkev, razdejali župnišče; duhovniki so ob pravem času zbežali. Sovraštvo med narodi raste, greha vedno več, bojim se še hujše šibe božje. Pri nas je sedaj pet koroških duhovnikov beguncev; par jih je izreklo željo, naj bi jim dal kako službico: toda kje in kako? Ustregel bom, ako se kaj odpre.⁴⁷

Škof Jeglič je spremljal dogajanje na mirovni konferenci v Parizu. 26. maja 1919 je šel v Pariz, da bi se o dogajanju informiral na samem kraju in da bi s svojo navzočnostjo vplival na sprejemanje odločitev.

Nismo bili zastoj v Parizu, nekaj smo že dosegli ravno radi Koroške. No, položaj se je menjaval vsak dan. Obiskali smo vse prve državnike. Dne 5. junija nas je sprejel Wilson. Naša izvajanja radi Koroške je pozorno poslušal in zdi se mi, da so učinila nanj jako dober vtis. Vodil nas je Brejc, njegove dokaze, prošnje in grožnje je spretno prevajal na angleško dr. Schwegel, ki je član pariške delegacije. Brejc je jako spreten, toda prehud in se večkrat precej zaleti, vendar pa popravi, ako mu kdo pametno ugovarja. /.../ Jako marljivo dela bogoslovni profesor dr. Lambert Ehrlich iz krške škofije (Celovec). On je desna roka našega Žolgerja. Le-ta obvlada vsa vprašanja, je izredno marljiv, razume in previden.⁴⁸

Glede na reakcije se je čutilo, da je na vse imela navzočnost škofa močan vtis. Po vrnitvi v Ljubljani je je škof Jeglič za dnevnik *Slovenec* napisal članek, s katerim je želel javnost obvestiti o pravem stanju in zavrnil dvome o učinkovitosti jugoslovanske delegacije. Z vsem prepričanjem je lahko zatrdil, "da so naši delegatje zares storili vse, karkoli so storiti mogli in smo od njih pričakovali".⁴⁹

Škof Jeglič je 15. avgusta 1919 šel na Koroško in se udeležil javnega shoda v Sinči vasi. Za 16. avgust je v svoj dnevnik zapisal:

⁴⁷ Jeglič Anton Bonaventura, *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015) (dalje: Jeglič, *Dnevnik*), str. 774.

⁴⁸ Jeglič, *Dnevnik*, str. 779.

⁴⁹ Prim. Jegličev članek "V Parizu", *Slovenec*, 8. 6. 1919, št. 131, str. 1.

General Maister je za včeraj priredil javen shod za koroške Slovence, ki naj bi se navdušili, da bodo ob plebiscitu glasovali za Jugoslavijo. Za sedaj so še zelo boječi in plaši jih misel: kaj pa bo, ako Nemci nazaj pridejo. Dan ni bil srečno izvoljen. Povabljen, naj pridem maševat, sem se zgodaj odpeljal z vladinim avtom v Sinčo vas na Koroškem, v župniji Dobrla vas. Ob desetih je bilo zbranih kakih tri tisoč Slovencev. Maševal sem. Po sveti maši je general zborovanje začel z dosti lepim govorom. Za njim sem nastopil jaz s precej zmedenim govorom. Mislim, da so me razumeli, ker so mi močno pritrjevali. Za menoj so govorili še drugi. Tabor je trajal še popoldne do šestih in pol; popoldne je prišlo mnogo novih ljudi. Menda so nekateri liberalci prav nerodno govorili.⁵⁰

Zatem je škof Jeglič obiskal zavod šolskih sester v Šent Rupertu pri Velikovicu in bil zgrožen nad dogajanjem v predhodnih mesecih. Zapisal je:

Ko so se pred par meseci naše trupe morale umakniti, je tja pridrla nemška Volkswehr, napadla zavod in ga oplenila. Česar niso mogli odnesti, so razbili. Posebno kapeli so opustošili, vlomili v tabernakelj, svete hostije z rokami zmečkali, vzeli kelih in v gostilni iz njega pili, nato so oplenili župnišča in cerkve vse do Jezerskega, od koder so jih naše čete zopet nazaj pognale. Strašno!⁵¹

Na taboru v Sinči vasi so med drugimi nastopili tudi liberalni govorniki, ki so s svojimi idejami škofa Jegliča zelo motili; sestavni del njihovih nastopov je bila proticerkvenost in popolna svobodomiselnost, kar seveda ni imeli nič skupnega z naporji za osveščanje javnosti pred plebiscitom (in zavračanju nemške agitacije) in je bilo v nasprotju z delom, ki so ga v svojih okoljih opravljali slovensko čuteči duhovniki. Za 18. avgust 1919 škof Jeglič v dnevnik zapiše:

Naša vlada je poslala na Koroško precej učiteljev in uradnikov slovenskih, toda liberalnih, ker je naših zmanjkalo. Le-ti so koj začeli razvijati liberalno zastavo. – General Maister, poprej strasten, sedaj zmeren liberalec, je napravil že dve veselici s plesom, pri katerem so se godile grde nespodobnosti. – Vse to me je nagnilo, da sem danes pisal dekanu in generalnemu vikarju Randlnu v Dobro vas, naj čim prej zbere k sebi vse dekane, da si napravijo točen delaven program za prihodnje mesece, in sicer z ozirom na nemško agitacijo in na liberalno prizadevanje. Prosil sem ga: naj pove generalu Maistru, da ga prosim in rotim, naj ne prireja plesnih veselic, ki narod moralno kvarijo.⁵²

⁵⁰ Jeglič, *Dnevnik*, str. 785.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam.

General Maister na Koroškem s proštom Randlom (Muzej novejšje zgodovine Slovenije, fototeka)

Po objavi izidov je bilo v osrednji Sloveniji veliko razočaranje. Škof Jeglič je za 13. oktober 1920 zato zapisal:

Koroška izgubljena. – V nedeljo je bil na Koroškem, na jugu, plebiscit: zmagali so Nemci, mi smo propadli! In sedaj? V nevarnosti je Gorenjska do Jesenic! Železnico hočejo Lahi s pomočjo Nemcev. Deus misereatur nostri! Zaupam v Božjo previdnost: prosil sem in prosim za tak mir, kakor je za katoliško Cerkev najbolje. Bo že tako prav!⁵³

Represivni ukrepi proti slovenski koroški duhovščini

Nemške oblasti in nemški krogi nasploh so v slovenski duhovščini gledale močno oporo teženj slovenskega prebivalstva in zagovornike pripadnosti južne Koroške k novi južnoslovanski državi. Velik del nemških krogov je slo-

⁵³ Prav tam, str. 816.

venske duhovnike sovražil že v letih pred vojno, med njo in po njej. Kar nekaj duhovnikov je bilo aretiranih že med prvo svetovno vojno. Aretirani Slovenci so bili obtoženi predvsem zaradi izdaje (§ 58 do 62 St.G.), žalitve veličanstva (§ 63) in motenja javnega reda in miru (§ 65). Predvsem slovenski duhovščina je bila izpostavljena množičnim preganjanjem in aretacijam. Leta 1914 je bilo aretiranih in obtoženih deset, leta 1915 trije, leta 1916 pet duhovnikov, od katerih so bili le trije – Janko Maierhofer, Anton Šturm in Janez Nep. Volavčnik – pravnomočno obsojeni; v primeru dveh drugih obsojenih kazenska sodba ni bila potrjena s strani pristojnega vojaškega poveljnika. Ostali so bili po 269 dneh zapora izpuščeni brez nadaljnega postopka. Pri drugih duhovnikih so bile opravljene tudi hišne preiskave in proti njim so bile vložene obrekljive obtožbe, med drugim proti vodji slovenske gospodarske zadruga v Kühnsdorfu/Sinča vasi, monsignorju Valentinu Podgorcu, proti vodji slovenske krščansko-socialne zveze, profesorju teologije dr. Lambertu Ehrlichu, proti organizatorju in vodji slovenskega cerkvenega društva devic dr. Johannu (Janku) Arnejcu, proti predsedniku slovenske duhovniške kongregacije v Gornji Koroški, župniku dr. Franzu Cukali v Arnoldsteinu/Podkloštru, in proti uredniku slovenskega časopisa *Mir*, stolnemu vikarju Francu Smodeju. Prav tako sta bili nadlegovani bratovščina Sv. Mohorja v Celovcu in Sodaliteta, združenje slovenskih duhovnikov na Koroškem.⁵⁴

Narodno nestrpnost in sovraštvo je leta poprej sejalo tudi dnevno časopisje, tako nemško kot slovensko. Negativen in kar sovražen odnos do slovenskih duhovnikov se je kazal ob različnih priložnostih in je imel razne oblike. Marca 1918 je na primer časopis *Freie Stimmen* zapisal, da so slovenski duhovniki "pobesnena vindišarska hujskaška duhovščina, ki neti vseslovansko hujskarijo".⁵⁵ Mnogi so bili prepričani, da se je samo Katoliška cerkev, ki jo je predstavljal slovenski kler s približno 140 duhovniki, upirala germanizaciji.

Zato je naravno, da je slovenska duhovščina na Koroškem predmet podivjanega sovraštva nemških liberalnih strank. Izbruh vojne (1914) jim je – nemškim liberalnim strankam – dal ugodno priložnost, da uničijo vpliv duhovščine. Sistematično in metodično so obrekovali, da je slovenski kler srbofilski, panaslavističen, protidržaven. /.../ Dr. Ehrlich navaja imena, kraje in datume 16 duhovnikov, dobrih 10 % vsega slovenskega klera – ki so bili izpostavljeni sramotnemu podivjanju

⁵⁴ Več o tem prim. Tamara Griesser Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Celovec, 2009); Marija Vrečar (ur.), *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007).

⁵⁵ Prim. *Freie Stimmen*, 12. 3. 1918, str. 4; navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 327.

množic in nato zaprti. Veliko duhovnikov, zlasti vodilnejših, je bilo podvrženo hišnim preiskavam zaradi lažnih obtožb.⁵⁶

Sovražnost do slovenske duhovščine se je bolj izrazito pokazala že v prvih tednih po koncu vojaških sovražnosti. Ni šlo vedno le za ogrožanje njihovih življenj, temveč večinoma bolj za onemogočanje njihovih nastopov, opravljanje in obrekovanje, oviranje dejavnosti, kratenje ugleda pri ljudeh. Ropali so cerkve in župnišča, odnašali, kar je še ostalo iz vojnega časa, ustrahovali in očitati. Obstreljevali so poslopja in ljudi. Kjer so oblast prevzeli Nemci, so slovenske duhovnike izgnali.

Precej jih je zbežalo, da si rešijo življenje, veliko je bilo aretiranih in pozaprtih, drugi spet so bili zasramovani, pretepani, opljuvani, nekateri so komaj ušli smrti. Dr. Ehrlich z imeni in datumi navaja vse, ki so bili izgnani iz svojih mest: 35. – Približno 40 duhovnikov in okoli 100 vplivnih Slovencev pa je zbežalo v Slovenijo, Jugoslavijo, in se ne upajo vrniti.⁵⁷

Slovenski duhovniki, ki so delovali v južnem delu Koroške, so v veliki večini čutili dolžnost, da so podpirali vključitev južne Koroške v novonastalo južno-slovansko državo. Ko je list *Mir* objavil povzetek pridige dr. Rožmana 10. avgusta 1920 v cerkvi sv. Lucije v Dobu pri Pliberku, kjer je dejal, da je treba glasovati za Jugoslavijo, če ljudje želijo ohraniti slovenske duhovnike na Koroškem, v članku pod naslovom *Ali naj izgubimo vse slovenske duhovnike?* Je uradni nemški list *Klagenfurter Zeitung* zapisal: "Na to vprašanje odgovarjamo z veselim 'DA!'" in nato pristavil, "da so slovenski duhovniki oskrnjevali cerkve in prižnice in da so le oni vzrok, da je prišlo toliko gorja v deželo".⁵⁸ Reči je mogoče, da pri tem ni šlo za izpade posameznikov, temveč je takšno bilo načelno ravnanje nemško čutečih krogov.

Poznali so pritisk nemških krogov že iz predhodnega obdobja. V mnogih pogledih se je ta pritisk sedaj še povečal, Nemci so postajali bolj agresivni in v nekaterih pogledih že napadalni do vsega slovenskega, zlasti duhovščine, ki so jo gledali kot steber slovenstva. Javno so jih sramotili in jim grozili. Že v pozni jeseni 1918 so bili nekateri duhovniki pregnani iz svojih župnij. Val nasilja se je sprostil po neuspešni ofenzivi slovenskih enot s podporo srbskih konec aprila 1919, na

⁵⁶ Navaja Marija Vrečar, "Uvodna razprava", v: Lambert Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002) (dalje: Vrečar, "Uvodna razprava"), str. 24. O procesih proti duhovnikom na spodnjem Štajerskem prim. Filip Čuček in Martin Moll, *Duhovniki za rešetkami. Poročila škofu o poletih 1914 na spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikovih* (Viri 22), (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006).

⁵⁷ Navaja Vrečar, "Uvodna razprava", str. 24.

⁵⁸ Navaja Kolarič, *Škof Rožman*, str. 140–141; prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20.

katero so nemški oddelki odgovorili s protiofenzivo; oblast so v roke vzeli "folksverovci". Ti so na več krajih vdirali v slovenske domove in cerkve, ropali so tabernaklje, uničevali kelihe in hostije. Izropali so na primer romarsko cerkev pri Božjem grobu v Pliberku, odnesli vso cerkveno opravo in kelihe.⁵⁹ Drugje so zatrjevali: "*Wir brauchen keine Messe und keine Pfaffen*" (mi ne potrebujemo maše in farjev).

Pred nasiljem nemških nasprotnikov se je v Slovenijo umaknil Franc Ksaver Meško in še okoli 40 drugih duhovnikov; kakšen med njimi je odšel že pred plebiscitom. Po ugotovitvah novejših raziskav je Koroško zapustila ali morala zapustiti skupina 28 pregnanih duhovnikov, pri čemer, tako Malle, "je treba upoštevati, da so nekateri duhovniki po nepotrebnem zapustili Koroško" in bi bilo potrebno preveriti vsak primer zase, kajti hkrati je tudi res, "da so morali Koroško nekateri dejansko zapustiti, ki tega niso nameravali".⁶⁰ V tem pogledu izstopa primer tinjskega prošta Gregorja Einspielerja, ko so ga oblasti zgrabile, posadile v avto in ga na Holmcu postavile na mejo. Od tem je šel peš in se javil v župnišču na Prevaljah. V svojo škofijo ga je sprejel škof dr. Mihael Napotnik v Mariboru.⁶¹ V spomenici, ki jo je na Sveti sedež konec februarja 1919 naslovil dr. Ehrlich, je navedel 35 imen duhovnikov, ki so bili napadeni in so trpeli posledice nemških sovražnosti.⁶² Za versko življenje v župnijah, kjer so verniki uporabljali slovenski jezik, je to bila neposredna grožnja za delovanje Cerkve. Dr. Ehrlich je pri tem navedel besede škofa dr. Adama Hefterja, ki mu jih je zadržil 12. februarja 1919: "Če slovenske župnije ostanejo pod nemško oblastjo, bo versko stanje brezupno." Marija Vrečar je v škofovi ugotovitvi videla priznanje,

da je želja večine slovenskih duhovnikov na Koroškem po združitvi z matičnim narodom upravičena, kar je Lambert Ehrlich uvodoma zatrdil zastopniku Sv. stolice v Bernu: "Podpisani izraža enodušno prepričanje slovenske duhovščine, da bodo katoliški interesi tega prebivalstva najboljše zaščiteni, če noben Slovenec ne bo ostal izven Jugoslavije."⁶³

Zavzemanje na različnih ravneh, da bi se ti duhovniki smeli vrniti na Koroško, niso prinesla nobenih sadov.

⁵⁹ Prim. Kolarič, *Škof Rožman*, str. 130.

⁶⁰ Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20. Pri številu se avtor sklicuje na noto jugoslovanske vlade avstrijski.

⁶¹ Prim. Malle, "Rožmanova koroška leta", str. 20.

⁶² Prim. Eingabe von Lambert Ehrlich an den Repräsentanten des Heiligen Stuhls in Bern, Msgr. Luigi Maglione, über die Notwendigkeit des Anschlusses des von Slowenen bewohnten Gebietes Kärntens an Jugoslawien, Bern 24. 2. 1919 (v italijanščini). Z drugimi informacijami navaja Marija Vrečar, "Dokumentacija: 100 let Sodalitete presvetega Srca Jezusovega", v: *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007) (dalje: Vrečar, "Dokumentacija", str. 388–389).

⁶³ Vrečar, "Dokumentacija", str. 389.

Več kot 40 slovenskih duhovnikov je po negativnem izidu plebiscita za vedno zapustilo Koroško in so našli zatočišče v lavantinski in ljubljanski škofiji.⁶⁴ Med njimi je bilo več pomembnih organizatorjev cerkvenega življenja, učiteljev, pobudnikov raznih oblik cerkvenega združevanja in organizatorjev, tudi duhovniškega združenja Sodaliteta presvetega Srca Jezusovega (njena pobudnika dr. Lambert Ehrlich in dr. Gregorij Rožman).⁶⁵ Kakšen med duhovniki si je našel možnosti dela med slovenskimi rojaki po svetu. Med temi je izstopal Jurij M. Trunk, ki je, kot zapiše v svojih *Spominih*, odšel na pot zaradi razmer v Avstriji in ni računal, da bo tam ostal za zmeraj.

Da ostanem? Ne ravno. Kot mnogi drugi, sem mislil tudi jaz, 'le nekaj let' morda. Domovina ni izgnila. Razmere se utegnejo izpremeniti, pa se vrnem. Kmalu uvidim, da bo na Koroškem ostalo, kakor je nastalo in je, in v Jugoslaviji se meša in meša. Odločim se za ameriško državljanstvo, Avstriji lahko dam slovo, saj je mene že prej odrezala in nič vprašala.⁶⁶

V škofijah, kamor so se zatekli pregnani duhovniki, se je postavilo vprašanje o njihovem sprejemu, zaposlitvi in oskrbi s sredstvi za preživetje. Z odhodom iz krške škofije so ostali brez dohodkov. Ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič je zato prosil Poverjenišтво za uk in bogočastje pri Deželni vladi v Ljubljani za pomoč, s katero bi slovenskim koroškim beguncem, ki so ostali brez sredstev in se jim ni moglo dati ustrezna služba, vsaj začasno pomagali, s svoje strani pa je obljubil, da jim bo dal možnost vključitve v redno župnijsko delo, če se bo le pojavila kakšna možnost.⁶⁷

Deželna vlada za Slovenijo je spremljala dogajanje na Koroškem in kmalu ugotavljala, da se je po slabem izidu plebiscita nadaljeval pritisk na člane slovenske skupnosti, zlasti še na inteligenco in med temi na duhovnike, "da bi potem toliko lažje potujčali priprosti narod", kot beremo v dopisu predsedništva deželne vlade za Slovenijo škofijskemu ordinariatu v Ljubljani dne 15. decembra 1920.⁶⁸ V dopisu je deželna vlada ugotavljala, da se je takšnemu pritisku pridružil tudi krški škofijski ordinariat, ki je slovenskim duhovnikom narav-

⁶⁴ Seznam duhovnikov, ki so odšli iz krške škofije, objavlja Peter Tropper (ur.), *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921*, str. 18. Seznami so objavljeni tudi na drugih mestih.

⁶⁵ O tem je Marija Vrečar pripravila obsežno razpravo in objavila "Dokumentacija", str. 355–480.

⁶⁶ Trunk, *Spomini*, str. 193–194.

⁶⁷ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis ljubljanskega škofijskega ordinariata št. 6274 z dne 19. oktobra 1920.

⁶⁸ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis predsedništva deželne vlade za Slovenijo št. 13.725 z dne 15. decembra 1920. Dopis je podpisal predsednik (vodja predsedništva) deželne vlade dr. Leonid Pitamic.

nost svetoval, "da zapustijo župnije na Koroškem in se izselijo v Jugoslavijo". "Če bi se to izvršilo, bi bili močno oškodovani naši narodni interesi na Koroškem, ker bi bila slovenskemu ljudstvu odvzeta najmočnejša opora – slovenska duhovščina." Zato je dr. Pitamic zaprosil škofijski ordinariat v Ljubljani, "da duhovnikom, ki pridejo iz Koroške ne podeli v svoji škofiji župnij ali drugih služb", ne bi pa ugovarjal, da bi duhovnikom, ki jim je krški škof dal dopust, dovoli dopust v ljubljanski škofiji, "ker bo tem duhovnikom pozneje, ko se nacionalne strasti zopet pomirijo, gotovo omogočeno, da se povrnejo kot dušni pastirji med svoje rojake". Hkrati je prosil, da po svoji uvidevnosti krški ordinariat opozori na posledice, ki bi jih za versko življenje imel odhod tolikšnega števila slovenskih duhovnikov.

Kot odgovor na to je ljubljanski škofijski ordinariat 22. decembra 1920 poslal dopis krškemu škofijskemu ordinariatu in se zanimal, ali se je pritisk proti slovenskim vernikom in proti duhovnikom slovenske narodnosti povečal in ali je bilo slovenskim duhovnikom na Koroškem res svetovano, naj se izselijo v Jugoslavijo, "kar bi zagotovo bila velika škoda verskega življenja tamkajšnjih Slovencev".⁶⁹ Odgovor krškega škofa je bil potrditev takšnega ravnanja: ker so nekateri slovenski duhovniki v krajih delovanja povzročali nemire, jim je bilo svetovano, da so zapustili škofijo. Škof dr. Hefter je ugotavljal, da so nekateri duhovniki delovali preveč razdiralno in so se ukvarjali s političnimi vprašanji, zato jim je bilo svetovano, da zapustijo tiste kraje in se odselijo drugam.⁷⁰

Misli za sklep

Slovenska duhovščina na Koroškem je bila ob svojem rednem župnijskem pastoralnem delu v času pred plebiscitom na številne in različne načine vpeta v dogajanje na narodnostnem in tudi na političnem področju. Glede svojih narodnih namenov, ki so bili izraz povezanosti s skupnostmi, med katerimi so delovali, ni imela podpore svojega cerkvenega predstojnika v Celovcu. Velika večina je videla prihodnost Slovencev na Koroškem in tudi ohranjanje vere v okviru nove južnoslovanske države. Med ljudstvom v cerkvenih občestvih je delala za osveščanje pomena dogodka in uporabljala cerkvena sredstva za iskanje dobrih rešitev. S svojim znanjem, izobrazbo in povezavami je bila v pomoč diplomatom in politikom, ki so bili vključeni v sprejemanje odločitev. Ob razvoju dogodkov je ugotavljala pomanjkanje povezav s centri odločanja, slabo strokovno in diplomatsko izkušnost jugoslovanskih udeležencev v pogajanjih ter

⁶⁹ NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, dopis št. 7422 z dne 28. decembra 1920,

⁷⁰ Prim. NŠAL/ŠAL, spisi V., fasc. 255, škofije tuje, odgovor krškega škofijskega ordinariata št. 2622/20 z dne 21. februarja 1921.

pretkanost izkušanih diplomacij (predvsem italijanske, britanske in nemške). Več deset koroških duhovnikov je zaradi svoje aktivne vloge v predplebiscitnem dogajanju moralo zapustiti Koroško. Kot prispevek za boljše poznavanje vsega dogajanja v Parizu lahko gledamo zbrano gradivo in študijo za zgodovino pariške mirovne konference, ki jo je pripravil dr. Ehrlich in objavila Marija Vrečar šele leta 2002. Čeprav je bilo delo ocenjeno kot pomembno dopolnilo slovenske historiografije in vir za poznavanje dogajanja po koncu svetovne vojne, je več desetletij ostalo v rokopisu. Na izid koroškega plebiscitnega dogajanja je dr. Ehrlich gledal kot na "*mysterium iniquitatis*", kot je zapisal v enem od svojih pariških pism,⁷¹ to je kot na povzetek vsega slabega, ki se je zbralo ob ustvarjanju javnega razpoloženja med pripravami na plebiscit in je bilo, po njegovem gledanju na stvari, onstran dometa racionalne razlage.

Bogdan Kolar

SLOVENIAN PRIESTS IN THE TIME BEFORE THE CARINTHIAN PLEBISCITE

SUMMARY

The two-year period from the end of the First World War until the plebiscite was held was a time for the Slovenian Carinthian clergy to become more involved in the political developments in the country, even though they had already been accused of being too involved in politics by German circles and the leadership of the Gurk/Celovec diocese. Even if they did not assume direct political functions, they had the opportunity to present their views to the people among whom they worked and to advocate for a new South Slavic state, where they would be united with their compatriots from the central Slovenian area. They stressed religious and national reasons in favour of this. As the southern

⁷¹ Navaja Čuješ (ur.), *Stražar naših svetinj*, str. 65.

part of Carinthia had no contact with the leadership of the diocese in Klagenfurt/Celovec, a temporary vicariate-general was established in Dobrla vas, headed by Provost and Dean Matija Randl; the vicariate existed until the plebiscite was held. Just before the plebiscite, the Vicar General issued guidelines for the participants and advised the decision for Yugoslavia. The Bishop of Klagenfurt publicly reprimanded him for this and distanced himself from his views. A small group of Carinthian Slovene clergy had the opportunity to participate at the international level and especially in the Paris Peace Conference, but were disappointed to find that their efforts did not bear fruit. After the plebiscite, the more exposed priests felt threatened or had already experienced violence at the hands of the German population and institutions, and several dozens of them retreated to the territory of the Maribor and Ljubljana dioceses. Priests from central Slovenia took a keen interest in the developments in Carinthia; Bishop Anton Bonaventura Jeglič of Ljubljana attended a public meeting and presented his views on the future of the Slovenes of Carinthia. On the same occasion, he met General Rudolf Maister. The records of the plebiscitary events in the parish chronicles, the material collected by Dr Lambert Ehrlich, a collaborator of the Yugoslav delegation at the Paris Peace Conference, and the personal notes of Jurij M. Trunk, an active participant in the events in Carinthia, preserve important historical value.

VIRI IN LITERATURA

NŠAL/ŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana, spisi V, fasc. 255, škofije tuje.

Bogoljub – Ljubljana, letnik 1927.

Freie Stimmen – Klagenfurt/Celovec, letnik 1918.

Kirchliches Verordnungsblatt – Klagenfurt/Celovec, letnik 1919.

Mir. Glasilo koroških Slovencev – Celovec-Prevalje, letnika 1918 in 1920.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1919.

.....
Čuček, Filip in Moll, Martin, *Dubovniki za rešetkami. Poročila škofu o poleti 1914 na spodnjem Štajerskem aretiranih dubovnikih* (Viri 22), (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2006).

Čuješ, Rudolf (zbral in uredil), *Dr. Lambert Ehrlich. Stražar naših svetinj. Gradivo za življenjepis* (Antigonish–Kanada, 1992).

Čuk, Silvester, "Ksaver Meško, pevec dobrote in ljubezni", *Ognjišče*, št. 2 (2014), str. 58–65.

Ehrlich, Lambert, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002).

Felaher, Julij, "Randl Matija", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 25.

Griesser Pečar, Tamara, *Die stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Celovec, Mohorjeva, 2009).

Jeglič, Anton Bonaventura, *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar (Celje, 2015).

Juhant, Janez, *Lambert Ehrlich, prerok slovenskega naroda* (Celovec-Celje-Gorica, 2022).

Klemenčič, Matjaž, Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter Zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1999).

Kolarič, Jakob, *Škof Rožman. Dubovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa*, I. del (Celovec, 1967).

Kralj, Franc, "Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda", v: Metod Benedik (ur.), *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje, 1991), str. 173–194.

Kranjec, Silvo, "Smodej Franc", v: *Slovenski biografski leksikon*, 3. knjiga (Ljubljana, 1960–1971), str. 383–384.

Malle, Avguštin, "Rožmanova koroška leta", v: Škulj, Edo (ur.), *Rožmanov simpozij v*

- Rimu* (Celje, 2001), str. 7–21.
- Malle, Avguštin**, "Ehrlichov rod in koroška leta Lamberta Ehrlicha", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 9–22.
- Messner, Mirko in Verdel, Helene (ur.)**, *Veliko navdušenje. Iz koroških farnih kronik 1918–1920* (Celovec, 1989).
- Perovšek, Jurij**, "Ehrlich in pariška mirovna konferenca 1919–1920", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 59–85.
- Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.)**, *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970).
- Pleterski, Janko**, "O prvinah in značaju plebiscitne odločitve", v: Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 215–270.
- Rahten, Andrej**, "'Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019), str. 781–814.
- Slovenski biografski leksikon*, 4 zv. (Ljubljana, 1925–1991).
- Škulj, Edo (ur.)**, *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001).
- Škulj, Edo (ur.)**, *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002).
- Tropper, Peter (ur.)**, *Nationalitätenkampf. Kulturkampf. Heimatkrieg. Dokumente zur Situation des slowenischen Klerus in Kärnten von 1914 bis 1921* (= Das Kärntner Landesarchiv 28) (Klagenfurt, 2008).
- Trunk, Jurij M.**, *Spomini* (Celje, 1950).
- Ude, Lojze**, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: Pleterski, Janko, Ude, Lojze in Zorn, Tone (ur.), *Koroški plebiscit. Razprave in članki* (Ljubljana, 1970), str. 131–214.
- Vrečar, Marija (ur.)**, *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007).
- Vrečar, Marija**, "Ehrlichov tipkopis: Pariška mirovna konferenca in Slovenci", v: Škulj, Edo (ur.), *Ehrlichov simpozij v Rimu* (Celje, 2002), str. 87–96.
- Vrečar, Marija**, "Uvodna razprava", v: Ehrlich, Lambert, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20* (za objavo pripravila Marija Vrečar) (AES 24) (Ljubljana, 2002), str. 19–52.
- Vrečar, Marija**, "Dokumentacija: 100 let Sodalitete presvetega Srca Jezusovega", v: Vrečar, Marija (ur.), *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju. Ob 100-letnici Sodalitete, združenja slovenskih duhovnikov na Koroškem (1906–2006)* (Celovec, 2007), str. 355–480.

DOI 10.32874/SHS.2025-09

Podoba generala Maistra v nemškokoroški propagandni publicistiki

Teodor Domej

Dr., upokojenec, strokovni nadzornik za slovenščino na srednjih šolah
Zentrumweg 14, A-9061 Klagenfurt-Wölfnitz/Celovec-Golovica, Avstrija
e-pošta: teodor@domej.at

Izvleček:

Podoba generala Maistra v nemškokoroški propagandni publicistiki let 1918–1920 je vseskozi negativna. Članek ne obravnava le dve leti mejnega spora med Jugoslavijo in Avstrijo po razpadu Avstro-Ogrske, temveč tudi njegovo dolgo predzgodovino od leta 1848, ko je nastala doktrina o nedeljivosti Koroške. Značilnost Koroške v zadnjem obdobju habsburške monarhije je neuravnovešen položaj prebivalstva slovenskega in nemškega jezika. Glavna osnova prispevka so članki v koroških nemških časopisih in v dveh izrazito propagandnih glasilih nemškokoroškega tabora (*Kärntner Landsmannschaft*, *Koroško Korošcem*), ki obravnavajo generala Maistra.

Ključne besede:

Rudolf Maister, Koroška, narodnostni konflikt, mejni konflikt, agitacija, koroški plebiscit

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 449–484, 84 cit., 4 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Najkrajši in najbolj zgoščeni povzetek prispevka o podobi generala Maistra v nemško-koroški periodiki let od 1918 do 1920 se glasi: o Maistru nič dobrega. Nikogar drugega niso tako žalili, obrekovali in zmerjali kot njega. Česa drugega tudi ne bi mogli ali smeli pričakovati, saj je bil general Rudolf Maister protagonist ene strani ostrega spopada na več ravneh, od vojaškega boja za dobršen del ozemlje Koroške do tekme za volilne glasove pri plebiscitu v coni A Celovške kotline. Generala Maistra je nasprotni tabor proglasil za krivca vse nesreče na Koroškem, kot piše na nekem propagandnem predplebiscitnem letaku.¹ Za nemškokoroško stran je bil Maister preprosto poosebljen predstavnik krutega zunanega sovražnika.

Ko gre za prikaz majhnega izseka propagandnega gradiva, je treba upoštevati njegov namen in vlogo. Časopisi in drugi tiski obeh strani v zvezi z avstrijsko-jugoslovanskim mejnim sporom so bili vseskozi v vlogi propagande. V njih ne moremo pričakovati novinarstva in publicistike v pravem pomenu besede, torej kritičnega, objektivnega, raziskujočega pogleda na dogajanja bodisi na bojišču bodisi na stanje in razvoj pred plebiscitom in po njem. Nekoliko so podobni temu, kar se dandanes dogaja na t. i. družbenih omrežjih na straneh zarotnikov: polresnice, nepreverjene in lažne govorice, napadi na nasprotnika itd. Negativni predsodki o nasprotniku so bili glavni material, ki sta se ga posluževala oba konfliktna partnerja. V zadnjih mesecih pred koroškim plebiscitom so zlasti plebiscitno cono A preplavile ogromne mase propagandnega gradiva, od tradicionalnih časopisov, priložnostnih publikacij, do letakov, nalepk, lepakov, razglednic itd., torej najrazličnejših besedil in grafičnih del.

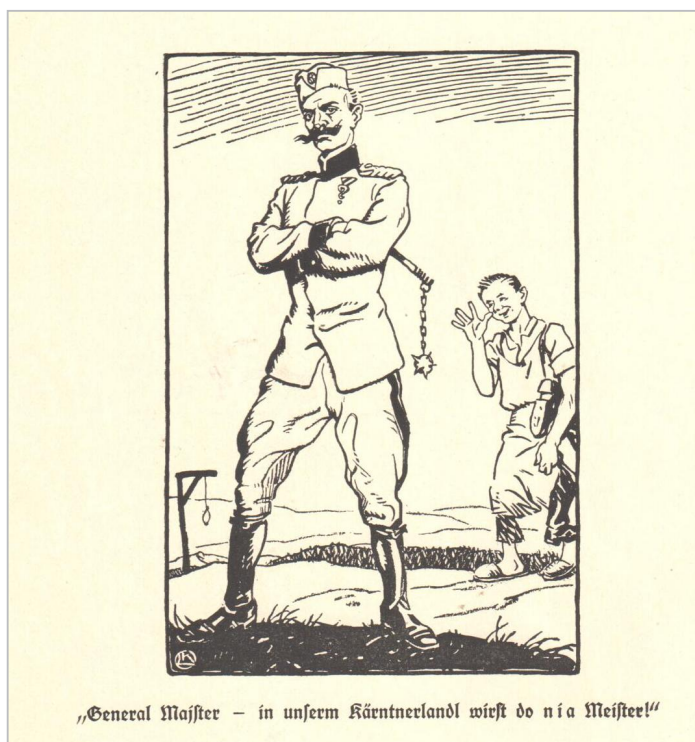
Najprej k upodobitvi generala Maistra na eni takih grafik, ki jo je izdal nemškokoroški tabor.

S strani nasprotnika je Maister doživel očitno eno samo likovno upodobitev v obliki karikature. Najdemo jo v reprezentativni grafični mapi, ki jo je izdal Kärntner Heimatdienst v spomin na koroški plebiscit,² vendar je po vsej verjetnosti original nastal pred plebiscitom. Šestnajsti list izmed petindvajsetih te spominske grafične mape je posvečen generalu Maistru in nosi podnaslov: "*General Majster – in unserm Kärntnerlandl wirst do nia Meister!*" (v prevodu iz koroške pogovorne nemščine: "General Majster – v naši deželici Koroški nikoli ne boš mojster!"). Karikaturu je narisal akademski slikar Leo Kainradl (1872–1943)³, ki je v predplebiscitnem času prispeval več del, ki so bila objavljena v

¹ Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 60. Letak je izšel kake tri tedne pred plebiscitom. Glasi se takole: "Generala Majstra, ki je kriv vse nesreče na Koroškem, je plebiscitna komisija iz naše dežele izgnala!"

² *Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920*, Zeichnungen von Leo Kainradl, Felix Kraus und Sepp Prokop, Mit einer Vorrede von Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s. a.). Prevod podnaslova in vseh drugih besedil iz nemščine v slovenščino sem opravil avtor prispevka.

³ Emil Lorenz, "Leo Kainradl", *Carinthia I* 139, št. 2–3 (1949), str. 473–477.

"General Majster – in unserm Kärntnerlandl wiest do *nia* Meister!" [General Majster – v naši deželici Koroški *nikoli* ne boš mojster!"], avtor risbe Leo Kainradl (*Zum Gedächtnis, Volksabstimmung in Kärnten 1920*, str. 16)

nemškokoroških propagandnih glasilih, na letakih in lepakih, ohranjeni pa so tudi njegovi grafični listi, linorezi in barvne risbe. Risba, ki prikazuje z razkoračenimi nogami v naravi Prikazuje Maistra v polni velikosti, oblečenega v uniformo (v škornjih, s kapo, enim odlikovanjem na prsih, strogega pogleda in z značilnimi brki⁴. V pred prsmi prekrizanih rokah drži kot neke vrste atribut bojni bat (nemško *Morgenstern*), srednjeveško in zgodnje novoveško orožje za udarjanje. Za njegovim hrbtom je upodobljen fant veselega obraza, verjetno čevljarški vajenec, ki mu osle kaže. Kot nadaljnji atribut so upodobljene vislice. V mnogočem je karikatura podobna nemškokoroškim pisnim virom, ki opisujejo Maistrov *habitus* in njegovo delovanje.

Vtis, ki ga o Maistru posreduje karikatura (v enaki meri pa to brez izjeme velja tudi za besedila, ki jih je pošiljala nemškokoroška stran med široke sloje koroškega prebivalstva), je vsekakor negativen. Moremo pa tudi reči, da je tam, kjer je veliko sence, tudi precej luči. Vseskozi negativna podoba generala Mai-

⁴ Zavihane ali povešene brke kot pri Maistru vidimo na številnih karikaturah, ki prikazujejo jugoslovanske vojake ali pa tudi srbskega in jugoslovanskega kralja Petra I. Karadorđevića, tako da postanejo na prvi pogled prepoznavni atribut jugoslovanskega sovražnika.

stra ima močan vpliv na samopodobo nemškokoroškega boja za nedeljeno in svobodno Koroško, kot se je takrat glasila ena najučinkovitejših bojnih parol. Upreti se takemu nasprotniku, njegovemu poveljniku in voditelju namreč takoj in samodejno poveča lasten pogum in poviša lastno slavo ob doseženi zmagi po dolgih mesecih jugoslovanske strahovlade, kot so jo imenovali. General Rudolf Maister je buril Korošce, ki so stali na braniku deželne ozemeljske celovitosti in se hkrati zavzemali za ohranitev tradicionalnega hierarhičnega odnosa med koroškima narodoma, od razpada habsburške monarhije do koroškega plebiscita in še dolgo po tem ključnem dogodku koroške zgodovine obdobja, ki je od leta 1848 stalo v znaku narodnostnega načela in nacionalizma. Zato je treba pogledati, v kakšnem daljšem zgodovinskem kontekstu se je ob razpadu habsburške monarhije odvijal in stopnjeval spor dveh držav za razmeroma periferno in gospodarsko manj pomembno ozemlje, ki sta mu pa oba konfliktna partnerja dajala močan politični in emocionalni naboj. Ne gre torej samo za to, v kakšnem kontekstu je na Koroškem deloval general Maister v času od razpada habsburške monarhije do plebiscita, temveč za vse to dogajanje v daljšem obdobju, ki je stalo v znaku dveh nacionalizmov, nemškega in slovenskega.

Mejno vprašanje daje po mnenju tistih, ki so pod vplivom nemškonacionalnega narativa o preteklosti in novejši zgodovini Koroške, po eni strani heroično, po drugi strani pa travmatično obeležje. V zvezi z vprašanjem zaščite slovenske manjšine se je v koroški spominski kulturi vsaj do nedavnega pojavljalo tako rekoč kot "amen v očenašu". Glede na prevladujočo podobo o zgodovini je bila povzročitelj problemov slovenska manjšina, ki da je v dvajsetem stoletju dvakrat nevarno ogrozila ozemeljsko celovitost dežele, prvič po razpadu habsburške monarhije, drugič po porazu nacističnega režima. Kot najbolj nevarno obdobje sta bili v narativu v ospredju dve leti po koncu prve svetovne vojne. Pripoved o zunanjem in notranjem sovražniku je dolgo hromila razprave o mestu Slovencev v koroški družbi ali pa je kot racionalen pristop k reševanju manjšinskega vprašanja zagovarjala asimilacijsko politiko, v letih nacističnega režima pa tudi metode etničnega čiščenja.

Dolga "inkubacijska doba" koroškega mejnega konflikta

Spor za potek državne meje po razpadu habsburške monarhije ni prišel kot blisk z jasnega. Njegova predzgodovina sega do obdobja, ko se je na stičišču nemškega in slovenskega etničnega oziroma jezikovnega ozemlja začelo obdobje v znaku nacionalnega načela. Odločilna zgodovinska prelomnica je bilo leto 1848, ki je v izjemno raznoliki habsburški monarhiji postavilo na dnevni red družbenega urejanja vprašanje enakopravnosti različnih narodov. V ospredje je stopil problem narodne enakopravnosti, ki se je izražala v jezi-

kovni enakopravnosti. Glede na tedanje razlike pri doseženi stopnji jezikovnega, kulturnega in civilizacijskega razvoja, ob tem pa še na različne ekonomske pogoje za nadaljnji razvoj je šlo za velike izzive ne le v veliki državi, temveč tudi v njenih sestavnih delih, ker je v mnogih političnoupornih enotah monarhi je živelo prebivalstvo različne jezikovne pripadnosti. V ustavi je dobilo svoje mesto načelo narodnostne enakopravnosti. Slovensko narodnopolitično gibanje je leta 1848 zahtevalo več kot to, namreč upravnapolitično ureditev države na osnovi narodnostne pripadnosti prebivalstva. Z zahtevo sicer ni prodrlo ne v avstrijskem državnem zboru ne v merodajnih krogih oblasti, je pa načelo postalo produktivno v dobrem in zlem. Seveda pa je zahteva takoj izzvala odpor. Provizorični koroški deželni zbor je soglasno sklenil, da naj vojvodina Koroška ostane nedeljena, in sicer z utemeljitvijo, da so Korošci kljub svoji jezikovni dvojnosti ene same narodnosti. Oklical je tudi nedeljivost dežele. Hkrati se je deželni zbor izrekel proti taki upravnapolitični ureditvi znotraj dežele, ki bi upoštevala jezikovno pripadnost prebivalstva, češ da bi grozil separatizem.

V obliki ideje o Združeni Sloveniji je tlela misel o političnem sodelovanju Slovencev na narodnostni osnovi preko obstoječih deželnih mej vse od leta 1848, vendar zaenkrat še brez večje podpore v širokih slojih prebivalstva. Oblikovanje Slovencev kot političnega naroda je bil proces, ki je – tako kot pri drugih narodih – trajal desetletja in ne vedno sočasno s sosedi, saj se je pri Slovenicah začel z zamudo in se je odvijal v zahtevnih okoliščinah, ker je bilo naselitveno ozemlje prebivalstva slovenskega jezika strateško zelo pomembno (posebej še Trst). Slovenska integracija se je uresničevala na kulturnem področju, s podporo državnih institucij najbolj učinkovito pri izoblikovanju in normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika. V nasprotju s tem je bilo nedotakljivo vse, kar bi utegnilo omajati upravno razdelitev avstrijskega cesarstva. V slovenskem primeru je postal že Kozlerjev "Zemljevid slovenske dežele in pokrajin" z vrisanimi jezikovnimi mejami v 1850-ih letih predmet sodnega preganjanja in prepovedi. Prvič je ideja o Združeni Sloveniji doživela masovno podporo v taborskem gibanju, ki je leta 1868 zajelo tudi Koroško. Težko pa je bilo s političnim sodelovanjem Slovencev preko deželnih mej. Tisti del koroških Slovencev, ki si je prizadeval za narodno emancipacijo, v dunajskem državnem zboru vse do leta 1897 ni imel svojega zastopnika. Če so se za njihove narodne in jezikovne pravice zavzemali državnozborni poslanci drugih dežel, je nemškosvobodnjaški politični tabor na Koroškem vedno osporaval njihovo legitimnost in jih imel za nepristojne. Nemškosvobodnjaški tabor je vztrajno gojil koroško deželno zavest in jo instrumentaliziral v korist nemškega nacionalnega gibanja. V tej zvezi je podpihoval negativne predsodke do Slovencev v drugih deželah, zlasti na Kranjskem. Zastopal in širil je mnenje, da koroški prebivalci slovenskega jezika niso sestavni del slovenskega naroda, temveč samosvoja narodnost (*Windische, Wenden*), in precejšen del prebivalstva slovenskega jezika je pono-

tranjil negativne predsodke o svojem slovenskem jeziku. Vse te prvine so vplivale na politično in kulturno zavest slovenskega prebivalstva.

Jugoslovanska ideja se je med narodnozavednimi Slovenci na Koroškem začela širiti šele po priključitvi Bosne in Hercegovine leta 1908, v odločilni meri kot odziv na protislovensko držo nemškokoroškega političnega vodstva. Ob prehodu v leto 1909 je *Mir*, glasilo koroških Slovencev, objavil uvodnik z naslovom "Kam spadamo koroški Slovenci?", ki je glede na strateško politično usmeritev slovenskega emancipacijskega gibanja na Koroškem neke vrste mejnik.⁵ Nepodpisan uvodnik (verjetno izpod peresa tedanjega urednik Franca Smodeja) se je končal s prikazom nove politične perspektive za Slovence na Koroškem in ima na sebi nekaj skoraj preroškega:

Pustimo Nemce, če nam ne dajo, kar je našega in združimo se z vsemi Slovenci in južnimi avstrijskimi Slovani. Slovenski poslanci iz Štajerske, Koroške, Kranjske, Goriške, Primorske, hrvatski poslanci in dva avstrijska Srba so se v državnem zboru že združili in nam pokazali tako edino pravo pot.

Misel na združitev vseh Jugoslovanov, kakor jo zastopajo na Dunaju sedaj vsi jugoslovanski poslanci, naj prešine vsakega koroškega Slovenca, ta iskra upanja na našo rešitev iz nemških krempljev naj vzplamti v srcu vsakega koroškega Slovenca v mogočen ogenj in naj nikdar ne ugasne! Če bi se združili pod habsburškim žezlom vsi drugi Slovenci in Hrvatje, le mi bi ostali osamljeni, bi se sami izročili krutemu sovragu. Če se združimo, bi šteli narod nad 7 milijonov duš, torej skoro toliko kakor je vseh Nemcev v celi Avstriji. Postali bi narod gospodarsko okrepljen, narod gospod, ne tlačan, narod, ki bi odločeval usodo Avstrije, narod ki bi imel svoje ministre, svojo kulturo, ki bi se sčasoma mogla kosati s kulturo svetovnih narodov. Ta misel se bo tudi uresničila, če ne še zdaj, pa brez dvoma v desetih letih, le eno vprašanje je, če morda ne brez nas. Morda bodo Nemci zahtevali odškodnino, ki bi bila – žrtev koroških Slovencev. Tega naši bratje po drugih kronovinah ne smejo pripustiti, to bi bil neodpustljiv naroden greh. Tega se bomo pa tudi koroški Slovenci sami branili do zadnje kaplje krvi, ki se pretaka v nas. Do srečnega trenutka naše rešitve iz nemških okov pa se borimo za pravice, za svoj obstoj junaško kakor levi, neustrašeno kakor beduin v puščavi za svoje imetje, up pa nam naj daje in vliva novih moči zlata zvezda betlehemska, ki nam prijazno miglja iz daljave – spojitev vseh južnih Slovanov.⁶

Koroška deželna zavest, kakršno so propagirale nemške politične elite, je prizadevanja za enakopravnost slovenskega jezika postavljala v tesno zvezo

⁵ *Mir*, 2. 1. 1909, št. 1, str. 1.

⁶ Prav tam.

z nepatriotično držo njenih protagonistov. Bistvena komponenta koroške deželne zavesti je bilo hierarhično razmerje med nemščino in slovenščino in posredno tudi med Nemci in Slovenci, v katerem so slovenščina in Slovenci bili v podrejenem položaju. Sodelovanje koroških predstavnikov slovenskega emancipacijskega gibanja s slovenskim narodnopolitičnim gibanjem v drugih deželah je nemškonacionalni tabor v glavnem predstavljal predvsem kot nelegitimno vmešavanje v notranje zadeve Koroške in kot motnjo družbenega miru na Koroškem.

Doktrina o nedeljivosti Koroške, ki je imela ob razpadu habsburške monarhije osrednje mesto v političnem diskurzu, torej ni nastala leta 1918, temveč – v kolikor upoštevamo obdobje v znaku demokratičnega sistema – leta 1848. Teda- nje koroške politične in družbene elite so imele Koroško za nemško narodno posest. Resno svarilo je izrekel koroški nemškoliberalni publicist Vinzenz Rizzi leta 1850: "In to pomislite: samo pravičnost do narodnosti more ohraniti Avstri- jo; od te pravičnosti odvisi tudi obstoj Koroške kot kronovine!"⁷ Kot eden prvih je povezal ohranitev ozemelske celovitosti Koroške z uresničitvijo in spoštova- njem narodne enakopravnosti. Rizzijev opomin je izzvenel bolj ali manj v prazno. Ker so na Koroškem najkasneje od 1860-ih let premočno vodilno vlogo imeli predstavniki nemškonacionalnega tabora (ta je sebe označeval kot nemško-svo- bodnjaškega in je na Koroškem ohranil mnenjsko suverenost v nacionalnem vprašanju najmanj do leta 1945; obdržal jo je tudi v času, ko sta se utrdila katoli- ško konservativni in socialdemokratski politični tabor), je veljala že zahteva po narodni enakopravnosti Slovencev za motnjo družbenega miru, kaj šele zahteva po delitvi dežele, ki bi upoštevala jezikovno oziroma etnično mejo. Na narodno- stni proporc ali pa sporazum in poravnavo na podlagi etničnih deležev dežela ni bila pripravljena. Parola "Koroška svobodna in nedeljiva" ima torej svojo pred- zgodovino in ni bila iznajdba časa ob razpadu Avstro-Ogrske. Uperjena pa je bila vseskozi proti narodni enakopravnosti Slovencev in narodnoemancipacijskemu slovenskemu gibanju. V tej zvezi je prišlo med prebivalstvom slovenskega jezika do narodnopolitične diferenciacije in razkola. Cepitev slovenskega prebivalstva na "nemštvu/Nemcem prijazne Slovence" in na "narodne Slovence" (kakor so jih glasniki nemškonacionalnega tabora začeli imenovati najkasneje v 1880-ih letih) je imela velike posledice in je vodila vse do gledanja, da prebivalstvo slo- vanskega jezika na Koroškem (in Štajerskem) predstavlja poseben narod, dru- gačen od kranjskega/slovenskega (t. i. *Windische*). Samo del etničnih Slovencev je odobral slovenski narodnopolitični program, drugi del pa je sledil nemško- nacionalnemu taboru, kar je seveda imelo osnovo v različnem obsegu ekonom- skega, kulturnega in socialnega kapitala, s katerim sta razpolagali ena in druga

⁷ Vinzenz Rizzi, "Die Landesverfassung", *Deutsche Monatsschriften aus Kärnten* (1850), str. 129.

etnična skupina. Slovenski narodnopolitični tabor je bil po vseh kriterijih šibkejši, neenaka volilna pravica v povezavi z razdelitvijo dežele na volilne okoliše za časa habsburške monarhije pa je učinke teh razlik še dodatno povečala. Razpad habsburške monarhije tega notranjekoroškega razmerja moči ni veliko spremenil, razen da je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (kot naslednica Srbije) bila med zmagovalci prve svetovne vojne.

Ob začetku prve svetovne vojne se je na Koroškem nad predstavnike slovenskega narodnopolitičnega gibanja sprožil plaz preganjanja. Med drugim so marca 1916 aretirali njihovega edinega slovenskega državnoborskega poslanca Franca Grafenauerja in ga postavili pred vojaško sodišče, ki ga je obsodilo zaradi "zločina motenja javnega miru" na pet let težke ječe. Več kot eno leto, do 6. julija 1917, je bil v zaporu. Zaradi obsodbe je izgubil mesto poslanca in kljub temu, da ga je cesar pomilostil, se ni smel vrniti na poslaniške klopi.⁸ Tudi do volitve nadomestnega poslanca ni prišlo, tako da so ostali koroški Slovenci brez svojega zastopnika v dunajskem parlamentu.

Dunajski državni zbor se je po skoraj triletni prekinitvi 30. maja 1917 spet sestel. Dan poprej se je poslanska skupina, sestavljena iz slovenskih, hrvaških in srbskih poslancev, formalno povezala v Jugoslovanski klub. Že na prvi parlamentarni seji, ki je bila imela manifestativen značaj (izjave politične narave so podali tudi Čehi, Ukrajinci, Poljaki in Nemci v deželah češke krone in s tem napovedovali, kaj se bo zgodilo s habsburško monarhijo), je predstavila *Majniško deklaracijo*.⁹ Zahtevala je

na podlagi narodnostnega principa in hrvatskega državnega prava združenje vseh pokrajin monarhije, kjer žive Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojni, od vsake tuje vlade prosti, na demokratičnem temelju sloneči del države pod žezlom habsburško-lotarinške monarhije in naznanila, da bo za uresničenje te zahteve po enotnosti naroda zastavila vse sile.¹⁰

Zahteva po združenju vsega ozemlja Avstro-Ogrske, poseljenega s prebivalstvom južnoslovanskih jezikov, je bila sunek, ki je v težkih pogojih vsestranske vojne krize vplival na pospešen razvoj nove narodnopolitične identitete širokih slojev prebivalstva. S časovnim zamikom v primerjavi z drugimi deželami s slovenskim prebivalstvom se je tudi na Koroškem začelo deklaracijsko gibanje in tako postavilo na dnevni red delitev dežele.

⁸ Josef Lukan, *Franz Grafenauer (1860–1935) Volkstribun der Kärntner Slowenen* (Klagenfurt/Celovec, 1981), str. 252–258.

⁹ *Stenographische Protokolle, Haus der Abgeordneten*, XXII. Session, 1. (Eröffnungs-) Sitzung, Mittwoch, den 30. Mai 1917, str. 34.

¹⁰ *Mir*, 8. 6. 1917, št. 23, str. 2.

Politični boji za delitev Koroške in proti njej kot uvod v oboroženi spopad

Leto 1918 je bilo na Koroškem v znaku političnega boja za delitev Koroške in proti njej, zaenkrat še v okviru reform znotraj habsburške monarhije. Na koroškem notranjepolitičnem področju je prineslo homogenizacijo nemških idej-nopolitičnih taborov. Velika manifestacija je bila 20. januarja v Celovcu. K besedi se je oglasil tudi Josef Glantschnig¹¹ iz Šentštefana pri Velikovcu, ki se je udeležencem zborovanja predstavil kot "rojen Slovenec". Zavrnil je "panslovansko hujskanje tako imenovanih Jugoslovanov" (imensko je omenil dr. Korošca, ki je s podporo tovarišev jugoslovanskega parlamentarnega kluba 7. julija 1917 v avstrijskem državnem zboru zahteval preiskavo "preganjanja koroških Slovencev med vojno"¹²) in ga označil kot ogabno. V mislih je imel dve preiskavi, ki sta stekli.¹³ Prosil je Nemce na Koroškem, "tako kot doslej zvesto stati ob Slovencih, kot tudi Slovenci hočejo zvesto stati ob Nemcih, kajti Nemci in Slovenci imajo na Koroškem enake interese in za Koroške Slovence kot majhno ljudstvoce obstaja edino upanje in prihodnost v tem, da se naslonijo na nemštvo dežele".¹⁴ Prireditve so zaključili z geslom "Koroško Korošcem! Mi Korošci hočemo ostati gospodarji v svoji hiši. /.../ S skupnimi močmi bomo Nemci in Nemcem/nemštvu prijazni Slovenci varovali svojo drago staro koroško domovino kot dragocen dragulj."¹⁵ V resoluciji, poslani cesarju, so "zaupniki nemškega naroda neglede na strankarsko pripadnost in Nemcem prijaznih Slovencev Koroške" izrekli, da "trdno vztrajajo pri nedeljivosti Koroške in se bodo odločno branili pred tujimi posegi in se še vnaprej zavzemali za ohranitev narodnega miru med Nemci in Slovenci na Koroškem kot ene najdragocenejših dobrin".¹⁶

Na prvi pogled gre za reakcijo na deklaracijsko gibanje, v bistvu pa za vztrajanje pri vzorcu nepripravljenosti za sobivanje dveh narodov v enakopravnosti. Na zborovanjih in manifestacijah se je utrjeval nabor parol, ki je v letih vročega in hladnega spora za državne meje v nemškokoroški propagandi doživel največjo razširjenost.

¹¹ *Josef Glantschnig* (1881–1969), viden predstavnik skupine "nemštvu prijaznih Slovencev", ki je igral važno vlogo kot organizator predplebiscitne agitacije v velikovškem okraju in je bil do svoje smrti v mnogih funkcijah aktiven v protislovenski politiki (gl. tudi: Anton Kreuzer, *Kärntner. Biographische Skizzen*, 17.–20. *Jahrbundert* (Klagenfurt, 1997), str. 141–143).

¹² *Anhang zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917*, XXII. Session, II. Band (13. bis 21. Sitzung) (Wien, 1917), str. 1613–1639.

¹³ Janko Pleterski (ur.), *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*, Viri 1 (Ljubljana, 1980); Janko Pleterski (ur.), *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, Viri 2 (Ljubljana, 1982).

¹⁴ *Freie Stimmen*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 3.

¹⁵ *Freie Stimmen*, 23. 1. 1918, št. 19, str. 6.

¹⁶ *Kärntner Tagblatt*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 5.

Vsi, ki se niso izrecno izrekli za celovitost vojvodine Koroške, so bili obravnavani kot nasprotniki. Koroški deželni glavar Leopold Aichelberg-Labia je dal ministrskemu predsedniku Ernstu Seidlerju vedeti, da na eni strani vidi "prebivalstvo Koroške, tako Nemce kot tudi netuje in nenahujskane Slovence, ki so pripravljeni in odločni, se najmočneje postaviti v bran na Koroško od zunaj vnešeni agitaciji južnoslovanskih tujcev", na drugi strani pa, kar iz tega sledi, tuje in nahujskane Slovence.

Nemškonacionalni tabor je širom dežele organiziral niz zborovanj in "Nemških narodnih dnevo", sprva še brez socialnih demokratov. Eden glavnih predstavnikov nemškonacionalnega tabora (Max pl. Burger) jim je 20. januarja 1918 očital, da "nemški socialni demokrati ne stojijo ob strani svojih tovarišev po narodu, temveč tajijo svoje nemštvo in se borijo proti Nemcem", medtem ko je sodil, da je to pri nenemških narodih drugače.¹⁷ 20. maja 1918 je bila v Celovcu manifestacija proti raztrganju Koroške. Predhodno so silili v opredelitev vsa občinska zastopstva. 23 občinskih zastopstev¹⁸ (približno ena tretjina tedanjih koroških občin, v katerih je prevladovala slovenščina kot jezik vsakdana) se ni izreklo za celovitost dežele in zato te občine niso bile vabljene na manifestacijo. 25. maja 1918 se je 21-članska delegacija koroških politikov, sestavljena iz nemškosvobodnjaških oseb z deželnim glavarjem na čelu, pri cesarju Karlu I. zavzela za ozemeljsko celovitost dežele.

Na vsedržavni ravni se je razpletanje dogajanja odvijalo v znaku nesočasnosti. Formalno je obstajala še Avstro-Ogrska s cesarjem Karlom I. na čelu, vendar že v zadnjih dneh, ker so se osamosvajali nekateri njeni deli. Cesar Karl I. je 16. oktobra izdal manifest "svojim zvestim avstrijskim narodom" in s tem nehoti sprožil bliskovit razpad monarhije. Načelo, pod katerim se je to dogajalo, je bila pravica narodov do samoodločbe, katero je januarja 1918 razglasil predsednik Združenih držav Amerike Woodrow Wilson. 21. oktobra so se na Dunaju sestali nemški državnozborni poslanci, se oklicali za Provizorično narodno skupščino Nemške Avstrije in izvolili dvajsetčlanski izvršni odbor, zametek večstrankarske vlade, pod vodstvom socialnega demokrata Karla Rennerja. 27. oktobra je bila imenovana zadnja cesarska vlada, 28. oktobra so v Pragi izklicali neodvisno Češkoslovaško republiko, 29. oktobra 1918 v Ljubljani Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. V noči od 30. na 31. oktober je dobila Nemška Avstrija svojo prvo vlado. O ozemeljskem obsegu teh držav še ni bila rečena zadnja beseda in načrti njihovih predstavnikov so presegali etnične meje njihovih etnično zamišljenih in utemeljenih "državnih narodov". V tej zvezi je štacijski poveljnik v Mariboru, polkovnik Anton Holik, menil, da bo pač Maribor po raz-

¹⁷ *Kärntner Tagblatt*, 22. 1. 1918, št. 18, str. 3.

¹⁸ Med njimi štiri občine, ki so s senžermensko državno pogodbo brez plebiscita pripadle Jugoslaviji (Jezersko, Prevalje, Tolsti Vrh, Šentanel).

padu Avstro-Ogrske prišel v sestav Nemške Avstrije. Kot obče znano, se je temu uprl major Rudolf Maister. Kazenskopravno bi lahko Maistra imenovali celo vstajnika, vendar je razkroj državnih oblasti in evropskega političnega sistema ustvaril nova stanja in je za narode nastalo stanje neizbežne nevarnosti. O pravilnosti, primernosti in upravičenosti Maistrovega smelega nastopa je odločal šele nadaljnji zgodovinski razvoj. Šlo pa je za samooklic in neke vrste blef, ki pa je mogel učinkovati samo v kontekstu dogajanja na frontah in splošne negotovosti na političnem parketu. Na Štajerskem se je slovenski prevzem oblasti razvijal presenetljivo v prid Narodnemu svetu za Štajersko. Na Kranjskem je šel proces osamosvajanja gladko od rok, na Koroškem pa pravzaprav kvečjemu tu pa tam na občinski ravni. Vprašanje mednarodno priznanih državnih mej je bilo za vse nove države ravno tako odprto kot zagotavljanje varnosti in miru znotraj kot držav zamišljenih teritorijev. Posebej je to veljalo za medsosedsko sporna ozemlja.

Na skupnem posvetovanju nemških političnih strank, na katerem so se pogovarjali o ustanovitvi provizorične deželne skupščine, so se 26. oktobra 1918 zvečer v mali dvorani grbov deželnega dvorca zbrali predstavniki treh svetovnonazorskih taborov, tedanja nemška politična elita. Bili so tam nemški nacionalci/nemški svobodnjaki, razdeljeni na več skupin, nemški krščanski socialci in socialni demokrati. Posvetovanja se je udeležil tudi predstavnik stare oblasti, deželni glavar Leopold pl. Aichelburg-Labia. Sestanku je predsedoval predsednik koroškega Nemškega narodnega sveta (Deutscher Volksrat) Max pl. Burger. Na dnevnem redu je bila ustanovitev provizorične koroške deželne skupščine po ključu rezultata zadnjih volitev v cisalajtansko državno skupščino (leta 1911), vendar brez zastopnikov slovenske stranke. Predstavnik socialnih demokratov Florian Gröger (1871–1927), po rodu Sudetski Nemec, je uvedel svoj govor z nekoliko presenetljivo izjavo, ki je bila več kot izraz vljudnosti. Dejal je namreč, da so se socialni demokrati radi odzvali prijaznemu povabilu, "ker za nemški narod stori/j/o vse, kar more/j/o" ("*weil wir für das deutsche Volk alles tun, was wir können*"). Za nemške krščanske socialce je poudaril duhovnik in urednik dnevnika *Kärntner Tagblatt* Michael Paulitsch (1874–1948), da je njihovo sodelovanje samoumevno.¹⁹ Sprejeli so izjavo, da

deželna skupščina Koroške opozarja na dejstvo, da je Koroška že tisoč let enoten naselitveni in gospodarski prostor, sestavljen iz nemških in jezikovno mešanih delov in predstavlja zaradi jasnih, naravnih mej tudi kulturno enoto, katere samovoljno raztrganje bi gotovo oškodovalo celotno deželo.²⁰

¹⁹ Kärntner Landesarchiv (KLA), Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2.

²⁰ Prav tam.

Zaključna seja koroškega deželnega zbora je bila 11. novembra 1918. Deželni glavar Leopold pl. Aichelburg-Labia je v svojem govoru med drugim dejal, da "naši junaki niso mogli zaustaviti razpada stare države, so se pa, ne da bi se tega zavedali, borili za poenotenje in odrešitev našega nemštva". Govor je zaključil z vzklikom "*Heil Kärnten, Heil Ostmark!*". Istega dne se je prvič sestala provizorična koroška deželna skupščina. Arthur Lemisch je v uvodnem nagovoru njene ustanovne seje dejal, da gre za skupščino nemških strank. Glede "narodno mislečih Slovencev Spodnje Koroške" je poročal, da se v narodnopolitičnih zadevah z zastopniki jugoslovanske vlade ni uspelo doseči sporazuma in zato v pričujoči deželni skupščini in njenih delovnih odborih Slovenci ne morejo sodelovati. Poslance je tudi obvestil, da je izvršni odbor pustil zapriseči nameščence koroških uradov prejšnje države Avstrije, vendar samo tiste z nemškoavstrijskim državljanstvom, ne pa onih tuje narodne pripadnosti. Pri tem je poudaril, da "nočemo nikogar v svoji hiši, ki ne spada vanjo", ker da "nemški narod ni več voljan ves svoj politični smisel in svojo gospodarsko moč postaviti v službo interesov, ki so jim postali tuji, in biti kulturno gnojilo za vzhodnoevropske narode in ob tem pustiti propasti svojo lastno narodnost in tudi interes za ustavno življenje".²¹

Graditev nemške poveljne Koroške

Koroški politični in gospodarski oblastniki so gradili poveljno Koroško kot nemško deželo v okviru Nemške Avstrije, katero je provizorična narodna skupščina z zakonom, sprejetim 12. novembra 1918, proglasila za demokratično republiko in sestavni del Republike Nemčije. Koroški deželni odbor je svoje proglase naslavljal na Nemce in na nemške vojake, provizorični koroški deželni zbor je bil sestavljen iz poslancev nemških strank. V njihovih vrstah je bilo sicer nekaj poslancev slovenskega jezika, vendar nobenega, ki bi predstavljal slovenski narodnopolitični tabor. Pričakovati ob prehodu od monarhične oblasti na republikansko sodelovanje med predstavniki nemškokoroškega tabora in predstavniki slovenskega narodnopolitičnega gibanja, bi od obeh strani pomenilo pričakovati, da skočijo preko lastne sence. Obe strani sta imeli v glavnem nacionalne cilje, sklicevanje na Koroško je bila v prvi vrsti taktika.

Prvo sporočilo novega koroškega političnega vrha vodstvu Nemške Avstrije je bilo dokaj jasno. 25. oktobra 1918 je ravnokar oblikovani izvršni odbor provizorične koroške deželne skupščine (ki se je v polnem sestavu prvič sestala 5. novembra 1918) poslal predsedstvu izvršnega odbora narodne skupščine na

²¹ *Freie Stimmen*, 13. 11. 1918, št. 260, str. 3.

Dunaju sledečo izjavo: "Upoštevajoč, da Slovenci na Koroškem z izjemo Jezerskega ne živijo strnjeno naseljeni in ima dežela na jugu gorske grebene, ki jo naravno omejujejo, proglašajo deželni odbor Koroško za nedeljivo."²²

Provizorična koroška deželna skupščina je 11. novembra 1918 sprejela sledeči sklep v zvezi mejnim vprašanjem:

Izjavljamo v imenu naroda in ozemlja, ki ga zastopamo, na osnovi pravice narodov do samoodločbe: 1. Strnjeno nemško naselitveno ozemlje bivše vojvodine Koroške in tista jezikovno mešana ozemlja te vojvodine, ki se bodo na osnovi pravice do samoodločbe njenih prebivalcev ustavno priključila državnemu ozemlju države Nemške Avstrije, tvorijo pod imenom 'Dežela Koroška' posebno, poslovno sposobno provinco države Nemške Avstrije, izvršijo s tem pristop k tej državi in priznajo ob varstvu popolne pravice do samoodločbe deželne skupščine narodno skupščino Nemške Avstrije, ki se je ustanovila 21. oktobra 1918 v deželni hiši na Dunaju.²³

Kar v uvodnem stavku in prvem členu provizorične deželne ustave srečamo najmanj tri pojme, ki bi zahtevali posebno razlago. V uvodnem stavku je govora o "pravici narodov do samoodločbe, v prvem členu pa, kjer je govora o "jezikovno mešanih ozemljih" Koroške, o "pravici do samoodločbe njenih prebivalcev". Pojemovna plast o pravici do samoodločbe je po času nastanka nova, medtem ko tista, ki razlikuje med "strnjenim nemškim naselitvenim ozemljem Koroške" na eni in "jezikovno mešanimi ozemlji" dežele na drugi strani, izvira iz obdobja narodnostnih sporov druge polovice 19. stoletja, ko se je nemško-svobodnjaški tabor na vso moč zoperstavljal narodnostnim pravicam Slovencev na Koroškem in v tej zvezi odklanjal pojem o strnjenem slovenskem naselitvenem ozemlju. Gre za površinsko na videz neznatne odtenke, vendar imajo globoko izpoved. Interpretacijo pravice narodov do samoodločbe je sprejela provizorična deželna skupščina s pomočjo svojih 58 poslancev. 56 so jih v skupščino delegirale nemške stranke po ključu državnozborskih volitev iz leta 1911 (27 jih je staval nemško-svobodnjaški tabor, 18 socialni demokrati, 11 krščanski socialci), dva pa sta zastopala vojake in častnike. Narodnopolitični tabor Slovencev, ki so zagovarjali narodno enakopravnost, v provizorični deželni skupščini ni imel svojih predstavnikov, pač so bili v njej zastopani nekateri "rojeni Slovenci", ki so sodelovali v nemško-svobodnjaškem taboru in se nekateri izmed njih javljali k besedi v imenu t. i. "Nemcem/nemštvu prijaznih Slovencev". Da se slovenska stran s tem gledanjem na pravico narodov do samoodločbe, kar se Koroške tiče, ne bo strinjala, je bilo nemški pač vnaprej znano in jasno. Ne

²² KLA, Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2; *Freie Stimmen*, 27. 10. 1918, št. 247, str. 4.

²³ *Klagenfurter Zeitung*, 13. 11. 1918, št. 261, str. 3.

iz nemškega ne iz slovenskega narodnopolitičnega tabora pa ni bilo nobene ponudbe za sobivanje Nemcev in Slovencev v narodni enakopravnosti.

Tudi nemškoavstrijska provizorična narodna skupščina je naslovila svoj poziv z dne 12. novembra 1918 na nemškoavstrijski narod z nemške etnične pozicije: "Sedaj smo en narod, smo enega plemena in enega jezika, združeni ne na silo, temveč po svobodni odločitvi vseh."²⁴ O manjšinah v njem ni govora. Zakon z dne 22. novembra 1918 o obsegu, mejah in odnosih državnega ozemlja Nemške Avstrije je definiral Republiko Nemško Avstrijo kot sklenjeno ozemlje Nemcev znotraj kraljestev in dežel, ki so bila zastopana v državnem zboru, Štajersko in Koroško pa z izjemo "sklenjenega jugoslovanskega naselitvenega prostora".²⁵ V posebni državni izjavi so izrazili, da so tudi ozemlja nemških jezikovnih otokov in ozemlja z večinsko nemškim prebivalstvom zunaj sklenjenega nemškega naselitvenega prostora pod suverenostjo Republike Nemške Avstrije in da spadajo nemške manjšine na ozemljih bivše Avstro-Ogrske "na osnovi neuničljive narodne skupnosti in zaradi dosedanje večstoletne državne skupnosti v področje interesov države Nemške Avstrije.", ki si bo prizadevala za njihovo mednarodnopravno varstvo, zagotoviti njihov obstoj, njihovo prihodnost in njihove odnose z Nemško Avstrijo.²⁶

Slovenski Narodni svet za Koroško je imel težek položaj. Desetletja dolga dosledna politika nemškosvobodnjaškega tabora je odločilno prispevala k temu, da ob razpadu habsburške monarhije na Koroškem ni bilo ne raznolikega kadra ne enotne podpore prebivalstva slovenskega jezika za prehod v obdobje nacionalnih držav. Oblasti na ozemlju, kjer je imelo prebivalstvo slovenskega jezika močno večino, s svojimi političnimi in uradniškimi pripadniki ni mogel prevzeti, s policijskim ali vojaškim osebjem pa ni razpolagal. Na občinski ravni so zastopniki slovenskega narodnopolitičnega gibanja ponekod obdržali položaje, tudi s pomočjo narodnih straž, le izjemoma (v Borovljah) pa so jo za nekaj dni iztrgali iz rok občinske uprave, ki je bila lojalna do deželnih oblasti v Celovcu. Uresničiti načrt, ki bi ustrezal predstavam slovenskega narodnopolitičnega tabora, je bilo možno le s pomočjo oboroženih enot, ki so delovale v soglasju s slovensko Narodno vlado v Ljubljani.

Za ohranitev Koroške v njeni ozemeljski celovitosti je obstajalo več teoretičnih opcij, proglašenemu narodnostnemu načelu in pravici narodov do samoodločbe navkljub. Prva opcija bi bil "švicarski" model, torej sobivanje več narodnosti v pogojih popolne jezikovne in narodnostne enakopravnosti. Zato bi moral biti izpolnjen predpogoj, da se zamenja tradicionalni vzorec odnosa

²⁴ *Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*, Jahrgang 1918 (Wien, 1918), str. 5 (dalje: *Staatsgesetzblatt*).

²⁵ *Staatsgesetzblatt*, str. 51.

²⁶ Prav tam, str. 51 sl.

med večino in manjšino z garnituro koroških politikov vred, ki so izgradili, izvajali in vzdrževali strukturalno nasilje nad družbeno šibko manjšino. Na Koroškem za kaj takega ni bilo izgleda, saj je že formiranje prvega Izvršnega odbora in provizorične deželne skupščine dosledno vztrajalo pri starem vzorcu. Nosilci protislovenske politike so prišli na odločilna mesta in obvladovali so narativ o stanju v deželi. Da bi se vodstvo tistega dela slovenskega prebivalstva, ki je cenil slovenski jezik in kulturo ter hotel imeti zajamčene narodnostne pravice, odločil za nadaljnje sobivanje v podrejenem ali celo deklasiranem položaju, je bilo v trenutku razpada habsburške monarhije in oblikovanja jugoslovanske države težko pričakovati. Naslednja opcija je bila, prodreti po diplomatski poti. Nemška Avstrija, ki je nosila madež poražene države, je na mednarodnem diplomatskem parketu imela dokaj slab položaj. Tudi neposrednih bilateralnih pogajanj o sporazumni razmejitvi med Nemško Avstrijo in Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, po 1. decembru 1918 pa s Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev konec koncev ni bilo. Naslednja možnost je bila, obvladati teritorij z oboroženo silo in redno vojsko. Tudi na tej ravni Koroška v okviru Avstrije ni imela dovolj moči, da bi mogla ustvariti gotova dejstva. Zato je kot edina možnost ohraniti ozemeljsko celovitost ostala zmaga na plebiscitu. Da pa bi moglo priti do plebiscita, je bilo treba doseči sklep na pariški mirovni konferenci.

Predstave, kje naj bi v bodoče tekla državna meja med Nemško Avstrijo (ali Nemčijo, kot je v skladu s svojo narodnopolitično orientacijo želela večina političnih predstavnikov koroških nemških strank) in Jugoslavijo, so se med slovenskim in nemškim taborom močno razlikovale. Vsaka stran je imela svoje maksimalistične načrte, vendar tudi zastopnike kompromisnih rešitev, razlikovale pa so se predstave o tem, kako jih uresničiti.

Narodna vlada SHS v Ljubljani se je prvič sestala 1. novembra 1918. Na njej je Janko Brejc, do razpada monarhije vodja slovenskega narodnopolitičnega gibanja na Koroškem, v Narodni vladi SHS pa poverjenik za notranje zadeve, stavil več predlogov v zvezi s Koroško, med drugim, da "Narodna vlada da zasesti slovenski del Koroške, kakor hitro ima na razpolago potrebno vojaško moč".²⁷ Sklep se je glasil, da naj se to zgodi "kakor hitro bo to mogoče".²⁸ Ravno tega dne je major Rudolf Maister v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem ubral metodo oborožene intervencije, da pridobi politično oblast za slovensko stran. Na Koroškem ni bilo niti človeka niti pogojev za tak korak.

Seveda si je nemškokoroška stran prizadevala pridobiti oziroma obdržati nadzor nad delom dežele s slovenskim prebivalstvom. V tej fazi je razpošiljal

²⁷ Peter Ribnikar (ur.), *Sejní zapisniki Narodne vlade Slovencev. Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919 (Ljubljana, 1998), str. 55 (dalje: *Sejní zapisniki*).

²⁸ *Sejní zapisniki*, str. 55.

celovški Izvršni odbor navodila, kaj naj storijo ob primeru prihoda vojaških oddelkov Države SHS. Na eno teh brzojavk je 7. novembra 1918 odgovoril župan občine Globasnica takole (na nemško brzojavko je odgovoril v slovenščini, opremil jo je s slovenskim žigom "Občinski urad v Globasnici, Okraj Velikovec):

Na Vašo brzojavko od dne 6. t. m. Vam odgovarjam, da od Vas kot za nas nekompetentno oblast ne sprejmemo nobenih ukazov in nobenih navodil, ker smo na slovenskem ozemlju in pripadamo torej državi SHS katera je edino za nas kompetentna oblast narodna vlada v Ljubljani, oziroma vrhovna oblast Narodno vijeće v Zagrebu. Kraiger²⁹, župan.³⁰

V Mežiški dolini so 5. novembra izbruhnili izgredi in 6./7. tega meseca je v Spodnji Dravograd prišel z oddelkom vojaščine nadporočnik Franjo Malgaj ter zasedel industrijske in rudarske kraje Mežiške doline. To je bila prva vojaška intervencija slovenske strani na tleh bivše vojvodine Koroške. Malgaj je nadaljeval svoj pohod proti Pliberku in Velikovcu, kamor je prišel 30. novembra 1918. Na povelje Narodne vlade v Ljubljani je stotnik Alfred Lavrič zasedel Železno Kaplo, Miklavčevo in Sinčo vas. 19. novembra 1918 je bil v Borovljah.

25. novembra je Narodna vlada SHS nemškoavstrijskemu Državnemu uradu izrazila svoje zadovoljstvo, da se je nemškoavstrijska vojaščina na Koroškem umaknila iz krajev južno od Drave, in izrazila pričakovanje, da se bo umaknila tudi s slovenskega ozemlja severno od Drave ter da je pripravljena, pogajati se o mejnih vprašanjih.³¹

Dve pogodbi sta v zgodnjem obdobju mejnega spora imeli posebno mesto pri razvoju dinamike in eskalacije nasilja. 23. novembra 1918³² sta v Borovljah stotnik Lavrič in podpolkovnik Hülgerth podpisala "provizorično konvencijo". V njej sta se pooblaščenca slovensko-jugoslovanske in nemškokoroške strani sporazumela o demarkacijski črti. Ozemlje južno od Drave (od italijanskih položajev pri Vratih, potem po Ziljici do njenega izliva v Ziljo, od tod po Zilji do sotočja z Dravo in po Dravi do Breze pri Kazazah) naj zasede Jugoslavija. Ozemlje vzhodno te točke je bilo že v slovensko-jugoslovanski oblasti.

²⁹ *Ferdo Kraiger* (1865–1937), dolgoletni župan občine Globasnica. Po plebiscitu je bil prvi predsednik obnovljenega Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem. Od 1921 do 1923 je bil poslanec v koroškem deželnem zboru, izvoljen na listi Koroška slovenska stranka (T. D).

³⁰ KLA, Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2, Vollzugsausschuss der vorl. Landesversammlung f. Kärnten, Zl. 918/VA, 13. XI. 18.

³¹ *Sejmi zapisniki*, str. 133.

³² Lojze Ude, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit. Razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970) 150 sl. navaja 19. november kot datum sklenitve; nekoliko drugače Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985), str. 94 sl., ki piše o 23. novembru 1918.

Drugo pogodbo sta podpisala 27. novembra 1918 general Maister in predstavnik nemškoavstrijskega odbora za socialno skrbstvo ter vojaške komande v Gradcu polkovnik Rudolf Passy de Peregr.³³ Glavna točka pogodbe je bila določitev črte, do katere "jezikovno mešana področja na Štajerskem in Koroškem zasedejo jugoslovanske čete". Na Koroškem naj bi tekla črta od Šentpavla v Labotski dolini preko Grebinja, Važenberka, Slovenjega Šmihela, Krnskega Gradu, Trga, Beljaka do Šmohorja in od tod naravnost proti jugu do deželne meje".³⁴ Ozemlje južno te črte naj bi zasedle jugoslovanske čete, in sicer vključno z v pogodbi omenjenimi kraji. V veljavo naj bi stopila 30. novembra 1918. Glede na ustaljene zahteve nemškokoroških oblastnikov po celoviti Koroški je pogodba pri njih seveda morala naleteti na odločno zavrnitev. Imeli so jo za nezaslišano provokacijo. Prišlo je tudi do napetosti med koroškim Izvršnim odborom in štajerskim političnim vodstvom v Gradcu.³⁵ Težko je reči, kaj sta si mislila Maister in Passy o možnih posledicah in učinkih pogodbe. Pripomniti je treba, da se je Koroška 8. novembra 1918 ločila od vojaške komande v Gradcu³⁶ in zaradi tega je bila pogodba, kar se tiče Koroške, pravzaprav brezpredmetna. Z njo pa je dobila nemškokoroška stran opredelitev ozemlja, katerega je Maister videl kot slovensko-jugoslovansko interesno področje. Pogodba je bila z obeh strani razveljavljena³⁷, saj je tudi Maister pristal na njen umik. Izvršni odbor nemškoavstrijskega državnega sveta je polkovnika Passyja 30. novembra 1918 razrešil in ga pozval vložiti prošnjo za upokojitev.³⁸

Narodna vlada SHS je na seji 30. novembra veliko razpravljalo o Koroški, med drugim tudi o zasedbi Celovca³⁹, ker je Maister bil prepričan, da ima na razpolago dovolj vojakov. O zasedbi Celovca je Narodna vlada govorila tudi 2. decembra, pri čemer ni prvič ne zadnjič brzdala Maistra.⁴⁰

³³ *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/vojaska-kariera/boj-za-meje/>, pridobljeno: 31. 3. 2025.

³⁴ Narodna vlada SHS je na svoji seji dne 14. novembra 1918 razpravljala o severni meji na Koroškem in Štajerskem. Predlagala je, da naj jo zasedejo "brez prejidica" Jugoslovanom prijazne (antantne) čete, in sicer na Koroškem Šmohor, Beljak, Celovec, Šentvid, Šentjanž na Mostiču, Velikovec, Šentandraž, Dravograd itd. (*Sejni zapisniki*, str. 107 sl.)

³⁵ Glej tudi: Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020), str. 118–122 (dalje: Rahten, *Po razpadu skupne države*); Martin Wutte, *Kärntens Freibeitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985), str. 96 (dalje: Wutte, *Kärntens Freibeitskampf*).

³⁶ Wutte, *Kärntens Freibeitskampf*, str. 80.

³⁷ 30. novembra je o tej pogodbi razpravljala tudi Narodna vlada. Dogovor je označila kot osnovo za pogajanja (*Sejni zapisniki*, str. 147 sl.).

³⁸ Gertrude Enderle-Burcel et al. (ur.), *Der österreichische Staatsrat. Protokolle des Vollzugsausschusses, des Staatsrates und des Geschäftsführenden Staatsratsdirektoriums, 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919*, Band 2, 16. November 1918 bis 11. Dezember 1918 (Wien, 2021) str. 289–308.

³⁹ *Sejni zapisniki*, str. 148.

⁴⁰ Prav tam, str. 155 sl.

V *Freie Stimmen* je izšel članek o zasedbi Velikovca 30. novembra 1918 kot uradno obvestilo deželnega odbora provizoričnega deželnega zbora.⁴¹ Začne se z navedbo sklepa velikovškega občinskega zastopstva (sodelovali so tudi trije predstavniki velikovškega slovenskega Narodnega sveta), da se v primeru vkorakanja Jugoslovancev ne bodo upirali, ker da je njihova narodna straža prešibka. Obvestilo nadaljuje z izkušnjami, ki so jih napravili z generalom Maistrom, ko so se odposlanci koroškega deželnega odbora prvič z njim srečali 29. novembra 1918 v Mariboru.⁴²

Še 29. novembra zvečer je general Majster v Mariboru našim odposlancem sporočil, da mora pustiti Velikovec zasesti; ko so ga pa naši odposlanci opozorili, da mora imeti zasedba brez vnaprejšnjega informiranja prebivalstva za posledico nemire, je general izjavil, da bo, v kolikor bo to smiselno, o tem obvestil deželni odbor v Celovcu 24 ur pred zasedbo. Dejansko pa je moralo biti v tem času povelje že izdano, kajti v soboto, 30. novembra zjutraj je iz smeri Grebinja pod poveljstvom jugoslovanskega nadporočnika Malgaja v Velikovec vkorakalo okoli 80 Jugoslovancev s sedmimi ali osmimi častniki, med njimi srbski poročnik z dvajsetimi Srbi; internirali so župana, zasedli poštni urad, nalepili lepake s pozivom, da se mora oddati vse orožje; dejansko so popoldne začeli s temeljitimi hišnimi preiskavami; iskali so orožje in obsežnejše zaloge hrane. Na občinskem uradu so odstranili nemško oglasno desko in na zvonikih izobesili slovansko trobojnico. Nemške uradnike okrajnega glavarstva so odstavili in vodstvo urada predali slovanskemu okrajnemu komisarju Kaklu. Župana Gratzhoferja so Jugoslovanci že v soboto dopoldne vzeli za talca, da ne bi prišlo s celovške strani do ukrepov proti zasedbi Velikovca.⁴³

Maistru kot poveljniku so torej očitali zavajanje in ustvarjanje gotovih dejstev.

V isti številki *Freie Stimmen* je izšla za nemškokoroško stran šokantna vest o pogodbi o demarkacijski črti na Štajerskem in Koroškem med generalom Maistrom in polkovnikom vojaške komande v Gradcu Rudolfom Passyjem. Nemškokoroški vrh je bil o tem dogovoru obveščen naknadno in ga je ostro zavrnil. O njem je izvedel od Lavriča, ki je prišel v Celovec in mu je Maister po telefonu narekoval besedilo pogodbe.

Naslednjega dne je *Kärntner Tagblatt* iz Maribora poročal, da se je na povelje generala Maistra 2. decembra z vlakom odpravil večji srbski odred s posebnim

⁴¹ *Freie Stimmen*, 4. 12. 1918, št. 278, str. 1.

⁴² Franz Reinprecht, "Mit den Kärntner Unterhändlern in Marburg", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt s. a.), str. 75–79.

⁴³ *Freie Stimmen*, 4. 12. 1918, št. 278, str. 1.

Das „Grazer Tagblatt“ vom 8. April 1919 schreibt:

Klagenfurt und Marburg bleiben deutsch!

Erklärung eines jugoslawischen Missionsmitgliedes — Beschlagnahme der Mitteilung.

Marburg, 2. April 1919.

Heute gab es eine große Aufregung in den Kreisen der hiesigen jugoslawischen Machthaber. Die in Marburg herausgegebenen slowenischen Blätter brachten nach Laibacher Blättern folgende Agramer Zeitungsmeldung aus Sarajevo:

„Dr. Jelavic, der aus Paris zurückgekehrt ist, hat die Journalisten zu sich berufen und unter anderem erklärt: Unsere Lage ist sehr schwierig. Wie die Sachen jetzt stehen, sollen Triest und der Westen Istriens unbedingt an Italien fallen; Marburg und Klagenfurt (!) sind für Slowenien verloren. Die Baranya sollen die Rumänen erhalten und auch Temesvar (!) soll nicht Jugoslawien zufallen.“

General Maister und der „Kerkermeister“ Dr. Senekowitsch ließen in ihrer Aufregung darüber, daß der Inhalt dieser slowenischen Blättermeldungen durch Uebersetzung zur Kenntnis der Marburger Bevölkerung kommen könnte, heute in allen Gasträumen usw., wo slowenische Blätter aufliegen, diese mit **Beschlag** belegen und vernichten.

Daran können wir die Folgerung knüpfen, daß die beiden nun zu Deutschösterreich gehörenden Städte Klagenfurt und Marburg auch durch die sodann auf deutschösterreichischem Boden laufende Südbahnlinie verbunden bleiben. Die Hoffnung, **daß die Karawanken die Grenze zwischen Deutschösterreich und Südslawien bilden werden und Kärnten ungeteilt bleibt,** erscheint demnach begründet.

Klagenfurt und Marburg bleiben deutsch! [Celovec in Maribor ostane-ta nemška!] (letak nemškokoroškega tabora, povzet po članku iz graškega dnevnika *Grazer Tagblatt*, 3. 4. 1919, št. 92, str. 1 (Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 35))

naročilom na Koroško. Objavil je tudi vest, da je v Dravogradu prišlo do zapleta z načelnikom železniške postaje, ki je hotel preprečiti nadaljevanje vožnje; ta da se je uklonil šele po Maistrovem povelju in Srbom dovolil, da nadaljujejo pot v smeri Celovca.⁴⁴

Z Maistrom je torej povezan dogodek, ki je 5. decembra 1918 v provizoričnem koroškem deželnem zboru pripeljal do sklepa, da se je treba vojaškim enotam SHS zoperstaviti "z vsemi sredstvi", kar je pomenilo, da tudi z orožjem. Nujnostni predlog so vložili nemškosvobodnjaški poslanci. Utemeljili so svoj korak s tem, da to storijo "vpričo postopanja jugoslovanskih čet na Koroškem,

⁴⁴ *Kärntner Tagblatt*, 5. 12. 1918, št. 280, str. 1.

ki se roga pravici narodov do samoodločbe".⁴⁵ Socialni demokrati in krščanski socialci so se predlogu sprva upirali (socialni demokrati so stavili upe na mirovno konferenco), po debati pa so glasovali za predlog.⁴⁶ Glavna predstavnik socialnih demokratov in krščanskih socialcev sta po sklepu menda imela solzne oči.⁴⁷ O sklepu, ki se je, kar se tiče uporabe orožja, oddaljil od tedaj veljavne doktrine nemškoavstrijskega političnega vodstva, so takoj obvestili državni svet na Dunaju. Čeprav je v zvezi z mejnim konfliktom bilo že pred tem nekaj oboroženih spopadov, ki so terjali nekaj smrtnih žrtev, velja 5. december 1918 kot mejnik. V Ljubljani so med 9. in 12. decembrom potekala pogajanja med nemškokoroškimi predstavniki in slovensko Narodno vlado, vendar niso prinesla dogovora o meji, potem pa so se razvneli spopadi. Svoj višek so dosegli aprila, maja in junija 1919.

7. maja 1919 na Koroškem (v mejah pred razpadom monarhije) ni bilo več nobenega jugoslovanskega vojaka, 6. junija 1919 pa so jugoslovanske čete zaselele Celovec in se od tod 31. julija umaknile za demarkacijsko črto.

Pariška mirovna konferenca je ustvarila nov položaj. 10. septembra 1919 je avstrijski državni kancler Karl Renner podpisal senžermensko državno pogodbo, ki je glede Koroške kot glavno sredstvo za rešitev mejnega spora določila plebiscit. Del bivše vojvodine Koroške je brez glasovanja pripadel Jugoslaviji (Mežiška dolina in Jezersko) oziroma Italiji (Kanalska dolina). Na glasovalnem ozemlju cone A se je začel boj za volilne glasove.

General Maister v nemško-koroškem časopisju

Maister je imel na Koroškem položaj vojaškega poveljnika v več etapah bojev. Po koncu spopadov je bil od 2. avgusta 1919 do 1. maja 1920 poveljnik Koroškega obmejnega poveljstva, od 1. maja do 18. septembra 1920 pa poveljnik koroških policijskih čet. S tega položaja ga je Beograd odpoklical in ga imenoval za poveljnika mesta Maribora.⁴⁸ Nič manj pomembna ni bila Maistrova vloga v propagandističnem delu slovensko-jugoslovanske strani v času priprav na plebiscit. 29. junija 1919 se je v Velikovcu na Maistrovo pobudo in povabilo sestalo "nekaj veljavnih mož iz Velikovca in bližnje okolice" in se posvetovalo o ustanovitvi "Narodnega sveta", zamišljenega kot "posebno vodstvo, ki pojde ljudstvu na roko, ki mu bo pomagalo z besedo in dejanjem, da se ublažijo posledice

⁴⁵ Claudia Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920. Abwehrkampf – Volksabstimmung – Identitätssuche* (Klagenfurt, 2000), str. 70 (dalje: Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920*).

⁴⁶ Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, str. 111.

⁴⁷ Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens 1918–1920*, str. 72.

⁴⁸ Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 92; Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 371.

dice vojne (in bo) obenem to vodstvo poučevalo ljudstvo o vseh gospodarskih in političnih vprašanjih". Vodstvo Narodnega sveta naj bi imelo svoj sedež v Velikovcu, "v vseh večjih krajih krajevne odbore, v vsaki, tudi najmanjši vasi pa svoje zaupnike". Ker se je na političnem obzorju kazala verjetnost plebiscita, naj bi Narodni svet vodil agitacijo. Njegovo ustanovno zborovanje bilo 2. julija 1919 v Velikovcu. Maister je v pozdravnem in uvodnem govoru dejal,

da je trdno prepričan, da bo naš združeni trud sedaj, ko so jugoslovanske čete napravile zopet mir in red, zacelil rane naše dežele in obudil naše koroško ljudstvo k novemu, srečnejšemu življenju. In če bi kdaj res prišlo tudi v naših krajih do ljudskega glasovanja, se bodo vsi, Slovenci in Nemci, rajši izrekli za Jugoslavijo nego pa za Nemško Avstrijo, kjer jih čaka le trpljenje.⁴⁹

Generala Maistra so zborovalci izvolili za častnega predsednika, postal pa je več kot to, saj je v cona A držal v svojih rokah glavne niti javnega življenja v znaku jugoslovanske orientacije.

Objave o Maistru v nemškokoroškem časopisju lahko časovno razčlenimo po etapah boja za Koroško, vendar na začetku prevladuje pisanje, ki izhaja iz dogajanja v Mariboru in na Štajerskem. Maistra so omenjali na koroških nemških časopisnih straneh od vsega začetka mejnega spora na Štajerskem in Koroškem. Koroško časopisje je sproti poročalo o dogajanju v Mariboru in na Štajerskem, ne nazadnje zato, ker se je iz dneva v dan stopnjevala verjetnost, da bo tudi na Koroškem prišlo do izbruha vročih sovražnosti med narodnopolitičnima taboroma. Prvo poročilo o Maistrovem prevzemu oblasti v Mariboru sta objavila dnevnik "Freie Stimmen" (glasilo nemškosvobodnjaškega tabora) in "Kärntner Tagblatt" (krščanskosocialni časopis) 7. novembra 1918, torej z nekajdnevnim zamikom. "Maribor v jugoslovanski oblasti", je svoje kratko poročilo naslovil "Freie Stimmen", "Kärntner Tagblatt" pa nevtralno, čeprav z vprašajem "Maribor – jugoslovanski?". Vest v "Freie Stimmen" je datirana z 2. novembrom in je kratka: "Nemško mesto Maribor, ki je bilo doslej popolnoma v nemški upravi, se nahaja v rokah Jugoslovancev, katerim se je očitno posrečilo neljubo presenečenje. Pri vходу v poslopje okrajnega glavarstva stoji vojaška straža z jugoslovanskimi znaki na kapah. Vodstvo urada je prevzel poslanec Lajnšič. Tam uraduje Slovenski Narodni svet. Tudi general Maister in jugoslovanski častniški korpus ima tam svoje seje."⁵⁰ V isti številki je tudi vest iz Dobrole vasi, da tam s cerkvenega stolpa od 2. novembra plapolala jugoslovanska trobojnica z pripombo, da "tako kot vsepovsod tudi tukaj slovenska duhovščina

⁴⁹ Korošec, 9. 7. 1919, št. 1, str. 2.

⁵⁰ Freie Stimmen, 7. 11. 1918, št. 255, str. 2.

tista, ki demonstrira za raztrganje dežele".⁵¹ O Borovljah, kjer je 2. novembra slovenska stran prevzela občinsko upravo, so bralci izvedeli, da tam še ni vzpostavljen stari red, da pa je bilo odrejeno, da prejšnji župan spet prevzame svojo funkcijo.⁵²

Sredi februarских bojev 1919 je v *Freie Stimmen* izšel članek pod naslovom "Kdo je general Maister?". V njem najdemo dobršen del neresnic, očitkov in obsodb, ki jih je o Maistru širila nemška propaganda:

Časopis 'Wiener Mittag' z dne 1. februarja t. l. piše pod naslovom 'General Maister, morilec Maribora': Kdo je general Maister? Do prevrata je bil stotnik strelskega regimenta št. 26 v Mariboru, njegovi starši so Nemci, in sicer prišleki iz Nürnberga. O njegovih moralnih kvalitetaх nas najjasneje pouči kazenski akt graškega divizijskega sodišča. Pri tem ne gre za delikte politične narave, temveč za take, ki moža izključujejo iz vsake poštene družbe. Z izdajo svoje prisega zvestobe in s prevaro graškega vojaškega poveljnika ga je ta imenoval za krajevnega poveljnika v Mariboru.

To imenovanje je zlorabil, da bi, čeprav je dobil to mesto od Nemške Avstrije, podvzel vse, da Nemško Avstrijo na njeni južni meji napravi brez obrambe. Krvavi pokol v Mariboru je napovedal že 31. decembra [1918, op. T.D.]. Tedaj je rekel, da bo ob najmanjšem poskusu nemške strani ogroziti njegove osvojitve izvedel pokol, o katerem bo svetovna zgodovina še po sto letih govorila z grozo.⁵³

K besedi se je javil tudi zgodovinar prof. Hans Uebersberger, pozneje predstojnik Vzhodnoevropskega inštituta dunajske univerze. O Maistru je v dopisu, ki ga je objavil celovški *Freie Stimmen*, sodil, da gre za megalomanskega slovenskega vodjo, bivšega avstrijskega stotnika in slovenskega "pesnika" [v originalu v narekovajih, op. T.D.], ki si je med vojno v zaledju pridobil majorski čin in s katerim Hrvati in Srbi absolutno niso istega mnenja, in se pri tem skliceval na neimenovane verodostojne vire.⁵⁴

V kolikor zanemarimo dogajanje na prehodu iz novembra v december 1918, Maister na Koroškem začne igrati vlogo šele poleti 1919, in sicer kot predstavnik jugoslovanske zasedbene oblasti. Govora je o "jugoslovanskem despotizmu", o Maistru kot demagogu⁵⁵ in o "brutalнем terorju generala Maistra"⁵⁶. Zelo priljubljen motiv nemško-koroške propagande je Maistrovo napredova-

⁵¹ *Freie Stimmen*, 7. 11. 1918, št. 255, str. 4.

⁵² *Freie Stimmen*, 7. 11. 1918, št. 255, str. 3.

⁵³ *Freie Stimmen*, 16. 2. 1919, št. 39, str. 17.

⁵⁴ *Freie Stimmen*, 16. 2. 1919, št. 39, str. 16.

⁵⁵ *Freie Stimmen*, 10. 8. 1919, št. 180, str. 5.

⁵⁶ *Kärntner Tagblatt*, 12. 8. 1919, št. 184, str. 4.

nje od majorja v generala. Z njim povezan je tudi namig na hitre kariere nekaterih drugih, ki so se postavili na stran novih oblasti.⁵⁷ V poročilu o velikem slovenskem taboru v Sinči vasi (15. avgusta 1919) so ob nastopu generala Maistra zapisali, da ga v srbskih častniških krogih na splošno zasmehljivo imenujejo "političnega generala".⁵⁸

Nekaj malega so bralci izvedeli o načinu Maistrovega agitacijskega delovanja v okviru nemškokoroških krogov cone A. 7. septembra 1919 je boroveljsko nemško delavsko pevsko društvo "Stahlklang" organiziralo pevsko prireditev z veselico. Dobro obiskane prireditve so se udeležili tudi general Maister in njegovi častniki, nastopila je celo vojaška godba.⁵⁹ Redko sicer, a na časopisnih straneh izvemo tudi, da se je Maister nenapovedano pojavljal tudi na prireditvah nasprotnega tabora. Tako se je zgodilo v Šentpetru pri Grabštanju, kjer se je ustavil. Privoščljivo je poročevalec zapisal, da so na Maistrovem avtu, ko se je po krajšem času odpravil, ležale plavice (ki so veljale za simbol nemštva, op. TD) zaradi česar je bil "skrajno ogorčen in divji".⁶⁰

Na tem mestu je upravičena kratka zastranitev na primer učitelja Lorenza Wröhlich. Februarja 1920, torej osem mesecev pred koroškim plebiscitom, se je nemško-koroški narodnopolitični odbor (*Nationalpolitischer Ausschuss*) obrnil na Deželni šolski svet za Koroško in še na druge visoke predstavnike nemškoavstrijske Koroške.⁶¹ V pismu – podpisal ga je Hans Steinacher – je poročilo, kako se je odzval od jugoslovanke šolske uprave odpuščeni učitelj Wröhlich na vabe generala Maistra. Wröhlich, ki je živel v coni A tik zaprte in zastražene demarkacijske črte, je zaprosil za prepustnico. Maister ga je poklical na razgovor in mu ob tem ponudil vrnitev službenega mesta, napredovanje v nadučitelja in s tem višje dohodke, v zameno je želel njegovo sodelovanje pri ustanovitvi kmečkih društev, ni pa izrecno zahteval agitacijske dejavnosti. Wröhlich je dejal, da bo o ponudbi premislil v roku osmih dni. Maister ni čakal do izteka roka, temveč je brezposelnega učitelja obiskal na domu in ga znova skušal prepričati. Wröhlich je dejal, da bo raje počakal, kakšen bo rezultat plebiscita. Nato pismo navaja nekoliko presenetljivo Maistrovo izjavo: "20 odstotkov nam je gotovih, nadaljnjih 50 odstotkov bomo še pridobili; zmagali bomo z večino 70 odstotkov." Maister ga je pozval, da si sežeta v roko z besedami, da je že lahko naslednji dan nadučitelj. Steinacher je sporočil Deželnemu šolskemu svetu, da je učitelj kljub obžalovanja vrednemu položaju ostal stanovit in da se ne misli prodati. Tako je tudi bilo. Po plebiscitu je Wröhlich (njegov brat

⁵⁷ *Freie Stimmen*, 10. 8. 1919, št. 180, str. 6.

⁵⁸ *Freie Stimmen*, 21. 8. 1919, št. 188, str. 3.

⁵⁹ *Kärntner Tagblatt*, 28. 9. 1919, št. 223, str. 1–2.

⁶⁰ *Freie Stimmen*, 13. 6. 1920, št., str. 10.

⁶¹ KLA, Landesschulrat Akten, Schachtel 277.

Franc je bil težko ranjen 6. maja 1919 v bojih pri Guštanju na nemškokoroški strani in je dan zatem umrl) seveda dobil učiteljsko mesto. Postal je ena gonilnih sil ponemčevalnega delovanja. Ko je dežela Koroška ob desetletnici koroškega plebiscita podeljevala odlikovanja, je Wröhlich odlikovala s t. i. koroškim križem za hrabrost.⁶² V utemeljitvi beremo naslednje:

Wröhlich Lorenz, nadučitelj v Šmihelu ob Krki, rojen 22. 5. 1881 v Bukovju. Bil je odličen agitator za uspešno ljudsko glasovanje v občini Važenberk. General Maister je prepoznal njegove sposobnosti kot agitatorja, zato ga je obiskal na domu, da bi ga z obljubami pridobil za Jugoslavijo. On pa ga je zavrnil in ostal zvest Koroški.⁶³

Primer nam pove, da se je Maister močno trudil pridobivati ljudi za slovenski/jugoslovanski projekt in se posluževal tudi metode, ki bi jo lahko imenovali podkupovanje. Da je general in tedaj glavna osebnost v coni A obiskal mladega, brez dvoma nemčurskega učitelja na domu, presenetli, še bolj pa, da je osem mesecev pred plebiscitom ocenjeval, da je Jugoslaviji gotovih samo 20 odstotkov glasov.

Čimbolj se je približeval plebiscit, tem ostrejši so postajali napadi:

Osem mesecev že traja to klavrno, brezpravno stanje znotraj koroških deželnih mej in gospodje misije nimajo moči, da bi bili kos eni sami osebi, od katere je vse odvisno. General Majster notorično nikomur ni poslušen, važi se v naši deželi kot despot, ki mu ni para, nečloveško trpinči prebivalstvo, ne meni se za določila mirovne pogodbe, svojim vojakom pusti, da kradejo, ropajo in izvajajo nasilna dejanja brez števila – in mednarodna misija je nemočna proti temu zagotovo najhujšemu sovražniku in zatiralcu naše dežele in ljudi, čeprav posameznikom gotovo ne manjka dobre volje.⁶⁴

Imenovali so ga tudi izsiljevalca in podkupovalca.⁶⁵

Septembra 1920 se je ponudila pravna možnost, od Maistra zahtevati, da zapusti Cono A. Propagandni časopis *Kärntner Landsmannschaft* je zapisal:

V skladu z mirovno pogodbo in ukazom medzavezniške plebiscitne komisije bi morala izginiti jugoslovanska vojska z glasovalnega ozemlja. General Majster pa še kar sedi v Velikovcu in se udelejuje v coni A kot jugoslovanski agitator. /.../

⁶² KLA, AT-KLA 662-C-15119 St.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ *Freie Stimmen*, 12. 2. 1920, št. 34, str. 2.

⁶⁵ *Kärntner Tagblatt*, 7. 10. 1920, št. 229, str. 4.

**General Majster, der Ur-
heber des Kärntner
Unglücks ist von der
Plebiskitkommission
aus unserem Lande
gewiesen!**

**Generala Maistra, ki je kriv
vse nesreče na Koroškem,
je plebiscitna komisija iz
naše dežele izgnala!**

Letak nemškokoroškega tabora, september 1920 (Wilhelm Neumann, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970), str. 35)

Med prebivalstvom vlada splošno ogorčenje. Če se general Majster že kot oficir ne sramuje samega sebe, da se je pustil napraviti v ustrežljivega pomagača lažnive agitacije, je treba, da mu merodajno mesto onemogoči ta žalostni posel. Kot član jugoslovanske vojske na Koroškem tu nima nič več iskati, končno mora ven iz naše dežele, ki sedaj stoji tik pred izvajanjem pravice do samoodločbe.⁶⁶

Nasprotniki Maistra so bili tudi Italijani, ki so bili v predplebiscitnem obdobju najtrdnješi zavezniki nemškokoroške strani. Na Koroškem so imeli močne vojaške enote in bili zastopani v plebiscitni komisiji. V italijanskih aktih so Maistra imenovali "*noto terrorista*", "*famoso terrorista*" in podobno. Plebiscitna komisija, ki je začela s svojim delom 21. julija 1920, je razmeroma gladko sprejela sklep, da mora Maister zapustiti glasovalno ozemlje cone A, in od Beograda zahtevala, da da Maistru povelje za umik.⁶⁷ Na zahtevo plebiscitne komisije se je moral 24. septembra 1920 umakniti iz cone A, kar je nemškokoroška stran seveda slavila kot velik uspeh. Že prej je dosegla odprtje demarkacijske črte. Plebiscitna komisija jo je naročila odpreti 3. avgusta. Jugoslovanska stran se je temu upirala, vendar se je morala ukloniti in 8. avgusta je promet preko nje stekel. Iz delovnega poročila avstrijskega člana plebiscitne komisije Alberta Peter-Pirkhama izvemo o napetostih Cvijiča z generalom Maistrom. "Pri pogajanjih posredno, v pogovoru z mano pa popolnoma odkrito je priznal, da se organi v coni A niso ravnali po njegovih striktnih naročilih in da mu general Maister dela največje težave," je zapisal in dodal, da je Cvijič že oddal odstopno izjavo.⁶⁸

⁶⁶ *Kärntner Landsmannschaft*, 24. 9. 1920, št. 71, str. 4.

⁶⁷ Johann Rainer, "Italien und die Kärntner Frage 1918–1920", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumpler (Klagenfurt, 1981), str. 156.

⁶⁸ Österreichisches Staatsarchiv (ÖstA), Deutschösterreich. Fried. Deleg. St. Germain, Karton 25 Kärnten (Volksabst.), Konvolut 2, Z. 2664 (Österreichisches Staatsamt für Äußeres, 12. 8. 1920).

Agitacijska časopisa *Kärntner Landsmannschaft* in Koroško Korošcem

V agitacijske namene je 5. januarja 1919 izšla prva številka *Kärntner Landsmannschaft*⁶⁹, tedaj kot dvojezična dvostranska priloga k nemškokoroškim dnevnikom. Že v drugi številki ni bilo več slovenskih prispevkov. Ob izidu prve številke je *Freie Stimmen* objavila informacijo, da so iz deželne hiše sporočili, da bo odslej izhajal dvakrat tedensko nestrankarski letak v nemškem in koroškoslovenskem jeziku ("*in deutscher und windischer Sprache*") z namenom utrjevanja in nadaljnjega izgrajevanja dobrih odnosov med koroškimi rojaki.⁷⁰

Prvo številko so opremili z napovedjo uredništva:

Hočemo Vam poročevati, kako stoje reči med Korošci in Jugoslovani. Naš cilj je: 'Koroško Korošcem!' Utrditi dobre razmere med Slovenci in Nemci, zavračati napade in poskuse, s katerimi bi Jugoslovani radi južni del naše Koroške, v kateri bivamo dolga leta skupaj, spravili pod vlado Srbov, ki niso našega rodu in ne katoličani. Ne namerava ta list, Slovence ponemčiti, ampak skrbeli bomo, da ostanejo dobre gospodarske razmere, kakor so bile do sedaj, tudi dalje med Nemci in Slovenci naše koroške domovine.⁷¹

Slovenska inačica nagovora uredništva bralcem se nekoliko razlikuje od nemške, kajti v nemškem besedilu je govora o utrjevanju dobrih odnosov med nemškimi in Nemcem prijaznimi slovenskimi rojaki in zavrnitvi vseh poskusov, Južno Koroško priključiti pravoslavno-srbski državi. "Germanizirati naših koroških Slovencev s tem listom ne nameravamo. Ena naših glavnih nalog bo negovanje gospodarskih odnosov med Severno in Južno Koroško." Zadnji glavni urednik časopisa, svojčas zelo znan koroški pisatelj Josef Friedrich Perkonig (1890–1959), je *Kärntner Landsmannschaft* označil kot "pravšnje bojno glasilo".⁷² Prvo leto je izšlo 31 števil, od oktobra 1919 naprej ne več kot priloga, temveč kot samostojno glasilo. V impresumu piše, da je založnik Deželni odbor za Koroško. Bilo je brezplačno in imelo poziv, da ga je treba potem, ko se ga je prebralo, dati naprej drugim. Ob začetku je v časopisu izšlo precej poljudno-znanstvenih prispevkov, ki so seveda odražali in poglobljali nemškokoroško pripoved o odnosih med Nemci in Slovenci, o mejnem sporu in njegovem reše-

⁶⁹ Josef Friedrich Perkonig, "Die Redaktion", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s.a.), str. 240–242 (dalje: Perkonig, "Die Redaktion"). Uredniki časopisa so bili Hermann Graber, Christian Lackner, Hans Steinacher in od poletja 1920 Josef Friedrich Perkonig.

⁷⁰ *Freie Stimmen*, 5. 1. 1919, št. 4, str. 5.

⁷¹ *Kärntner Landsmannschaft. Koroški sodeželani!*, 5. 1. 1919, št. 1, str. 1.

⁷² Perkonig, "Die Redaktion", str. 240.

vanju, o pravici narodov do samoodločbe itd. Dosledno so zavračali slovenska stališča in gledanja. Sčasoma se je časopis popolnoma prevesil v propagandno glasilo v plebiscitnem boju. Prva številka, ki je izšla leta 1920, je bila ilustrirana in tako je ostalo do zadnje 86. številke, ki je izšla 8. januarja 1921.

Prva številka slovenskega propagandnega glasila *Koroško Korošcem* je izšla 15. oktobra 1919, zadnja pa, šestdeseta po vrsti, 13. novembra 1920. Njegov urednik je bil Karl Miklitsch, po rodu Nemec iz Kočevja na Kranjskem, po poklicu učitelj.

Na časopisnih straneh nemškokoroškega časopisa v slovenskem jeziku *Koroško Korošcem* zelo pogosto srečamo Maistrov priimek, prvič že v prvi številki v poročilu iz Grabštanja:

Bauri hmajne Grabštanja so se pri generalu Majstru pritožili, da bojo vsi uničeni, če se meja proti Celovcu ne odpre. Svoje izdelke ne morejo prekupiti. General Majster je prišel v Grabštanj in obljubil plavo od nebesa, posebno pa, da se bojo postavile železnice. (Kdo pa bo dal denarja?) Bauri so odgovorili: 'Do tega časa smo že vsi ruinirani!' Tukajšnji bauri ugledajo končno rešitvo samo v zvezi z Nemško-Avstrijskim.⁷³

Maistra so imenovali "generala agitacije"⁷⁴ in ga stalno napadali. Kar nekajkrat so se ustavili pri taboru v Sinči vasi (15. avgusta 1919), kjer je med drugim govoril tudi general Maister.

Pred tremi meseci je bila v Sinčivesi slovesnost, pri kateri je govoril etapni general Majster, ta pustolovec, političen klati vitez, kateri celo dolgo svetovno vojsko ni slišal nikoli žvižgat kugle kot vojak. Tam je rabil besedo o 'zlati Jugoslaviji', kjer ne samo teče 'mleko in strd', kakor v sveti deželi, ampak tudi 'srebro in zlato'. Mi pa baramo zdaj: Gospod general Majster, kdaj bo nas prav za prav osrečila ta zlata Jugoslavija? Jugoslavlani so že dolga meseca v naši deželi in opazimo samo, da je postalo pod to silno vlado veliko hujše!⁷⁵

Osmešili so seveda tudi vzdevek "prvoboritelj in narodni organizator", katerega je Majstru dal slovenski propagandni časopis *Korošec*.⁷⁶

Največ očitkov je nemškokoroško glasilo *Koroško Korošcem* strnilo v članku, ki je izšel 16. marca 1920 pod naslovom "Majster kot političen agent". V njem se poigravajo s priimkom, ker sta Majster in Meister v nemščini homonima (Meister pomeni mojster, prvak). Zato naj bo naveden v polnem obsegu:

⁷³ *Koroško Korošcem*, 15. 10. 1919, št. 1, str. 4.

⁷⁴ *Koroško Korošcem*, 24. 11. 1919, št. 7, str. 4.

⁷⁵ *Koroško Korošcem*, 1. 12. 1919, št. 8, str. 1.

⁷⁶ *Koroško Korošcem*, 15. 12. 1919, št. 10, str. 4.

Majster kot političen agent.

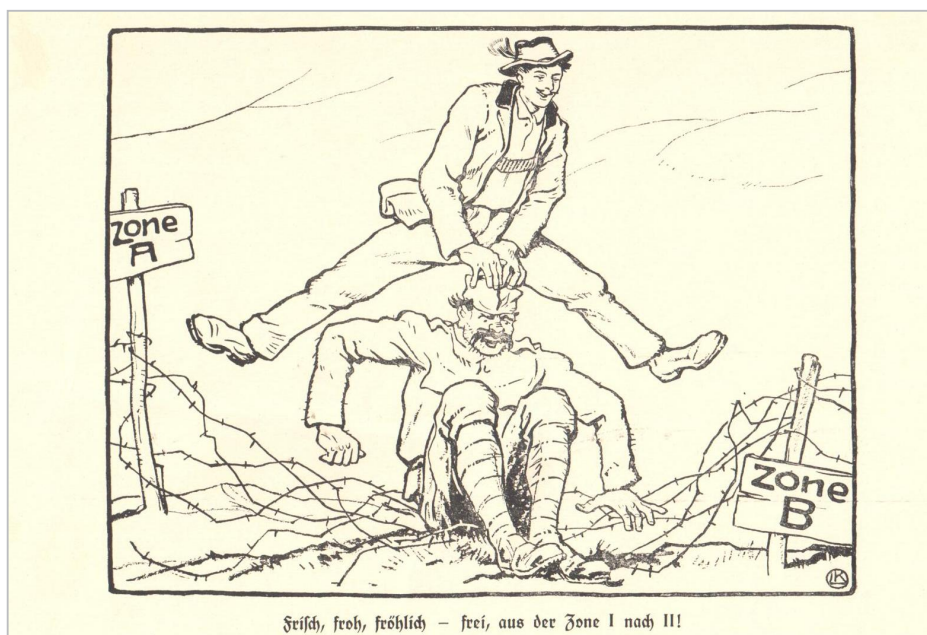
V stari, avstrijski vojaščini je že bil Meister slab oficir. Dolgo je trajala svetovna vojska, a na bojišču, kjer so krvaveli hrabri, junaški naši možje in fanti, ni bilo ne sluha ne duha od Meistra, tahiriral je zadi ali čisto v ozadju ali po etapi, ali po magacinah, ali po kolodvorih. Medtem ko so se vojskovali in se do zadnjega borili med hrupom granat in žvižganjem kroglic, je zadi dobro živel, veliko pil in duhtal na izdajo. Rojen je Nemec sicer, nemški je njegov rod. Zaradi njegove nesposobnosti kot vojak in zavljal njegove pijanosti so ga del časa bili poslali na dopust (urlavb), ker se je morda že kazalo brezumje po pijančevanju. Pri Nemcih in spodobni avstrijski vojaščini ni mogel napredovati, najvišje bi bil prišel do majorja.

Meistru pa ni bila le goreča želja po popivanju, bila mu je tudi velika častihlepnost. In tako je postalo iz Meistra na enbart nek Majster, iz Nemca Slovenec. Boljši vojak pa tudi Majster ni bil. Na tem polju se Majster ni odel z nevinljivimi lavorji. Namesto tega pa je ostal Meister – mojster na temnih potih neke ravno tako hinavsko – lažnjive kakor brezvestne in silne politike: Majster je postal političen agent zdaj srečno na novo vstale (?) jugoslovanske advokatske vlade: Brejc, Müller in drugi.

Kot političen agent teh finih patronov je uprizoril Majster v Mariboru podlo malopridnost. Ko bi takrat nemški mestni komandant v Mariboru ne bil tak pošten revež, bi bil že takrat naš Majster visel v Mariboru na vislicah. Njegova izdaja pa je bila uspešna i advokatovska gospoda v Ljubljani ga je imenovala 'general'. Kot 'general Majster' – pišemo ime vendar raji slovensko – se je lažnjivo in brezčastno pogajal s Korošci in tisti čas poslal Malgaja na Velikovec.

Majster je ostal do danes političen agent svojih zadnikov, za te so bili boji na Koroškem. Značilno je samo za slabo stvar ljubljanskih advokatov, da se morajo k svoji imperialistični politiki proti severu na Koroškem poslužiti nekega Majstra. Kar rad je ta prevzel politično nalogo. V Mariboru je predstavljal srditega diktatorja in dal na nedolžne ženske in neoborožene delavce streljati, na Koroškem mogočnega premagalca, mahal na taboru v Sinčivasi hlabro s sabljo. Postal je političen govornik in se vedel za naklonjenega deželnega vladarja. Od svojih podrepnikov, enake mu duše, je dal slavospeve, pohvalne spise za liste otrok pisati. Zraven pa je ječar, občutili so Korošci njegovo vojaščino. Na kratko: Majster je bil svojim političnim zadnjikom vselej poraben agent in pravi mož.

Odkar pa je minul pust, je vendar dobil Majster mačka. Dobro ve, da je njegova igra končana, ko pride Koroška do glasovanja. Da bi slednjič še kaj poiskusil, hodi zdaj k učiteljem, katere je prej zaperal, in si jih hoče za Jugoslavijo pridobiti. Enega misli s tem ujeti, da lažnjivo trdi, učiteljica B. bi tudi že vstopila v jugoslovansko službo. Zdaj je že do tje dospel, da je pisal heimverkompaniji Velikovec beraško pismo: 'Pojdite vendar domov, jaz nisem več nevarno strašilo, pridite domov!'

"Ein Freudensprung. Frisch, froh, fröhlich, frei – aus der Zone I nach II." [Skok od veselja. Sproščeno, veselo, dobre volje, svobodno iz cone I v cono II], avtor risbe Leo Kainradl (*Kärntner Landsmannschaft*, 7. 8. 1920, št. 62, str. 1; *Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920*, str. 22).

Ti Majster, Majster! Kam si zalezal, ti ponosen vojskovodja! Trdil si, da živ ne zapustiš Koroško. Ja, radi ti verjamemo, kako težko ti bo, opustiti od svoje 'igre', kajti potem si zopet na novo neznaten 'Majsterle'.⁷⁷

V avstrijskih časopisih so se tik pred plebiscitom pojavili prispevki, da Majster v coni A pripravlja puč, udar, da bi v primeru izgube plebiscita obdržal glasovalno ozemlje v jugoslovanskih rokah.⁷⁸ Šlo je pač za taktično plasiranje člankov z namenom, škodovati nasprotniku.

Toliko večje je bilo veselje, ko je moral Maister tri tedne pred plebiscitom zapustiti Koroško. To je bil na vsak način več kot le simbolni uspeh nemškoroške strani, za slovensko stran pa poraz. "Po 10. septembru ne sme več biti niti enega vojaka na Koroškem. S tem bo izginil tudi neki etapengeneral Majster, ki je še pred enim letom v Sinčivesi s sabljo tako rožljal in imel velike govore.

⁷⁷ *Koroško Korošcem*, 16. 3. 1920, št. 20 a, str. 3–4.

⁷⁸ Claudia Fräss-Ehrfeld, "Die alliierte Kontrolle der Verwaltung in den Kärntner Abstimmungszonen", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981), str. 169.

Človek obrača, bog pa obrne. Z Jugoslavijo na Koroškem gre hitro h koncu!", se je veselil nemškokoroški list v slovenskem jeziku.⁷⁹ Nekaj dni pozneje se je še malo ponorčeval z besedno igro:

General Majster je moral zapustiti Koroško. Plebiscitna komisija ga je izgnala, ker ni držal svoje obljube, da ne bo agitiral na Koroškem. Med vojno je vahtal magazine, na Koroškem se je pa hotel delati junaka s tem, da je preganjal vse, ki niso trobili v njegov rog. Izdal je najprej svojo mater – doma je namreč iz Bavarskega –, potem je izdal Avstrijo in zdaj je še hotel, da tudi mi izdamo svojo domovino. Za svoje junaštvo je postal ta izdajalec slovenski general (prej je bil z mujo zlezal do majorja), a Srbi ga ne priznavajo kot generala, noben višji srbski oficir ga ne pogleda. Ja, ja – ta general Majster, ta vam je res majster! Šel je in nikdar več ga ne bo k nam!⁸⁰

Po plebiscitu so ga v zadnji številki na zadnji strani z zadnjim prispevkom odeli še s smradom.⁸¹

Odločitev, da se izvede plebiscit, je pomenila uspeh za nemškokoroško stran in seveda poraz za slovensko stran, ki ga je hotela po diplomatski poti preprečiti. Nemškokoroška stran, ki je od vsega začetka stavila na glasovanje, je zapisala ob začetku leta 1920:

Jugoslovanski agenti in hujskači so trdili: 'Za Koroško ni več ljudskega glasovanja. Brez glasovanja pride, se združi Koroška SHS-državi!' – Pred kračem je pa moral general Majster v Sinčivesi reči: 'Uvidimo, ljudsko glasovanje bo vendar prišlo. Zgubljeno je vse! Ja, prišel bo sodni dan za vse, ki ne slišijo k stari naši hiši!'⁸²

Maister in plebiscitna odločitev

Maister je kazal demonstrativni optimizem glede zmage tako rekoč do samega plebiscitnega dne. Časopis slovenskega tabora *Mir* je 8. oktobra objavil razgovor z Maistrom, ki je po prisilnem odhodu s Koroške bival v Mariboru. Na vprašanje, kako bo v nedeljo, 10. oktobra, je odgovoril: "10. oktobra se ravno tako veselim, kakor se ga veseli ves slovenski koroški svet, ker je eden izmed najpomembnejših dni za vso bodočnost koroških Slovencev. Ta dan bo koroškim Slovencem svetla bodočnost in zlata usoda za vedno vzpostavljena." Novinar je vztrajal in generala vprašal, če je res prepričan o zmagi.

⁷⁹ *Koroško Korošcem*, 15. 9. 1920, št. 48, str. 2.

⁸⁰ *Koroško Korošcem*, 25. 9. 1920, št. 51, str. 8.

⁸¹ *Koroško Korošcem*, 13. 11. 1920, št. 60, str. 8.

⁸² *Koroško Korošcem*, 5. 1. 1920, št. 12, str. 2.

Maister ni omajal, temveč odgovoril s sklicevanjem na svoje poznanje Koroške:

Popolnoma. Od konca maja lanskega leta sem živel v coni A, spoznal koroške Slovence, njihove kremenite značaje in ljubezen do slovenske zemlje. Poznam skoro vsako vas v coni A, znano mi je razmerje naših zavednih glasovalcev napram odpadnikom in zagrizenim našim sovražnikom. Že to število nam jasno kaže, da bomo z ogromno večino zmagali. Razen tega je ženska organizacija, ki šteje nad 7000 članic, že sama na sebi tako velikansko jamstvo za popolno zmago in tako velika narodna armada, da bode velika množina naših oddanih glasov vse osupnila.⁸³

* * *

Volilni upravičenci na koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920 niso izbirali med osebami, temveč med dvema državama, dvema vladnima in družbenima sistemoma, predvsem pa glede na možnosti preživetja na bolj ali manj perifernem ozemlju ter v skladu z narodnopolitično usmerjenostjo. Zato se tudi niso odločali za Maistra ali proti njemu, temveč za Jugoslavijo ali proti njej, za argumente, ki so jih povezovali na eni strani z avstrijsko (mnogi pa tudi z nemško), na drugi pa s slovensko oziroma jugoslovansko opcijo, ali proti njim. Štirje glavni dejavniki, ki so odločili plebiscit, so: narodnopolitična usmerjenost volivcev v tesni zvezi z narodnopolitično razcepljenostjo prebivalcev slovenskega jezika, Karavanke kot geografski dejavnik, Celovec in v manjši meri Beljak kot prostorska dejavnika, ker sta oba ležala tik cone A glasovalnega ozemlja, ter seveda dolgo obdobje neizravnane gospodarske moči in posledično ekonomskega, kulturnega in političnega kapitala.⁸⁴

⁸³ *Mir*, 8. 10. 1920, št. 64, str. 2. Glej tudi: Rahten, *Po razpadu skupne države*, str. 365 sl.

⁸⁴ Pojem "kapital" je tukaj uporabljen v pomenu, kot ga razume francoski sociolog Pierre Bourdieu (gl. Pierre Bourdieu, *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*, v: Reinhard Kreckel (ur.), *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt; 2) (Göttingen, 1983), str. 183–198). O motivih, ki so vplivali na volilne upravičence, obstaja veliko literature, tako znanstvenih prispevkov kot spominskih zapisov. Gre za raziskovalno tematiko, ki presega okvir tega prispevka. Zato samo opozorilo na nekaj publikacij, navedenih med literaturo (avtorji/izdajatelji: Danijel Grafenauer, Tamara Griesser-Pečar, Janko Pleterski, Helmut Rumpler ter zbornik *Kärnten. Volksabstimmung 1920*).

Teodor Domej

THE IMAGE OF GENERAL MAISTER IN THE GERMAN CARINTHIAN PROPAGANDA MEDIA

SUMMARY

The shortest summary of the article on the image of General Maister in the German Carinthian media during the period 1918–1920 is: nothing positive was said about Maister. No other person on the opposing side was described in such a defamatory, mocking, insulting, and spiteful manner as he was. General Maister was declared the originator of the Carinthian disaster, as it was succinctly stated in a leaflet. For the German Carinthian side, Maister was the personified protagonist of the Yugoslav armed attack on the territorial integrity of Carinthia and the Yugoslav occupation regime of 1919/1920.

The article also addresses the long precursor story that ultimately led to an escalation in the form of armed struggle in 1918. The turning point came in 1848. In the Habsburg Monarchy, equality of nationalities was incorporated into the constitution, but the handling of national diversity within the entire monarchy and in its mostly linguistically and nationally heterogeneous states, including Carinthia, was fraught with conflict. In 1848, the Carinthian State Parliament declared the state indivisible, explicitly citing the unified Carinthian nationality, which was not based on the population's linguistic affiliation.

The Slovene-speaking Carinthian population, which had joined the Slovene nationalist movement, felt disregarded and negatively discriminated against by the German nationalist political leadership. They demanded that their ethnic and linguistic affiliation be respected. In 1848, the program for a United Slovenia as an administrative unit of the Habsburg Monarchy was developed. After the annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908, the Yugoslav idea finally developed in several stages. In 1917, the deputies united in the South Slav Club introduced a declaration (called the May Declaration) in the Reichsrat, calling for "the unification of all territories of the monarchy inhabited by Slovenes, Croats, and Serbs into an independent state body, free from any foreign national rule, built on a democratic foundation under the scepter of the Habsburg-Lorraine dynasty." The Slovene nationalist movement in Carinthia supported this demand. The entire year of 1918 in Carinthia was already marked by the political struggle for and against the division of the country. In the weeks following the collapse of the Habsburg monarchy, the conflict in the German-Slovene areas of contact escalated to the point where armed units were deployed. The Slovene national government, formed on October 31, 1918, laid claim to

all territories with Slovene populations. It encountered resistance in Styria and Carinthia. Rudolf Maister, an officer in the Austrian army with the rank of major, seized power in Maribor/Marburg on November 1, 1918, and was immediately appointed general by the Slovene National Council for Styria (a circumstance, incidentally, that was used as a reason for insults by the German nationalist opposition). In November 1918, military interventions for and against the unification of a part of the country with the State of Slovenes, Croats, and Serbs (from December 1, 1918, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes) also began in Carinthia. On December 5, 1918, the Provisional Carinthian Provincial Assembly, in which representatives of the Slovene nationalist movement were not represented, passed a resolution to defend itself against the territorial claims "by all means." The Treaty of St. Germain (signed by Chancellor Karl Renner on September 10 for the Republic of Austria) established the holding of a referendum as the basis for demarcating the border. General Meister was involved in these disputes from the beginning, both as a military commander and as commander of the police units. He also became the most important organizer of the Slovene referendum propaganda. In these roles, Maister became a target of the German Carinthian media. This article also discusses the articles about Maister that appeared in the propaganda papers "Kärntner Landsmannschaft" and "Koroško Korošcem."

On October 10, 1920, the referendum took place in Zone A. It was a defeat for Maister, not least because he remained convinced of Austria's defeat until the very end. However, the voters did not decide for or against Maister, because other factors played a decisive role, especially the national-political division of the Slovene-speaking population, the geographical location of Zone A, but above all the long duration of the dominance of economic, political and social capital, which the group that identified itself as German had.

VIRI IN LITERATURA

KLA – Kärntner Landesarchiv (= Koroški deželni arhiv)

- fond Landesschulrat Akten, Schachtel 277.
- fond Kärntner Landtagsamt, Landtagsakten 2.
- AT-KLA 662-C-15119 St.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv (= Avstrijski državni arhiv)

- fond Deutschösterr. Fried. Deleg. St. Germain, Karton 25 Kärnten (Volksabst.).

Zum Gedächtnis. Volksabstimmung in Kärnten 1920, Zeichnungen von Leo Kainradl, Felix Kraus und Sepp Prokop. Mit einer Vorrede von Josef Friedrich Perkonig. Herausgegeben vom Kärntner Heimatdienst (Klagenfurt, s. a.).

Anhang zu den stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1917, XXII. Session, II. Band (13. bis 21. Sitzung) Wien 1917.

Enderle-Burcel, Gertrude et al., *Der österreichische Staatsrat. Protokolle des Vollzugsausschusses, des Staatsrates und des Geschäftsführenden Staatsratsdirektoriums*, 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919, Band 2, 16. November 1918 bis 11. Dezember 1918 (Wien, 2021).

Pleterski, Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*, Viri 1 (Ljubljana, 1980).

Pleterski, Janko, *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, Viri 2 (Ljubljana, 1982).

Ribnikar, Peter, *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev. Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919* (Ljubljana, 1998).

Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich, Jahrgang 1918 (Wien, 1918)

Stenographische Protokolle, Haus der Abgeordneten, XXII. Session, 1. (Eröffnungs-) Sitzung, Mittwoch, den 30. Mai 1917.

Freie Stimmen – Klagenfurt, 1918, 1919, 1920.

Kärntner Landsmannschaft – Klagenfurt, 1919–1921.

Kärntner Tagblatt – Klagenfurt, 1918, 1919, 1920.

Klagenfurter Zeitung – Klagenfurt, 1918.

Korošec – Velikovec, 1919.

Koroško Korošcem – Klagenfurt, 1919–1920.

Mir – Celovec, letnik 1909, 1917, 1918, 1919, 1920.

Maistrova pot, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/vojaska-kariera/boj-za-meje/>, pridobljeno: 31. 3. 2025.

-
- Bourdieu, Pierre**, "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital", v: Reinhard Kreckel (ur.), *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt; 2) (Göttingen, 1983), str. 183–198.
- Grafenauer, Danijel (ur.)**, *Koroški plebiscit – 100 let kasneje* (Ljubljana, 2022).
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920* (Studia Caranthiaca; XXX) (Celovec, 2009).
- Griesser-Pečar, Tamara**, "Koroški plebiscit – ob stoletnici", *Dileme* 4, št. 1–2 (2020), str. 7–17.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia**, "Die alliierte Kontrolle der Verwaltung in den Kärntner Abstimmungszonen", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981), str. 158–177.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia**, *Geschichte Kärntens 1918–1920. Abwehrkampf – Volksabstimmung – Identitätssuche* (Klagenfurt, 2000).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).
- Kärnten. Volksabstimmung 1920. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen* (Wien–München–Kleinenzersdorf, 1981).
- Lorenz, Emil**, "Leo Kainradl", *Carinthia* I, 139, št. 2–3 (1949), str. 473–477.
- Lukan, Josef**, *Franz Grafenauer (1860–1935) Volkstribun der Kärntner Slowenen* (Klagenfurt/Celovec, 1981).
- Neumann, Wilhelm**, *Kärnten 1918–1920. Ereignisse, Dokumente, Bilder* (Klagenfurt, 1970).
- Perkonig, Josef Friedrich**, "Die Redaktion", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s.a.), str. 240–242.
- Pleterski, Janko**, *Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 27) (Ljubljana, 2003).
- Rahten, Andrej**, *Po razpadu skupne države. Slovensko–avstrijska razhajanja od mari-borskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje–Celovec–Gorica, 2020).
- Rainer, Johann**, "Italien und die Kärntner Frage 1918–1920", v: *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposiums Klagenfurt 1980*, izd. Helmut Rumppler (Klagenfurt, 1981).
- Reinprecht, Franz**, "Mit den Kärntner Unterhändlern in Marburg", v: *Kampf um Kärnten*, ur. Josef Friedrich Perkonig (Klagenfurt, s. a.), str. 75–79.
- Rizzi, Vinzenz**, "Die Landesverfassung", *Deutsche Monatsschriften aus Kärnten* (1850).
- Rumppler, Helmut (izd.)**, *Kärntens Volksabstimmung 1920. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Sympo-*

siums Klagenfurt 1980 (Klagenfurt, 1981).

Ude, Lojze, "Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919", v: *Koroški plebiscit. Razprave in članki*, ur. Janko Pleterski, Lojze Ude in Tone Zorn (Ljubljana, 1970), str. 131–214.

Wutte, Martin, *Kärntens Freiheitskampf 1918–1920* (Klagenfurt, 1985).

DOI 10.32874/SHS.2025-10

Bivališča generala Rudolfa Maistra in geneza katastrske občine Grajski marof v nekdanjem mariborskem Graškem predmestju

Polona Vidmar

Dr., redna profesorica
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000, Maribor, Slovenija
e-pošta: polona.vidmar@um.si

Izvleček:

V prispevku so bivališča generala Rudolfa Maistra (1874–1934), zlasti večstanovanjsko hišo na Meljski cesti 11 v Mariboru, v kateri je Maister z družino živel med letoma 1915 in 1922, ter večstanovanjsko najemniško hišo v Maistrovi ulici 17 v Mariboru, v kateri je bival med letoma 1922 in 1934, obravnavana z arhitekturnega vidika. Hiša v Maistrovi ulici je predstavljena tudi v kontekstu sočasne stanovanjske gradnje v katastrski občini Grajski marof v takratnem mariborskem Graškem predmestju. Za pozidavo katastrske občine Grajski marof sta bila sredi 19. stoletja pripravljena dva načrta, ki v literaturi še nista bila obravnavana. Starejši iz leta 1846, ki je delo neznanega projektanta, je nastal na pobudo upravitelja gospostva Vetrinjski dvor Othmarja Reiserja (1792–1868). Mlajšega iz leta 1860 je okrožni stavbni inženir Franz Zistler verjetno narisal na pobudo tedanjega župana Othmarja Reiserja, za realizacijo pa se je zavzemal zlasti župan Matthäus Reiser (1830–1895).

Ključne besede:

Rudolf Maister, Maribor, Othmar Reiser, Matthäus Reiser, historistična arhitektura, Franz Zistler, Johann Georg Nafz, Joseph Hasslinger

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 485–524, 134 cit., 16 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Namen prispevka je z arhitekturnega vidika predstaviti bivališča generala Rudolfa Maistra (1874–1934), ki se je kot sin nadzornika v finančni straži in avstro-ogrskega častnika, pa tudi zaradi šolanja in vojaških usposabljanj pogosto selil. Stavbe, v katerih je živel ali v katerih je preživel počitnice, so dobro znane in zlasti po zaslugi Zveze društev general Maister obeležene z napisnimi ploščami in figuralnimi obeležji.² Podrobneje sta obravnavani Maistrovi mariborski bivališči, večstanovanjska hiša na Meljski cesti 11, v kateri je živel v letih med 1915 in 1922, in večstanovanjska najemniška hiša v Maistrovi ulici 17, v kateri je živel med letoma 1922 in 1934. V drugem delu prispevka je hiša v Maistrovi ulici 17 obravnavana v kontekstu sočasne stanovanjske gradnje v katastrski občini Grajski marof v takratnem mariborskem Graškem predmestju. Na izgradnjo predmestja je bistveno vplivala umestitev železniškega kolodvora, zgrajenega v letih 1845 in 1846 vzhodno od komercialne ceste, ki je vodila proti Gradcu (zdaj Partizanska cesta). Za pozidavo katastrske občine Grajski marof sta bila sredi 19. stoletja pripravljena dva načrta, ki sta v pričujočem prispevku prvič predstavljena in obravnavana. Zazidalni načrt iz leta 1846 je nastal na pobudo upravitelja gospostva Vetrinjski dvor in poznejšega župana dr. Othmarja Reiserja (1792–1868). Namen prispevka je na podlagi pisnih in slikovnih virov dokazati, da je tudi načrt iz leta 1860, ki ga je pripravil okrožni stavbni inženir Franz Zistler, nastal na pobudo tedanjega župana Othmarja Reiserja, za realizacijo pa se je zavzemal zlasti bodoči župan Matthäus Reiser (1830–1895).

Bivališča generala Maistra pred prihodom v Maribor

Hiša na Šutni 16 v Kamniku, kjer se je Rudolf Maister rodil 29. marca 1874 in tam z družino preživel prvi dve leti svojega življenja, je obeležena s spominsko ploščo iz leta 1938. V pritličju hiše je Občina Kamnik leta 2013 uredila Maistrov spominski muzej. Leta 2023 so muzej obogatili z bronasto kopijo doprsnega portreta, ki ga je leta 1926 zmodeliral Nikolaj Pirnat in stoji v avli mariborske občinske stavbe.³ Maistrovi so živeli v najetem stanovanju v nadstropju na

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0061: *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* in raziskovalnega projekta št. J7-60128: *AID HCH – Presežek pri razvoju humanistike in kulture dediščine z umetno inteligenco*, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Gl. zlasti spletno stran *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot>, pridobljeno: 3. 3. 2025.

³ Prim. Mihael Glavan, "Rod in dom", v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 10 (dalje: Glavan, "Rod in dom").

začetku 19. stoletja zgrajene enonadstropne hiše, ki je bila pozneje povezana s sosednjo hišo.⁴ V Kamniku znamenitega rojaka slavijo s častnim meščanstvom, občinskim praznikom, imenom ulice in mostu ter različnimi prireditvami, leta 1970 so mu v rojstnem mestu postavili tudi prvi celopostavni figuralni spomenik.⁵

Družina se je leta 1876 preselila v Mengeš, kjer je Maister v letih med 1881 in 1883 končal dva razreda ljudske šole. Živel so v najemniškem stanovanju v hiši "Pri Gabru", s takratnim naslovom Veliki Mengeš 70, ki je sicer nekoliko predelana, vendar ohranjena in spomeniško zavarovana.⁶ Leta 1883 se je družina preselila v Kranj, kjer je leta 1887 umrl oče Franc. V Kranju je Rudolf Maister obiskoval zadnja dva razreda deške ljudske šole in med letoma 1885 in 1890 nižjo gimnazijo.⁷ Družina je do očetove smrti živela v dvonadstropni najemniški hiši s sedanjim naslovom Maistrov trg 5, potem se je mati s sinovoma za tri leta preselila v sosednjo hišo. Ob vhodu hiše Maistrov trg 5 je od leta 2002 nameščena konzola z bronastim doprsjem generala Maistra, delom kiparke Alenke Vidrgar.

Rudolf, brat Ernest in mati Frančiška Maister so se leta 1890 preselili v najemniško stanovanje v hiši Židovska steza 6 v Ljubljani, kjer je Frančiška dodatni zaslužek pridobila z oddajanjem sobe študentom.⁸ Živel so v značilni trinadstropni večstanovanjski najemniški hiši v blokovski zazidavi, kakršne so množično gradili zlasti v zadnji tretjini 19. stoletja in so pomembno zaznamovale podobo razširjenih središč večjih mest.⁹ Poznoklasicistična hiša s tremi okenskimi osmi je opremljena s kamnitim portalom, rusticiranim pritličjem, profiliranimi okenskimi obrobami in profiliranimi ravnimi čeli nad okni prvega nadstropja ter na portalu datirana z letnico 1838. Maister je v Ljubljani ob štipendiji in finančni pomoči materine sestre Matilde in njenega soproga Lovrenca Sebenikarja dokončal dva razreda višje gimnazije, potem pa se je 17. avgusta

⁴ Prav tam, str. 10.

⁵ O spomeniku gl. Marjeta Ciglencečki, "Upodobitve Rudolfa Maistra", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82 (n. v. 47), št. 2–3 (2011), str. 166–168 (dalje: Ciglencečki, "Upodobitve Rudolfa Maistra"); Milček Komelj, "Pesniški general kot likovni spomenik", v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 255–256 (dalje: Komelj, "Pesniški general").

⁶ Podatek je povzet po spletni strani *Maistrova pot*, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot/menges/>, pridobljeno: ??

⁷ Glavan, "Rod in dom", str. 11.

⁸ Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 63, 67 (dalje: Hartman, *Rudolf Maister*); Glavan, "Rod in dom", str. 11; Branko Senica, "Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosni mož. Pogovor z Borutom Maistrom", v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 225 (dalje: Senica, "Bil je dober").

⁹ O gradnji večstanovanjskih najemniških hiš v večjih slovenskih mestih v drugi polovici 19. stoletja gl. Igor Sapač, "Večstanovanjske najemniške hiše", v: Igor Sapač in Franci Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 265 (dalje: Sapač, "Večstanovanjske najemniške hiše").

1892 vpisal na domobransko kadetnico na Dunaju in jo v dveh letih dokončal ter bil imenovan za kadeta – naslovnega četovodjo.¹⁰ Po šolanju je bil vključen v domobranski bataljon številka 25 v Ljubljani in 1. oktobra 1894 dodeljen domobranskemu pehotnemu polku številka 4 s sedežem v Celovcu; takrat je bil imenovan za kadeta častniškega namestnika, oktobra 1895 pa za poročnika.¹¹ Častniško službo je opravljal na sedežu polka v Celovcu in v Ljubljani, kjer je imel polk dva bataljona; v letih 1896 in 1897 je v Ljubljani obiskoval tudi jahalno šolo za pehotne častnike.¹² O Maistrovem bivališču v tem življenjskem obdobju biografii ne poročajo. Da je v Ljubljani bival pri materi, sklepamo iz njene navedbe, da ji bo sin s knjigami, ki jih je kupoval in zbiral med vojaškimi vajami na terenu, "zatrpal" stanovanje.¹³ O nenehnih Maistrovih selitvah pričajo tudi pettedenski tečaj leta 1903 v Brucku ob Leithi, s katerim se je usposobil za orožarskega častnika, izpolnjevanje na častniški šoli tretjega armadnega zbora v Gradcu leta 1907, ki mu je z dobro opravljenim izpitom zagotovilo napredovanje v stotnika, ter udeležba na vojaških vajah, pohodih in vojaški manevrih.¹⁴

Rudolf Maister si je moral poiskati primerno stanovanje v Ljubljani najpozneje v času priprav na poroko. Iz poročne knjige je razvidno, da je ženin v času poroke 14. marca 1905 živel na naslovu Sv. Petra cesta 97 (tudi Šentpetrska, sedaj Trubarjeva cesta), nevesta Marija Stergar pa v Spodnji Šiški 91.¹⁵ V hiši z naslovom Sv. Petra cesta 97 so Maistrovi živeli tudi ob rojstvu sina Hrvoja decembra 1905.¹⁶ Po zadnjih raziskavah ljubljanskega šentpetrskega predmestja naj bi se sedanja Trubarjeva cesta po preimenovanju ulic leta 1892 oziroma popisnice prebivalcev leta 1900 na severni strani zaključila z naslovom Sv. Petra cesta 95, medtem ko naj bi imela vogalna hiša ob sedanjem Hrvatskem trgu naslov Sv. Petra nasip 53,¹⁷ vendar lahko iz lege hiš in starejših številčenj ugotovimo, da so Maistrovi živeli v vogalni hiši s pročeljema na Trubarjevo cesto in Hrvatski trg, ki ima sedaj naslov Trubarjeva cesta 93. Gre za s 4 × 4-osno enonadstropno hišo z rusticiranim pritličjem in s pravokotnimi polji poudarjenimi okni v nadstropju, ki stoji v neposredni bližini župnišča in cerkve sv. Petra in ni bila pretirano oddaljena od Maistrove domobranske vojašnice. To Maistrovo

¹⁰ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 73; Glavan, "Rod in dom", str. 12.

¹¹ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 73; Glavan, "Rod in dom", str. 12, 14.

¹² Hartman, *Rudolf Maister*, str. 73–74.

¹³ Gl. Bruno Hartman, *Rudolf Maister. General in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 107 (dalje: Hartman, *Rudolf Maister. General*).

¹⁴ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 77; Glavan, "Rod in dom", str. 13.

¹⁵ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Ljubljana – Marijino oznanjenje, Poročna knjiga, 1905–1910, pag. 530.

¹⁶ Nadškofijski arhiv Ljubljana, Ljubljana – Sv. Peter, Krstna knjiga, 1905–1910, pag. 530.

¹⁷ Gl. Nataša Budna Kodrič, "Nekatere hiše v Šentpetrskem predmestju ter njihovi lastniki in stanovalci v 19. stoletju", v: *Šentpetrsko predmestje. Zgodovinski in arhitekturni oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana* (Ljubljana, 2017), str. 294.

stanovanje je sicer poznal tudi Bruno Hartman, ki je zapisal, da se je Maister v Ljubljani družil s pesniki in pisatelji, med drugimi z Antonom Aškercem in Milanom Pugljem, ki sta stanovala v isti hiši.¹⁸

Maistrovi ljubljanski bivališči na Židovski stezi 6 in Trubarjevi cesti 93 nista obeleženi; v prestolnici na generala spominjata konjeniška spomenika Jakova Brdarja na Trgu osvobodilne fronte (1999) in Boštjana Putriha pred Ministrstvom za obrambo Republike Slovenije (1998, postavljen 2000).¹⁹

1. novembra 1908 je bil nadporočnik Rudolf Maister kazensko premeščen v domobranski pehotni polk številka 18 v Przemysl v Galiciji, kjer je osem mesecev bival v najemniškem stanovanju v meščanski hiši z naslovom Srednia ulica 5. V okviru mednarodnega projekta mestnih muzejev Kamnik in Przemysl so leta 2018 na hišo nameravali namestiti spominsko ploščo.²⁰ Ko so se Maistru v Przemyslu pridružili soproga, sinova in mati, je družina živela v najeti vili v središču mesta z naslovom Ulica Aleksandra Dworskiego 62, ki je po mnenju biografov postala pravo zatočišče Slovencev, ki jih je zaneslo v to galicijsko mesto.²¹ Velikokrat objavljena fotografija Maistrove družine pred vilo je bila posneta poleti 1910,²² potem ko je Maister 1. maja 1910 napredoval v stotnika in postal poveljnik 7. bojne čete, leta 1912 pa je bil imenovan za poveljnika podčastniške šole.²³ Naslednjega leta je zbolel in bil od 1. maja 1913 na šestmesečnem dopustu in zdravljenju pljuč v Dalmaciji in egiptovskem zdravilišču Heluan.

1. novembra 1913 je bil Rudolf Maister imenovan za poveljnika črnovojniške izpostave v Celju.²⁴ Maistrovi so v Celju sprva stanovali v Gregorčičevi ulici 3, potem so se preselili v Cankarjevo ulico 13.²⁵ Dvonadstropno vogalno večstanovanjsko najemniško hišo v Gregorčičevi 3 je dal leta 1892 zgraditi investitor Anton Kupljen, notar v Črnomlju, po vzoru sosednje hiše na Gregorčičevi ulici 1, ki jo je dal zgraditi tri leta prej.²⁶ Poznohistoristični 5- in 6-osni obulični fasadi sta v pritličju opremljeni z rustiko, nad glavnim vhodom je konzolni balkon, prisekani vogal pa je opremljen z nadstropnim izzidkom s teraso na

¹⁸ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 32.

¹⁹ O spomenikih gl. Ciglenečki, "Upodobitve Rudolfa Maistra", str. 171–173; Komelj, "Pesniški general", str. 258–266.

²⁰ Glavan, "Rod in dom", str. 23.

²¹ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 77; Glavan, "Rod in dom", str. 23–24.

²² Gl. npr. Hartman, *Rudolf Maister*, 75; Glavan, "Rod in dom", str. 24.

²³ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 78; Glavan, "Rod in dom", str. 24.

²⁴ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 78; Glavan, "Rod in dom", str. 24.

²⁵ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 32.

²⁶ Janko Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina Celja* (Celje, 1957), str. 51 (dalje: Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina*); Igor Sapač, "Katalog pomembnejših klasicističnih, bidermajerskih in historističnih arhitekturnih stvaritev na območju Republike Slovenije", v: Igor Sapač in Franci Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 382 (dalje: Sapač, "Katalog").

vrhu. Okna prvega nadstropja so obrobljena s korintskimi pilastri, nad njimi in v poljih med okni drugega nadstropja je bogata štukaturna dekoracija. Drugo Maistrovo celjsko bivališče je bilo v večstanovanjski najemniški hiši z naslovom Cankarjeva ulica 13 / Aškerčeva ulica 1.²⁷ Rudolf Maister je bival v enem od stanovanj, potem ko je hišo leta 1907 kupila Zadružna zveza v Celju in jo leta 1911 prepustila Južnoštajerski hranilnici.²⁸ Poznohistoristična dvotraktna dvonadstropna hiša je bila zgrajena leta 1890 po načrtih arhitekta Vladimirja Walterja za naročnika Johanna Zimniaka.²⁹ 8- in 9-osni obulični fasadi sta bogato opremljeni s plastično rustiko v pritličju, pasovi rustike v nadstropjih, s stebri obdanima vhodom in pilastri ob oknih prvega nadstropja, ki imajo tudi plastična trikotna čela. Prisekan vogal hiše je opremljen z nadstropnim konzolnim pomolom. Rustika, sklepniki na oknih pritličja in detajli štukature posnemajo značilnosti manieristične arhitekture. Maistrovi so imeli stanovanje v pritličju, v njem je Fran Roš občudoval bogato Maistrovo knjižnico.³⁰ Tudi celjski hiši, v katerih je bival Rudolf Maister pred prihodom v Maribor, nimata spominskega obeležja.

Pred pregledom Maistrovih mariborskih bivališč je potrebno omeniti še hiši, v katerih je Maister pogosto preživel počitnice in sta tudi v javnem spominu precej bolj znani kakor njegova stanovanja v Ljubljani in Celju. Od otroštva je z mamo prihajal na obiske k teti Matildi in stricu Lovru Sebenikarju, sprva na Rakek in od leta 1903 na Unec, kjer sta teta in stric kupila posestvo z veliko hišo, ki je bila nekoč v plemiški lasti in pri kateri se je stanovanjski del podaljševal v mitnico, ob njej pa je bil urejen vrt.³¹ V hiši, v katero je Maister s soprogo redno zahajal po upokojitvi, si je uredil zbirko starih listin in knjižnico, tam je pisal pesmi in slikal ter v njej tudi umrl.³² Že leto prej, 1933, sta hišo po stari teti Matildi Sebenikar podedovala sinova Hrvoj in Borut; ki sta jo po drugi svetovni vojni prodala Kovinski industriji Unec, leta 1989 pa so jo porušili in nadomestili z novogradnjo, na kateri je nameščena Maistru posvečena spominska plošča.³³ Maistrovo počitnikovanje na Zavrhu v Slovenskih goricah se je tako vtisnilo v ljudski spomin, da je moral njegov sin Borut v intervjuju posebej pojasnjevati, da Maister hiše na Zavrhu ni nikoli kupil, ampak je bila v lasti notarja Franja Stupice, ki je prijatelju Maistru ponudil, da tam preživlja počitnice.³⁴ Kmečka hiša je bila po letu 1925 prezidana v manjšo podeželsko vilo s stolpičem in rustici-

²⁷ O Maistrovem bivanju na naslovu Cankarjeva ulica 13 gl. Hartman, *Rudolf Maister*, str. 32, 58.

²⁸ Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina* str. 47.

²⁹ Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina*, str. 47; Sapač, "Katalog", str. 381.

³⁰ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 58.

³¹ Glavan, "Rod in dom", str. 15–17.

³² Prav tam, str. 17.

³³ Prav tam, str. 17, 57–58.

³⁴ Senica, "Bil je dober", str. 231; gl. tudi Hartman, *Rudolf Maister. General*, str. 111.

ranimi lizenami, ki so jo leta 2018 celovito obnovili in v njej odprli stalno razstavo *Maister po Maistru*.³⁵ Že leta 1986 so na hišo namestili nadnaravno velik generalov portretni relief, ki ga je podaril kipar Viktor Gojkovič.³⁶ Gojkovičevo delo je tudi portretna generalova herma pred vhodom v muzej.

Stanovanje na Meljski cesti 11 v Mariboru

Rudolf Maister je bil 7. decembra 1914 iz Celja premeščen v Maribor in je sprva deloval kot referent pri črnovojniškem okrožnem poveljstvu, 21. junija 1916 je bil imenovan za začasnega in 1. julija 1917 za stalnega poveljnika okrožnega črnovojniškega poveljstva številka 26 v Mariboru, medtem ko je bil med službovanjem v Gradcu leta 1917 povišan v stotnika.³⁷

Bruno Hartman je zapisal, da se je Maistrova družina v začetku leta 1915 priselila za očetom v Maribor in da so se vselili v stanovanje na Meljski cesti 11, za mariborsko glavno železniško postajo, nedaleč od domobranske vojašnice, kjer je bilo Maistrovo službeno mesto.³⁸ Zapisal je tudi, da je Maister po prevzemu vojaške oblasti v Mariboru poveljeval, če je bilo nujno, tudi kar iz svojega stanovanja, ki je bilo po besedah sina Boruta družini dotlej "tihi dom", v stanovanje so dobili telefon, pred hišo pa je bila stalna vojaška straža.³⁹ V hiši na Meljski cesti 11 je Maister bival v najodločilnejših trenutkih prevzema oblasti in bojov za slovensko severno mejo, iz nje je celo delno poveljeval, tam je Leopold Lenard popisal znamenito Maistrovo knjižnico,⁴⁰ pa vendar na hiši ni nobenega spominskega obeležja. Da je prav hiša, v kateri je Maister bival v času bojov za slovensko severno mejo ostala brez obeležja, je najbrž posledica dejstva, da je za Maistrovo mariborsko hišo obveljala stavba na Maistrovi ulici 17, spomin na generalovo bivanje na Meljski cesti 11 pa se je morda izgubil tudi zaradi prezidav, ki so dale hiši povsem utilitaren videz (*sl. 1*). Prezidave so bile posledica poškodb ob bombardiranjih v letih 1944 in 1945, saj stoji hiša nedaleč od železniške postaje. Na situacijskem načrtu z vrisanimi bombnimi zadetki, ki ga je pripravil geodet Anton Vončina, je stavba na Meljski cesti 11 obarvana rdeče in

³⁵ Za reprodukciji hiše pred prezidavo in po njej gl. Glavan, "Rod in dom", str. 58; Senica, "Bil je dober", str. 231.

³⁶ Za reprodukcijo gl. Hartman, *Rudolf Maister. General*, str. 127.

³⁷ Hartman, *Rudolf Maister*, 78–79; Glavan, "Rod in dom", str. 25–26.

³⁸ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 111.

³⁹ Prav tam, str. 111.

⁴⁰ Prav tam, str. 58.

Hiša na Meljski cesti 11 v Mariboru, v kateri je Rudolf Maister bival med letoma 1915 in 1922 (foto: Jakob Vidmar)

šrafrana, kar po priloženi legendi pomeni, da je bila obnovljena.⁴¹ Pri povojni obnovi so opustili vse historistično okrasje in s tem hiši odvzeli šarm, ki ga je imela v času Maistrovega bivanja.

Leta 1915 se je Maister z družino prijavil v prvem nadstropju stanovanjske hiše Meljska cesta 11, ki je bila v lasti "bratov Franc Ludvik".⁴² Nenavaden zapis v mariborski gospodinjiski kartoteki se nanaša na sinove ambicioznega mariborskega podjetnika, mlinarja in izdelovalca testenin Ludwiga Franza (1844–1904).⁴³ Po Franzevi smrti so njegovo premoženje dedovali sinovi Joseph,

⁴¹ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), SI_PAM/1702/001/007/00046, Album s fotografijami Bombardirani Maribor 1944–1945, Situacijski načrt z vrisanimi bombnimi zadetki: Meljska cesta, Kejžarjeva ulica, Industrijska ulica (Klavniška ulica), Einspielerjeva ulica.

⁴² PAM, SI_PAM/0005/005/001/014, Mestna občina Maribor, Gospodinjiska kartoteka, AŠ 800, Rudolf Maister.

⁴³ O Ludwigu Franzu z Dunaja, ki je leta 1883 kupil propadli Kriehuberjev mlin v Melju, ga močno povečal in v devetdesetih letih 19. stoletja začel izdelovati tudi testenine, gl. npr. Martin Bele, "Plin, elektrika in močje, zaslužni za njun prihod v Maribor," *Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020), str. 50. O zgodnjeindustrijski arhitekturi Franzevega mlina in tovarne testenin gl. Sonja Ifko, "Intes," v: *Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: Vodnik po arhitekturi*, uredila Damjana Prešeren (Ljubljana, 2002), str. 167–169. O gradnjah članov družine Franz v Mariboru gl. Barbara Črepnjak, "Arhitekturna zapuščina družine Franz v Mariboru," v: *Studio et labore, arte et humanitate: Jubilejni zbornik za Marjeto Ciglenečki*, ur. Polona Vidmar in Franci Lazarini (Ljubljana, 2024), str. 473–487 (dalje: Črepnjak, "Arhitekturna zapuščina").

Rudolf, Ludwig, Karl in Othmar ter hči Theresa. Lastništvo nad hišo, v kateri se je z družino naselil Rudolf Maister, so si bratje očitno delili, v neposredni bližini pa so bili v njihovi lasti tudi parni mlin, tovarna testenin in vila Franz, ena najimenitnejših neorenesančnih mariborskih vil, za katero je načrte verjetno pripravil graški arhitekt Konrad Lueff, zgradili pa so jo med letoma 1889 in 1893.⁴⁴

Ob sedanjem gradbenem stanju si je težko predstavljati, da je bila hiša na Meljski cesti 11, v kateri so se Maistrovi naselili leta 1915, pionirska stanovanjsko-tovarniška novogradnja v bodočem industrijskem predmestju Melje.⁴⁵ Gradbeno parcelo, na kateri sta nameravala zgraditi tovarno kavnih nadomestkov, sta Friedrich Gereke in Matthias Weingartshofer kupila od Aloisa pl. Kriehuberja in 20. maja 1848 prosila za gradbeno dovoljenje.⁴⁶ Zidarski mojster Johann Nusshold iz Radgone, ki je leta 1846 kot polir sodeloval pri gradnji mariborske železniške postaje, pet let pozneje pa je po načrtih inženirjev Adama Wiesingerja in Gustava Lahna zgradil mestno gledališče,⁴⁷ je za Gerekeja in Weingartshoferja narisal načrt za enonadstropno stanovanjsko-tovarniško stavbo, ki naj bi bila s sedmimi okenskimi osmi usmerjena na Meljsko cesto in z enajstimi proti železniški progi in bi zapolnila vogal sedanjih Meljske ceste in Einspielerjeve ulice.⁴⁸ V prvem nadstropju južnega krila, kjer je pozneje živela družina Rudolfa Maistra, so bile predvidene sprejemnica, sobe, kuhinja ali kuhinji s tedaj sodobnim štedilnikom in kabinet. Središčni osi južnega in zahodnega pročelja je Johann Nusshold poudaril s portaloma, pročelji pa členil z rusticiranimi vogali, zidcem med etažama in pravokotnimi polji pod okni prvega nadstropja, samo na južnem pročelju je predvidel okrasna pravokotna polja pod pritličnimi okni.⁴⁹ Poznejše upodobitve dokazujejo, da se je stavba nekoliko razlikovala od načrtovane, saj so ob Meljski cesti zgradili 8 × 4-osno stanovanjsko-upravno stavbo, 7 × 3-osno tovarniško stavbo pa pomaknili nekoliko severneje ob sedanjo Einspielerjevo ulico.⁵⁰ Najpozneje od leta 1851 je bil lastnik hiše in tovarne kavnih nadomestkov samo Friedrich Gereke, tovarna pa

⁴⁴ O vili Franz gl. Iztok Premrov, "Arhitektura devetnajstega stoletja v Mariboru," *Časopis za zgodovino in narodopisje* 45=Nv 10, št. 2 (1974), str. 358 (dalje: Premrov, "Arhitektura"); Sapač, "Katalog", str. 531; Črepnjak, "Arhitekturna zapuščina", str. 181–182.

⁴⁵ Polona Vidmar, "Klasicistična arhitektura za mariborske proizvajalce rozolije, vinskega kamna in kavnih nadomestkov," *Acta historiae artis Slovenica* 29, št. 2 (2024), str. 37–41 (dalje: Vidmar, "Klasicistična arhitektura").

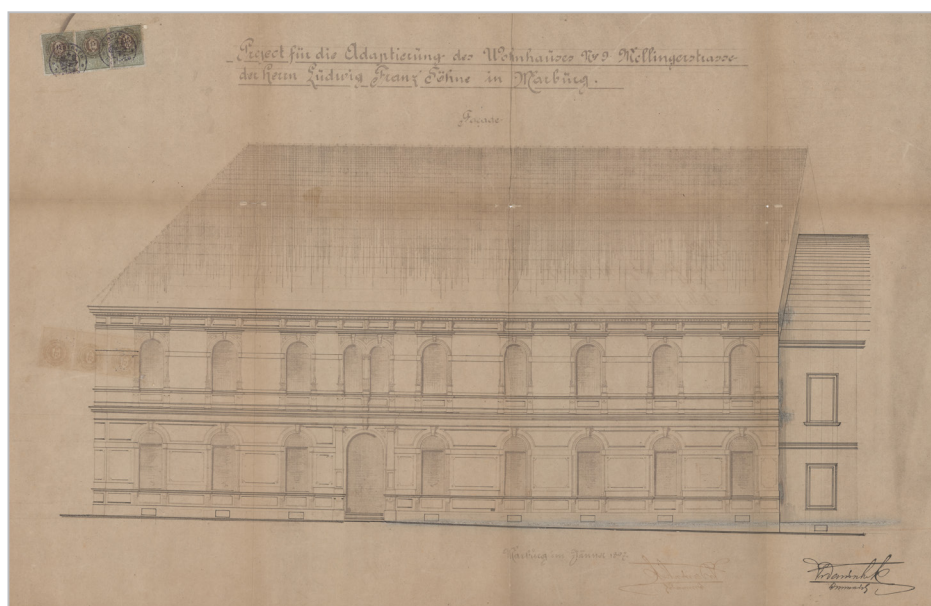
⁴⁶ Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 6556/1848, vloga Friedricha Gerekeja in Matthiasa Weingartshoferja za gradbeno dovoljenje, 20. 5. 1848, fol. 728.

⁴⁷ Jože Curk, "Mariborsko gradbeništvo med sredinama 19. in 20. stoletja," *Časopis za zgodovino in narodopisje* 75=Nv 40, št. 2–3 (2004), str. 303 (dalje: Curk, "Mariborsko gradbeništvo").

⁴⁸ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 6556/1848, Johann Nusshold, Načrt za tovarno kavnih nadomestkov Friedricha Gerekeja in Matthiasa Weingartshoferja, 19. 5. 1848, fol. 730.

⁴⁹ Za reprodukcijo gl. Vidmar, "Klasicistična arhitektura", str. 38.

⁵⁰ Za upodobitve gl. prav tam, str. 43.

Franz Derwuschek, Načrt za ureditev južnega pročelja stanovanjske hiše v lasti Ludwiga Franza in sinov, 1897 (PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Meljska cesta 11, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, str. 3a)

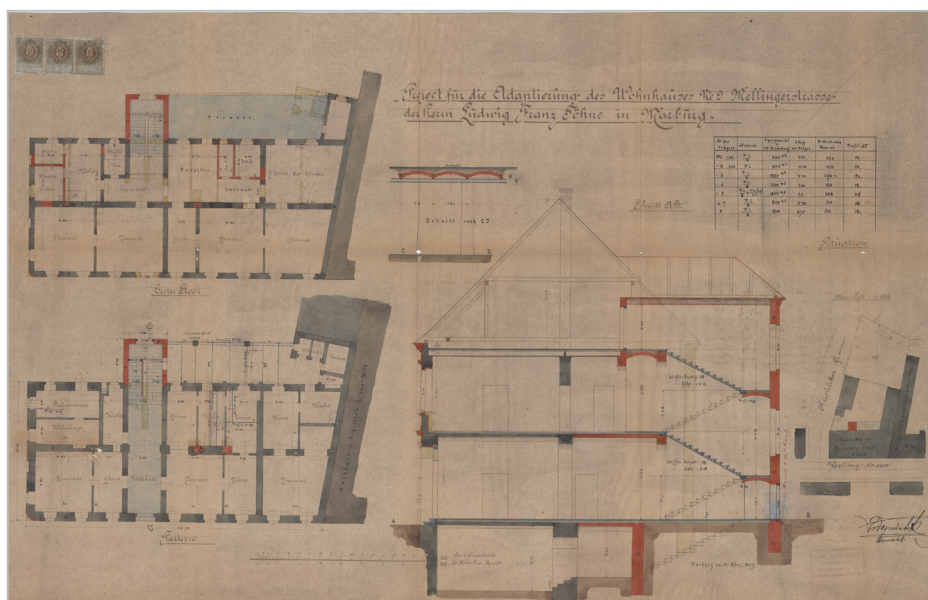
je delovala vsaj do leta 1877, ko sta Gerekejeva sin in vnuk pobegnila v tujino, da bi se izognila zaporni kazni zaradi razžalitve veličanstva.⁵¹ Leta 1881, ko je bila hiša v lasti Paula Simona, so južni trakt po načrtih mariborskega stavbenika Andreasa Tschernitschka podaljšali za dve osi proti vzhodu in prizidali vzhodni trakt, ki je mejil na sosednjo hišo.⁵²

Do nadaljnjih sprememb je prišlo leta 1897, ko je bila hiša v lasti Ludwiga Franza in sinov. Mariborski stavbenik Franz Derwuschek je januarja 1897 pripravil načrt za neorenesančno preureditev južnega pročelja Franzeve hiše na Meljski cesti 11 (takrat Meljska cesta 9) (sl. 2).⁵³ Po Derwuschkovem načrtu so nameravali hišo opremiti s polkrožnim portalom, ki bi ga obdajala toskanska pilastra, okno nad njim pa bi razširili v biforo s toskanskim pilastrom na delilnem stebru. Nadstropje bi od pritličja ločili z močno profiliranim zidcem ter dodali konzolni venčni zidec. Vsa okna bi bila polkrožno zaključena, plo-

⁵¹ Gl. prav tam, str. 39.

⁵² PAM, SI_PAM/0011/060/00008/001a, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Meljska cesta 11, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, Andreas Tschernitschek, Načrt za prezidavo stanovanjske hiše Paula Simona, 1881.

⁵³ PAM, SI_PAM/0011/060/00008/003a, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Meljska cesta 11, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, Franz Derwuschek, Načrt za prezidavo stanovanjske hiše Ludwiga Franza in sinov, 1897.

Franz Derwuschek, Načrt za prezidavo stanovanjske hiše v lasti Ludwiga Franza in sinov, 1897 (PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Meljska cesta 11, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, str. 2a)

skve pod okni in med njimi pa bi bile členjene s pravokotnimi polji. Ob sedanjem stanju hiše na Meljski cesti 11 ni mogoče presoditi, ali so fasado predelali natančno po Derwuschkovem načrtu, saj je bila zaradi posledic bombardiranja po drugi svetovni vojni prezidana in oropana vsega klasicističnega in neorenesančnega arhitekturnega okrasja.

Iz tlorisov, ki jih je Franz Derwuschek narisal 20. marca 1897, je razvidno, da sta bili v nadstropju dve stanovanji, od katerih je imelo zahodno dve veliki proti cesti obrnjeni sobi, od katerih je bila ena opremljena z lepo biforo. Maistrovi so verjetneje živeli v vzhodnem stanovanju, ki je bilo večje in komfortnejše, saj je imelo po Derwuschkovih načrtih vgrajeno kopalnico, proti severu pa je bila tudi na dva slopa oprta terasa (sl. 3).⁵⁴ Na severni strani stanovanja je na načrtu vrisana otroška soba, na južni so bile manjša in dve veliki sobi, od katerih je bila ena namenjena Maistrovi knjižnici, ki jo je leta 1919 opisal Leopold Lenard.⁵⁵ Skozi južna okna je bil odličen pregled nad množicami, ki so potovale med Meljem in središčem mesta, seveda pa tudi nad vojaki, ki so v mesto hodili

⁵⁴ PAM, SI_PAM/0011/060/00008/002a, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Meljska cesta 11, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, Franz Derwuschek, Načrt za prezidavo stanovanjske hiše Ludwiga Franza in sinov, 1897.

⁵⁵ Hartmann, *Rudolf Maister*, str. 58–60.

iz meljske vojašnice, zato se zdi Hartmanova navedba, da je Maister iz hiše celo poveljeval, toliko bolj smiselna. Kljub skromnemu videzu in slabemu vzdrževanju bi si tudi ta hiša zaslužila spominsko obeležje.

Stanovanje v Maistrovi ulici 17 v Mariboru

V spominu mariborske javnosti je z Maistrom najtesneje povezana hiša v Maistrovi ulici 17, v kateri je general preživel zadnjih dvanajst let svojega življenja. 21. decembra 1922 se je z družino prijavil v prvem nadstropju večstanovanjske najemniške hiše,⁵⁶ ki je obeležena s spominsko ploščo in generalovim portretom, izdelanem po bronasti spominski medalji z Maistrovim profilnim portretom kiparja Antona Severja iz leta 1919 (*sl. 4*).⁵⁷

Po navedbah Bruna Hartmana je hišo kupila Milka Mankoč (tudi Ljudmila, Emilia; 1866–1954), hči tržaškega veletrgovca Jakoba Mankoča in teta generalove soproge Marije, v času generalovega predsedovanja razmejitveni komisiji, za katero ga je Ministrstvo za vojsko in mornarico v Beogradu imenovalo 17. novembra 1921 in je imela sedeže na Bledu, v Ljubljani in gradu Planina.⁵⁸ Da hiše ni kupila Milka Mankoč, pač pa njen brat Ivan Mankoč (1855–1923), dokazuje vpis v mariborsko gospodinjsko kartoteko, saj so se Maistrovi decembra 1922 prijavili v hiši, ki je bila v lasti Ivana Mankoča.⁵⁹ Ivan je po smrti očeta leta 1900 prevzel družinsko podjetje v Trstu, deloval je tudi v tržaških slovenskih društvih, leta 1919 pa se je umaknil v Ljubljano in na Bled ter po smrti vse premoženje z izjemo podjetja zapustil sestrji Milki.⁶⁰ Ivan Mankoč je hišo v Mariboru verjetno kupil sočasno s selitvijo iz Trsta v Ljubljano, saj je bila hiša v Maistrovi ulici 17 v njegovi lasti najpozneje od decembra 1919, ko se je v stanovanju v drugem nadstropju prijavil slikar in profesor Viktor Cotič z družino.⁶¹

⁵⁶ PAM, SI_PAM/0005/005/001/014, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, AŠ 800, Rudolf Maister.

⁵⁷ Ciglencečki, "Upodobitve Rudolfa Maistra", str. 163; Komelj, "Pesniški general", str. 250. Za reprodukciji Severjeve spominske medalje in spominske plošče na Maistrovi hiši gl. Hartman, *Rudolf Maister. General*, str. 111, 123.

⁵⁸ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 184; Hartman, *Rudolf Maister. General*, str. 111. Da je hišo leta 1922 kupila Milka Mankoč in jo dala na razpolago Maistrovi družini, je zapisano tudi v primorskem biografskem leksikonu, vendar je verjetno povzeto po Brunu Hartmanu; gl. Miloš Rybář, "Mankoč, Milka (1866–1954)", *Primorski slovenski biografski leksikon. 20. snopič. Dodatek M–Ž*, ur. Martin Jevnikar (Gorica, 1994), str. 705.

⁵⁹ PAM, SI_PAM/0005/005/001/014, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, AŠ 800, Rudolf Maister.

⁶⁰ Miloš Rybář, "Mankoč, Jakob (1812–1900)", *Primorski slovenski biografski leksikon. 20. snopič. Dodatek M–Ž*, ur. Martin Jevnikar (Gorica, 1994), str. 704.

⁶¹ PAM, SI_PAM/0005/005/001/003, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, AŠ 708, Viktor Cotič.

Hiša v Maistrovi ulici 17 v Mariboru, v kateri je Rudolf Maister bival med letoma 1922 in 1934 (foto: Jakob Vidmar)

Naslednjega leta sta Cotič in Maister tesno sodelovala pri pripravi I. umetnostne razstave v Mariboru, ki je bila decembra 1920 odprta v bivši kazini oziroma oficirskem domu (danes prostori Slovenskega narodnega gledališča Maribor).⁶² Iz navedenega je razvidno, da je dal najimenitnejše vogalno stanovanje v prvem nadstropju večstanovanjske najemniške hiše Maistrovi družini decembra 1922 na razpolago že Ivan Mankoč, enako pa je ostalo tudi v obdobju lastništva Minke Mankoč.

Izbor hiše v ulici, ki je bila prej imenovana po nemškem kanclerju Otto Bismarcku, ob iskanju pomenskih vzporednic pa so jo leta 1919 preimenovali v Maistrovo ulico, je Bruno Hartman pripisal naključju,⁶³ s čimer se ni mogoče strinjati. Domnevati smemo, da sta hišo izbrala zakonca Maister, saj Ivan Mankoč, ki je živel v Trstu ter pozneje v Ljubljani in na Bledu, Maribora najbrž ni dovolj

⁶² O razstavi in sodelovanju med Viktorjem Cotičem in Rudolfom Maistrom gl. Breda Kolar Sluga in Andrej Preložnik, "I. umetnostna razstava v Mariboru. Dogodek brez vizije ali premišljen projekt," v: *Studio et labore, arte et humanitate: jubilejni zbornik za Marjeto Ciglenečki*, ur. Polona Vidmar in Franci Lazarini (Ljubljana, 2024), str. 423–450.

⁶³ Hartman, *Rudolf Maister*, str. 18; Hartman, *Rudolf Maister. General*, str. 124.

dobro poznal, da bi jo izbral sam. Da je na izbor hiše vsaj delno vplivalo ime ulice, sklepamo po Maistrovi izjavi: "Ponosen sem, da nosi ulica, ki se je nekoč imenovala po nemškem kanclerju, danes ime jugoslovanskega generala!"⁶⁴ Na selitev iz industrijskega Melja je zagotovo vplivala tudi ugodna lega hiše v prijetni četrti s široko in zračno zasnovanimi ulicami, nedaleč od starega mestnega jedra in železniške postaje. Ta mestni predel je bil v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja območje intenzivne pozidave, saj je bilo takrat zgrajenih več kot sto večstanovanjskih najemniških hiš, ki so bile največkrat dvonadstropne ali trinadstropne, in zgrajene v okviru ortogonalnih zazidalnih otokov oziroma karejev, med njimi pa so po imenitnosti izstopale vogalne hiše.⁶⁵ Morda je na izbor vplivala tudi generalova stanovska pripadnost in poznavanje zgodovine hiše, saj sta dala vogalno hišo v Maistrovi ulici 17 zgraditi stotnik Josef Matasić (tudi Matasic, Matassic, Matašić; ok. 1841–1901) in njegova soproga Juliana, rojena Risbeck (tudi Risbek) pl. Gleichenheim.⁶⁶ Avstro-ogrski častnik Josef Matasić je bil 1. novembra 1879 povišan v stotnika Galicijskega pehotnega polka št. 20, ki je imel štab v Olomoucu.⁶⁷ Leta 1885 je prejel križ za vojaške zasluge, ki ga je leta 1849 ustanovil cesar Franc Jožef I., in se upokojil najpozneje leta 1888.⁶⁸ 19. junija 1889, ob rojstvu sina Petra Rudolfa Josefa, sta stotnik Josef Matasić in njegova soproga Juliana, ki je bila leta 1860 rojena v Gradiški, živela v hiši št. 13 v Vojniku.⁶⁹ Zakonca sta se za gradnjo hiše v Mariboru najbrž odločila zaradi naložbe, ki bi jima prinašala stalne dohodka iz najemnin, morda po vzoru vogalne večstanovanjske najemniške hiše v Gregorčičevi ulici 7 / Tavčarjevi ulici 2 v Celju, ki sta jo dala leta 1894 zgraditi Julianin brat, poročnik Konstantin pl. Risbeck, in sestra Maria, poročena Kuhn.⁷⁰ Najbrž po naključju je bila Risbeckova hiša v neposredni bližini Maistrovega prvega celjskega bivališča.

Iz zapuščinskega spisa je razvidno, da je stotnik Josef Matasić ob smrti 12. decembra 1901 posedoval polovico hiše v ulici Bismarckstrasse 17 v Mariboru

⁶⁴ Citirano po: Sergej Vrišer, *Maribor v barvah mojega časa* (Maribor, 2002), str. 14 (dalje: Vrišer, *Maribor*).

⁶⁵ Sapač, "Večstanovanjske najemniške hiše", str. 268. Za hiše, ki so bile v tem obdobju zgrajene v Maistrovi ulici, gl. Curk, "Mariborsko gradbeništvo", str. 322.

⁶⁶ PAM, SI_PAM/0011/056/00019 MA/622, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 17, gradbeni spisi, gradbena dokumentacija, Franz Derwuschek, Načrt za gradnjo dvonadstropne stanovanjske hiše.

⁶⁷ *Kaiserlich-Königliches Militär-Schematismus, für 1882* (Wien, 1881), str. 188, 294.

⁶⁸ *Kaiserlich-Königliches Militär-Schematismus, für 1889* (Wien, 1888), str. 56.

⁶⁹ Dečkov boter je bil materin brat, *upokojeni* cesarsko-kraljevi general Peter Risbek *chevalier de Gleichenheim* (1866–1927). Za vse podatke gl. Škofijski arhiv Celje, župnija Vojnik, Krstna knjiga, 1877–1889, pag 263. Pri vpisu je treba upoštevati, da vsi podatki, ki jih je v krstno knjigo vpisal kaplan Mathias Fideršek, niso popolnoma pravilni. Upokojen je bil Petrov oče Josef Matasić in ne boter Peter vitez Risbek pl. Gleichenheim, ki je plemiški naziv pridobil leta 1884 in je še v prvi svetovni vojni služil v avstro-ogrski mornarici ter dosegel čin kontraadmirala.

⁷⁰ Orožen, *Posestna in gradbena zgodovina*, str. 51; Sapač, "Katalog", str. 382.

z vložno številko 151 v katastrski občini Grajski marof, ki je bila 15. februarja 1902 sodno ocenjena na 93840 kron.⁷¹ Parcelo sta s soprogo kupila 16. marca 1897, na hiši pa je bilo ob Matasičevi smrti 52169 kron hipotekarnega dolga, kar nakazuje, da zakoncema pet let po gradnji še ni uspelo odplačati niti polovice vrednosti hiše. Matasičevo polovico hiše sta leta 1901 dedovala vdova Juliana in mladoletni sin Peter;⁷² po prvi svetovni vojni sta jo prodala in se preselila na Hrvaško. Tudi po prodaji je v enem od stanovanj živel Julianina sestra Maria Kuhn, kar dokazujeta dva Julianina dokumentirana obiska v Mariboru, saj je bila pri M. Kuhn v Maistrovi ulici 17 prijavljena od 18. do 24. junija 1921 in od 14. do 22. avgusta 1935.⁷³ Peter Matasič se je posvetil vojaški karieri v avstro-ogrski vojski, leta 1927 prestopil v starokatoliško Cerkev in 13. junija 1965 umrl v Zagrebu.⁷⁴

Stotnik Josef Matasič in soproga Juliana sta načrte za novogradnjo večstanovanjske najemniške hiše v tedaj še precej redko pozidani ulici Bismarckstrasse naročila pri mariborskem stavbeniku Franzu Derwuschku; stavbna komisija pa je načrte in parcelo proučila 13. aprila 1897.⁷⁵ Derwuschek je imel ob prelomu 19. v 20. stoletje obilo naročil premožnih Mariborčanov, med drugim je istega leta po naročilu Ludwiga Franza pripravil načrte za trinadstropno večstanovanjsko najemniško hišo z bogato poznohistoristično fasado v Krekovi ulici 14 in za prenovno že omenjene hiše na Meljski cesti 11, v kateri je med letoma 1915 in 1922 živel Rudolf Maister. V neposredni bližini Matasičeve novogradnje, na dvorišču kareja med Maistrovo, Cankarjevo, Aškerčevo in Kersnikovo ulica, je bila po letu 1893 zgrajena tudi enonadstropna hiša s pomožnimi poslopji kot Derwuschkova rezidenca in sedež njegovega stavbnega podjetja (Cankarjeva ulica 26a).⁷⁶ Hiša je s številnimi arhitekturnimi detajli delovala kot reklama za Derwuschkove storitve, mojster pa je s personifikacijama Arhitekture in Gradbeništva, ki ju je leta 1897 signiral H. Lohmann, tudi simbolno obeležil svoje delovanje (*sl.* 5).

Franz Derwuschek je na vogalni parceli ob Maistrovi in Cankarjevi ulici, ki je merila 752,25 m², za zakonca Matasič projektiral podkleteno dvonadstropno

⁷¹ PAM, SI_PAM/0635/001/001/02428, Okrajno sodišče Maribor, 1898–1941, TE 231/AV 29/02, Matasič, Josef.

⁷² PAM, SI_PAM/0635/001/001/02428, Okrajno sodišče Maribor, 1898–1941, TE 231/AV 29/02, Matasič, Josef.

⁷³ PAM, SI_PAM/0005/005/001/014, Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, AŠ 805, Juliana Matasič.

⁷⁴ Škofijski arhiv Celje, Župnija Vojnik, Matične knjige, Krstna knjiga, 1877–1889, pag. 263.

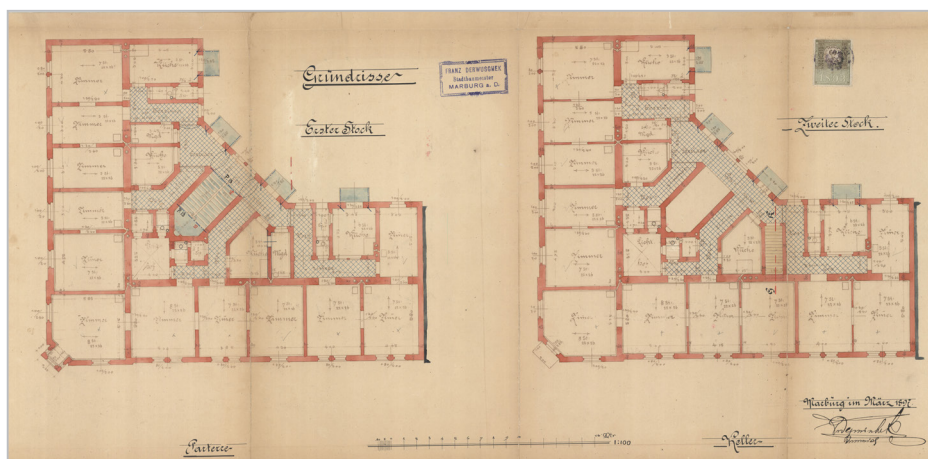
⁷⁵ PAM, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 17, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, Franz Derwuschek, Načrt za gradnjo dvonadstropne stanovanjske hiše.

⁷⁶ Curk, "Mariborsko gradbeništvo", str. 308–309; Sapač, "Katalog", str. 504; Mojca Štuhec, *Z železnico do modernejšega Maribora. Arhitektura in urbanizem Maribora med letoma 1846 in 1918* (Maribor, 2016), str. 113. Za reprodukcijo prvotnega videza Derwuschkove hiše gl. Jože Curk in Primož Premzl, *Mariborske vedute* (Maribor, 2004), str. 129 (dalje: Curk in Premzl, *Mariborske vedute*).

Derwuschkova hiša v Cankarjevi ulici 26a; detajl s personifikacijama Arhitekture in Gradbeništva (foto: Jakob Vidmar)

večstanovanjsko najemniško hišo z desetosnim južnim in sedemosnim zahodnim traktom. Pred južno fasado je bila predvidena ozelenitev z grmovnicami, manjši nasad pa je Derwuschek narisal tudi na dvorišču, na katerem sta bila še vodnjak in pomožno poslopje s pralnico, sobo in kuhinjo za služkinjo. Skozi glavni vhod z Maistrove ulice je bilo dostopno dvoramno stopnišče, umeščeno v vogal obeh traktov na dvoriščni strani, ob njem je bil predviden tudi svetlobni jašek. V vsaki etaži so bila štiri stanovanja z majhnimi balkoni na dvoriščni strani prvega in drugega nadstropja, prisekan zunanji vogal je bil v prvem nadstropju opremljen s konzolnim pomolom in v drugem z balkonom (sl. 6).

Franz Derwuschek, Načrt za gradnjo večstanovanjske najemniške hiše v lasti stotnika Josefa Matasića in soproge Juliane. Tlorisa prvega in drugega nadstropja, 1897 (PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 17, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, str. 1a)

Po Derwuschkovih načrtih zgrajena hiša leta 1897 ni bila posebej inovativna, saj je bilo v bližini že zgrajenih nekaj reprezentativnih vogalnih večstanovanjskih najemniških hiš, na primer v letih med 1885 in 1888 zgrajena monumentalna hiša na severozahodnem vogalu Maistrove in Kersnikove ulice (Maistrova ulica 23).⁷⁷ Tlorisi etaž in razporeditev stanovanj v Maistrovi ulici 17 spominjajo na večstanovanjsko najemniško hišo v Maistrovi ulici 1 (vogal z Ulico heroja Staneta), ki sta jo za investitorko Mario Moritsch načrtovala brata Karl in Rudolf Kiffmann; mariborska stavbna komisija je načrte proučila dva tedna pozneje kot za hišo na Maistrovi 17 (27. aprila 1897), mestni svet in župan Alexander Nagy pa sta gradnjo odobrila 7. maja 1897.⁷⁸ Hišama je skupna tudi bogata dekoracija fasad s prevladujočimi neomanierističnimi elementi. Derwuschek je obulični fasadi hiše v Maistrovi 17 bogato razčlenil z rustiko, ki je nanesena v pasovih ali posnema pravilne klesance, na poudarjenem dvoosnem jugozahodnem vogalu pa posnema tudi v obliki diamanta rezane kamnite obloge renesančnih in manierističnih palač (sl. 7).

Derwuschek je posebno pozornost namenil okenskim obrobam in glavnemu portalu, ki ga obstopata toskanska pilastra na visokih podstavkih, okras na prekladi posnema triglife in metope, nad preklado pa je polkrožna luneta s školjčnim motivom in okrasnima vazama ob straneh. Kakor portal so tudi okna v pritličju polkrožno zaključena in večinoma oblikovan kot bifore s toskan-

⁷⁷ O hiši gl. Sapač, "Katalog", str. 510–511.

⁷⁸ PAM, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 1, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija. O hiši gl. Sapač, "Katalog", str. 510.

Franz Derwuschek, Načrt za gradnjo večstanovanjske najemniške hiše v lasti stotnika Josefa Matasića in soproge Juliane. Risba južnega pročelja, 1897 (PAM, fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 17, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija, str. 4a)

skimi pilastri in ravnim čelom. Tudi okna reprezentativnega prvega nadstropja so večinoma v obliki bifor in okrašena z dekorativnimi polji s štukaturo in trikotnimi čeli, medtem kot so obrobe oken drugega nadstropja preprostejše in imajo ravna čela.

25. februarja 1898, ko hiša najbrž še ni bila povsem končana, je stavbna komisija obravnavala Derwuschkova načrta za gradnjo pritličnega dvoriščne-ga poslopja v Maistrovi ulici 17, ki naj bi bilo nekoliko večje od prvotno predvidenega, ter za spremembo dnevne sobe v vogalnem stanovanju v pritličju v gostinski lokal.⁷⁹ V ta namen so predrli prisekan vogal stavbe in vstavili polkrožno zaključena vrata. Približno $5 \times 5,8$ m velik lokal, v katerem je danes sedež ene od političnih strank, sta osvetljevali dve okni, v kleti pa so s predelnimi stenami ustvarili skladišče in klet za žganje. Na prvi pogled preseneča, da so se v lokalu "Pri Vrhuncu" pod Maistrovim stanovanjem radi ustavljali tovorni vozovi "parizarji", ki so jih vlekli mogočni, mišičasti pincgavci, vendar je bil v generalovem času nasproti hiše še travnik.⁸⁰

⁷⁹ PAM, Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963, Maistrova ulica 17, gradbeni spisi in gradbena dokumentacija.

⁸⁰ Vrišer, *Maribor*, str. 13, 32.

Potem ko se je družina Maister decembra 1922 naselila v reprezentativnem vogalnem stanovanju v prvem nadstropju, je hišo upravljala Marija Maister.⁸¹ Ob štiričlanski družini sta v stanovanju živeli še Maistrova mati in služkinja. V prostornem štirisobnem stanovanju je družabni general, ki je imel po upokojitvi leta 1923 težave s hojo, ustvaril srečevališče umetnikov, literatov in gledališčnikov, "nekakšen salon umetnikov".⁸² Markantna generalova pojava v soseski ni ostala neopažena, saj so se ljudje spominjali, kako se je zjutraj bril pred oknom ali ošteval preglasne otroke, Sergej Vrišer ga je na preprosti skici tudi upodobil, kako je v uniformi in oficirskem plašču stal pri oknu in v soju bakel odzdravljajal sprevedom (*sl.* 8).⁸³ Pred Maistrovo hišo so se namreč ob državnih praznikih ljudje ustavljali in prisluhnili generalovemu nagovoru z okna stanovanja.⁸⁴ Vogalni konzolni pomol, ki je bil sicer pogost okrasni element mariborske historistične arhitekture, je z generalovim bivanjem v Maistrovi ulici 17 pridobil tudi praktično in reprezentativno funkcijo, sorodno rotovškemu balkonu.

Po pregledu Maistrovih bivališč in ob dejstvu, da je imenitnost hiš, zlasti fasad večstanovjskih hiš odsevala družbeni položaj najemnikov, ugotovimo, da je status Maistrove družine z leti rasel in da si je v zadnjem obdobju generalovega življenja lahko privoščila meščansko bivanje v reprezentativni večstanovjski najemniški hiši v eni od najbolj elitnih mestnih lokacij, urejenem stanovanjskem naselju v katastrski občini Grajski marof.

Zazidalna načrta za katastrsko občino Grajski marof v mariborskem Graškem predmestju

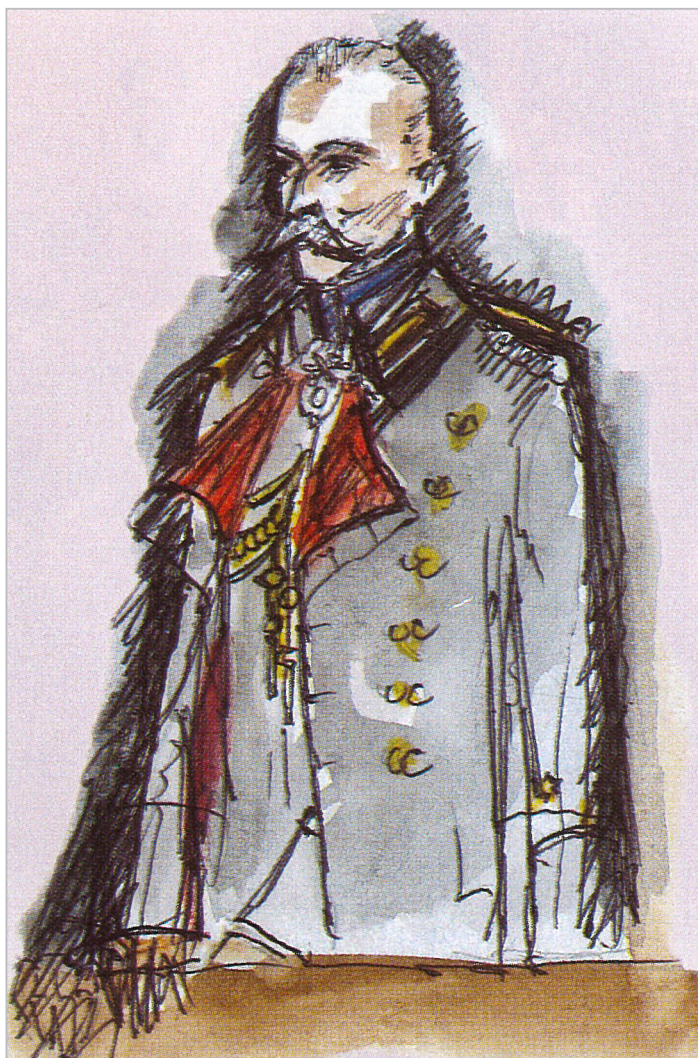
Območje katastrske občine Grajski marof, kjer je bila leta 1897 zgrajena hiša generala Maistra, je bilo del nekdanjega mariborskega Graškega predmestja, ki se je začelo intenzivno razvijati po poružitvi mestnih vrat in obzidja ter zasutju jarka, zlasti pa po vzpostavitvi železniškega prometa leta 1846. Nekdanji Graško in Koroško predmestje se približno ujemata z območjem "med Kamniško ploščadjo na zahodnem in Meljem na vzhodnem ter med rečno obalo na južnem in vencem gričevja na severnem obrobju mesta", za katerega je Jože Curk zapisal, da se je po sredini 19. stoletja edino razvijalo mestotvorno, z večstanovjskimi najemniškimi hišami, povezanimi v kareje, vsa druga predmestja so ohranila predme-

⁸¹ Majda Šlajmer Japelj, "Marija Maister", v: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2012), str. 213.

⁸² Hartman, *Rudolf Maister*, str. 35.

⁸³ Vrišer, *Maribor*, neoštevilčena slika po strani 48.

⁸⁴ Prav tam, str. 14.

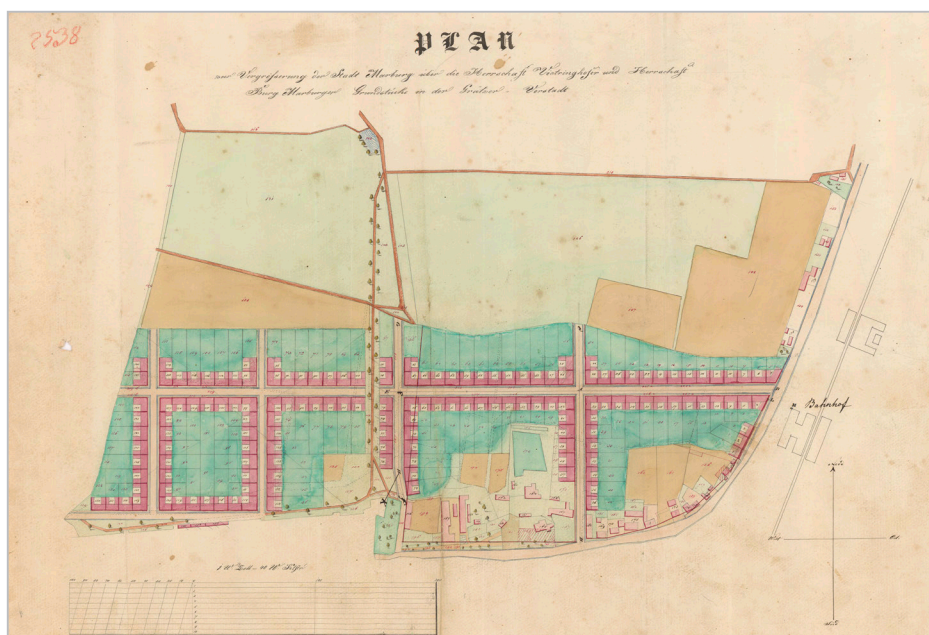

Sergej Vrišer, Rudolf Maister pri oknu konzolnega pomo-la hiše v Maistrovi ulici 17, Pokrajinski arhiv Maribor (Sergej Vrišer, *Maribor v barvah mojega časa* (Maribor, 2022))

stni in delno celo ruralni značaj.⁸⁵ Pozidava Graškega predmestja v drugi polovici 19. stoletja je že bila predmet stavbnogodovinskih in urbanističnih raziskav,⁸⁶ v nadaljevanju pa sta obravnavana še neobjavljena zazidalna načrta, ki nista bila realizirana, vendar odražata potrebe po širitvi mesta sredi 19. stoletja in graditeljsko ambicioznost mariborskega župana dr. Othmarja Reiserja (1792–1868).

⁸⁵ Curk, "Mariborsko gradbeništvo", str. 302.

⁸⁶ Gl. npr. Premrov, "Arhitektura", str. 360–364; Curk, "Mariborsko gradbeništvo", str. 301–331; Sapač, "Večstanovanjske najemniške hiše", str. 268–269; Štuhec, *Z železnico*, str. 49–51.

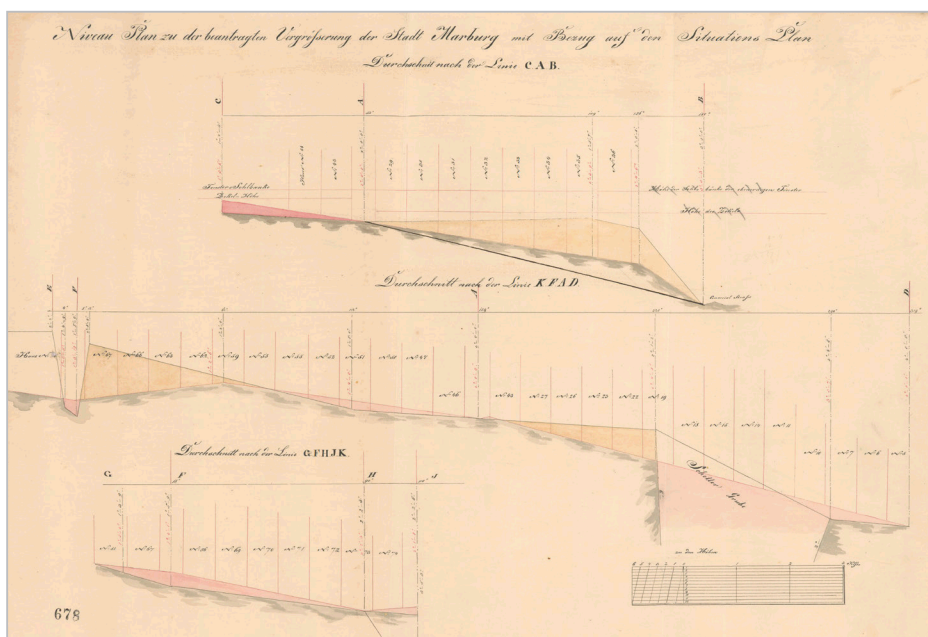
Načrt za povečanje mesta Maribor na parcelah gospostev Vetrinjski dvor in Mariborski grad v Graškem predmestju, 1846 (StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 677r)

Najstarejši zazidalni načrt je naslovljen *Plan zur Vergrößerung der Stadt Marburg über die Herrschaft Victringhofer und Herrschaft Burg Marburger Grundstücke in der Grätzer Vorstadt* (sl. 9).⁸⁷ Naslov ni povsem pravi, saj je iz gradbenega spisa razvidno, da je celotno zemljišče pripadalo gospostvu Vetrinjski dvor, ki je bilo v lasti benediktinskega samostana v Šentpavlu v Labotski dolini (St. Paul im Lavantal), in je mejilo na posest gospostva Mariborski grad, spadalo pa je tudi pod okrajno oblast Mariborski grad.⁸⁸

Na območju, omejenem z današnjimi Strossmayerjevo ulico na zahodu, Partizansko cesto na vzhodu, Gregorčičevo ulico in njenim vzhodnim nadaljevanjem na jugu ter s približnim potekom sedanjih Mladinske, Maistrove in Kopitarjeve ulice na severu, je vrisanih 152 hiš v obliki črk U ali L, ki bi bile v strnjenih nizih zgrajene ob pravokotno križajočih se ulicah. Samo severno od nekdanjega mestnega obzidja bi 26 hiš tvorilo zaprt kare z notranjim dvoriščem, južno

⁸⁷ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 677r. Načrt je morda poznal Jože Curk, saj je v eni od študij omenil "zazidalni načrt iz leta 1846 za pozidavo 60 hiš na ozemlju med kolodvorom in Ljudskim vrtom," vendar ga ni podrobneje obravnaval. Gl. Jože Curk, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora," v: *Maribor skozi stoletja: Razprave I.*, uredil Bruno Hartman (Maribor, 1983), str. 534 (dalje: Curk, "Urbana in gradbena zgodovina").

⁸⁸ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 677r–687r.

Nivojski načrt za povečanje mesta Maribor, 1846 (StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 678r)

od zaprtega kareja pa so bile načrtovane tri hiše s pravokotnim tlorisom. Skupaj je bilo predvidenih 155 novih hiš. Neznani projektant je upošteval murvov drevored ob Gregorčičevi ulici, zasajen okrog leta 1820, kostanjev drevored ob Partizanski cesti, zasajen leta 1833, in orehov drevored med mestnim gradom in grajsko pristavo pod Piramido.⁸⁹ Slednji bi novo naselje razpolavljal na nekoliko manjši zahodni in večji vzhodni del. Sočasno je bil narisan tudi nivojski načrt (*Niveau Plan zu der beantragten Vergrößerung der Stadt Marburg mit Bezug auf den Situations Plan*),⁹⁰ saj je bilo zemljišče v različnih nivojih, zlasti zaradi gramo-
zne jame v jugovzhodnem delu načrtovane pozidave (sl. 10).

Načrta nista signirana in datirana, verjetno pa sta nastala leta 1846, saj je bil 9. oktobra 1846 izdan dekret za sklic gradbene komisije pod vodstvom okrožnega stavbnega komisarja in v prisotnosti okrožnega inženirja, predstavnikov gospodstva Vetrinjski dvor in okrajne oblasti Mariborski grad ter zainteresiranih sosedov. Gradbena komisija se je sestala šele 26. februarja 1847 in sestavila podroben zapisnik.⁹¹ V razpravi sta najintenzivneje sodelovala okrožni stavbni

⁸⁹ O drevoredih gl. Curk, "Urbana in gradbena zgodovina", str. 534.

⁹⁰ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 678r.

⁹¹ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 677r–687r.

komisar Franz Zistler in upravitelj gospodstva Vetrinjski dvor dr. Othmar Reiser, poznejši mariborski župan, ki je bil – kakor je razvidno iz zapisnika – pobudnik in naročnik priprave zazidalnega načrta. Reiser, rojen v Schwarzwald u v današnji južni Nemčiji, je po študiju prava v Gradcu leta 1834 pridobil mariborsko meščanstvo in deloval kot upravitelj gospodstev Vetrinjski dvor in Pesniški dvor (sl. 11).⁹² Kot župan (1850–1861) se je Reiser izkazal s spodbujanjem novogradenj, saj so bile v njegovem času zgrajene številne stanovanjske stavbe in gospodarski objekti, Maribor je dobil novo gledališko stavbo in nižjo realno, mestno bolnišnico so preselili v Magdalensko predmestje, južno od mesta je bila na desnem bregu Drave zgrajena kadetnica, v Maribor je bil prestavljen sedež Lavantinske škofije.⁹³ V Reiserjevem času je bila leta 1856 dokončana tudi nova dvonadstropna stavba okrajnega sodišča, prednica sedanje poznohistoristične stavbe Partizanska cesta 11.⁹⁴

Reiser se je prezidav in novogradenj loteval tudi zasebno. Leta 1833 je kupil meščansko hišo v Vetrinjski ulici 18, ki je mejila na njegovo takratno službeno mesto v tako imenovanem Vetrinjskem dvoru (pravzaprav Salzburškem dvoru; Vetrinjska ulica 16), in v kateri je živel z družino.⁹⁵ Okrog leta 1850 je kupil zemljišča v Vrhovem dolu, Pekrah, Radvanju in Hočah ter se na posestvu ukvarjal z vinogradništvom, poljedelstvom in gozdarstvom.⁹⁶ Največja in najpomembnejša Reiserjeva novogradnja pa je bila velika večstanovanjska najemniška hiša na vogalu Partizanske ceste 13 / Cankarjeve ulice 2, ki jo je dal zgraditi leta 1844 in jo lahko opredelimo kot eno prvih po vzoru dunajske "Zinshaus" zgrajenih večstanovanjskih najemniških hiš v Mariboru (sl. 12).⁹⁷ Ta tip večstanovanjske najemniške hiše je prav v štiridesetih letih 19. stoletja na Dunaju doživel izjemen razmah,⁹⁸ o Reiserjevi ambicioznosti in razgledanosti

⁹² Martin Bele in Tone Ravnikar, "Dr. Othmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 732; Martin Bele in Tone Ravnikar, "Dr. Othmar Reiser. Mariborski župan v letih 1850–1861", v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018) (Zbirka Acta historica Sloveniae, 1), str. 33 (dalje: Bele in Ravnikar, "Dr. Othmar Reiser");

⁹³ Bele in Ravnikar, "Dr. Othmar Reiser", str. 39–45.

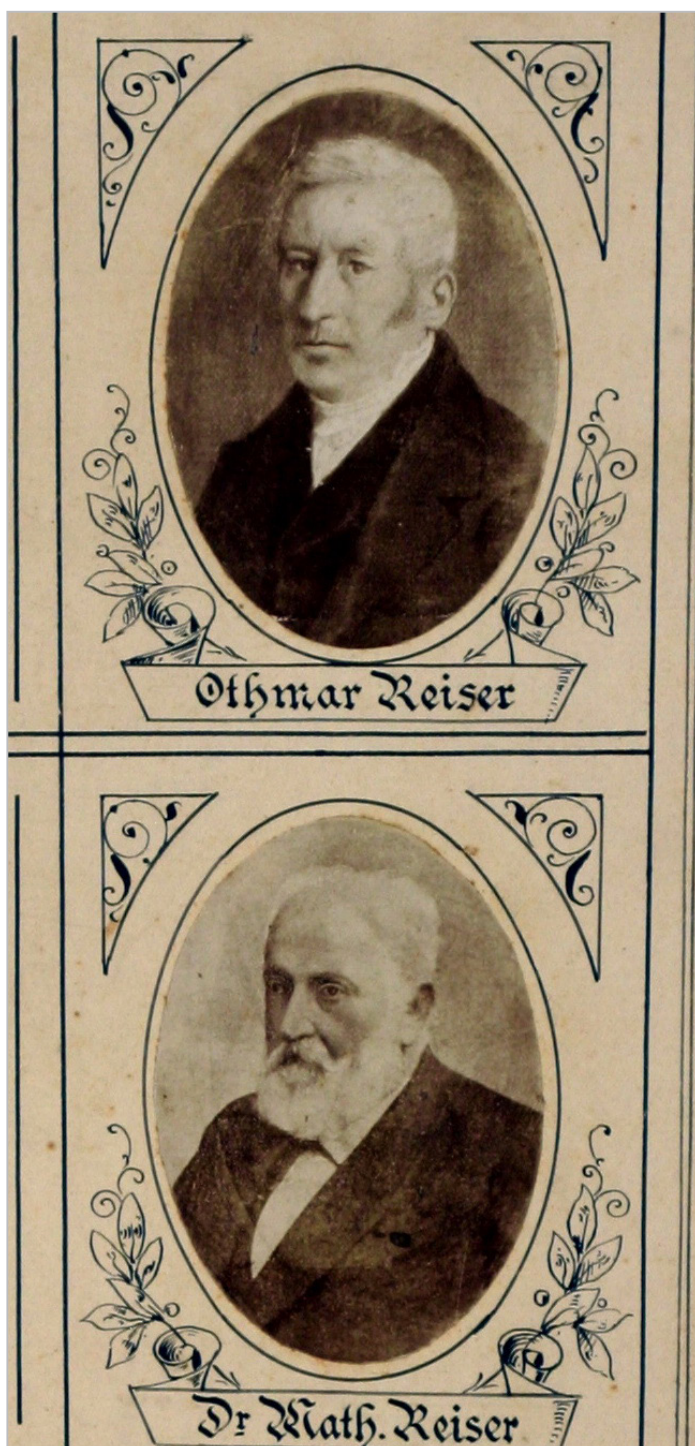
⁹⁴ Antoša Leskovec, "Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941", v: *Maribor skozi stoletja: Razprave I.*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 252 (dalje: Leskovec, "Zgodovina uprave").

⁹⁵ Zdenka Semlič Rajh, Žiga Oman in Lučka Mlinarič, *Maribor – mesto, biše, ljudje. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* (Maribor, 2012), str. 68 (dalje: Semlič Rajh, Oman in Mlinarič, *Maribor*).

⁹⁶ Bele in Ravnikar, "Dr. Othmar Reiser", str. 33.

⁹⁷ O hiši gl. Rudolf Gustav Puff, *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte* (Graz, 1847), str. 110 (dalje: Puff, *Marburg*); Rudolf Gustav Puff, *Maribor: Njegova okolica, prebivalci in zgodovina* (Maribor, 1999), str. 78 (dalje: Puff, *Maribor*).

⁹⁸ Gl. npr. Andreas Nierhaus, "Bausteine der Großstadt. Zinshäuser zwischen Vormärz und Ringstraßenzeit", v: Marion Krammer, Andreas Nierhaus, Margarethe Szeless, *Das Wiener Zinshaus. Bauer für die Metropole* (Wien, 2023), str. 11–15.

Portreta mariborskih županov Othmarja in Matthäusa Reiserja, objavljena v reviji *Deutscher Bote für Steiermark und Kärnten. Kalendar für das Jahr 1899, 1898*, izrez (dLib)

Joseph Hasslinger, Reiserjeva hiša na Partizanski cesti 13/Cankarjevi ulici 2, 1844–1846 (PAM, Zbirka albumov fotografij in razglednic, Album mariborski razglednic (uredil Amand Rak), 1903, št. 1, inv. št. 3354)

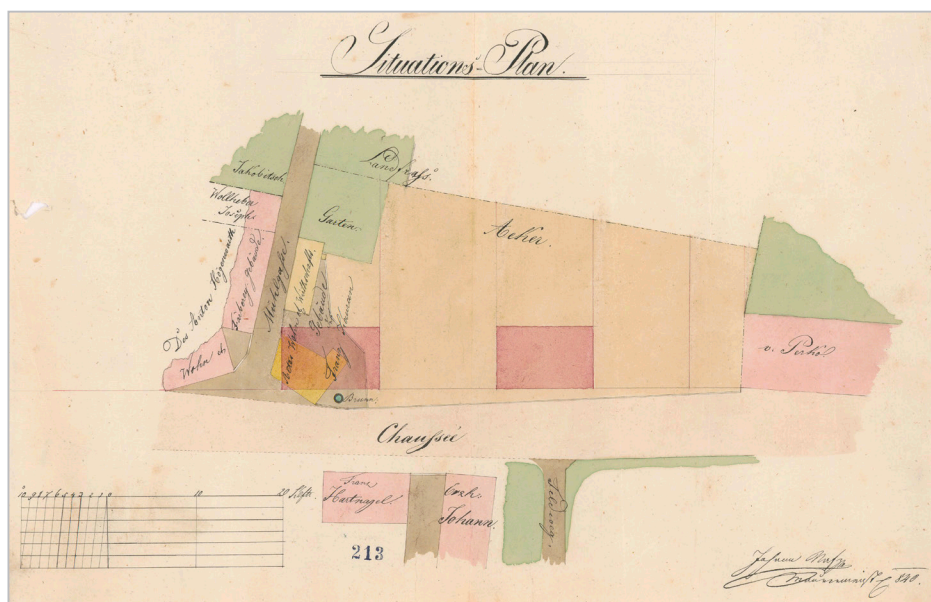
pa priča podatek, da je za gradnjo svoje hiše najel odlično izobraženega dunajskega arhitekta Josepha Hasslingerja (1807–1845), ki je leta 1841 prevzel službo uradnega inženirja na deželni stavbni direkciji v Gradcu in se v naslednjih letih odlikoval z načrtovanjem imenitnih javnih in zasebnih stavb.⁹⁹

Reiser je gradbeno parcelo pridobil 18. avgusta 1844 od Šentpavelskega samostana ter 21. oktobra istega leta prosil za vpis v zemljiško knjigo gospostva Vetrinjski dvor, kar je bilo storjeno še istega dne.¹⁰⁰ Iz situacijskega načrta, ki ga je leta 1840 narisal Johann Georg Nafz pred gradnjo hiše Franza Kaurana na južni strani Partizanske ceste (Partizanska cesta 24) (*sl.* 13), razberemo, kako redko je bilo naseljeno območje ob Partizanski cesti, ki so jo takrat imenovali Chaussée.¹⁰¹ Ob severni strani ceste sta že stali hiša Franza Hartnagla in klet nadvojvode Janeza, namesto poznejše Cankarjeve ulice in Reiserjeve hiše pa sta

⁹⁹ O Hasslingerjevih gradnjah gl. Katharina Schoeller, *Pietro Nobile: Direttore dell'accademia di architettura di Vienna (1818–1849)* (Trieste, 2008), str. 306–307.

¹⁰⁰ PAM, SI_PAM_1802_001_043_00004, Zbirka zemljiških knjig gosposčin ter magistratov mest in trgov, 1713–1895, 1616 Glavna zemljiška knjiga gosposčine Vetrinjski dvor, št. 453, pag. 1155.

¹⁰¹ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/1, K. 28, 1836–1848, gradbeni spis 14892/3178, fol. 213.

Johann Georg Nafz, Situacijski načrt območja ob sedanji Partizanski cesti pred gradnjo hiše Franza Kaurana, 1840 (StLA, KA Marburg, Fasz. 11/1, K. 28, 1836–1848, gradbeni spis 14892/3178, fol. 213r)

vrisana travnik in poljska pot, ki je vodila proti nekdanjemu župnišču cerkve sv. Ulrika. Reiserjevo hišo so po hudih poškodbah med medvojnimi bombardiranjem porušili in leta 1961 namesto nje zgradili stavbo Veletkanine po načrtih arhitekta Bogomirja Ungarja.¹⁰²

Neznani projektant je za zazidalni načrt leta 1846 uporabil kopijo mape franciscejskega katastra iz leta 1824 in pri risanju ni upošteval vseh stavb, ki so bile ob sedanji Partizanski cesti zgrajene med letoma 1824 in 1846 ali pa so bile v tem obdobju porušene (na primer leta 1841 porušena cerkev sv. Ulrika s številko 165 in prav tako porušeno župnišče s številko 167), iz česar bi lahko sklepali, da Maribora ni dobro poznal oziroma da ni bil domačin.¹⁰³ Da je Reiser povabil projektanta iz večjega mesta, najverjetneje Gradca, dokazuje tudi velikopoteznost zazidalnega načrta, saj je imela katastrska občina Grajski marof leta 1846 samo 177 prebivalcev, medtem ko je v krajevni občini Maribor s katastrskimi občinami Maribor mesto, Grajska vrata, Grajski marof, Koroška vrata

¹⁰² O Martinčevem dvoru in stavbi Veletkanine gl. Sapač, "Katalog", str. 512; Jože Curk, *Maribor. Vodnik po mestu in bližnji okolici* (Maribor, 2000), str. 70 (dalje: Curk, *Maribor*).

¹⁰³ Najbolj nenavadno se zdi, da na vogalu Partizanske ceste in Cankarjeve ulice ni vrisana hiša Othmarja Reiserja, zgrajena v letih od 1844 do 1846.

in Sv. Magdalena v 516 hišah živelo 4168 prebivalcev.¹⁰⁴ Z novimi 155 hišami bi se stavbni fond krajevne občine Maribor povečal za več kot četrtino. Zazidalni načrt se je delno zgledoval po načrtih za pozidavo graških predmestij v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja. Gubernij se je že leta 1827 trudil, da bi bile hiše v graških predmestjih vsaj nadstropne, leta 1840 pa je izdal določili, da v graškem pomirju nihče ne sme zgraditi pritlične hiše in da morajo biti hiše zgrajene v strnjenih nizih brez prekinitev.¹⁰⁵ Skladno s temi predpisi je graški stavbni mojster Georg Lindner leta 1841 pripravil situacijski načrt za parcelacijo nekdanjega Breunerjevega dvora ob graški ulici Glacisstraße, ki ga je Joseph Franz Kaiser objavil tudi kot litografijo in je bil nedvomno znan načrtovalcem nove pozidave v Mariboru.¹⁰⁶ Lindnerjev načrt je predvidel enako velike stanovaljske bloke z notranjimi dvorišči, ki bi ustvarili enakomerno mrežo križajočih se ulic. Georg Lindner je leta 1843 pripravil tudi parcelacijo tako imenovanega Poštnega dvora v Gradcu, s katero je areal razdelil na štiri kareje, insulae z zaprto blokovno pozidavo. Tovrstni mrežni sistemi ulic in zaprtih blokovnih pozidav so že vnaprej predvideli tudi nadaljnje širjenje mesta. Po predpisu deželne stavbne direkcije so morale biti hiše izravnane po višini venčnih zidcev, pri čemer so za navedene novogradnje predpisali tri nadstropja za hiše ob proti mestnemu jedru obrnjeni ulici Glacisstraße in dve nadstropji za hiše v ulicah za njo.¹⁰⁷

Na sestanku gradbene komisije 26. februarja 1847 v Mariboru je tajnik uvo doma poudaril, da mora gospodstvo Vetrinjski dvor za načrtovano pozidavo oziroma prodajo parcel pridobiti politično dovoljenje pristojnih oblasti, saj je njihova komisija pristojna samo za gradbene zadeve.¹⁰⁸ Potem je dobil besedo okrožni komisar Franz Zistler, ki je zahteval, da morajo biti nove ulice vsaj osem sežnjev (okrog 15,17 m) široke in da se morajo pri gradnji hiš držati smernic, ki jih je vrisal s karminsko rdečo barvo. Pred gradnjo posamezne hiše morajo z nasutji ali odstranitvami odvečne zemlje izravnati gradbeno parcelo. Od gospodstva Vetrinjski dvor je zahteval, da mora poskrbeti, da bodo novozgrajene hiše vsaj enonadstropne in zgrajene v strnjenih nizih, v čemer lahko nedvomno prepoznamo vpliv graških dekretov. Zistler je od gospodstva Vetrinjski dvor zahteval tudi, da mora biti vsaka hiša na ulični strani vsaj dvanajst sežnjev (okrog 22,76 m) dolga, da mora gospodstvo poskrbeti za odvodnjavanje, kanale in žle-

¹⁰⁴ Leskovec, "Zgodovina uprave", str. 250; Curk, "Urbana in gradbena zgodovina", str. 535.

¹⁰⁵ Wiltraud Resch, "Das historische Stadtbild," v: *Die Altstadt-Fassade am Beispiel der Stadt Graz*, ur. Gertrude Celedin in Wiltraud Resch (Graz, 2008), str. 24.

¹⁰⁶ Za litografijo gl. Wiltraud Resch in Hansjörg Weidenhoffer, "Vorstadtverbauung und Stadterweiterung in Graz von der Aufhebung der Fortifikation bis zum Späthistorismus", v: *Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des II., III. und VI. Bezirkes* (Horn/Wien, 2013) (Österreichische Kunsttopographie, 60), str. XLIII (dalje: Resch in Weidenhoffer, "Vorstadtverbauung").

¹⁰⁷ Resch in Weidenhoffer, "Vorstadtverbauung", str. XLIII.

¹⁰⁸ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 679r.

bove, ki ne bodo ogrožali vodnjakov, da stranišča ne smejo biti v slabih stavbah izven glavnih hišnih zidov, da morajo biti tla v pritličjih v podkletenih hišah vsaj en čevelj, v nepodkletenih pa čevelj in pol dvignjena nad nivo ulic, da morajo na ulični strani na vseh hišah urediti žlebove, pred njimi pločnike ter da morajo v pritličjih uporabiti polkna, ki ne bodo motila mimoidočih, gospodstvo pa mora poskrbeti tudi za vzdrževanje cest, vsaj dokler ne bosta zgrajeni dve tretjini novih hiš.¹⁰⁹ Po komisarju Zistlerju je prevzel besedo Othmar Reiser in uvodoma pojasnil, da je Šentpavelski samostan z dekretom 29. aprila 1812 pridobil pravico do izboljšav in nakupov posesti, ki jih morajo potrditi samo deželne oblasti, s čimer je verjetno zavrnil tajnikovo zahtevo po pridobitvi političnega dovoljenja (verjetno mestnih ali okrajnih oblasti) za parcelacijo zemljišča. Po Reiserjevem mnenju bi bilo novo naselje zaradi pričakovanih davkov ugodno za gospodstvo Vetrinjski dvor, zaradi naraščajočega prebivalstva in bližine železniške postaje pa tudi za splošno javnost, sploh ker so bila polja za pozidavo namenjenega območja nerodovitna in opustošena zaradi pridobivanja gramoza za glavno komercialno cesto in izgradnjo železnice.¹¹⁰

Na zahteve komisarja Zistlerja je Reiser odgovoril, da bo gospodstvo Vetrinjski dvor upoštevalo s karminsko rdečo vrisane smernice, če se bo nadvojvoda Janez strinjal z odškodnino za izgubljeni del svoje parcele, saj je ena od linij vrisana natančno čez njegovo zemljišče, v nasprotnem primeru pa se bodo držali starih smernic.¹¹¹ Pripomba se je nanašala na pritlično klet nadvojvode Janeza, zgrajeno v letih 1836 in 1837 po načrtih Johanna Georga Nafza na vzhodnem vogalu sedanjih Partizanske ceste in Cankarjeve ulice (*sl. 14*).

S karminsko rdečo barvo vrisani smernici, ki potekata po južni in zahodni steni kleti (številka 168), je komisar Zistler vrisal z namenom, da bi kar se da razširil Partizansko cesto in načrtovano Cankarjevo ulico. Parcelo s kletjo, dvoriščem in vrtom, ki jo je nadvojvoda Janez kupil od gospodstva Vetrinjski dvor, so 3. decembra 1847 izpisali iz zemljiške knjige, saj je zaradi stanu kupca ter z dovoljenjem šentpavelskega samostana, gubernija in mariborskega okrožnega urada postala svobodna posest.¹¹² Pri prodaji parcele je nedvomno sodeloval Othmar Reiser kot upravitelj gospodstva. Podkletena pritlična hiša je bila s tremi osmi obrnjena proti Partizanski cesti in osmimi proti vzhodu in zahodu. V severnem delu pritličja je bila dvorana, za katero je Rudolf Gustav Puff zapisal, da je bila sijajna.¹¹³ Klet nadvojvode Janeza je imela talni in profiliran venčni

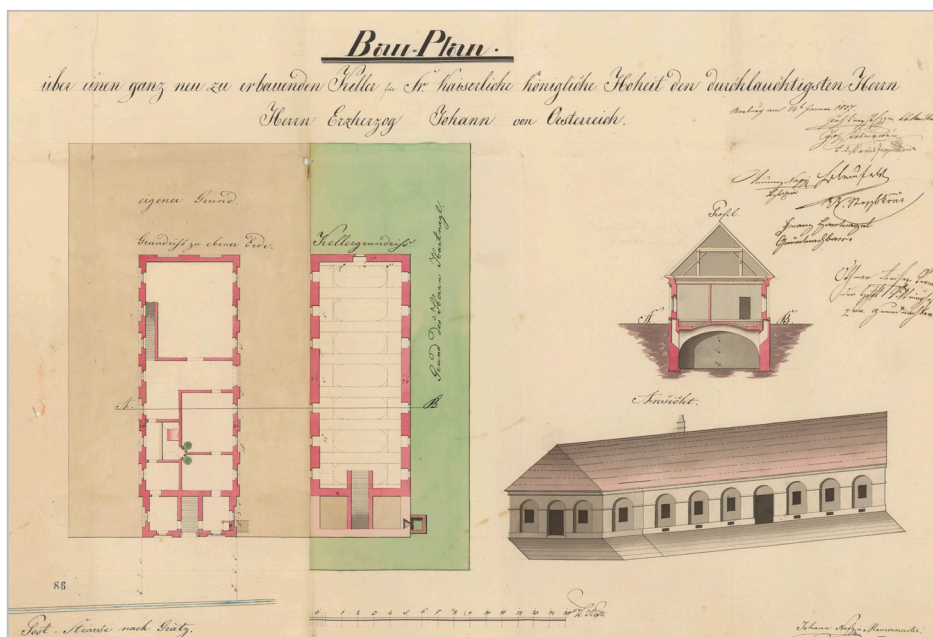
¹⁰⁹ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 679v–680v.

¹¹⁰ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 680v–681r.

¹¹¹ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 681v.

¹¹² PAM, SI_PAM_1802_001_043_00004, Zbirka zemljiških knjig gospoščin ter magistratov mest in trgov, 1713–1895, 1616 Glavna zemljiška knjiga gospoščine Vetrinjski dvor, št. 453, pag. 1125.

¹¹³ Puff, *Marburg*, str. 110; Puff, *Maribor*, str. 78.

Johann Georg Nafz, Načrt za klet nadvojvode Janeza na Partizanski cesti 15/Cankarjevi ulici 1, 1836 (StLA, StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 86r)

zidec in je bila verjetno ena prvih stavb v Mariboru, katere okna so bili obrobljena s kapitelnimi zidci in slepimi arkadami. Slednje je v arhitekturo štajerske prestolnice vnesel priznani arhitekt in vodja arhitekturne šole na dunajski umetnostni akademiji Pietro Nobile, iz Gradca pa se je ta fasadni okras prenesel tudi na provincialna mesta.¹¹⁴

Na sestanku gradbene komisije 26. februarja 1847 je Othmar Reiser tudi zagotovil, da bo gospostvo Vetrinjski dvor v prodajnih pogodbah od kupcev zahtevalo, da pred gradnjo hiše izravnajo parcelo. Ob komisarjevi zahtevi po vsaj enonadstropni gradnji je Reiser menil, da bo odvrnila preveč potencialnih kupcev, zato je predlagal, da bi zahtevali samo, da bodo pritlični zidovi zgrajeni dovolj trdno, da jih lahko pozneje nadzidajo, vsem kupcem parcel pa bi priporočili, da takoj zgradijo nadstropno hišo.¹¹⁵ Ta Reiserjeva pripomba kaže, da v Mariboru ni pričakoval premožnih kupcev parcel oziroma podjetnikov, ki bi po zgledu velikih mest, zlasti Dunaja in Gradca, gradili večstanovanjske najemniške hiše kot naložbo, pač pa zasebnike, ki bi si tukaj zgradili enostanovanj-

¹¹⁴ Gl. Vidmar, "Klasicistična arhitektura", str. 19.

¹¹⁵ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 681v.

ske hiše. V imenu gospostva Vetrinjski dvor se je Reiser strinjal z zahtevami po ureditvi odvodnjavanja, stranišč, višine pritličnih prostorov, pločnikov in urejanja cestišč, vendar bi po njegovem mnenju morala nadzor nad cestišči prevzeti okrajna oblast Mariborski grad in ne gospostvo Vetrinjski dvor.¹¹⁶ Zadnji je nastopil upravitelj Franz Hotozinegg (?) kot predstavnik mejnega gospostva in okrajne oblasti Mariborski grad ter pripomnil samo, da bo v novem naselju potrebno urediti cesto proti zahodu, saj ni predviden njen iztek na občinsko vozno pot (sedanji zahodni del Mladinske ulice), sicer pa se je strinjal z vsemi zahtevami komisarja Franza Zistlerja.¹¹⁷

Ker na zazidalnem načrtu iz leta 1846 niso bila narisana pročelja načrtovanih 155 hiš, si lahko vtis o njihovem videzu ustvarimo s pomočjo Nafzevega načrta za hišo trgovca Josepha Schreya ob cesti Grätzer HauptstraÙe (zdaj Partizanska cesta 16) iz leta 1841 (*sl. 15*).¹¹⁸ V zgornjem delu načrta je Nafz narisal pogled na pet novih enonadstropnih hiš v strnjenem nizu, od katerih je bila prva z leve sedemosna in jo je dal Franz Kauran zgraditi leta 1840 po načrtih Johanna Georga Nafza,¹¹⁹ sledili sta dve manjši triosni hiši, sedemosna, ki je pripadala Antonu Scribeju, ter sedemosna Schreyeva hiša, ki je kot zadnja v nizu morala imeti streho na čop, mejila pa je na parcelo in hišo Ludwiga Perka. V pritličju Schreyeve hiše je bila že na načrtu predvidena trgovina.

Hiše v strnjenem nizu so bile poenotene s pasovi rustike na pritličnih pročeljih, profiliranimi venčnimi zidci, velikostjo, obliko in obrobami oken v nadstropju, ter poudarjenimi, večinoma pravokotnimi uvozi na notranja dvorišča, prva in četrta sta imeli tudi plitva in s pasovi rustike okrašena triosna osrednja rizalita. Pet hiš ob južni strani sedanje Partizanske ceste je bilo zgrajenih v kratkem obdobju med letoma 1840 in 1841, saj je ob pripravi načrta za hišo Franza Kaurana Johann Georg Nafz narisal tudi situacijski načrt, na katerem sta na tem območju vrisani samo dve novi hiši, Kauranova in Scribejeva.¹²⁰ Niz petih hiš se je z izjemo manjših historističnih posodobitev fasad in nadzidave Scribejeve hiše za nadstropje ohranil do danes (Partizanska cesta 16, 18, 20, 22 in 24). Strnjeni niz petih hiš je bil Othmarju Reiserju dobro znan, saj je bil zgrajen natančno nasproti parcele na zahodnem vogalu Partizanske ceste in Cankarjeve ulice,

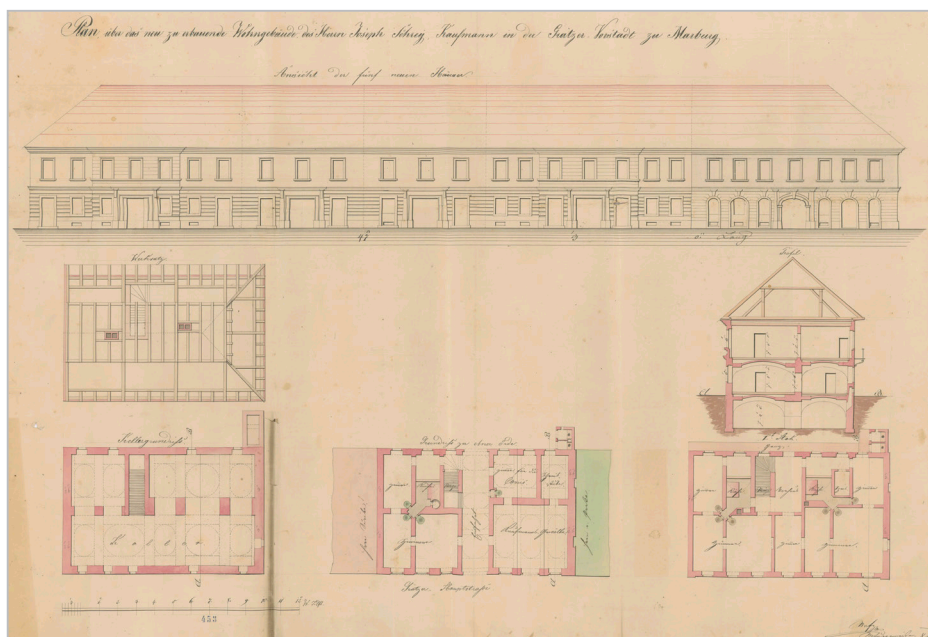
¹¹⁶ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 682v–683r.

¹¹⁷ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 2538/1847, fol. 683v–683v.

¹¹⁸ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 13520/1841, fol. 453. Naslednjega leta je Johann Georg Nafz pripravil tudi načrte za drvarnico na dvorišču Schreyeve hiše; gl. StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 13520/1841, fol. 465. O teh petih hišah je Rudolf Gustav Puff leta 1840 zapisal: "S hišo trgovca Josefa Schreia se začena prijazna vrsta novih hiš, ki so nastale v zadnjih šestih letih; njihovi lastniki so Anton Skribe, Franz Stampfl, zdaj Jellek; Josef Bindlechner, milar, in Franz Kauran, krojač, zdaj Felber; vse so na nekdanjem Kouranovom zemljišču." (Citirano po Puff, *Maribor*, str. 78; v prevodu Franca Vogelnika).

¹¹⁹ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/1, K. 28, 1836–1848, gradbeni spis 14892/1840, fol. 214.

¹²⁰ StLA, KA Marburg, Fasz. 11/1, K. 28, 1836–1848, gradbeni spis 14892/3178, fol. 213.

Johann Georg Nafz, Načrt za hišo trgovca Josepha Schreya (zdaj Partizanska cesta 16), 1841 (StLA, KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848, gradbeni spis 13520/1841, fol. 453r)

na kateri je Reiser v letih med 1844 in 1846 zgradil svojo dvonadstropno hišo. Z načrtovani hišami na zazidalnem načrtu pa je primerljiv tudi strnjen niz desetih večinoma enonadstropnih hiš, ki so jih okrog leta 1850 zgradili na nekdanji parceli številka 100 ob Koroški cesti v nekdanjem Koroškem predmestju (Koroška cesta 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64 in 66). Med graditelji sta bila tudi premožna podjetnika Heinrich Gasteiger in Carl Gerdes.¹²¹

Vzrokov, da velikopotezni zazidalni načrt iz leta 1846 ni bil realiziran, ne poznamo. Domnevati smemo, da so na to vplivale politične in upravne spremembe leta 1848 ter dejstvo, da Othmar Reiser po koncu fevdalizma ni bil več upravitelj in okrajni komisar gospostva Vetrinjski dvor.¹²² Čeprav je bil leta 1850 izvoljen za provizoričnega župana, sprva najbrž ni mogel bistveno vplivati na gradbeni razvoj predmestij, saj so zastopstva Graškega in Koroškega predmestja v petdesetih letih 19. stoletja nasprotovala priključitvi k mestni občini Maribor, kar je bilo sicer izvedeno na osnovi zakona o občinah iz leta 1849.¹²³ Če bi bil načrt z individualnimi pritličnimi in enonadstropnimi hišami realizi-

¹²¹ Gl. Vidmar, "Klasicistična arhitektura", str. 24–25.

¹²² Gl. Leskovec, "Zgodovina uprave", str. 242, 249.

¹²³ Prim. Prav tam, str. 249.

ran, bi tudi v širšem prostoru Srednje Evrope predstavljal edinstven urbanistični prispevek k povečevanju mest v sredini 19. stoletja.

V času župana Othmarja Reiserja so na mariborskem okrožnem stavbnem uradu narisali še en zazidalni načrt, ki je obsegal območje od Strossmayerjeve ulice na zahodu, Cankarjeve na vzhodu, približnega poteka Mladinske in Maistrove na severu ter nekdanjega mestnega obzidja in njegovega vzhodnega nadaljevanja na jugu (sl. 16). Načrt, doslej znan le v enem izvodu, je leta 2024 iz zasebne lasti odkupil notar Gorazd Šifrer in ga podaril Prvi gimnaziji Maribor.¹²⁴ Na načrtu z naslovom *Plan uiber die Erweiterung der Stadt Marburg am nördlich gelegenen Theile derselben* niso narisane načrtovane stavbe, pač pa je poudarek na ulični mreži in razdelitvi gradbenih parcel.

Predvidene ulice se ne sekajo pod pravimi koti, s čimer se je projektant verjetno prilagajal nepravilnostim zemljišča. V primerjavi z načrtom iz leta 1846 so bile predvidene večje gradbene parcele, vendar urejene v manjše kareje, saj bi med Strossmayerjevo in Cankarjevo od severa proti jugu potekalo pet približno vzporednih ulic (Theater Gasse, Obere Herrengasse in tri neimenovane ulice; na načrtu iz leta 1846 bi bile samo tri), med nekdanjim obzidjem in parkom pa bi od zahoda proti vzhodu potekale štiri ulice (Stadtgrabengasse, Brandis Gasse, Bahnhof Gasse in neimenovana ulica na območju sedanjega parka). Obstoječemu drevoredu, ki je potekal od gradu do grajske pristave, sta dodana dva skoraj vzporedna drevoreda, ki bi potekala od gradu in Trga svobode proti parku, ozelenjen bi bil tudi del severno od grajske bastije ter območje severno od vojaškega špitala (približno na jugovzhodnem vogalu sedanjih Prešernove in Razlagove ulice). Narisane so tudi stavbe severnega dela starega mestnega jedra ter stavbe ob Partizanski cesti, ki se na vzhodu zaključijo z veliko Reiserjevo hišo na vogalu Partizanske ceste in Cankarjeve ulice.

Kot projektant je desno spodaj podpisan cesarsko-kraljevi okrožni stavbni urad Maribor, ki je načrt predložil 20. aprila 1860. Ker tako pomembnega načrta ne bi zaupali neizkušenemu stavbeniku, smemo domnevati, da ga je narisal tedanji vodja mariborskega okrožnega stavbnega urada, okrožni stavbni inženir Franz Zistler (ob njem so bili v uradu zaposleni še inženir-asistent prvega razreda Andreas Rakonzay in inženir-asistent drugega razreda Laurenz Bauer ter praktikanta Augustin Harpf in Candidus Thalmann).¹²⁵ Zistlerjevo avtorstvo potrjuje tudi njegova zahteva mestni občini, da mu izplača 4/8 zneska za izdelavo načrta za povečanje mesta; zahtevo so obravnavali na seji občinskega odbora mestne občine Maribor 4. novembra 1862 in sklenili, da Zistlerju izpla-

¹²⁴ Na načrt me je opozoril kolega Aleš Lombergar, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

¹²⁵ *Staats-Handbuch der Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Krain, Kärnten, Küstenland und Tirol, für das Jahr 1859* (Wien, 1859), str. 289.

Franz Zistler, Načrt za povečanje mesta Maribor proti severu, 1860 (Arhiv Prve gimnazije Maribor)

čaj 107 goldinarjev iz mestne blagajne.¹²⁶ Iz navedenega izhaja, da je mestna občina Zistlerju za izdelavo načrta plačala visoko vsoto 214 goldinarjev, vendar ni zabeleženo, kdaj je naročila načrt in kdaj je Zistlerju izplačala prvo polovico zneska. Menim, da je občina načrt naročila po 13. novembru 1857, ko so na seji občinskega odbora potrdili nakup map franciscejskega katastra za mesto in predmestja,¹²⁷ ki so bile osnova za Zistlerjevo izdelavo zazidalnega načrta.

Čeprav je bil načrt za povečanje mesta na severu pripravljen že aprila 1860, se je občinski odbor mestne občine Maribor začel z njim ukvarjati šele poleti 1862, ko je Othmarja Reiserja na mestu župana že zamenjal Andreas Tappeiner. 1. julija 1862 je župan Tappeiner opozoril na načrte za povečanje mesta, ki jih je že pred časom predložil dr. Matthäus Reiser, in pozval k izvolitvi odbora, ki

¹²⁶ Zdenka Semlič Rajh, *Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor 1862–1863. Kritična objava arhivskih dokumentov* (Maribor, 2018) (Gradivo za zgodovino Maribora, 43), str. 79 (dalje: Semlič Rajh, *Sejni zapisniki 1862–1863*).

¹²⁷ Semlič Rajh, *Sejni zapisniki*, str. 51, 53

bo preučil načrte.¹²⁸ V odbor so bili izvoljeni Adam Wiesinger, Johann Girstmayr, Andreas Tappeiner, Heinrich pl. Gasteiger, dr. Matthäus Reiser, Mathias Löschnig in Michael Marko, vendar iz sejnih zapisnikov izhaja, da se je za izvedbo najintenzivneje zavzemal dr. Matthäus Reiser, ki se je tudi pogajal z grofom Brandisom, šentpavelskim samostanom in drugimi lastniki za najem in odkup zemljišč.¹²⁹ Po Reiserjevih prizadevanjih so leta 1863 od grofa Brandisa odkupili vrt, ki je ležal med gradom in Kriehuberjevo hišo (današnji Trg svobode), ter od različnih lastnikov najeli oziroma odkupili zemljišča, da so lahko odprli "Novo ulico" v nadaljevanju ulice ob gledališču (sedanjo Trubarjevo ulico), ter del "Cesarske ulice" (sedanje Krekove ulice).¹³⁰ Zavzemanje Matthäusa Reiserja za urbanizacijo predela severno od mestnega obzidja v času županovanja med letoma 1870 in 1882 je razvidno tudi iz njegovih portretov, ki ju je leta 1883 za dvorano mariborskega rotovža in leta 1889 za sejno sobo mestne hranilnice naslikal Eduard Lind.¹³¹ Na starejšem portretu sta načrt višje cesarsko-kraljeve državne realke, zgrajene v času Reiserjevega županovanja, ter načrt z napisom *Stadt-Erweiterung*, v katerem bi smeli prepoznati Zistlerjev zazidalni načrt iz leta 1860. Na portretu iz leta 1889 pa Reiser z levico kaže na gradbene načrte, ki so specifično opredeljeni kot zasaditev mestnega parka 19. oktobra 1871, načrt za stavbo višje realke 1873, Ljudski vrt 1874, nakup in načrt za Wielandplatz (zdaj Trg Borisa Kidriča) ter Bürgerstraße (zdaj Mladinska in Maistrova ulica) 1874.¹³² Ob novo odkritih zazidalnih načrtih, zapisnikih sej občinskega sveta in portretih se mestotvorna pozidava katastrske občine Grajski marof s historično arhitekturo izkaže kot večdesetletni projekt, pri katerem sta odločilno vlogo imela Othmar Reiser in njegov nečak Matthäus Reiser.

Umestitev novo odkritih zazidalnih načrtov v dosedanje poznavanje urbanističnega razvoja severnega dela Maribora otežuje dejstvo, da med pripravo pričujočega prispevka v relevantnih arhivih (Pokrajinski arhiv Maribor, Steiermärkisches Landesarchiv v Gradcu) niso bili najdeni regulacijski načrti iz let

¹²⁸ Prav tam, str. 59.

¹²⁹ Semlič Rajh, *Sejnih zapisniki 1862–1863*, str. 59, 135–136, 152, 173, 185–186. O županu Matthäusu Reiserju gl. Aleš Maver in Tone Ravnikar, "Ein echter deutscher Biedermann: Matthäus Reiser in njegovo županovanje v Mariboru", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 819–836; Aleš Maver in Tone Ravnikar, "Dr. Matthäus Reiser. Mariborski župan v letih 1870–1883", v: *Mariborski župani 1850–1941. Šnovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018) (Zbirka Acta historica Sloveniae, 1), str. 106–125.

¹³⁰ Semlič Rajh, *Sejnih zapisniki 1862–1863*, str. 151–152, 156–157, 173.

¹³¹ O portretih gl. Polona Vidmar, Porträts als visualisierte Erinnerung an verdienstvolle Leistungen der Bürger von Maribor (Marburg), *Acta historiae artis Slovenica* 25, št. 2 (2020), str. 210–211; Valentina Bevc Varl, *Eduard Lind. Slikar mariborskega meščanstva 1827–1904* (Maribor, 2024), str. 82–85.

¹³² O portretu gl. Polona Vidmar, Porträts als visualisierte Erinnerung an verdienstvolle Leistungen der Bürger von Maribor (Marburg), *Acta historiae artis Slovenica* 25, št. 2 (2020), str. 210–211; Valentina Bevc Varl, *Eduard Lind. Slikar mariborskega meščanstva 1827–1904* (Maribor, 2024), str. 82–85.

1875 in 1885, ki ju navajajo Jože Curk, Iztok Premrov in Mojca Štuhec.¹³³ Po Curkovih navedbah je prvi obsegal prostor med Partizansko cesto in Tomšičevo ulico ter glavnim kolodvorom in mestnim parkom, drugi pa predel med Dravo, Vinarskim potokom, Brezovjem in Strossmayerjevo ulico. Načrta sta po Curku prikazovala lego karejev s 110 do 120 metrov dolgimi stranicami, pri čemer naj bil bila lega karejev v načrtu iz leta 1875 v smeri sever – jug, v načrtu iz leta 1885 pa severovzhod – jugozahod.¹³⁴ Ker načrta iz leta 1875 ni bilo mogoče najti, ob sedanjem stanju raziskav predpostavljamo, da je prišlo do napake pri dataciji in da je načrt identičen s Zislerjevim iz leta 1860, ki je prav tako predvidel kareje s približno 110 do 120 metrov dolgimi stranicami v smeri sever – jug.

Ob koncu

Ob pregledu bivališč generala Rudolfa Maistra ugotavljamo, da so zlasti v manjših krajih (Kamnik, Unec, Zavrh) obeležena s spominskimi zapisi in potreti. Stavbe v Ljubljani in Celju niso obeležene, v Mariboru pa je pozabljena hiša, v kateri je Maister živel v času bojev za slovensko severno mejo. Več pozornosti je bilo namenjene hiši v Maistrovi ulici 17, v kateri je general preživel zadnje življenjsko obdobje. Zgrajena je bila leta 1897 v katastrski občini Grajski marof, za katero je bil najden zazidalni načrt neznanega projektanta iz leta 1846. Pobudnik načrta Othmar Reiser takrat v Mariboru ni pričakoval premožnih investitorjev, ki bi po zgledu velikih mest, zlasti Dunaja in Gradca, na tem območju zgradili večnadstropne večstanovanjske najemniške hiše, pač pa zasebnike, ki bi gradili enonadstropne in pritlične družinske hiše. Nerealizacija načrta iz leta 1846 in poznejša postopna urbanizacija katastrske občine Grajski marof z večjimi parcelami in manjšimi kareji po načrtu Franza Zistlerja iz leta 1860 sta v tem delu mesta privedli do monumentalnih javnih stavb, zlasti šolskih poslopij in nove upravne stavbe, ter višjih, večinoma dvo- in trinadstropnih večstanovanjskih najemniških hiš, ki še danes zaznamujejo značaj tega mestnega predela.

¹³³ Gl. Curk, "Urbana in gradbena zgodovina", str. 538–539; Premrov, "Arhitektura", str. 348; Štuhec, *Z železnico*, str. 39.

¹³⁴ Curk, "Urbana in gradbena zgodovina", str. 539.

Polona Vidmar

**RESIDENCES OF GENERAL RUDOLF MAISTER AND THE GENESIS
OF THE CADASTRAL MUNICIPALITY OF GRAJSKI MAROF
IN THE FORMER GRAZ SUBURB OF MARIBOR**

SUMMARY

This paper presents the residences of General Rudolf Maister (1874–1934) from an architectural perspective. The buildings in which he lived or where he frequently spent holidays are well known and, thanks particularly to the General Maister Association, are marked with commemorative plaques and sculptures. A review of Maister's residences reveals that those in smaller towns (Kamnik, Unec, Zavrh) are particularly well documented, and museums have been established in Kamnik and Zavrh. In contrast, his residences in Ljubljana and Celje have not been marked, and the house in Maribor where Maister lived during the struggles for the northern Slovenian border (1915–1922) had been forgotten. The multi-apartment building at 11 Meljska Road in Maribor was likely overlooked due to post-war renovations that gave it a purely utilitarian appearance. The paper emphasizes that the house at 11 Meljska Road was a pioneering residential-industrial building in what would become the industrial suburb of Melje. Also discussed are the alterations made in 1897 according to plans by building master Franz Derwuschek, when the house was owned by the successful entrepreneur Ludwig Franz and his sons. The multi-apartment rental building at 17 Maister Street, where Maister lived with his family from 1922 to 1934, is also examined in detail. Built in 1897 based on plans by Franz Derwuschek for investor Austro-Hungarian Captain Josef Matasić and his wife Juliane, the house at 17 Maister Street is presented within the context of contemporary residential construction in the cadastral municipality of Grajski Marof, located in what was then the Graz suburb of Maribor.

Two urban development plans for the cadastral municipality of Grajski Marof were drawn up in the mid-19th century, neither of which has been previously discussed in the literature. The older plan from 1846, the work of an unknown architect, was created at the initiative of Othmar Reiser (1792–1867), administrator of the Vetrinjski dvor estate (ger. Herrschaft Viktringerhof). The paper includes a detailed discussion of the records from the building commission meeting held on February 26th, 1847, which clearly illustrate the perspectives on urban development as expressed by administrator Othmar Reiser and district construction engineer Franz Zistler. The later plan, from 1860, was drawn by district construction engineer Franz Zistler likely at the ini-

tiative of then-mayor Othmar Reiser, with its realization strongly supported by Matthäus Reiser (1830–1895). Had the 1846 plan – with its individual ground-floor and single-story houses – been implemented, it would have represented a unique urban planning contribution to mid-19th century urban expansion in the broader Central European context. The second urban plan, created in 1860, emphasizes the street network and the division of building plots rather than specific building designs. Mayor Matthäus Reiser, nephew of Othmar Reiser, was particularly instrumental in advocating for the plan's implementation. With the newly discovered urban plans, city council meeting records, and historical portraits, the urban development of the cadastral municipality of Grajski Marof – with its historicist architecture – is revealed as a multi-decade project in which Othmar and Matthäus Reiser played key roles. The non-implementation of the 1846 plan and the subsequent gradual urbanization of the area, based on Zistler's 1860 plan featuring larger plots and smaller blocks, led to the construction of monumental public buildings – especially schools and new administrative structures – as well as taller, predominantly two- and three-story multi-apartment rental houses, which continue to define the character of this part of the city today.

VIRI IN LITERATURA

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

- župnija Ljubljana – Marijino oznanjenje, Poročna knjiga, 1905–1910.
- župnija Ljubljana – Sv. Peter, Krstna knjiga, 1905–1910.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

- Album s fotografijami Bombardirani Maribor 1944–1945.
- fond Mestna občina Maribor, Gospodinska kartoteka, AŠ 708, 800 in 805.
- fond Okrajno sodišče Maribor, 1898–1941.
- fond Uprava za gradnje in regulacijo Maribora 1840–1963.
- fond Zbirka zemljiških knjig gosposčin ter magistratov mest in trgov, 1713–1895, 1616 Glavna zemljiška knjiga gosposčine Vetrinjski dvor, št. 453.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv (Štajerski deželni arhiv, Gradec)

- KA Marburg, Fasz. 11/1, K. 28, 1836–1848.
- KA Marburg, Fasz. 11/2, K. 29, 1836–1848.

Škofijski arhiv Celje, župnija Vojnik, Krstna knjiga, 1877–1889.

Maistrova pot, dostopno na: <https://www.rudolfmaister.si/maistrova-pot>, pridobljeno: 1. 4. 2025.

.....

Bele, Martin, "Plin, elektrika in močje, zaslužni za njun prihod v Maribor, "*Prispevki za novejšo zgodovino* 60, št. 3 (2020), str. 39–57.

Bele, Martin in Ravnikar, Tone, "Dr. Otmar Reiser, mariborski župan v letih 1850–1861", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 741–760.

Bele, Martin in Ravnikar, Tone, "Dr. Othmar Reiser. Mariborski župan v letih 1850–1861", v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018) (Zbirka Acta historica Sloveniae, 1), str. 30–49.

Bevc Varl, Valentina, *Eduard Lind. Slikar mariborskega meščanstva 1827–1904* (Maribor, 2024).

Budna Kodrič, Nataša, "Nekatere hiše v Šentpetrskem predmestju ter njihovi lastniki in stanovalci v 19. stoletju", v: *Šentpetrsko predmestje. Zgodovinski in arhitekturni oris mestnega predela in objektov, lastniki biš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana* (Ljubljana, 2017), str. 283–340.

Ciglencečki, Marjeta, "Upodobitve Rudolfa Maistra", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82=Nv47, št. 2–3 (2011), str. 156–179.

Curk, Jože, *Maribor. Vodnik po mestu in bližnji okolici* (Maribor, 2000).

Curk, Jože, "Mariborsko gradbeništvo med sredinama 19. in 20. stoletja," *Časopis za*

- zgodovino in narodopisje 75=Nv40, št. 2–3 (2004), str. 303–332.
- Curk, Jože**, "Urbana in gradbena zgodovina Maribora," v: *Maribor skozi stoletja: Razprave I.*, uredil Bruno Hartman (Maribor, 1983), str. 511–563.
- Curk, Jože in Premzl, Primož**, *Mariborske vedute* (Maribor, 2004).
- Črepnjak, Barbara**, "Arhitekturna zapuščina družine Franz v Mariboru," v: *Studio et labore, arte et humanitate: Jubilejni zbornik za Marjeto Ciglenečki*, ur. Polona Vidmar in Franci Lazarini (Ljubljana, 2024), str. 473–487.
- Glavan, Mihael**, "Rod in dom," v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 6–74.
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister. General in pesnik* (Ljubljana, 1998).
- Ifko, Sonja**, "Intes," v: *Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: Vodnik po arhitekturi*, ur. Damjana Prešeren (Ljubljana, 2002), str. 167–169.
- Kaiserlich-Königliches Militär-Schematismus, für 1882* (Wien, 1881).
- Kaiserlich-Königliches Militär-Schematismus, für 1889* (Wien, 1888).
- Kolar Sluga, Breda in Preložnik, Andrej**, "I. umetnostna razstava v Mariboru. Dogodek brez vizije ali premišljen projekt," v: *Studio et labore, arte et humanitate: Jubilejni zbornik za Marjeto Ciglenečki*, ur. Polona Vidmar in Franci Lazarini (Ljubljana, 2024), str. 423–450.
- Komelj, Milčec**, "Pesniški general kot likovni spomenik," v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 249–270.
- Leskovec, Antoša**, "Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941," v: *Maribor skozi stoletja: Razprave I.*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 229–311.
- Maver, Aleš in Ravnikar, Tone**, "Ein echter deutscher Biedermann! Matthäus Reiser in njegovo županovanje v Mariboru", *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017), str. 819–836.
- Maver, Aleš in Ravnikar, Tone**, "Dr. Matthäus Reiser. Mariborski župan v letih 1870–1883", v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor, 2018) (Zbirka Acta historica Sloveniae, 1), str. 106–125.
- Nierhaus, Andreas**, "Bausteine der Großstadt. Zinshäuser zwischen Vormärz und Ringstraßenzeit", v: Krammer, Marion, Nierhaus, Andreas in Szeless, Margarethe, *Das Wiener Zinshaus. Bauer für die Metropole* (Wien, 2023), str. 11–34.
- Orožen, Janko**, *Posestna in gradbena zgodovina Celja* (Celje, 1957).
- Premrov, Iztok**, "Arhitektura devetnajstega stoletja v Mariboru," *Časopis za zgodovino in narodopisje* 45=Nv10, št. 2 (1974), str. 341–380.
- Puff, Rudolf Gustav**, *Marburg in Steiermark, seine Umgebung. Bewohner und Geschichte* (Graz, 1847).
- Puff, Rudolf Gustav**, *Maribor: Njegova okolica, prebivalci in zgodovina* (Maribor, 1999).

- Resch, Wiltraud**, "Das historische Stadtbild," v: *Die Altstadt-Fassade am Beispiel der Stadt Graz*, ur. Gertrude Celedin in Wiltraud Resch (Graz, 2008), str. 11–30.
- Resch, Wiltraud in Weidenhoffer, Hansjörg**, "Vorstadtverbauung und Stadterweiterung in Graz von der Aufhebung der Fortifikation bis zum Späthistorismus", v: *Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des II., III. und VI. Bezirkes* (Horn/Wien, 2013) (Österreichische Kunsttopographie, 60), str. XXXI–LIV.
- Rybář, Miloš**, "Mankoč, Jakob (1812–1900)", *Primorski slovenski biografski leksikon. 20. snopič. Dodatek M–Ž*, ur. Martin Jevnikar (Gorica, 1994), str. 704.
- Rybář, Miloš**, "Mankoč, Milka (1866–1954)", *Primorski slovenski biografski leksikon. 20. snopič. Dodatek M–Ž*, ur. Martin Jevnikar (Gorica, 1994), str. 705.
- Sapač, Igor**, "Katalog pomembnejših klasicističnih, bidermajerskih in historističnih arhitekturnih stvaritev na območju Republike Slovenije", v: Igor Sapač in Franci Lazarini. *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 361–677.
- Sapač, Igor**, "Večstanovanjske najemniške hiše", v: Igor Sapač in Franci Lazarini. *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 265–273.
- Schoeller, Katharina**, *Pietro Nobile: Direttore dell'accademia di architettura di Vienna (1818–1849)* (Trieste, 2008).
- Semlič Rajh, Zdenka, Oman, Žiga in Mlinarič, Lučka**, *Maribor – mesto, hiše, ljudje. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941* (Maribor, 2012).
- Semlič Rajh, Zdenka**, *Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor 1862–1863. Kritična objava arhivskih dokumentov* (Maribor, 2018) (Gradivo za zgodovino Maribora, 43).
- Senica, Branko**, "Bil je dober in prijeten, a hkrati neizprosen mož. Pogovor z Borutom Maistrom", v: *Rudolf Maister. Sto let severne meje. Življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1934* (Ljubljana, 2018), str. 224–233.
- Staats-Handbuch der Kronländer Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Krain, Kärnthen, Küstenland und Tirol, für das Jahr 1859* (Wien, 1859).
- Šlajmer Japelj, Majda**, "Marija Maister", v: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, ur. Maja Savelli in Goran Č. Potočnik (Ljubljana, 2012), str. 212–215.
- Štuhec, Mojca**, *Z železnico do modernejšega Maribora. Arhitektura in urbanizem Maribora med letoma 1846 in 1918* (Maribor, 2016).
- Vidmar, Polona**, "Klasicistična arhitektura za mariborske proizvajalce rozolije, vinskega kamna in kavnih nadomestkov", *Acta historiae artis Slovenica* 29, št. 2 (2024), str. 13–48.
- Vidmar, Polona**, "Porträts als visualisierte Erinnerung an verdienstvolle Leistungen der Bürger von Maribor (Marburg)", *Acta historiae artis Slovenica* 25, št. 2 (2020), str. 203–230.
- Vrišer, Sergej**, *Maribor v barvah mojega časa* (Maribor, 2002).

Rudolf Maister v učbenikih za zgodovino

Darja Kerec

Dr., izredna profesorica
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Oddelek za razredni pouk
Kardeljeva ploščad 16, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: Darja.Kerec@pef.uni-lj.si

Izvilleček:

V prispevku obravnavamo Rudolfa Maistra v učnem gradivu za zgodovino v tretjem triletju osnovne šole in v gimnaziji (srednji šoli). Predstavljeni so najbolj značilni in pogosti besedni ter slikovni elementi v (nekaterih) slovenskih učbenikih in delovnih zvezkih, ki so izšli po osamosvojitvi. Analizirali smo 31 učbenikov in delovnih zvezkov. Podatki kažejo, da je v sodobnih učbenikih najpogostejši samostalnik, s katerim je predstavljen Maister, general. V Kraljevini SHS/Jugoslaviji pa so ga v berilih v učnem gradivu pogosto opisovali s samostalnikom junak.

Ključne besede:

Rudolf Maister, zgodovinski učbenik, zgodovinski delovni zvezek, državni praznik, osnovna šola, srednja šola

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 525–550, 43 cit., 2 slike, 5 preglednic

Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Rudolf Maister je zgodovinska, ne le vojaška osebnost. V tisku se ga izpostavlja in navaja predvsem v vojaški in pesniški vlogi, pri slednji pogosteje v medvojnih letih. V zadnjih letih se opozarja na "inflacijo" dogodkov in prireditve, povezanih z Maistrom in še s čim; mnogi izpostavljajo, da bi s pretiranim javnim spominjanjem iz Maistra naredili kult osebnosti. Kot zgodovinsko osebnost in tudi ustvarjalca na literarnem oziroma pesniškem ter likovnem področju so ga mlajši generaciji (učenci in dijaki) snovalci učnih načrtov in pisci učnih gradiv prezentirali v novi državi, posebej v 20. in 30. letih.

O Maistru v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih za zgodovino je v zadnjih letih izšlo več člankov, ki so jih napisali didaktiki zgodovine, učiteljice in učitelji v osnovnih in srednjih šolah. Pri analizi obravnave Maistra v učnem gradivu lahko težavo predstavlja tudi dostopnost do učbenikov, ki so lahko kot edini izvod v knjižnicah nedostopni ali pa niso digitalizirani (učbeniki, ki so izšli pred letom 1991). Po prenovi učnih načrtov od leta 2006 se je, ob že prej raznovrstnih in številčno bogatih ter številnih objavah o Maistru, povečalo zanimanje za osvetlitev njegove pojavnosti v šolskem učnem gradivu. Tako je Polona Majdič v članku¹ leta 2020 v strokovni reviji *Zgodovina za vse* predstavila analizo poznavanja Maistra pri dijakih na osnovi nekaterih (do) takrat uporabljenih učbenikov za zgodovino in predstavila nekaj rezultatov:

1. Maister se kot vojaška osebnost v manjšem delu (omenja tri odstavke) pojavlja v učbenikih in delovnih zvezkih za zgodovino v 9. razredu osnovne šole, vedno s sliko in tudi z omembo 23. novembra.
2. O Maistru je več besedila s sliko v srednješolskih učbenikih, pri nekaterih pa celo manj, kot v teh za osnovno šolo, a posebej izpostavlja gimnazijske učbenike z zadostnim besedilnim deležem o njem.²
3. Maister je v šolah v prvi vrsti obravnavan kot general, ki je obranil severno mejo in le redko oziroma v nobenem berilu ali priročniku za književnost in umetnost, ki jih je pregledala, ni obravnavam kot pesnik ali slikar. Zaključuje, da je to najbrž tudi razlog, da ga večina ljudi pozna le po njegovih vojaških uspehih.

V učnem gradivu se Maistra resda pogosteje opisuje kot vojaško osebnost (general kot najvišji čin v vojski), v učbenikih pa se pri predstavitvi njegovega "lika in dela" vendarle omenja tudi njegova literarna dejavnost (na primer v

¹ Polona Majdič, "Kako dobro dijaki poznajo Rudolfa Maistra", *Zgodovina v šoli* 28, št. 1 (2020), str. 78–84.

² Učbenik Boža Repeta *Naša doba* (1997) ter Aleša Gabriča in Mateje Režek *Zgodovina 4, učbenik za 4. letnik gimnazije* (2018).

enem od učbenikov za zgodovino za 9. razred osnovne šole iz leta 2005: "poleg spominov je pisal tudi pesmi"³).

Smiselno je, da v uvodu definiramo nekaj pojmov v povezavi s slovenskim šolskim sistemom in z njegovim učnim gradivom. Primarni namen razprave je prikaz prezentnosti Rudolfa Maistra v učbenikih oziroma učnem gradivu⁴, ki se v šolskem sistemu uporablja v Republiki Sloveniji (koliko, kje, na kakšen način, v kakšnem kontekstu in kateri obliki je Maister naveden in tudi, kje ni). Za natančne podatke in podrobno analizo bi bilo treba pregledati "vse" dostopno učno gradivo za vse tri stopnje izobraževanja. Za takšno temo oziroma naslov razprave (Maister v slovenskem učnem gradivu) je potrebnega več časa in sistematičnega akumuliranja podatkov ter razvrščanja v kategorije in podkategorije; to je najbolj splošen opis pristopa k delu.

Za namen pisanja tega prispevka so bili pregledani le učbeniki v fizični obliki. Število pregledanih učbenikov je omejeno na 31 iz več razlogov. Prvi razlog je, da v koledarsko določenem procesu pregledovanja učbenikov in delovnih zvezkov velik del tega gradiva ni bil fizično dostopen zaradi aktivnih mesecev tekočega šolskega leta v osnovnih in srednjih šolah, zato posamezni izvodi v knjižnicah niso bili na voljo. Drugi razlog je, da številni aktualni učbeniki in delovni zvezki niso bili izdani v digitalni obliki (e-gradivo). Tretji razlog je izrazito monopoliziran trg učbeniškega gradiva ene od slovenskih založb, ki v zadnjih letih to gradivo ponuja izključno v digitalni (in plačljivi) obliki.

Danijela Trškan je sicer leta 2011 objavila seznam slovenskih učbenikov za zgodovino, ki so bili izdani med letoma 1945 in 2010, posebej za osnovno in srednjo šolo (gimnazije ter tehniške in druge strokovne šole). Za osnovno šolo seznam vsebuje 38, za srednjo šolo pa 62 učbenikov.⁵

Na osnovi dostopnosti smo za namen te razprave pregledali 31 tiskanih učbenikov in delovnih zvezkov, ki so izšli po osamosvojitvi in so bili ali so še v rabi (časovni razpon glede na letnico izdaje je 1997–2024) v osnovnih (drugo triletno, 4. in 5. razred in tretje triletno, 8. in 9. razred) in srednjih šolah (strokovne šola in 4. letnik gimnazije). Pregledane delovne zvezke in učbenike sem označila z akronimi in letnico, ko so izšli (tudi ponatise). V razdelku Literatura in viri na koncu te razprave je ob letnici izdaje učbenika (oznaka U) in delovnega zvezda (oznaka DZ) pridodan en ali več zlogov (prvi črki ali prve tri črke

³ 2005 (U-RA-SNO), str. 53.

⁴ Definicije učbenika se razlikujejo: od tega, da ga definiramo kot knjigo, ki je napisana za izobraževalne namene, do tega, da je učbenik lahko katera koli knjiga, uporabljena pri pouku (Mikk, 2000; Swanepoel, 2010), povzeto po: Gregor Torkar, Milena Košak Babuder in Milena Grmek Ivanuš, "Kakovost slovenskih učbenikov za osnovne in srednje šole", v: *Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti* (Ljubljana, 2022), str. 22.

⁵ Danijela Trškan, "Pregled zgodovinskih učbenikov za osnovne in srednje šole od leta 1945 do leta 2010", v: *Trojarjev zbornik* (Ljubljana, 2011), str. 493.

imena in/ali priimka avtoric in/ali avtorjev). Na primer: 2024 (U-VA-KO) označuje učbenik, ki je izšel leta 2024 in katerega avtor je Vasja Kožuh. Ob letnici in akronimu so navedeni avtorji, polni naslov dela, založba in stran, ki korespondira z navedbo in s slikovno prilogo Rudolfa Maistra.

Slovenska šola in učno gradivo

Slovenski izobraževalni sistem je razdeljen v tri sklope: primarno (predšolska vzgoja in osnovna šola), sekundarno (splošna, poklicna in strokovna srednja šola, gimnazija in srednja šola za otroke s posebnimi potrebami) in terciarno (višja šola/višja strokovna šola, visoko šolstvo, izobraževanje za odrasle in izobraževanje za odrasle s posebnimi potrebami).

Tudi opredelitev obdobja izdajanja učnega gradiva je povezana ne le z desetletji pred osamosvojitvijo in po njej, ampak tudi s kurikularnimi spremembami v izobraževalnem sistemu, pomembnimi dogodki v preteklih treh desetletjih in prenovami ter dopolnitvami učnih načrtov. Vsekakor mora biti sodoben učbenik za zgodovino usklajen z učnim načrtom⁶, a mora dopustiti tudi čas za dodatne dejavnosti, delo z dodatnimi materiali (danes so to multimedija in informacijska tehnologija) ter naj je v korelaciji z ostalimi predmeti. Podpira naj interdisciplinarne teme in projekte v učnem načrtu. Temu z drugo besedo pravimo medpredmetno povezovanje in pri zgodovini so to "v osnovi" geografija, književnost, umetnost.

Učbeniki in delovni zvezki, seveda predpisani in v skladu z učnimi načrti ter veljavno potrjeni, so osnovno učno gradivo. Slovanska definicija učbenika je, da je to knjiga s predpisano snovjo za učenje, v kateri je zbrana učna snov posameznega predmeta za posamezen razred oziroma stopnjo. Vendar pa učbenik ni edini vir znanja.

Dodatno didaktično gradivo (za zgodovino) so delovni zvezki (kombinirani), atlasi in zbirke virov. Tu so še berila in priročniki za področji književnost in literatura. Danijela Trškan navaja tri prevladujoče vrste učbenikov: klasični, podelovni (slednji vsebuje naloge, slikovno gradivo) in delovni, ki pravzaprav predstavlja delovni zvezek (v preteklosti so mu rekli vadnica).⁷ Skozi desetletja se je struktura učbenika spreminjala in nadgrajevala. V osnovi se sestavni deli učbenika členijo na besedne (besedilo) in nebesedne (slikovno gradivo), sodobni pa so strukturirani na način, da dopolnjujejo primarne elemente (utrjevanje in razširjanje učne snovi). Ob učbeniku so torej kot učna sredstva mišljena tudi knjižna gradiva oziroma literarna besedila.

⁶ Raziskovanje didaktike zgodovine: v spomin na dr. Štefana Trojarja ob 90-letnici rojstva (Ljubljana, 2022), str. 95, 102 (dalje: Trškan, *Raziskovanje didaktike zgodovine*).

⁷ Trškan, *Raziskovanje didaktike zgodovine*, str. 97.

Učbenik pri zgodovini je sekundarni vir, saj avtor predstavi podatke oziroma dejstva, ugotovitve in primere, ki jih je povzel in prilagodil stopnji učencev iz različnih drugih sekundarnih virov ali zgodovinske literature.⁸

Preglednica 1: Glavni elementi notranje strukture sodobnega učbenika (preglednica na osnovi članka Danijele Trškan, *Raziskovanje didaktike zgodovine*, str. 97–99)

Glavni elementi notranje strukture sodobnega učbenika									
BESEDILO	daljši zapis (en ali več odstavkov s podrobnostmi)		omemba ali krajši zapis (ena ali dve povedi)						
SLIKOVNO GRADIVO	fotografija	razglednica	zemljevid	plakat	ilustracija (risba, skica)	karikatura	graf	stat. tabela	časovna preglednica
PISNI VIRI	odlomki iz primarnih zgodovinskih virov	pričevanja	govori	uradni dokumenti	pogodbe				
odlomki iz sekundarnih zgodovinskih virov	dokumentarna literatura (vir prve roke)				zgod. literatura (roman, novela, pesem)	druga (književna) dela	znanstvena dela, monografije		
SLOVAR POJMOV									
NALOGE	branje dodatne literature	proučevanje zemljevidov (atlas)							
KOT VSEBINE IZVEN UČBENIKA									
KOT UPORABA DODATNEGA UČILA	IKT (video, avdio, danes internet)								

Maister v zgodovinskih čitankah

V preteklosti so bila berila del (obveznega) učnega gradiva, ob omembi katerih danes morda najprej pomislimo na učbenik z besedilom za jezikovni pouk (na primer *Slovensko berilo za osnovno šolo 2. razred*). Sopomenka za berilo je čitanka. Lahko pa je čitanka v funkciji pomožnega učbenika z izbranimi sestavki iz zgodovine; v tem primeru se takšno gradivo imenuje zgodovinska čitanka.

⁸ Prav tam, str. 98.

Ivan Štrukelj (s psevdonimom Hribski) je leta 1929 izdal priročnik za učitelje (*Razredni učitelj*). Bil je pedagog, pedagoški organizator in publicist. Pri pouku zgodovine je učiteljem priporočil:

Kajti učenci osnovne šole vobče duševno še niso tako daleč, da bi mogli raznovrstna dela, ki si med seboj večkrat celo nasprotujejo, kritično presojati in si ustvariti lastno sodbo. Zato bo skoraj zadostovalo, ako opozarjamo učence na zgodovinske berilne sestavke v čitankah, saj jih vsebuje vsaka po nekaj, pa naj je to že v zgodovinskem delu ali pa med beletristiko. Take berilne sestavke lahko tudi čitamo, se vanje poglobljamo in vadimo v pripovedovanju. Najvažnejše pa ni zapomniti si zgodovinske vsebine, ampak jo etično prevzeti v dušo in srce.⁹

V Kraljevini Jugoslaviji so čitanke bile t. i. učne knjige za osnovne šole, posebej za prvo (1., 2., in 3. razred) in drugo triletje (4. in 5. razred). Pri nas so izhajale v zbirki *Slovenske čitanke za osnovne šole*. V eni od teh (t. i. 4. in 5. šolsko leto), ki je bila leta 1933 ponatisnjena šestič, sta na notranji strani platnice natisnjeni življenjski vodili ("Ti z menoj v življenje hodi, k smotru me življenja vodi!" – "Bodi mi učiteljica in k resnici mi vodnica!").¹⁰ Čitanka ima zabavne in poučne vsebine, tudi iz zemljepisa in zgodovine (o dogodkih iz prve svetovne vojne so objavljeni krajši prispevki, kot so "Srbija in Črna gora osvobojeni", "Razpad Avstro-Ogrske" in "Ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev"¹¹). V tej izdaji je objavljena tudi Maistrova pesem "Sveti Božič" pod zaporedno številko 103. Njegova pesem je umeščena v razdelek o zimi, ki je ena od štirih v vsebinskem sklopu "Človeško življenje v štirih letnih časih".¹² So pa Maistrove vojaške zasluge posebej poudarjene v pesmi pod številko 144: "Junak Vojanov (1918)".¹³ Njen avtor je Engelbert Gangl (1873–1950), metliški literat, pedagog, politik, član Slovenske in Jugoslovanske sokolske zveze ter pobudnik ustanovitve ljubljanske Učiteljske tiskarne, ki je (te) čitanke izdajala. Izkušnje iz učiteljske prakse so mu prišle prav pri izdajanju in urejanju otroških in mladinskih tiskov (mesečno revijo *Zvonček* je urejal v letih 1900–1920).¹⁴

⁹ Ivan Štrukelj, *Razredni učitelj. Oblastna zaloga šolskih knjig in učil* (Ljubljana, 1929), str. 92 (dalje: Štrukelj, *Razredni učitelj*).

¹⁰ Andrej Rape, *Slovenske čitanke za osnovne šole. Izdanie v petih delih. Četrti del (4. in 5. šolsko leto.)*, *Četrta čitanka* (Ljubljana, 1933), notranja prva stran (platnica) (dalje: Rape, *Slovenske čitanke za osnovne šole*).

¹¹ Rape, *Slovenske čitanke za osnovne šole*, str. 342–343.

¹² Prav tam, str. 119–120.

¹³ Prav tam, str. 172–173.

¹⁴ "Gangl, Engelbert", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Ljubljana, 2013), dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi196742/>, pridobljeno: 3. 3. 2025.

Maistru – Vojanovu se Gangl pokloni s petkitično pesnitvijo¹⁵, v drugi kitici zapiše takole: "To junak Vojanov beseduje, brke gladi, sabljo priostruje, smeje misli mu ljubav razvneumlje, ki razgreva ga do rodne zemlje, bistro mu oko v daljavo gleda, iz srca do src hiti beseda...". V zadnji štirivrstični je Maribor opisan kot "naša severna trdnjava": "A Vojanovu oko je rosno, ko zmagalec k nebu dvigne glavo, klic domov je preleti ponosno: Glejte našo severno trdnjavo!"¹⁶

V 20. in 30. letih je bil Rudolf Maister pogosto navajan v čitankah, predvsem kot pesnik, katerega opus so pisci in izdajatelji tovrstnega učnega gradiva vključevali z namenom poudariti njegovo zgodovinsko vlogo v bojih za severno mejo, hkrati pa ga učencem ali dijakom predstaviti kot plodovitega in angažiranega pesnika. Njegove pesnitve so vedno objavljene skupaj s psevdonimom (Vojanov), tako na primer v čitanki iz leta 1922 (*Matjažev sonet* in *Tibotapec*¹⁷). V seznamu avtorjev je dodan tudi biografski zaznamek ("Maister Rudolf-Vojanov, *1875. v Kamniku; častnik v naši armadi, sed. general v Mariboru; epski in lirski pesnik").¹⁸ V spomin na padle mladeniče in opomin na vojne grozote je bila objavljena njegova pesem *Za sinom* (9. kitica: "Ko tožno ob grobu ihti, sovražnik od brega ustrelji. Kraj cerkvice krogla zabrije in materi srce – prebije."), ki so jo v osnovnošolskih čitankah še poobjavljali v naslednjih letih.¹⁹ Pisci oziroma izdajatelji beril so Maistra v čitanke umeščali v sklop oziroma del vsebine o slovenskih pesnikih in pisateljih.

Zgodovinske osnovnošolske in srednješolske čitanke, izdane po drugi svetovni vojni v 60., 70. in 80. letih, so bile po vsebini bolj zbirke, sestavljene iz primarnih virov, spominov, resolucij ter manj literarnih besedil.²⁰ Prva takšna, torej dejanska zgodovinska čitanka, je kot zbirka virov za šolsko rabo v povojni Sloveniji izšla leta 1968.²¹

Maister – junak

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pri opisu besede junak piše, da je to oseba, ki je storila izredno pogumno, junaško dejanje, je izredno pogumna in

¹⁵ Engelbert Gangl, "Junak Vojanov", v: *Slovenske čitanke za osnovne šole. Izdane v petih delih. Četrta del (4. in 5. šolsko leto.)*. Četrta čitanka. Šesta neizpremenjena izdaja. Šesti neizpremenjeni natis. Učiteljska tiskarna (Ljubljana, 1933), str. 172–173 (dalje: Gangl, "Junak Vojanov").

¹⁶ Gangl, "Junak Vojanov", str. 173.

¹⁷ Josip Wester, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol* (Ljubljana, 1922), str. 33–34 in 200–201 (dalje: Wester, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*).

¹⁸ Wester, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol*, str. 270.

¹⁹ Prav tam, str. 118.

²⁰ Tomaž Weber, "Zgodovinske čitanke", *Zgodovinski časopis* 25, št. 1–2 (1971), str. 157–159.

²¹ Štefka Zadnik (ur.), *Zbirka zgodovinskih virov za 4. razred gimnazije*. Državna založba Slovenije (Ljubljana 1968), 287 strani.

neustrašna. Naslednja razlaga besede junak je, da gre običajno za moškega, ki se odlikuje v kaki stvari ali ob kakem dogodku. Nadaljnje tri razlage prvi dve dopolnjujeta s še drugimi pozitivnimi opisi ("3. kdor zaradi kake lastnosti vzbuja občudovanje in željo po posnemanju, 4. postaven, krepak moški in 5. glavna, osrednja oseba v literarnem delu: junak drame, romana").²² Prav vseh pet točk lahko apliciramo na Maistrovo osebnost in dejanja.

To so bili časi, ko so ženske v javnem življenju sicer že prezentne, a tudi čas, ko njihovo gibanje (prvi val feminističnega gibanja) še ne doseže primarno zastavljenih ciljev, kot je volilna pravica. Zdi se, da so bile literatke v primerjavi z moškimi kolegi (pesnik Vojanov) v priznavanju umetniške vrednosti (književnost) manj zastopane, posebej v učnem gradivu. Do prve svetovne vojne se v srednješolskih berilih pojavi le pet avtoric (Josipina Toman – Turnograjska, Luiza Pesjak, Pavlina Pajk, Ljudmila Poljanec in Vida Jeraj). V obdobju pred in po prvi svetovni vojni so predvsem Zofka Kveder, Vida Jeraj in Lili Novy svoja dela največkrat objavljale v časopisih in literarnih revijah, kot so *Slovenka*, *Slovan*, *Ljubljanski zvon* ter *Dom in svet*.²³ Treba je upoštevati zgodovinska dejstva (boj za severno mejo in Maistrova vloga), zaradi katerih je junaštvo moških pogostejše priznано, medtem ko ženskam bolj kot realno pripada fiktivno junaštvo (vloga heroine, tragične junakinje v umetniških delih). Tako ne gre za "odklonski pojav", če so v letih obstoja Kraljevine Jugoslavije/SHS Rudolfa Maistra dojemali in "čislali" kot "prvega in zadnjega vojnega junaka". V 21. stoletju se pri vrednotenju njegove pojavnosti v slovenski družbi mnogi v javni sferi (zgodovinarji, muzealci, novinarji) sprašujejo, ali lahko z deli o vlogi in osebnosti Rudolfa Maistra govorimo že o čezmerni produkciji.

V sodobnih obravnavah zgodovinske vloge Maistra v učnem gradivu (predmet državljanska in domovinska vzgoja) nekateri vidijo (ali pa so pred dvema desetletjema ob procesu uveljavljanja dneva Rudolfa Maistra kot državnega praznika) znake idolatrije, med drugim tudi na takratnem Ministrstvu za šolstvo in šport Republike Slovenije: "Novejši učbeniki še vedno nekritično prenašajo sodbe, pa tudi mite, simbole in ideologeme, ki so bili umetno vzpostavljeni v času angažirane zgodovinske znanosti (npr. pomenski znaki, kot so Tito, Maister, TIGR)."²⁴ Očitek o mitiziranju pa je nevhvaležno prenesti v predvojna leta;

²² "Slovar slovenskega knjižnega jezika [Elektronski vir], SAZU in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramoviša ZRC SAZU, dostopno na: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>, pridobljeno: 11. 2. 2025.

²³ Zoran Božič, "Avtorice v slovenskih srednješolskih berilih", *Jezik in slovstvo* 62, št. 1 (2017), str. 33–43, 119, dostopno na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4HQ0T46F>, pridobljeno: 6. 12. 2025; Katja Mihurko Poniz, *Literarna ustvarjalca v očeh drugega: študije o recepciji, literarnih stikih in biografskem diskurzu*. Univerza v Novi Gorici (Nova Gorica, 2017), dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2J9O6CZ6>, pridobljeno: 6. 12. 2025.

²⁴ Milan Zver, "Da ne bi bili tuji v lastni kulturi", v: *Državljanstva in domovinska vzgoja* (Slovenska Bistrica, 2006), str. 20.

v obdobju po izgubi Koroške in Primorske je bilo izpostavljanje narodnih junakov (Maister, Malgaj, Borojevič in drugi) nekakšen nasploh sprejet imperativ.

Štrukelj v učiteljskem priročniku iz leta 1929 o takšnih junakih piše kot o "velikih zgodovinskih osebnostih zadnjega časa":

Pouk sam pa mora biti zanimiv. Ako zgodovinski pouk ne vzbuja zanimanja, je škoda za čas, ki ga pri tem izgubljam; in vendar naj bi z njim vzgajali izročeno nam mladino v plemenitem mišljenju za višja etična stremjenja in dejanja, kakor jih nudi in kaže izbrana zgodovinska snov, povzeta iz posameznih zgodovinskih obdobj, in velike zgodovinske osebnosti zadnjega časa.²⁵

Med velike slovenske (in jugoslovanske) zgodovinske osebnosti v tistem obdobju, torej po Štruklju v "zadnjem času", so tako avtorji učbenikov in beril kot njihovi založniki upravičeno umeščali tudi Maistra. Sklenimo: osebnostno in značajsko je bil Maister v učnem gradivu, ki je izhajalo pred drugo svetovno vojno, prezentiran predvsem kot junak: junak Maister, mariborski junak, junak Vojanov (tako tudi Gangl), naš junak, naš narodni junak ...

Leta 1934 je v *Zvončku* kot dodatno raznovrstno čtivo (berilo) objavljen Maistrov portret s pripisom, da "29. marca je slavil 60-letnico svojega rojstva naš narodni junak in prvi slovenski general, pesnik Rudolf Maister – Vojanov, kateremu smo dolžni posebno zahvalo, saj nam je ohranil mesto Maribor, ki bi ga bili po prevratu leta 1918, vzelo Avstriji."²⁶ V reviji za otroke *Mlado jutro*, nedeljski prilogi časnika *Jutro*, je učitelj šestega razreda Peter Judež leta 1932 zapisal misel o slovenskih literatih, kamor je umestil tudi Maistra, ki je "rojak – junak":

V tem sodu spravljamo črnilo za vse šolsko leto. Največ smo v šoli govorili o pesnikih, pisateljih in umetnikih kamniškega sreza. Vse smo našteali: Kopitar, Trdina, Kersnik, Andrejčkov Jože, Koseski, Detela itd. Pozabili nismo tudi naših rojakov – junakov: Vega, Gospodin Franjo in mariborski junak general Rudolf Maister so nam dali mnogo zgodovine za naš narodni preporod.²⁷

Pogosto v učnem gradivu iz 20. in 30. let avtorji z izborom besed (samostalniki, pridevniki in glagoli) bralca preusmerijo na Maistrovo pozitivno osebnost in značajske lastnosti (domoljubje, zavednost, morala, čut za pravico in boj za kulturo ...). Maister se kot eden od junakov v družbi antičnih (in drugih) osebnosti pojavi v srednješolskem učbeniku iz leta 1938:

²⁵ Štrukelj, *Razredni učitelj*, str. 86,

²⁶ *Zvonček*, 1. 4. 1934, št. 8, zadnja (četrt) stran ovitka.

²⁷ "Kaj pišejo Jutrovčki?", *Mlado jutro*, 17. 7. 1932, št. 29, str. 7.

Nikolaj Zrinski, Sindjelić požene okop s seboj in Turki vred v zrak. Rajič brani top, dokler ga ne posekajo, Karadjordje v boju s Turki, kralj Peter in kralj Aleksander v balkanski in svetovni vojni, Malgaj na Koroškem, general Maister, naš otok Salamis [Krf], albanske gore, Doberdob – slovenskih fantov grob. Naši kalimegdanski junaki, ki so tako dolgo zadrževali avstrijsko armado z belgrajske trdnjave, da so vsi popadali.²⁸

Maistra se tu postavlja "ob bok" Temistokleju ter špartanskemu kralju Leonidu in v kontekst antične zgodovine, pa tudi jugoslovanske. Tu je še obdobje turških vpadov ter balkanskih in svetovne vojne. Ob besedilu o grških junakih je pripisana beseda "Razgovor" kot predlog za nadaljnjo diskusijo (in učenje), a s ciljem ovrednotiti Maistrovo vlogo in pomen za slovenski in jugoslovanski narod. "Interpretacije" so sicer vedno dobrodošle, v gornjem primeru gre za aktivno učno metodo (debata).

O tem in kako podobno je Rudolf Maister obravnavan v ilustriranih pripovedih za mladino, piše tudi Pavšič: "Pripovedi predstavljajo generala Maistra kot rešitelja in človeka z nadpovprečno izrazito sposobnostjo strateškega voditeljstva, ki ga vodi domoljubje, na poti do doseženega cilja pa ga spremlja vztrajnost."²⁹

Pri označevanju Rudolfa Maistra, kot se pojavlja v učnem gradivu, smo uporabili tudi vrednostne izraze. Zanimalo nas je, kakšno kakovost izraža pridevniška beseda (pridevnik) v opisu Rudolfa Maistra v dvanajstih pregledanih učbenikih in delovnih zvezkih za tretje triletno in srednjo šolo, ki so bili izdani v letih od 1996 do 2020. Pri opisu njegove funkcije in osebnosti prevladujejo samostalniki, povezani z njegovo vojaško vlogo v bojih za severno mejo. Po vrsti "izstopa" lastnostni oziroma kakovostni pridevnik ("odločen" in "bivši"), redkeje oziroma le dvakrat pa vrstni pridevnik po izvoru ("avstro-ogrski"). Največ, devetkrat, je ob njegovem imenu in priimku ali zgolj priimku samostalnik general (75 %). Najnižja deleža sta pri navedbi besed oficir (8,3 %) in borec (16,6 %). Opisi Maistra so v sodobnem učnem gradivu objektivni. V enem od osnovnošolskih učbenikov pa je v opisu Maistrove vojaške funkcije splošna oznaka za udeleženca v vojni ali oboroženem spopadu (borec).

²⁸ Rudolf Pečjak, *Zgodovina za drugi razred meščanskih šol. Stari narodi in naši davni pradedje* (Ljubljana, 1938), str. 50.

²⁹ Jerica Pavšič, "Upodobitve generala Maistra v ilustriranih pripovedih za mladino", *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 21, št. 1 (2019), str. 48.

Preglednica 2: Najpogostejši pridevniški in samostalniški opisi Maistra v učnem gradivu za tretje triletno in srednjo šolo

LETO IZIDA (AKRONIM UČNEGA GRADIVA)	Najpogostejši pridevniški in samostalniški opisi Maistra v učnem gradivu za tretje triletno in srednjo šolo *označuje gradivo za 9. razred OŠ	
	pridevnik	samostalniški
1996 (U-BO-RE)	X	major, general, poveljnik
1997 (U-DO-GA-RO)	bivši avstro-ogrski	poveljnik, oficir
1998 (U-BO-RE)	X	major, general
2002 (U-DO-GA)	bivši avstro-ogrski	major
2003 (DZ-ŠK-RO-KO)	X	borec*
2005 (U-KE-NE-RE)	odločen*	poveljnik, general, borec*
2005 (DZ-RA-SNO)	X	general, poveljnik*
2006 (DZ-BE-RO-KRA)	X	poveljnik, general
2007 (U-BO-RE)	X	major, general, poveljnik
2008 (U-BO-RE)	X	major, general, poveljnik
2019 (U-KA-RO)	X	general
2020 (U-MA-PE-ŠTA)	X	general*

Podobe in opisi Maistra

V preteklosti so bili učbeniki slikovno precej osiromašeni in zato z današnje perspektive delujejo enolično ali pusto, čeprav so tudi pred osamosvojitvijo učbeniki za zgodovino vsebovali veliko slikovnega gradiva, ki pa je bilo najpogostejše v črno-beli tehniki. Po letu 1945, posebej v korelaciji z gmotnim stanjem založb in šolskih skladov ter s tehnološkim napredkom (tiskarska tehnologija), se je spreminjala in nadgrajevala podoba (zgodovinskih) učbenikov; število slikovnih prilog se je povečevalo (tudi zaradi pomena NOB). V 70. in 80. letih so bile slikovne priloge največkrat črno-bele. Za primer pogledjmo učbenik za osmi razred iz leta 1979 (*Zgodovina za osmi razred*): ima 148 strani in skoraj toliko slikovnega gradiva (čez 100 črno-belih slikovnih prilog, kot so fotografije in slike, 22 zemljevidov in več tabel).³⁰ Ravno v 9. poglavje – pri opisu boja za naše severne in zahodne meje ("Na Štajerskem je prevzel ob koncu vojne

³⁰ Branko Božič in Tomaž Weber, *Zgodovina za osmi razred* (Ljubljana, 1979) (dalje: Božič in Weber, *Zgodovina za osmi razred*).

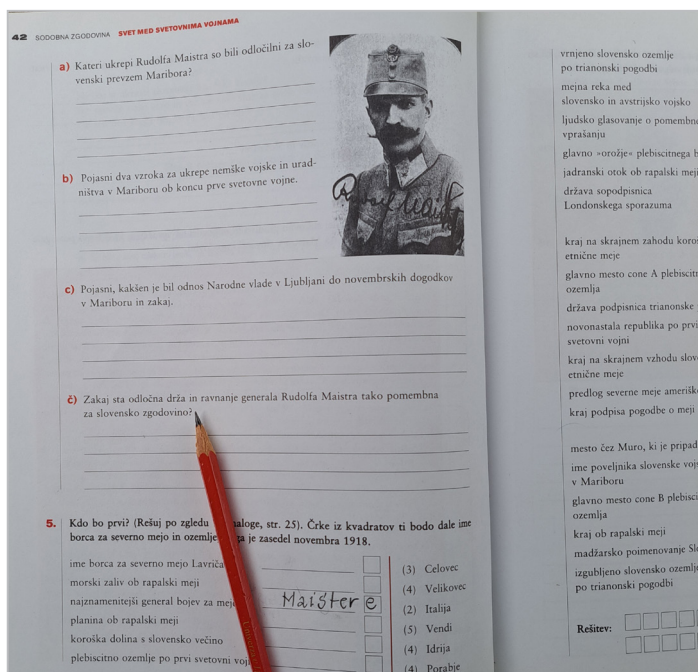
Naslukan portret
Maistra v reviji
Zvonček (1934, str.
194)

vojaško oblast general Rudolf Maister, iz Celja je proti Koroški krenil nadporočnik Malgaj s 40 prostovoljci in zasedel Dravograd z Mežiško dolino.") pa ni vključena (ikonična) podoba Rudolfa Maistra (portretna fotografija ali risba).³¹

Kot piše Trškan, ima

posebno mesto v učbeniku slikovno gradivo, saj je brez njega učbenik informativno manj učinkovit, enoličen in kompozicijsko siromašen. Med najpogostejše ilustrativno gradivo spadajo fotografije, umetniške slike, plakati, karikature, skice, grafi, statistične tabele pa tudi zemljevidi. Slikovno gradivo ilustrira oziroma

³¹ Božič in Weber, *Zgodovina za osmi razred*, str. 20.

Fotografija Maistra v sodobnem delovnem zvezku za 4. letnik gimnazij (2006 (DZ-BE-RO-KRA))

prikazuje določene situacije, dogodke, osebnosti ali poenostavlja in konkretizira določene podatke in težje dele besedila.³²

Ko govorimo o podobi Rudolfa Maistra, ki se kot ikonična pojavlja vsa desetletja do danes, imamo največkrat v mislih njegov portret (risba ali slika oziroma fotografije risbe ali slike) in fotografijo, na kateri je oblečen v vojaško uniformo. Za razliko od obdobja pred drugo svetovno vojno so ilustracije v sodobnem učnem gradivu dopolnilne, jezik ilustracij, kot tudi besedila, mora razširjati vizualno predstavo učencev o določenem zgodovinskem dogajanju.³³

V šestnajstih pregledanih učbenikih in delovnih zvezkih za 8. in 9. razred osnovne šole in srednje šole (gimnazije), ki so bili izdani v letih od 1996 do 2021, se Maistrov samostojni ali skupinski portret v obliki fotografije pojavi trinajstkrat, od tega šestkrat v osnovnošolskem učnem gradivu.

³² Trškan, *Raziskovanje didaktike zgodovine*, str. 98.

³³ Prav tam.

Preglednica 3: Slikovno gradivo (fotografija) v povezavi z Maistrom v učnem gradivu za osnovno šolo

LETO IZIDA (AKRONIM UČNEGA GRADIVA)	Slikovno gradivo (fotografija) v povezavi z Maistrom v učnem gradivu za osnovne šole (tretje triletnje)		
	Kontekst	Portret	Skupinska fotografija (Maister pred/med ljudmi ali Maistrovi borci)
1997 (U-DO-GA-RO)	fotografija Maistra	✓	X
2003 (DZ-ŠK-RO-KO)	naslovnica z vključeno Maistrovo fotografijo in fotografija Maistra	✓	X
2005 (U-RA-SNO)	fotografija Maistra med govorom v Mariboru 28. aprila 1919 in fotografija (s predstavitevijo dosežkov)	✓	✓
2005 (DZ-RA-SNO)	fotografija Maistra	✓	X
2005 (U-KE-NE-RE)	fotografija Maistra	✓	X
2005 (DZ-BU)	X	X	X
2020 (U-MA-PE-ŠTA)	fotografija Maistra (s predstavitevijo dosežkov) in fotografija Maistrovih borcev 1919	✓	✓

Njegov samostojni portret v obliki fotografije se v tu pregledanem srednje-šolskem učnem gradivu pojavi šestkrat:

Preglednica 4: Slikovno gradivo (fotografija) v povezavi z Maistrom v učnem gradivu za srednjo šolo

LETO IZIDA (AKRONIM)	Slikovno gradivo (fotografija) v povezavi z Maistrom v učnem gradivu za srednjo šolo		
	Kontekst	Portret	Skupinska fotografija (Maister pred/med ljudmi ali Maistrovi borci)
1996 (U-BO-RE)	fotografija Maistra v času prevzema oblasti v Mariboru novembra 1918	✓	
1998 (U-BO-RE)	fotografija Maistra v času prevzema oblasti v Mariboru novembra 1918	✓	

2002 (U-DO-GA)	fotografija vojakov pred karavanškim predorom januarja 1919 (omemba Maistra)	X	✓
2006 (DZ-BE-RO-KRA)	fotografija Maistra v času prevzema oblasti v Mariboru novembra 1918	✓	
2007 (U-BO-RE)	fotografija Maistra ob prevzemu oblasti v Mariboru novembra 1918	✓	
2008 (U-BO-RE)	fotografija Maistra ob prevzemu oblasti v Mariboru novembra 1918	✓	
2013 (U-GA-RE)	v besedilu omemba Maistra	X	X
2019 (U-KA-RO)	fotografija Maistra	✓	
2021 (U-RE)	fotografija Maribora v času prevrata (omemba Maistra)	X	X
	fotografija Maistrovih borcev		✓

Na več straneh je ob obširnejšem besednem delu v povezavi z boji za severno mejo Maister omenjen ali posredno prezentiran še štirikrat. Njegovo vlogo v prelomnih dogodkih lahko pri nebesednem oziroma slikovnem gradivu posredno izpostavimo namreč tudi pri štirih skupinskih portretih (fotografije Maistrovih borcev). Tako je delež podob Rudolfa Maistra v teh (seveda pa tudi v drugih, ki niso predmet te analize) učbenikih in delovnih zvezkih visok (81,2 %).

Maistrov sloves junaka v učnem gradivu in berilih (čitankah) torej pogosto dopolnjuje različne podobe. Njegov portret se pojavlja od prvih izdaj v novi državi pa do danes. Kakšen je bil, so vedeli učenci in dijaki v 20. in 30. letih in vedo danes. Predvsem pa so vedeli in vedo, da je imel brke, v tistem času tipičen moški atribut. Njegovi brki so bili dolgi in košati, kot so ga opisali v predstavitvi leta 1922 v eni od osnovnošolskih čitank: "Rudolf Maister, general naše slavne vojske, je odličen, splošno znan in priljubljen jugoslovanski junak! Rasti je vitke, ima črne, dolge brke in bistre oči, v srcu pa mu gori ..." ³⁴ Tudi Gangl v pesnitvi pravi, da si Vojanov "brke gladi". ³⁵

V zadnjih letih so med mlajšimi bralci priljubljeni risoromani (stripi za mladino) in junaki iz obdobja med prvo svetovno vojno. Tudi Maister se pojavlja v tovrstnem gradivu (*Naš Maister* ³⁶), a ne le on. Posebna je tudi zgodba o njegovih brkih, ki je predstavljena v slikanici za šolske otroke iz leta 2016. ³⁷ A tudi pred sto leti, in še pred izbruhom vojne, je Maistrova prezenca, katere najbolj

³⁴ "General Maister", v: Ludvik Černež, *Tretja čitanka* (Ljubljana 1922), str. 164–165.

³⁵ Gangl, "Junak Vojanov".

³⁶ Damijan Stepančič in Mihael Glavan, *Naš Maister* (Dob, 2019).

³⁷ Alenka Juvan, *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namabala mamuta* (Kamnik, 2016).

izstopajoči del so bili brki, pri mladini pustila vtis. Tako so ga decembra 1913 v Celju spoznali dijaki, kamor je prišel kot stotnik in pesnik. Eden od njih je o tem povedal:

Ne dolgo potem smo ga zagledali, prav ko smo se nekega večera vračali s sestanka. Čeprav so tedaj medlo brlele ulične plinske svetilke, smo vedeli: To je moral biti Maister! Visok, v sivem oficirskem plašču /.../ Živo in odločno so mu žarele temne oči, pod rahlo rdečimi lici pa so se mu košatili mogočni črni brki.³⁸

Maistrov državni praznik

Dan Rudolfa Maistra je tudi slovenski državni praznik, ki ni dela prost. Od leta 2005 se ga praznuje 23. novembra. Državni zbor je novelo zakona o dela prostih dnevih, ki je uveljavil ta praznik, sprejel 29. septembra in potrdil 30. novembra 2005.³⁹ V drugem triletnju (4. in 5. razred osnovne šole) se lahko ta tema obravnava v okviru vsebinskega sklopa oziroma učne teme Ljudje v prostoru in času (4. razred) kot predlagana oziroma izbirna vsebina (kulturnozgodovinski spomeniki, osebnosti idr.). Znanje (snov) se deli na obvezno in izbirno⁴⁰ oziroma na obvezne in izbirne predmete, v okviru katerih se lahko izvajajo aktivnosti, povezane z Maistrom. V luči potrditve novega državnega praznika je vlada RS leta 2006 izvedla javno razpravo v Državnem svetu, ki je potekala 23. novembra 2005 in je sovpadala s praznikom generala Maistra.⁴¹

Četudi do petega razreda osnovne šole zgodovinske vsebine niso del učnega načrta, smo ravno zaradi "Maistrovega praznika" pregledali nekaj učnega gradiva za družbo za prvi triletnji, saj so nekateri državni prazniki in z njim pove-

³⁸ Urh Ferlež, "Danes pa gremo mi Savinci. O Maistrovem vojaškem in literarnem delovanju v Celju", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 28, št. 1 (2021), str. 28.

³⁹ *Zakon o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (uradno prečiščeno besedilo)* (ZPDPD-UPB1): Na podlagi 153. člena Poslovnika državnega zbora je Državni zbor Republike Slovenije na seji dne 30. novembra 2005 potrdil uradno prečiščeno besedilo Zakona o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji, ki obsega: 23. november, dan Rudolfa Maistra; – Prazniki Republike Slovenije iz prejšnjega odstavka so dela prosti dnevi, razen praznikov združitvev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, vrnitev Primorske k matični domovini in dan Rudolfa Maistra, ki niso dela prosti dnevi ("Zakon o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (uradno prečiščeno besedilo). ZPDPD-UPB1", *Uradni list Republike Slovenije*, 15. 12. 2005, št. 112 (2005), dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-4916>, pridobljeno: 25. 2. 2024).

⁴⁰ Izbirna znanja opredeljujejo dodatna ali poglobljena znanja, ki jih učitelj obravnava po svoji presoji glede na zmožnosti in interese učencev ter aktualne dogodke ("Učni načrt družba (2011)", *Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo*, dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacti/obvezni/UN_druzba_OS.pdf, pridobljeno: 11. 2. 2025, str. 7).

⁴¹ *Državljska in domovinska vzgoja*, ur. Andreja Barle Lakota, Erika Rustja in Janez Jug (Slovenska Bistrica, 2006), str. 4–5.

zane dejavnosti prisotne tudi v šolskem koledarju. Pred uveljavitvijo praznika, torej pred letom 2005, se Rudolf Maister v učnem gradivu za drugo triletno (predmet družba) ne omenja, prav tako pa tudi ne (ali izjemoma) v gradivu, ki je, na primer, izšlo v zadnjem desetletju. V letih od 1997 do 2005 so v učbenikih za 4. in 5. razred na primer tematski sklopi (in teme) z možnostjo obravnave Rudolfa Maistra: Slovenci skozi čas (Slovenci v Kraljevini Jugoslaviji), Varujemo našo dediščino (Nastanek naših krajev preteklosti in Mesto v zgodovini), Tu sem doma (Stare slike pripovedujejo, Spomeniki pripovedujejo, Gremo v muzej, Znameniti rojaki⁴²). Iz razloga, da dan Rudolfa Maistra takrat še ni bil uraden državni praznik, se te teme (Maister, praznik, boj za severno mejo in Maribor/Štajerska) še ne omenjajo.⁴³

V letih 2000–2003 so tudi v delovnih zvezkih za 4. in 5. razred podobni tematski sklopi (in teme): To je najin kraj (Razvoj domačega kraja. Kateri kulturnozgodovinski spomeniki ti povedo kaj o razvoju domačega kraja?), Slovenci skozi čas, Varujemo našo skupno dediščino (Nastanek naših krajev v preteklosti, Mesto v zgodovini), Razvoj domačega kraja (Kulturni spomeniki), Slovenci skozi čas (Prva in druga svetovna vojna), Potujem skozi čas – strahote svetovnih vojn, vendar iz že navedenega razloga, te teme (Maister, praznik, boj za severno mejo in Maribor/Štajerska) torej še niso predstavljene oziroma objavljene.⁴⁴ Identično je v desetih, naključno izbranih učbenikih in delovnih zvezkih za 4. in 5. razred (predmet družba), ki so izšli v zadnjih dveh desetletjih (2006 in 2024). V desetih delih se le enkrat omeni dan Rudolfa Maistra. Nazadnje je v kontekstu državnega praznika omenjen v učbeniku za družbo (5. razred osnovne šole). Več je možnosti, da se ta praznik poglobljeno obravnava v drugem triletnu osnovne šole v okviru šolskih proslav po tako imenovanih krompirjevih počitnicah, na predmetni stopnji (zgodovina) ter v srednji šoli pri urah zgodovine. Prav tako je Maister z vojaškim in umetniškim oziroma kulturnim udejstvom tematsko izrazito interdisciplinaren.

⁴² Kot izbirna vsebina oz. naloga: "Izberi enega od znamenitih rojakov iz svoje pokrajine in poišči podatke o njegovem življenju in delu." (2005 (U-UM-ZO-KO, str. 108–109)).

⁴³ 1997 (U-KO-ZO-UM), 2002 (U-UM-ZO), 2005 (U-UM-ZO-KO).

⁴⁴ 2000 (DZ-BO), 2001 (DZ-UM), 2002 (UM-ZO), 2002 (DZ-KO-PO-PRE), 2003 (DZ-UM-ZO), 2003 (DZ-KO-SA).

Preglednica 5: Poglavlja in teme v učnem gradivu za drugo triletnje, izdanem od leta 2006, v okviru katerih se lahko obravnava Rudolf Maistra

LETO IZIDA (AKRONIM UČNEGA GRADIVA)	Poglavlja in teme v učnem gradivu za drugo triletnje, izdanem od leta 2006, v okviru katerih se lahko obravnava Rudolf Maistra		
	Poglavje (tematski sklop)	Podpoglavje (tema)	Omemba Maistra in/ali državnega praznika (23. november)
2006 (DZ-TO-VE-ZO)	Slovenija je mlada dežela	Temeljna obdobja slovenskega zgodovinskega razvoja	X
2008 (U-KO-PO-PRE)	Razvoj domačega kraja	Kulturni spomeniki	X
2013 (U-MI)	Nekoč je bilo ... na slovenskem ozemlju	Veliki dogodki v moderni dobi (Povezovanje Slovencev, Prva svetovna vojna, Nova država Jugoslavija) Kulturni spomeniki (kipi, spomeniki, spominske plošče; trgi v mestih in na podeželju)	X
2014 (U-UM-ZO)	Slovenci skozi čas	Prva in druga svetovna vojna	X
2014 (DZ-UM-ZO)	Načini življenja	Praznujemo različne praznike	X
2016 (U-KO-BA-STA)	Domači kraj in domača pokrajina (nekoč in danes)	Nadaljnji razvoj domačega kraja (omemba Maribora)	X
2016 (DZ-KO-BA-STA)	Domači kraj in domača pokrajina	Domači kraj	X
2016 (DZ-RA-BA-STA)	Zgodovinski razvoj slovenskega ozemlja	Sodobnost (Konec prve svetovne vojne)	X
2022 (DZ-VE-RA)	Preteklost živi z nami	Način življenja nekoč in danes (Praznik)	X
2024 (U-VA-KO)	Slovenija in Evropa	Republika Slovenija: Državni prazniki (besedilo: Z državnimi prazniki obeležujemo pomembne dogodke in posameznike, ki so pripomogli k nastanku in razvoju naše države. Nekateri državni prazniki so dela prosti, nekateri pa ne. Ob državnih praznikih izobesimo slovensko zastavo.) Učenca "nagovarja" t. i. Ipsilon: "Izberi si enega od Naštetih praznikov in ugotovi, kaj obeležujemo z njim."	23. november: dan Rudolfa Maistra

Sklep

Za ta prispevek je bilo pregledanih le 31 učbenikov v fizični obliki. Omejitev izhaja iz treh razlogov: v času šolskega leta številni izvodi v knjižnicah niso bili dostopni, več aktualnih učbenikov ni izdanih kot e-gradivo ter zaradi monopoliziranega trga ene založbe, ki gradivo ponuja zgolj v plačljivi digitalni obliki. Pregled in primerjava teh 31 učbenikov in delovnih zvezkov pa vendar pokažeta, da predvsem jezikovne označbe, kot so samostalniki in pridevniki, niso le opisne, temveč se ponavljajo, zlasti v učnem gradivu za tretje triletje in srednjo šolo (označevalci general, poveljnik, borec in odločen). Tako se pri populaciji šolajočih Maister kaže predvsem kot vojaški junak. Njegovo (dodatno) mitično podobo poudarjajo pridevniki odločen, pogumen in domoljuben. Takšni označevalci za osebnosti niso nič posebnega ali izstopajočega niti v zgodovinopisju samem, vendar prispevajo k dožemanju zgodovinskih osebnosti kot "simbolov" nacionalne zgodovine (domoljubje kot del državljanske vzgoje in etike). Tovrstni opisi v učbeniškem gradivu, četudi se ponavljajo, tako sporočajo in vrednotijo primarno vlogo in pomen Rudolfa Maistra (boj za severno mejo). Enako pomembno pa avtorji pedagoških besedil izpostavljajo njegovo "sekundarno" vlogo oziroma pomen (pesnik). Bolj kompleksno definirani pojmi oziroma označevalci izhajajo iz vojaške terminologije (major, oficir, avstro-ogrski) in se pretežno pojavljajo v srednješolskem učnem gradivu, kjer so zgodovinski procesi (razpad Avstro-Ogrske, vojna, boj za mejo) predstavljeni bolj natančno. Kljub metodološkim omejitvam lahko nakažemo, kam bi se nadaljnja raziskava usmerila oziroma bi jo nadgradili. Z analizo učnih priprav (anketno raziskovanje) bi pridobili podatke o označevalcih, ki jih učitelji pri poučevanju najpogosteje ali redkeje uporabijo (analiza učiteljske interpretacije). Pridobili bi lahko podatke o plasiranju Maistrove podobe v projektih, šolskih dejavnostih in v e-okolju ter raziskali, ali so med učbeniškim gradivom in učnimi praksami kakšne razlike.

V zaključku lahko sklenemo, četudi po pregledu učbenikov in delovnih zvezkov v omejenem številu, da se Maistrovo ime v večini izdaj vse od devetdesetih let do danes konstantno pojavlja in je predstavljen na objektivni način (osnovni biografski podatki in dosežki). Predstavitve (in vrednotenja) njegovih vojaških dosežkov in pesniških del v učnem gradivu v obdobju dveh različnih državnih okvirov (Kraljevina Jugoslavija in Slovenija) je sicer možno primerjati, a nemogoče podati dokončne zaključke tudi zaradi nezadostnega obsega pregledanih učbenikov in delovnih zvezkov. Nesporno dejstvo pa je, da Rudolf Maister s svojo ikonično podobo (njegov portret oziroma fotografija je prisoten tako v osnovnošolskih kot srednješolskih gradivih) in zgodovinskostjo ostaja in "vztraja" tako v učnem procesu in kot v učnih gradivih. Za zaključek lahko potegnemo tudi vzporednico, da je Rudolf Maister kot nacionalni simbol neodtujljiv del tako kulturnega spomina kot obvezni del nacionalne zgodovine v slovenskem učnem gradivu.

Darja Kerec

RUDOLF MAISTER IN HISTORY TEXTBOOKS

SUMMARY

For this article, we reviewed 31 textbooks in physical form, as many copies were unavailable, several current textbooks are not published as e-materials, and the materials of one publisher were available only in paid digital form. The analysis shows that the teaching materials, especially for the third triennium and secondary school, repeat linguistic labels (general, commander, fighter, determined) that present Maister primarily as a military hero. His mythical image is reinforced by adjectives such as determined, courageous, and patriotic, which contribute to the perception of historical figures as symbols of national history. His secondary role as a poet was also highlighted. Secondary school materials feature more complex markers from military terminology (major, officer, Austro-Hungarian), linked to a more detailed presentation of historical processes. Rudolf Maister was at the forefront in the context of the First World War. Songs of thanks were published about him for defending Maribor from the Austrians. He was a poet, popular with young people, who remembered him best for his moustache. When we talk about the iconic image of Rudolf Maister, which appears throughout the decades to this day, we most often think of his portrait (drawing or painting or photographs of drawings or paintings) and a photograph in which he is dressed in a military uniform. Unlike in the period before the Second World War, illustrations in modern teaching materials are complementary, and the language of drawings and texts must disseminate the visual representation of pupils about a particular historical event. Even if historical content is not part of the curriculum until the fifth grade of primary school, it is precisely because of the "Maister holiday" that we have reviewed some of the teaching materials for the society for the first trimester, as some public holidays and related activities are also present in the school calendar. Before the holiday came into force, i.e. before 2005 (and 2006), Rudolf Maister was not mentioned in the teaching materials for the second trimester (subject society), nor (or exceptionally) in the material published in the last decade, for example. After reviewing textbooks and workbooks in limited numbers, we can confirm that Maister is present in history textbooks but not, for instance, in teaching materials for the 4th or 5th grade of primary school because history is not yet on the schedule in these two grades. Presentations (and evaluations) of his military achievements and poetic works in teaching materials during the period of two different state frameworks (the Kingdom of Yugoslavia and Slovenia) can be

compared. Still, it is impossible to draw definitive conclusions due to the insufficient volume of reviewed textbooks and workbooks. Further research could analyse lesson plans to identify which markers teachers use most often and to reveal differences between textbook material and teaching practices.

VIRI IN LITERATURA

Učbeniki za 4. in/ali 5. razred

- 1997 (U-KO-ZO-UM):** *Tu sem doma 2. Naravne enote Slovenije: spoznavanje družbe za 5. razred osnovne šole*/Marija Košak, Olga Janša Zorn in Maja Umek; [ilustrirali Andreja Peklar, Davor Grgičević, Gregor Markelj; zemljevidi Gregor Markelj; fotografije Aerodrom Ljubljana ... et al.] – 3. izd., Ljubljana: Modrijan, str. 132–133.
- 2002 (U-UM-ZO):** *Družba in jaz 1: družba za 4. razred devetletne, osemletne osnovne šole*. [Učbenik]/Maja Umek, Olga Janša Zorn; [ilustratorica Branka Schwarz; karte Gregor Markelj, Mateja Rihtaršič, Geodetski zavod Slovenije; fotografije arhiv založbe Modrijan ... et al.], Ljubljana: Modrijan, str. 82–85 in 88–89.
- 2005 (U-UM-ZO-KO):** *Tu sem doma 1. Domača pokrajina: spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole*/Maja Umek, Olga Janša Zorn in Marija Košak; [ilustrirali Andreja Peklar, Davor Grgičević, Gregor Markelj; zemljevidi Geodetski zavod Slovenije, Gregor Markelj; križanki Božo Kos; fotografije Marko Feist ... et al.] – 12. izd., Ljubljana: Modrijan, str. 98–103 in 108–109.
- 2008 (U-KO-PO-PRE):** *Družba 4: jaz, ti, mi vsi. Učbenik za družbo v četrtem razredu osnovne šole*/Ana Burnik Kosi, Milena Požun, Vladimira Prezelj; [ilustrator Peter Škerl; fotografije fotoarhiv Mladinske knjige Založbe ... et al.], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 53.
- 2013 (U-MI):** *Družba smo mi 5. Učbenik za družbo v petem razredu osnovne šole*/Anita Mirjanič; [ilustracije Nina Lovišček, Marko Kočevár; fotografije arhiv založbe Rokus Klett ... [et al.]; zemljevidi Monde Neuf, Janez Kotar] – 2. izd., Ljubljana: Rokus Klett, str. 60–61 in 47.
- 2014 (U-UM-ZO):** *Družba in jaz 2: družba za 5. razred osnovne šole*. [Učbenik]/Maja Umek, Olga Janša Zorn; [zemljevidi Mateja Rihtaršič, Geodetski zavod Slovenije; risbe Branka Schwarz; fotografije arhiv založbe Modrijan ... et al.] – 9., prenovljena izd., Ljubljana: Modrijan, str. 99.
- 2016 (U-KO-BA-STA):** *Družba 4. Učbenik za družbo v četrtem razredu osnovne šole*/Lea Kozel, Eneja Baloh, Milivoj Stankovič; [ilustracije Adriano Janežič, Aleš Sedmak; fotografije Shutterstock, arhiv MKZ] – 1. izd., Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 67.
- 2024 (U-VA-KO):** *Naše zgodbe 5. Družba. Učbenik za 5. razred osnovne šole*/[avtor Vasja Kožuh; ilustracije Gregor Goršič ... [et al.]; fotografije Shutterstock ... [et al.]; zemljevidi Geodetska družba [in] Sidarta], Ljubljana: DZS, str. 83.

Delovni zvezki, samostojni delovni zvezki in vaje za 4. in/ali 5. razred

- 2000 (DZ-BO):** *Z družbo v družbo 4. Delovni zvezek za spoznavanje družbe za 4. razred osnovne šole*/Janez Bogataj ... [et al.]; [ilustracije Marko Škrlep, Andreja Peklar; fotografije Andrej Blatnik ... et al.], Ljubljana: Rokus, str. 112.
- 2001 (DZ-UM):** *Tu sem doma 2. Naravne enote Slovenije: spoznavanje družbe za 5. razred osnovne šole. Vaje*/Maja Umek [v sodelovanju z Olgo Janša Zorn in Marijo

- Košak; risbe in tematski zemljevidi Gregor Markelj; križanke in rebusa Božo in Miha Kos; fotografije Jurij Senegačnik, Janez Zrnec; zemljevidi in legenda na zavihu Geodetski zavod Slovenije], 6. izd. – Ljubljana: Modrijan, str. 53.
- 2002 (DZ-UM-ZO):** *Družba in jaz 1: družba za 4. razred devetletne, osemletne osnovne šole. Delovni zvezek*/Maja Umek, Olga Janša Zorn; [ilustratorica Branka Schwarz; karte Gregor Markelj, Mateja Rihtaršič, Geodetski zavod Slovenije; fotografije arhiv založbe Modrijan ... et al.], Ljubljana: Modrijan, str. 78–79 in 82–83.
- 2002 (DZ-KO-PO-PRE):** *Družba 4: jaz, ti, mi vsi: za četrti razred 9-letne osnovne šole.* [Delovni zvezek]/[avtorice Ana Burnik Kosi, Milena Požun, Vladimira Prezeli; ilustracije Peter Škerl], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 36.
- 2003 (DZ-UM-ZO):** *Družba in jaz 2: družba za 5. razred devetletne osnovne šole. Delovni zvezek*/Maja Umek, Olga Janša Zorn; [ilustratorica Branka Schwarz; zemljevidi Mateja Rihtaršič, Geodetski zavod Slovenije; fotografije arhiv založbe Modrijan ... et al.], Ljubljana: Modrijan, str. 88.
- 2003 (DZ-KO-SA):** *Družba 5. Delovni zvezek: 5. razred devetletne osnovne šole*/Marija Košak, Zvonka Lavbič Saje; [ilustracije Mojca Lampe Kajtna], Ljubljana: DZS, str. 96–97.
- 2006 (DZ-TO-VE-ZO):** *Družba 5: jaz, ti, mi vsi. Delovni zvezek za družbo v petem razredu 9-letne in četrtem razredu 8-letne osnovne šole*/Žarko Tomšič, Danica Večerič, Ljubica Zornik; [ilustrator Peter Škerl, Aleš Sedmak; slikovno gradivo arhiv MKZ, Žarko Tomšič, Narodni muzej v Ljubljani], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 50–51.
- 2014 (DZ-UM-ZO):** *Družba in jaz 1: družba za 4. razred osnovne šole. Delovni zvezek*/Maja Umek, Olga Janša Zorn; [risbe Branka Schwarz; fotografije arhiv založbe Modrijan ... et al.] - 10., prenovljena izd., Ljubljana: Modrijan, str. 30.
- 2016 (DZ-KO-BA-STA):** *Družba 4. Samostojni delovni zvezek za družbo v četrtem razredu osnovne šole*/Lea Kozel, Eneja Baloh, Milivoj Stankovič; [ilustracije Adriano Janežič, Aleš Sedmak; fotografije Shutterstock, arhiv MKZ], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 72–73.
- 2016 (DZ-RA-BA-STA):** *Družba 5. Samostojni delovni zvezek za družbo v petem razredu osnovne šole*/Marjeta Raztresen, Eneja Baloh, Milivoj Stankovič; [ilustracije Adriano Janežič, Aleš Sedmak; fotografije Shutterstock, arhiv MKZ], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 119.
- 2022 (DZ-VE-RA):** *Planet Radovednih pet. Družba 4. Samostojni delovni zvezek*/Helena Verdev, Jelka Miranda Razpotnik; [ilustracije Matej de Cecco, Robert Solanovič; fotografije Shutterstock, Istockphoto in drugi viri], Ljubljana: Rokus Klett, str. 103 in 110.
- Učbeniki za 8. in/ali 9. razred**
- 1997 (U-DO-GA-RO):** *Koraki v času. Zgodovina za 8. razred*/Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Marjan Rode, Ljubljana: DZS, str. 54.
- 2005 (U-KE-NE-RE):** *Naše stoletje. Zgodovina za 9. razred osnovne šole*/Ana Nuša

Kern, Dušan Nečak, Božo Repe, Ljubljana: Modrijan (7. izdaja), str. 70.

2005 (U-RA-SNO): *Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole*/Jelka Razpotnik, Damjan Snoj, Ljubljana: Rokus, str. 52–53.

2005 (U-RA-SNO): *Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole*/Jelka Razpotnik, Damjan Snoj; [ilustracije Iztok Sitar; zemljevidi Monde Neuf; slikovno gradivo Delo ... et al.], Ljubljana: Rokus, str. 52–53.

2020 (U-MA-PE-ŠTA): *Zgodovina 9. Učbenik za zgodovino v devetem razredu osnovne šole*/Sonja Bregar Mazzini, Lorieta Pečoler, Petra Štampfl; [ilustracije, vsebinska zasnova stripov Ivan Mitrevski; fotografije Muzej novejšje zgodovine Slovenije ... et al.], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 97.

Delovni zvezki za 8./9. razred

2005 (DZ-RA-SNO): *Raziskujem preteklost 9. Delovni zvezek za zgodovino za 9. razred osnovne šole*/Jelka Razpotnik, Damjan Snoj, Ljubljana: Rokus, str. 48.

2005 (DZ-BU): *Raziskujem preteklost 9. Delovni zvezek za zgodovino za 9. razred osnovne šole*/Milan Burkeljca ... [et al.]; [ilustracije Iztok Sitar; zemljevidi Monde Neuf; slikovno gradivo Delo ... et al.], Ljubljana: Rokus, str. 18–20, 21–23.

2003 (DZ-ŠK-RO-KO): *Zgodovina 9/8. Delovni zvezek: vaje in naloge za 9. razred devetletne in 8. razred osemletne osnovne šole*/Gabrijela Škraba, Fani Rovšek Kosmač, Ljubljana: Debora, str. 20.

Učbeniki (in delovni zvezek) za srednje šole/gimnazije

1998 (U-BO-RE): *Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja. Učbenik za 4. razred gimnazije*/Božo Repe, Ljubljana: DZS, str. 100.

1998 (U-BO-RE): *Sodobna zgodovina. Zgodovina za 4. razred gimnazij*/Božo Repe, Ljubljana: Modrijan, str. 45, 86, 89.

2006 (DZ-BE-RO-KRA): *B. Repe, Sodobna zgodovina. Zgodovina za 4. razred gimnazije. Delovni zvezek*/Stane Berzelak, Stane Rozman, Maja Vičič Krabonja, Ljubljana: Modrijan, str. 38–54, str. 41–43.

2002 (U-DO-GA): *Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije*/Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Ljubljana: DZS, str. 76 in 81–82.

2007 (U-BO-RE): *Sodobna zgodovina. Zgodovina za 4. razred gimnazij*/Božo Repe, Ljubljana: Modrijan (tretja izdaja), str. 101, 104.

2008 (U-BO-RE): *Sodobna zgodovina. Zgodovina za 4. razred gimnazij*/Božo Repe, Ljubljana: Modrijan (četrti izdaja), str. 55, 101, 104.

2013 (U-GA-RE): *Zgodovina 4: učbenik za četrti letnik gimnazije*/Aleš Gabrič in Mateja Režek, Ljubljana: DZS, str. 146.

2019 (U-KA-RO): *Zgodovina za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje: [učbenik]*/Metka Karlovšek, Vesna Robnik, Ljubljana: DZS, str. 82.

2021 (U-RE): *Zgodovina 4: sodobnost: učbenik za zgodovino v 4. letniku gimnazij*/Režek, Mateja, Antoličič, Gregor, Frantar, Špela, Popovič Lozar, Gordana; [ilustrator

Jaka Vukotič; zemljevidi Andrej Gale; slikovno gradivo AKG Images ... et al.], Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 164.

Božič, Branko in Weber Tomaž, *Zgodovina za osmi razred* (Ljubljana, 1979).

Černej, Ludvik, *Tretja čitanka. Učiteljska tiskarna* (Ljubljana, 1922).

Pečjak, Rudolf, *Zgodovina za drugi razred meščanskih šol. Stari narodi in naši davni pradedje, Jugoslovanska knjigarna* (Ljubljana, 1938).

Rape, Andrej, *Slovenske čitanke za osnovne šole. Izdanje v petih delih. Četrti del (4. in 5. šolsko leto.). Četrta čitanka. Šesta neizpremenjena izdaja. Šesti neizpremenjeni natisk. Učiteljska tiskarna* (Ljubljana, 1933).

Štrukelj, Ivan, *Razredni učitelj. Oblastna zaloga šolskih knjig in učil* (Ljubljana, 1929).

Wester, Josip, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih šol. Založila Jugoslovanska knjigarna* (Ljubljana, 1922).

Zvonček – Ljubljana, letnik 1934.

"Gangl, Engelbert", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (Ljubljana, 2013), dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi196742/>, pridobljeno: 3. 3. 2025.

"Slovar slovenskega knjižnega jezika [Elektronski vir]", *SAZU in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, dostopno na: <http://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>, pridobljeno: 11. 2. 2025.

"Učni načrt družba (2011)", *Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo*, dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_druzba_OS.pdf, pridobljeno: 11. 2. 2025.

"Zakon o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (uradno prečiščeno besedilo). ZPDPD-UPB1", *Uradni list Republike Slovenije*, 15. 12. 2005, št. 112 (2005), dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-4916>, pridobljeno: 25. 2. 2024.

.....
Božič Zoran, "Avtorice v slovenskih srednješolskih berilih", v: *Jezik in slovstvo* 62, št. 1 (Ljubljana, 2017), str. 33–43.

Černej Ludvik, "General Maister", v: *Tretja čitanka. Učiteljska tiskarna* (Ljubljana, 1922), str. 164–165.

Državlјanska in domovinska vzgoja, ur. Andreja Barle Lakota, Erika Rustja, Janez Jug (Slovenska Bistrica, 2006), str. 4–5.

Ferlež, Urh, "Danes pa gremo mi Savinci. O Maistrovem vojaškem in literarnem delovanju v Celju", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 28, št. 1 (2021), str. 25–34.

- Gangl, Engelbert**, "Junak Vojanov", v: *Slovenske čitanke za osnovne šole. Izdanje v petih delih. Četrto del (4. in 5. šolsko leto.). Četrta čitanke. Šesta neizpremenjena izdaja. Šesti neizpremenjeni natisk. Učiteljska tiskarna* (Ljubljana, 1933), str. 172–173.
- Juvan, Alenka**, *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta* (Kamnik, 2016).
- N. N.**, "Kaj pišejo Jutrovčki?", *Mlado jutro*, 17. julij 1932, št. 29, str. 7.
- Majdič, Polona**, "Kako dobro dijaki poznajo Rudolfa Maistra", *Zgodovina v šoli* 28, št. 1 (2020), str. 78–84.
- Mihurko Poniž, Katja**, *Literarna ustvarjalca v očeh drugega: študije o recepciji, literarnih stikih in biografskem diskurzu* (Univerza v Novi Gorici, 2017).
- Pavšič, Jerica**, "Upodobitve generala Maistra v ilustriranih pripovedih za mladino", *Monitor ISH: revija za humanistične in družbene znanosti* 21, št. 1 (2019), str. 31–51.
- Stepančič, Damijan in Glavan, Mihael**, *Naš Maister* (Dob, 2019).
- Torkar, Gregor, Košak Babuder Milena in Grmek Ivanuš, Milena**, "Kakovost slovenskih učbenikov za osnovne in srednje šole", v: *Kakovost učbenikov v Sloveniji: izzivi in priložnosti*, ur. Gregor Torkar in Gašper Cankar (Ljubljana, 2022), str. 21–40.
- Trškan, Danijela**, "Pregled zgodovinskih učbenikov za osnovne in srednje šole od leta 1945 do leta 2010", v: *Trojarjev zbornik* (Ljubljana, 2011), str. 493–498.
- Trškan, Danijela**, *Raziskovanje didaktike zgodovine: v spomin na dr. Štefana Trojarja ob 90-letnici rojstva* (Ljubljana, 2022).
- Weber, Tomaž**, "Zgodovinske čitanke", *Zgodovinski časopis* 25, št. 1–2 (1971), str. 157–159.
- Zver, Milan**, "Da ne bi bili tujci v lastni kulturi", v: *Državlanska in domovinska vzgoja*, ur. Andreja Barle Lakota, Erika Rustja in Janez Jug (Slovenska Bistrica, 2006), str. 18–21.

Rudolf Maister v slovenski književnosti

Blanka Bošnjak

Dr., izredna profesorica
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike
in književnosti
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta: blanka.bosnjak@um.si

Izvleček:

V prispevku bo predstavljen lik Rudolfa Maistra v izbrani slovenski literaturi, ki je v kulturnem spominu poznan predvsem kot borec za severno slovensko mejo, vojak, general, pesnik in bibliofil. Za obravnavo v razpravi sta izbrana romana Jožeta Hudalesa *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (1974) ter *General: roman o Rudolfu Maistru* (1981). Namen pričujoče razprave je z metodo interpretacije in interpretativnega branja romanov o Rudolfu Maistru pokazati predvsem uporabo intertekstualnih strategij, in sicer aluzije kot sklicevanja na osebe iz slovenske literarne zgodovine ter literature, ki prikazujejo realne osebe iz časa Maistrovega življenja in so v funkciji dokumentiranja življenjske zgodbene linije veličine tega (kulturnega) svetnika.

Ključne besede:

Rudolf Maister, kulturni spomin, (kulturni) svetnik, kanonizacija, zgodovinski, biografski, razvojni roman, Jože Hudales, moderna, boj za severno slovensko mejo

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 551–578, 62 cit., 2 slike

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

V prispevku bo predstavljen lik Rudolfa Maistra (1874–1934) v izbrani slovenski literaturi, ki je v kulturnem spominu poznan predvsem kot borec za slovensko severno mejo, vojak, general, pesnik in bibliofil. Ob tem je treba najprej opozoriti na recepcijo njegovega življenja in dela z literarnozgodovinskega stališča, s poudarkom na njegovem literarnem ustvarjanju s pregledom pglavitnih razprav, ocen ipd. o Maistrovem pesništvu v periodičnem tisku in monografskih strokovnih delih ter literarnozgodovinskih pregledih. Ob izidu prve Maistrove pesniške zbirke z naslovom *Poezije*, ki je izšla leta 1904, sta bili istega leta objavljeni oceni v periodiki, in sicer jo je avtor Evgen Lampe objavil v *Domu in svetu*,² Josip Regali pa v *Ljubljanskem zvonu*.³ Ob izidu druge Maistrove pesniške zbirke z naslovom *Kitica mojih* leta 1929 je izšla ocena Frana Albrehta istega leta prav tako v *Ljubljanskem zvonu*.⁴ Zanimiv zapis o avtorjevi poeziji je podal Tine Debeljak v *Domu in svetu*, ki Maistrovo poezijo opredeli kot realistično: "Z nepričakovano realistično silo pa nas preseneča general M a i s t e r, ki je bolj znan po svoji prvi zbirki kot Vojanov, peva-joč v Aškerčevi in Pagliaruzzijski maniri."⁵ Janko Glazer v prispevku, objavljenem v *Kroniki slovenskih mest* leta 1934, piše o Maistrovem pesništvu in bibliofilstvu.⁶ Istega leta ob Maistrovi smrti napiše nekrolog Anton Ocvirk in ga objavi v *Ljubljanskem zvonu*.⁷ Ob ponovnem izidu Maistrovih *Pesmi* leta 1988 je spremno besedo napisal Franc Zdravec,⁸ v uredništvu Majde Potrata pa je istega leta izšla monografija s prispevki o Maistrovem pesništvu, življenju in delu, ki so bili 13. septembra 1986 predstavljeni na okrogli mizi v Zavrhu.⁹ V novejšem času je o Maistrovem pesništvu objavila razpravo Jožica Čeh Steger v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, kjer jo je med drugim zanimalo, "kako je v njegovih pesmih z narodno, vojno, borbeno in pokrajinsko temo odmevala vojaška drža."¹⁰

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalne skupine P6-0156: *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, ki jo financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS; vodja raziskovalne skupine je red. prof. dr. Marko Jesenšek.

² Evgen Lampe, "Vojanov-Rudolf Maister: Poezije", *Dom in svet* 17, št. 11 (1904), str. 692.

³ Josip Regali, "Vojanov – Rudolf Maister: Poezije", *Ljubljanski zvon* 24, št. 12 (1904), str. 759–760.

⁴ Fran Albreht, "R. Maister: Kitica mojih", *Ljubljanski zvon* 49, št. 11 (1929), str. 686–688.

⁵ Tine Debeljak, "Slovenska sodobna lirika", *Dom in svet* 47, št. 3–4 (1934), str. 205.

⁶ Janko Glazer, "Rudolf Maister-Vojanov kot pesnik", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 4. (1934), str. 264–266.

⁷ Anton Ocvirk, "Nekrolog; Ob smrti generala Rudolfa Maistra", *Ljubljanski zvon* 54, št. 7 (1934), str. 449–450.

⁸ Franc Zdravec, "Rudolf Maister (1874–1934)", v: *Rudolf Maister-Vojanov: Pesmi* (Maribor, 1988), str. 77–87.

⁹ Majda Potrata (ur.), *Rudolf Maister-Vojanov – vojak, politik, pesnik: referati in razprava na okrogli mizi v Zavrhu, 13. septembra 1986* (Maribor, 1988).

¹⁰ Jožica Čeh Steger, "Rudolf Maister: od anakreontskega do domovinskega in pokrajinskega pesnika (Rudolf Maister: From Anacreontic to Patriotic and Local Poet)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82=NV47, št. 2–3 (2011), str. 206 (dalje: Čeh Steger, "Rudolf Maister: od anakreontskega do domovinskega in pokrajinskega pesnika").

V slovenski literarni zgodovini velja Maister za sopotnika slovenske moderne, tako je zapisal že Joža Mahnič v *Zgodovini slovenskega slovstva* (1964), Franc Zadavec v *Slovenski književnosti II* (1999) pa poleg tega med drugim Maistrovo pesništvo poveže z njegovo zdravo pesniško osebnostjo, "ki ljubi življenje, vedrino in smeh; pogumna osebnost, ki v areni življenja določno stoji za narodno svobodo". Maistru pripiše tudi "naravno pesniško osebnost, ki izgovarja motive nezavito, jih poje preprosto kot vaški fant", saj so večkrat povezani z "ritmom in melodijo ljudske pesmi." Maistrovo bogato življenje z izpostavitvijo tudi njegove pesniške dejavnosti je strokovno na biografski način predstavil Bruno Hartman v dveh monografijah – *Rudolf Maister* (1989) ter *Rudolf Maister, general in pesnik* (1998), v krajši obliki pa Vinko Korošak v delu *General Maister: 1874–1934: legenda, resničnost in ponos* (2009).

Maistrovo življenje je upovedeno tudi v literaturi, in sicer v treh romanih, dva obsežna romana je napisal Jože Hudales, prvi nosi naslov *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (1974), drugi *General: roman o Rudolfu Maistru* (1981), najnovejši roman pa je prispeval avtor Andraž Babšek z naslovom *Junak. Zgodovinski roman* (2022). Gre za dnevniški roman, ki je podnaslovljen kot zgodovinski, zunajliterarna snov je povezana z dogodki na Štajerskem in Koroškem v obdobju med 30. marcem 1918 in 30. septembrom 1919, lik Maistra pa je prikazan izrazito klišejsko in idealizirano. S tematiko Maistrovega življenja je povezana tudi kratka proza v zbirki *General: deset črtic o Rudolfu Maistru* (2006) Toneta Partljiča, ki je prav tako avtor slikanice z naslovom *Deklica in general* (2011). Avtorsko slikanico sta izdali Katarina Mahnič in Alenka Juvan z naslovom *Rudolf in Vojko: ali kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor* (2024), izšel pa je tudi strip o Maistru avtorjev Mihaela Glavana in Damijana Stepančiča z naslovom *Naš Maister v stripu* (2019).

Za interpretativno obravnavo v razpravi sta zaradi velikega obsega in temeljite literarne obdelave snovi zgodovinskega diskurza izbrana romana Jožeta Hudalesa *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (1974) ter *General: roman o Rudolfu Maistru* (1981), pri čemer je oceno ob izidu prvega njegovega romana objavil Marijan Zlobec v reviji *Sodobnost*, kjer ga opredeli kot biografskega.¹¹ Namen pričujoče razprave ne bo posegati na področje primerjav fikcijskega poteka romanesknih zgodb, ki bi jih preverjali z zgodovinskim diskurzom o Maistrovem življenju (datumi, kraji, dogodki idr.), čeprav predstavlja zunajliterarno referencialno snov, iz katere avtor ves čas črpa pripoved obeh romanov in se mu s tem približuje.¹² Interpretativno branje obeh romanov Jožeta Hudalesa o Rudolfu Maistru ima namen pokazati predvsem

¹¹ M[arijan] Zlobec, "Jože Hudales, Orel z razprtimi krili", *Sodobnost* 23, št. 7 (1975), str. 643.

¹² Meyer Howard Abrams, *A glossary of literary terms*, 7. izd. (Boston, 1999), str. 94–96.

uporabo intertekstualnih strategij, in sicer aluzije kot sklicevanja na dogodke oziroma še natančneje – na osebe iz slovenske literarne zgodovine ter literature, ki se v obeh romanih pojavljajo kot stranske literarne osebe v literarnem diskurzu in aludirajo na realne osebe iz časa Maistrovega življenja.

Življenje in literarno delo Jožeta Hudalesa

Jože Hudales (1937–1997) je poznan kot učitelj, pisatelj, kipar in slikar. Že njegova mati Hedvika Matela in oče Oskar Hudales, znan kot mladinski pisatelj, sta bila učitelja v osnovni šoli v Šmartnem ob Paki. Od tod so družino leta 1941 izselili v Srbijo, 1945. leta pa se je družina vrnila v Maribor, kjer se je šolal in zaključil učiteljske (1958), delal na osnovnih šolah na Primorskem in se zatem do upokojitve leta 1965 zaposlil na osnovni šoli v Jurovskem Dolu. Prejel je državno priznanje za pedagoško delo. Pokopan je na mariborskem pokopališču Pobrežje in po njem se imenuje osnovna šola v Jurovskem Dolu (OŠ Jožeta Hudalesa Jurovski Dol). Kot kipar je delal s kamnom, bil je tudi slikar, razstavljal je doma in v tujini, predvsem pa je poznan kot pisatelj. Prve tekste je objavil v šolskem glasilu *Koraki* leta 1955, zatem v *Mladih upih*, *Svitu*, *Novi Obzorjih*, *Dialogih*, mladinske tekste v *Pionirskem listu* idr., znan pa je kot dober poznavalec življenja in dela Rudolfa Maistra zlasti z romanoma *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (1974) in *General: roman o Rudolfu Maistru* (1981).¹³

Temeljna izhodišča in izbrana romana o življenju in delu Rudolfa Maistra

Literarni žanri predstavljajo vrste dogovorov kot tudi pričakovanj¹⁴ in po Jamesonu so žanri pravzaprav t. i. literarne ustanove ali družbene pogodbe med avtorjem in bralci.¹⁵ Žanr je funkcija v mreži kulturnih praks, ne obstaja le v besedilu, kot npr. njegova notranja forma, globinska struktura, tudi ne samo v bralcu kot pričakovanje, predstava ali interpretacijska shema. Žanr je več kot to, je konvencija z družbeno močjo, žanr je intertekstualen.¹⁶ Z vidika medbesedil-

¹³ *Locutio on-line*, dostopno na: <https://www.locutio.si/avtorji.php?ID=1369>, pridobljeno: 28. 2. 2025; "Jože Hudales (pisatelj)", dostopno na: [https://sl.wikipedia.org/wiki/Jo%C5%BEE_Hudales_\(pisatelj\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Jo%C5%BEE_Hudales_(pisatelj)), pridobljeno: 28. 2. 2025.

¹⁴ Jonathan Culler, *Literarna teorija: zelo kratek uvod* (Ljubljana, 2008), str. 88.

¹⁵ Fredric Jameson, *The political unconscious: narrative as a symbolic act* (Ithaca, 1981), str. 106–107.

¹⁶ John Frow, *Genre* (London–New York, 2005), str. 102; 48.

nosti žanrsko literarno delo uporablja in zatem priklicuje zvrstne reference,¹⁷ ki jih med sabo prepleta, križa ipd., tako prihaja do hibridizacije žanrov.¹⁸

Nekateri fikcijski žanri, še posebej biografski ali zgodovinski romani, fingirajo resničnost, saj se s postopki reprezentacije opirajo na verodostojne vire stvarnih podatkov. S predpostavko, da izbrana romana Jožeta Hudalesa o Maistru še najbolj sodita med zgodovinske romane, navajam širši pomen pojma zgodovinski roman (ang. *historical novel*), kot oblike fiktivne pripovedi, ki rekonstruira zgodovinsko snov in jo domišljijsko poustvarja, v kateri se lahko pojavljajo tako zgodovinski kot izmišljeni liki. Čeprav gre za fikcijo, si je treba pri pisanju zgodovinskega romana prizadevati za verodostojnost in temeljito raziskati izbrano obdobje.¹⁹ Tovrstna besedila se navezujejo na zunajbesedilna referenčna polja, zgodbo pa povežejo v izkustveni in dokumentirani stvarnosti,²⁰ npr. s stvarnimi opisi zgodovinskih oseb in dogodkov, kot je bilo razvidno iz analize izbranih Hudalesovih romanov o tako nacionalno pomembni zgodovinski osebnosti, kot je general Rudolf Maister. Ob tem igrata, po Assmanu, pomembno vlogo pojma komunikativnega in kulturnega spomina, ki sta navadno razumljena sopomensko, vendar ju Assman ločuje: komunikativni spomin pretekle dogodke sprejema v glavnem s pomočjo individualnih biografij, zatem to snov oblikuje na nekoliko ohlapen način in jo deli z javnostjo s pomočjo vsakdanjih pogovorov ali pripovedovanja, večinoma ustno nekako skozi tri ali štiri generacije. Nosilci komunikativnega spomina so v glavnem člani skupnosti, tako je tovrstno spominjanje nekoliko razpršeno in največkrat spontano. Kulturni spomin pa zajema dogodke, osebe, torej snov, ki ji skupnost pripisuje utemeljitveno vrednost, zato je strožje oblikovana, posreduje pa se ob izjemnih priložnostih, npr. praznikih, ceremonijah, zatem s simbolnim kodiranjem s pomočjo spomenikov, upodobitev ipd. in tekstno tradicijo,²¹ kar je v celoti zajeto v kulturnem spominu o Maistrovi osebnosti. Juvan ugotavlja, da tudi zgodovinar Burke²² razpravlja o tem,²³ vendar uporablja termin družbeni spomin in podaja njegove nosilce, ki so predvsem pisni dokumenti ter viri (od raznih listin, pisem, dnevnikov idr.), slikovna, fotografska ali filmska dokumentacija, upodabljajoča umetnost, mdr. portreti, spomeniki, nagrobniki, spominki, cere-

¹⁷ Marko Juvan, *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature* (Ljubljana, 2006), str. 160–178 (dalje: Juvan, *Literarna veda v rekonstrukciji*).

¹⁸ Roger Fowler, *Literature as social discourse* (London, 1982), str. 156–157, 183.

¹⁹ John Anthony Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, 4. izd. (London, 1999), 383 (dalje: Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*).

²⁰ Lubomír Doležel, *Heterocosmica: fiction and possible worlds* (Baltimore–London, 1998), str. 21.

²¹ Jan Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (München, 1992), str. 45–56.

²² Peter Burke, "Geschichte als soziales Gedächtnis", v: *Mnemosyne: Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*, ur. Aleida Assmann (Frankfurt am Main, 1993), str. 289–304.

²³ Juvan, *Literarna veda v rekonstrukciji*, str. 272.

monije in obredi. O tem razpravlja Pavšič, ki med drugim ugotavlja, "kako se v ikonografiji javno izpostavljenih umetniških del v fizični obliki, poimenovanih objektov in priznanj ter slovesnih ritualnih praksah odslikava Maistrova vojaška kariera. Na podlagi ovrednotenja najpogostejših javnih oblik spominjanja je narejen sklep, koliko je to stvarno kolektivno spominjanje, ki želi ohranjati ter spodbujati naklonjen odnos do slovenskega vojaškega strateškega vodja, zaslužnega, da je pomemben del slovenskega narodnostnega ozemlja del današnje Republike Slovenije."²⁴

Literatura je odličen repozitorij ali medij kulturnega spomina, ki lahko simulira kompleksnost in konkretno izkustvo neke eksistence, pri čemer je treba izpostaviti tri pomenske sklope, in sicer specifično strukturo besedil kot temporalnih sledi, procese gradnje in reprodukcije literarnega kanona in medbesedilnost, kamor sodijo topika, tematika ter strategije eksplisitne citatnosti, kot med drugim citat, aluzija, stilizacija, parodija, nadaljevanje, kolaž, zatem literarne zvrsti in žanri, ki sooblikujejo kulturni spomin.²⁵

O specifikah historiografskega in fikijskega pripovednega diskurza ter vidikih pripovednega posredovanja je treba razmejiti literaturo od historiografije pri izbiri in posredovanju zgodovinskega dogajanja. Literatura je z naratološkega vidika v primerjavi s historiografskim diskurzom precej svobodnejša pri izbiri materiala in tekstnih repertoarjev, ponuja možnost literarnega posredovanja zgodbe oziroma fabule, saj je v romanu več možnosti pripovednega oblikovanja, tehnik predstavljanja zavesti in podajanja dogajalne, časovne kot prostorske strukture. Žanrske konvencije literarnemu delu dodatno omogočajo, da ob zgodovinsko preverljivih referencah na realne zgodovinske osebe ali dogodke vsebujejo poleg tega poljubno število fikijskih elementov. Za historiografsko fikijsko pripoved je značilna disociacija oziroma razlikovanje med avtorjem in pripovedovalcem znotraj pripovedne realnosti, pripovedovalec je lahko udeležen v dogajanju, običajen je dialog, perspektiva je nevtralna, saj gre za distancirano predstavljanje v dogajanju emocionalno neudeleženega tvorca. Poleg tega so v zgodovinski fikciji prisotni vpogledi v razmišljanja in psihična stanja oseb, doživljeni govor in notranji monolog,²⁶ kar je smiselno upoštevati pri analizi obeh izbranih romanov o Maistru avtorja Jožeta Hudalesa, prvega z naslovom *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru*,²⁷ ki je izšel leta 1974, in pri njegovem naslednjem romanu

²⁴ Jerica Pavšič, "Oblike kolektivnega spominjanja na generala Maistra", *Sodobni vojaški izzivi* 23, št. 1 (2021), str. 77.

²⁵ Juvan, *Literarna veda v rekonstrukciji*, str. 274; 284.

²⁶ Alenka Koron, *Sodobne teorije pripovedi* (Ljubljana, 2014), str. 242–43; Meyer Howard Abrams, *A glossary of literary terms*, 7. izd. (Boston, 1999), str. 94–96 (dalje: Abrams, *A glossary of literary terms*).

²⁷ Jože Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru. Knj. 1* (Murska Sobota, 1974) (dalje: Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru*).

o Maistru z naslovom *General Maister: roman o Rudolfu Maistru*,²⁸ z letnico izida 1981.

Interpretativno branje izbranih romanov o Rudolfu Maistru

Romana avtorja Jožeta Hudalesa o Rudolfu Maistru *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu* in *General Maister: roman o Rudolfu Maistru*, sta bila interpretirana najprej z vidika fabule z opazno naslonitvijo na zgodovinska dejstva kot tudi še podrobneje z vidika medbesedilnosti v smislu referenc iz slovenske literarne zgodovine na večinoma sočasne literarne ustvarjalce, živeče v Maistrovem času, ki se pojavljajo v obeh avtorjevih romanih kot aluzije na realne osebe (v glavnem) iz življenja Rudolfa Maistra, ki se v zgodbi pojavljajo kot literarne osebe in kot del diskurzivnega polja intertekstualnosti. Pri tem je seveda glavna literarna oseba v obeh izbranih romanih, ki se referenčno navezuje na realno osebo, Rudolf Maister, kar je razumljivo, saj gre za biografsko-zgodovinsko ozadje obeh izbranih romanov. Pri obeh obravnavanih romanih Jožeta Hudalesa je zanimiv pojav naratološke kategorije notranjega monologa, ki se največkrat pojavlja za dodatno subjektivno osvetlitev dogajanja v obliki razmišljanja ali podanega notranjega doživljanja literarnih likov, od ostalega teksta se v obeh romanih ločuje grafično, saj je natisnjen v kurzivi, kot na primer odlomek iz prvega Hudalesovega romana, ki upoveduje temno slutnjo dekleta:

Izza krošenj se je prikradel nagel oblak.

Zasenčil je ribnik s čolnoma in mu vzel vso prostodušnost. Debla so se še bolj sklonila nad svoje odpadlo listje. Nikogar ni bilo slišati, oblak je posrkal glasove vase. Hedvika ni spremenila svojega vedenja, a v senci je bilo drugačno. *'Vedela sem, da se bova vrnila k obali, še preden si bova tega zaželela.'* Zaman sta čakala, da bi senca izginila z neba.²⁹

Naj najprej izpostavimo okvirne teoretične podmene, ki pojasnjujejo funkcijo in pomen referenc v literarnem diskurzu, kamor sodita oba izbrana romana avtorja Jožeta Hudalesa o življenju generala Rudolfa Maistra. Reference se v podanem izboru tekstov pojavljajo med drugim na način aluzivnega implicitnega sklicevanja na osebe ali dogodke iz Maistrovega življenja v času vojaškega izobraževanja in pesnjenja (prvi roman), zatem pa predvsem kot na borca za slovensko severno mejo, generala, politika v drugem Hudalesovem

²⁸ Jože Hudales, *General: roman o Rudolfu Maistru* (Maribor, 1981).

²⁹ Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru*, str. 66.

romanu. Rudolf Maister se je v sodobnem času že globoko vpisal v slovensko kulturno in družbeno zgodovino kot (kulturni) svetnik, kar je predstavljeno v nadaljevanju prispevka. Pri interpretativnem branju obeh izbranih romanov pa nas bodo zanimale predvsem reference iz slovenske literarne zgodovine, zlasti aluzije na literarne ustvarjalce, ki se pojavljajo v obeh romanih o Maistru kot literarne osebe, kar je del širokega diskurzivnega polja intertekstualnosti.³⁰ Termin intertekstualnost, ki ga je med prvimi uveljavila teoretičarka Julia Kristeva, se uporablja za označevanje številnih načinov, s katerimi je posamezno literarno besedilo medbesedilno povezano in sestavljeno iz različnih besedil, in sicer z odprtimi ali prikritimi citati, aluzijami, ponavljanji, preoblikovanji tako formalnih kot vsebinskih značilnosti prejšnjih besedil oziroma diskurzov. Tako je po Kristevi vsako besedilo "intertekst", torej mreža besedil, ki obstajajo v nanašalnem odnosu z drugimi besedili. Sodobni pomen termina intertekstualnosti vključuje med drugim tudi aluzije kot način prepletanja literarnega besedila z drugimi diskurzi.³¹ V romanih se pogosto pojavlja aluzija kot citatna figura medbesedilnega sklicevanja kot tudi citati, toposi, izposoje, reminiscence, arhetipi idr., ki so lahko podlaga zanjo. Čeprav aluzijo razumemo največkrat kot samostojno figuro, strukturno ni samostojna, saj nastopa kot kazalka, da se iz predloge izmed možnih pomenov izbere tisti, ki ustreza novemu kontekstu.³² Aluzija se kot strategija povezuje s pojmom intertekstualnosti, ki ga je Julia Kristeva v šestdesetih letih 20. stoletja začela uporabljati v okviru pojmovanja soodvisnosti literarnih besedil. Njena teza je bila, da literarno besedilo ni osamljen pojav, ampak je narejeno iz mozaika citatov in da je vsako besedilo spoj ter preobrazba v drugega. Avtorica je nadgradila tradicionalno razumevanje literarnega vpliva v smislu, da intertekstualnost pomeni prenos enega ali več znakovnih sistemov v drugega ali druge. Kristeva tako ne izpostavlja le načina, kako se besedila med seboj dopolnjujejo, ampak jo zanima tudi prenos diskurzov ali sistemov in kako se pomeni v eni vrsti diskurza prekrivajo s pomeni v drugi. Njena stališča o intertekstualnosti so vplivala na mnoge teoretike, čeprav so se med seboj tudi razlikovala (npr. od stališč Rolanda Barthesa).³³ V diskurzivnem svetu literature in zunaj nje je aluzija sicer uveljavljena intertekstualna strategija medbesedilnega referiranja, pri kateri gre za obliko posrednega sporočanja. Njeno razumevanje, s sklicevanjem na določene pomenske sklope, je odvisno od obsega in strukture že obstoječega znanja, skupnega avtorju in

³⁰ Blanka Bošnjak, "Izbrane hagiografske in svetopisemske reference v korpusu kratkih pripovednih besedil časnika *Besednik*", *Slavia Centralis* 16, št. 2 (2023), str. 233.

³¹ Glej: Abrams, *A glossary of literary terms*, str. 364.

³² Marko Juvan, *Intertekstualnost* (Ljubljana, 2000), str. 266–267, 273; Marko Juvan, *History and Poetics of Intertextuality* (Indiana, 2008), str. 144–145.

³³ Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, str. 424.

naslovniku, saj si mora prav naslovnik razjasniti implicitni niz pomenov, ki so združljivi s semantično strukturo danega oziroma je zanj relevantna. Tako se pomen aluzije v končni konsekvenci oblikuje šele v interakciji med notranjim sobesedilom teksta ter njegovim pragmatičnim, družbenokulturnim in medbesedilnim kontekstom.³⁴ Z uporabo aluzije v literarnem diskurzu se nekako namiguje na dejstva, za katera se domneva, da si jih avtor deli z bralsko publiko na različne načine, npr. z uporabo poznanega osebnega imena, provokativno dvoumno besedo ali besedno zvezo, določenimi opisi, ki omogočajo prepoznavanje referenta, s strukturnimi vzorci, ki priklicajo analogne ali enakovredne strukture drugih besedil. Z zavestnim vključevanjem aluzije v tekst se v literarnem diskurzu z intertekstualnimi strategijami običajno prevzemajo elementi že uveljavljene literarne tradicije, pri čemer je ena izmed teoretičnih delitev aluzij – sklicevanje na dogodke in osebe, na dejstva o samem avtorju, metaforična aluzija in imitativna oziroma posnemovalna aluzija.³⁵ Interpretativno branje dveh romanov Jožeta Hudalesa o Rudolfu Maistru je tako zajemalo predvsem pozornost na prvo možnost uporabe intertekstualne strategije, in sicer aluzije kot sklicevanja na dogodke oziroma še natančnejše – na osebe iz slovenske literarne zgodovine oziroma literature, ki v romanih kot stranske literarne osebe literarnega diskurza aludirajo na realne osebe iz časa Maistrovega življenja.

Interpretativno branje romana Jožeta Hudalesa Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru

Prvi Hudalesov roman *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (1974) je zgodovinski roman s prvinami biografije,³⁶ saj obsega le interval iz mladostniškega Maistrovega življenjskega obdobja, ki upoveduje predvsem mladostno odraščanje in pot v odraslost. Tako ima ta roman še dodatne značilnosti razvojnega romana,³⁷ ker opisuje mladostni razvoj junaka, ki je Rudolf Maister, in predvsem procese, s katerimi doseže zrelost skozi različne življenjske vzpone in padce, vendar interpretacija romana in namen razprave ne bo posegala na področje primerjav fiktivnega poteka romaneskne zgodbe, ki bi jo

³⁴ Carmela Perri, "On Alluding", *Poetics* 7, št. 3 (1978), str. 289–299; Marko Juvan, *History and Poetics of Intertextuality* (Indiana, 2008), str. 27–28.

³⁵ Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, str. 27.

³⁶ Biografija (angl. *biography*) v širšem pomenu je poročilo o življenju osebe in veja zgodovine, tudi kot zgodovina življenja posameznih ljudi. Glej: Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, str. 83. Pojem "biografija" v ožjem smislu pomeni razmeroma poln opis življenja določene osebe, ki vključuje poskus predstavitve značaja, temperamenta in okolja, pa tudi dejavnosti in izkušnje subjekta. Glej: Abrams, *A glossary of literary terms*, str. 22.

³⁷ "Bildungsroman". Glej: Cuddon, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, str. 81–82.

preverjali z realnimi zgodovinskimi podatki (datumi, kraji, vojaškimi in zgodovinskimi osebami idr.), saj predstavljajo zunajtekstno referencialno resničnost, iz katere avtor ves čas črpa pripoved, ki se zgodovinski resničnosti tudi približuje.³⁸ Vendar navedimo nekaj temeljnih podatkov zgodovinskega diskurza, ki so referenčno ozadje tega romana: Rudolf Maister je bil rojen 29. marca 1874 v Kamniku. Osnovno šolo je obiskoval v Mengšu in Kranju, nižjo gimnazijo v Kranju, 5. in 6. gimnazijski razred v Ljubljani. Zatem je bil sprejet v kadetsko šolo na Dunaju ter leta 1894 uvrščen kot kadet v domobranski pešpolk v Ljubljani. Kot častnik je služboval v Ljubljani, Celovcu, poljskem Przemyslu, Celju in Mariboru.³⁹

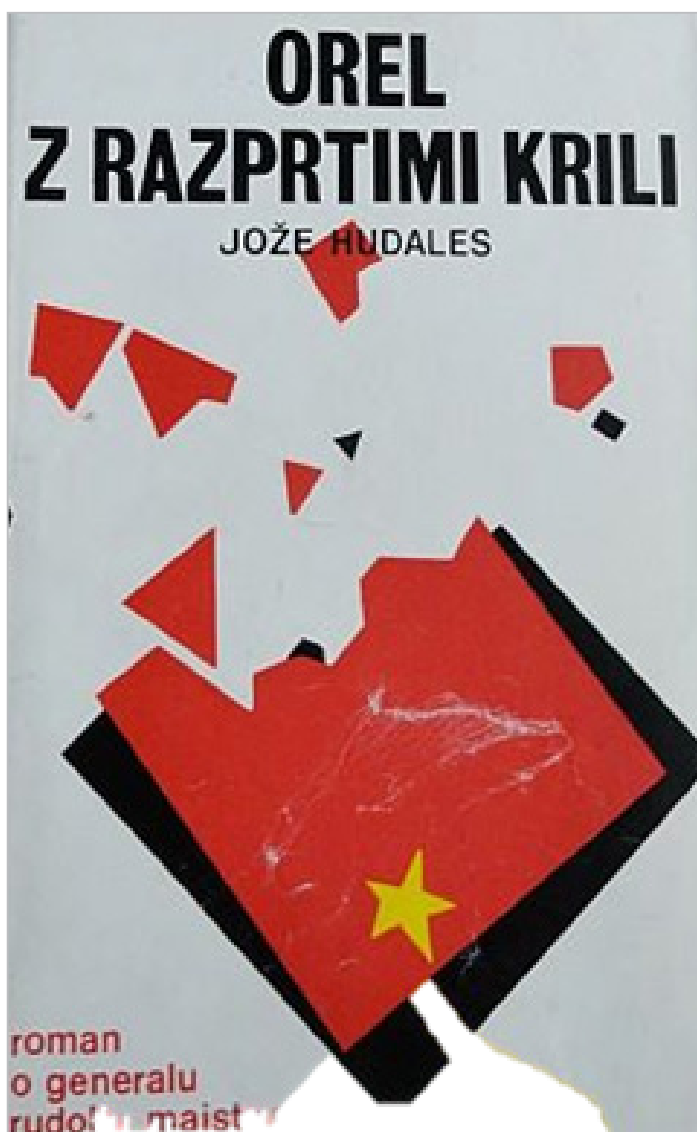
Interpretativno branje tega romana se želi usmeriti v fabulo in prikazati predvsem uporabo intertekstualnih strategij, in sicer aluzije kot sklicevanja na dogodke oziroma še natančneje – na osebe iz slovenske literarne zgodovine ter literature, zlasti moderniste in sopotnike moderne, ki se pojavljajo kot stranske literarne osebe v literarnem diskurzu in aludirajo na realne osebe iz časa Maistrovega življenja.

Roman obsega triintrideset poglavij, ki so po vrstnem redu: 1. Papirnati goldinar 2. Karies in dahomejski otroci 3. Kupé s pesnikom 4. Dvoboj 5. Kosi-lo Ivana Cankarja 6. Totem z lobanjo 7. Lepa kot Nemka 8. Pismo v špranji 9. Nastop v gostilniški sobi 10. Očetov obisk 11. Lokomotiva prihaja po tirih 12. S polno kupico piva 13. Hedvika v cerkvi 14. Ko umre pesnik 15. Sani v snegu 16. Lov na divje svinje 17. Na pragu Dunajskega Novega mesta 18. Podgane so se potajile 19. Poigravanje mirnih prstov 20. Velikonočna nedelja 21. Hrbet usmiljene sestre 22. Deček ob steni 23. Cesar v Ljubljani 24. Upanje v lesenem kovčku 25. Lepo na tujem 26. Brivčevi židje 27. Bajonetovo rojstvo 28. Albert 29. Ogenj v dlaneh 30. Moški strelja na orožnike 31. Znamenje v kapljicah 32. Harlekin iz svinca 33. Trije vojniki.

Roman skozi tretjeosebno pripoved vsevednega pripovedovalca časovno obsega Maistrovo življenje med leti 1894 in 1896, torej obdobje njegovega odraščanja v starosti med dvajset in dvaindvajset let, ko se je šolal za poklicnega vojaka, se seznanjal in prijateljeval s slovenskimi modernisti Murnom, Kettejem, Župančičem in Cankarjem kot tudi člani skrivnega ljubljanskega dijaškega društva Zadruga. Koblar v razpravi *Ljubljanska dijaška "Zadruga"* piše, da je bilo dijaško društvo Zadruga, od koder so izšli najpomembnejši predstavniki moderne, drugi literati in mnogi politični delavci takratnega časa, ustanovljeno v začetku šolskega leta 1892/93 (jeseni 1892) v Ljubljani. Sklical ga je Ivan

³⁸ Abrams, *A glossary of literary terms*, str. 94–96.

³⁹ France Koblar, "Maister, Rudolf (1874–1934)", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340526/>, pridobljeno: 28. 2. 2025 (dalje: Koblar, "Maister, Rudolf (1874–1934)").

Jože Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* (Murska Sobota, 1974)

Štefe, ki je imel za soustanovitelja tudi Maksa Čadeža oziroma naj bi si Zadrugo oba zamislila. Na prvi seji, ki je bila še brez predsedstva, je Štefe sporočil namen ustanovitve društva, ki naj ima svojo čitalnico in prireja sestanke, zabavne večere idr., na sejah naj se berejo literarna dela zadružnikov, ki jih zatem lahko pošljejo, če so dobra, slovenskim liberalnim časopisom v objavo. Zadrružani so imeli društveno knjigo, kamor so vpisovali svoja najboljša literarna dela, vendar je bila zastavljena za neplačano najemnino gospodinji "zadružne" sobe na

Mestnem trgu 10 v Ljubljani in je izgubljena. Zadruga in druga dijaška društva, ki so imela narodni značaj, so šolske oblasti prepovedale, tako so bila tovrstna društva tajna in druženje v njih kaznivo.⁴⁰ Koblar piše, da je v njenem drugem poslovnem letu spomladi 1893 (23. aprila) Ivan Štefe sklical stare člane in povabil nove. Med letom pa sta kot izredna člana pristopila Maks Čadež, šestošolec v Novem mestu, in Rudolf Maister, ki je bil tedaj gojenec domobranske vojne akademije na Dunaju. "Tako je društvo do konca poslovnega leta 10. julija 1893 imelo 21 članov, 18. rednih in 3 izredne."⁴¹

Že v tistih zgodnjih letih, kot je prikazano v romanu, je Maister pesnil pod psevdonimom Vojanov,⁴² doživljal prvo ljubezen z nemškim dekletom Hedviko, ki mu ni bila namenjena, saj sta se v času ljubljanskega potresa leta 1895 razšla, ker se je ona raje odločila za samostansko življenje. V narodnostni pripadnosti Slovincem je Maister kot mladenič zorel predvsem v slovensko zavedni družini z močnimi materinimi spodbudami, zatem ob slovenskih prijateljih, zlasti z zavestjo o poslanstvu izobraženca in vojaka zatiranega naroda v odmirajoči Avstro-Ogrski monarhiji, ki je gojila nacionalno sovraštvo z globokimi nastavki za razvoj fašizma in antisemitizma. Osebnostno in moralno-etično se je moral Maister že zgodaj utrditi zlasti ob sošolcih in učiteljih s kadetnice najprej v Ljubljani, po potresu v Ljubljani pa še na Dunaju, kamor so se kadeti in profesorji morali preseliti, in sicer je bila v Dunajskem Novem mestu. Močan vpliv so imeli na Maistrova poleg sošolcev tudi znanci in prijatelji, kot so bili, med drugimi – sošolci Leopold Palinowsky, Otto Eisner, Herman Schoner, učitelj Willi von Moese z ljubico Annemarie Schwarzkopf in prijateljico Hedviko. Tematski poudarki v romanu so usmerjeni v podrobno predstavitev kronotopa,⁴³ dogajalnega prostora in časa z izpostavljenimi političnimi, narodnostnimi, kulturnimi in drugimi izzivi tistega časa, vendar brez globljega prevpraševanja o posledicah latentnega dogajanja v takratni družbi. Predstavljeni so tudi tehnični dosežki ob koncu 19. stoletja, npr. pojav avtomobilizma z razvojem Benzovega vozila, kar deluje v romanu le kot dokument časa, vendar brez koherentnih vsebinskih prehodov iz zastavljenega razvojnega romana Maistrovega zorenja. Z veliko simpatije je predstavljeno kulturno dogajanje zlasti v Ljubljani in deloma na Dunaju, delovanje društva Zadru-

⁴⁰ France Koblar, "Ljubljanska dijaška 'Zadruga'", *Slavistična revija* 2, št. 1–2 (1949), str. 75–79 (dalje: Koblar, "Ljubljanska dijaška 'Zadruga'").

⁴¹ Koblar, "Ljubljanska dijaška 'Zadruga'", str. 81–82.

⁴² Ob Maistrovem psevdonimu Vojanov je znan tudi drugi – Vuk Slavič. Glej: Koblar, "Maister, Rudolf (1874–1934)".

⁴³ V literarno-umetniškem kronotopu po Bahtinu so prostorski in časovni kazalci združeni v skrbno premišljeno in konkretno celoto. Čas se nekako zgosti, postane umetniško viden; prav tako se prostor odziva na gibanje časa, dogajanja in zgodovine. Kronotop v literaturi ima poseben generični pomen, v veliki meri določa tudi podobo človeka v literaturi. Glej: Mihail M. Bahtin, "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics", v: *The Dialogic Imagination: Four Essays*, ur., prev. Caryl Emerson in Michael Holquist (Texas, 2020, [1981]), str. 84–85.

ga, v katerega si je Maister nadvse želel vključiti kot pesnik, vanj pa ga je povabil Ivan Cankar, kar je opisano v 5. poglavju z naslovom "Kosilo Ivana Cankarja", Maistrov prvi pesniški nastop v Zadruzi pa je opisan v 9. poglavju z naslovom "Nastop v gostilniški sobi", kjer je, ko ga je na srečanje v Zadruzi pripeljal Kette,⁴⁴ vse prisotne prevevala skupna narodnostna in pesniška vez. Maister je prišel za branje svoje poezije na vrsto za odličnim nastopom mladega in nadvse obetavnega pesnika Josipa Murna Aleksandrova,

ki je bral tekoče, negotovost se je bila pretopila v pojoč, pomirjujoč glas. Njegove pesmi so prisotnim odkrivalo predvsem nov, skorajda nenavaden svet prikritega liričnega upora in trpke zavesti o osamljenosti. Njegovi verzi so pronicali v zavest poslušalcev kakor poletni dež v razsušeno, vlage željno zemljo. Sedel je, mir in pričakovanje je ostalo še nekaj trenutkov prislonjeno na njegovem hrbtu kot nevidno znamenje, 'prebral sem – odločite!'⁴⁵

Ivan Cankar, ki je bil osrednja literarna avtoriteta in je tedaj vodil srečanja v Zadruzi, je izrazil navdušenje nad odličnim Murnovim nastopom kljub njegovi negotovosti: "Kaj bomo rekli o teh pesmih, bratje," je vprašal Ivan Cankar, "pustimo jih, naj cvetijo prav tako zlahotno, kot so se bile razcvetele – naj čestitam Aleksandrovu ob njegovem izrednem uspehu. Storili bomo vse, osebno prevzamem odgovornost našega društva, da bodo njegove pesmi natisnjene v uglednih revijah."⁴⁶

Maister je z občudovanjem sledil prebranim pesmim slovenskih modernistov in mnogih drugih pesnikov, tako da je, ko je prišla proti koncu srečanja vrsta vendar nanj, najprej imel zadržek prebrati svoje in se je skušal izgovoriti, da ni član Zadruge, vendar ga je Kette prepričal, da naj nastopi in naj ga ne spravlja v zagato, kar je tudi storil z vdano dolžnostjo: "Svoje pesnikovanje je razumel kot dolžnost in ne kot potrebo. Njegov verz je bil klen in čist, spominjal je na Antona Aškerca, česar sam tudi ni prikrival. 'Moja pesem naj bo moška pesem.' Med prebiranjem se je nasmeh okoli ust preselil v žareči zenici."⁴⁷

⁴⁴ Čeprav ni namen prispevka primerjava zgodovinskih dejstev in fikcijske znotrajtekstne realnosti, so zanimive ugotovitve Čeh Steger o razkoraku med njimi: "Po ohranjenih zapisih o poslovanju 'Zadruga' je postal Maister njen zunanji član v drugem poslovnem letu, tj. v letnem semestru 1892/93, torej leta 1893. Kot zunanji član je vpisan še v tretjem poslovnem letu (Koblar 1949: 84) in v letu 1897/98, ko naj bi se, tedaj že kot poročnik v Ljubljani, udeleževal tudi posameznih sestankov (Koblar 1949: 103). Kette je prišel v društvo za Maistrom, šele v tretjem poslovnem letu (1893/94) (Koblar 1949: 84)."; "Hudales je na primer Maistrov sprejem v 'Zadruzi' umestil šele v leto 1894, čeprav se je zgodil leta 1893." (Čeh Steger, "Rudolf Maister: od anakreontskega do domovinskega in pokrajinskega pesnika", str. 208). V *Slovenski biografiji* pa je glede Maistrovega članstva v društvu Zadruga Koblar zapisal: "[K]ot kadet na Dunaju je bil 1892–4 izredni član lj. 'Zadruga' ter ji pošiljal pesmi in prozo v oceno." (Koblar, "Maister, Rudolf (1874–1934)").

⁴⁵ Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolifu Maistru*, str. 88.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam.

Ivan Cankar se je kljub odločni osebnosti in občasni pikrosti, ki mu je bila lastna, morda tudi odraz njegove kritične drže do stvari, vzdržal ocene Maistrovega pesniškega nastopa, predlagal pa je, da bi bil poleg Maksa Čadeža izvoljen za izrednega člana Zadruga, saj se ne bi utegnil redno sestajati, poleg tega je kot vojak oblastem na očeh, društvo pa deluje tajno.

Ob koncu prvega dela romana bralec dobi celo vpogled v program dunajske opere z vidika Maistrove prijateljice Annemarie, ki si je tam našla zaposlitev kot operna pevka in je vabila prijatelje na takratne aktualne operne predstave. S kritično držo so v zgodbi Maistrovega odraščanja in šolanja v kadetnici predstavljeni družabni običaji iz življenja kadetov, na primer popivanje in dvoboji s floretom z večkrat zelo težkimi posledicami za mlade kadete zaradi maščevalnosti, konkurenčnega boja ali izrazite nacionalne nestrpnosti avstrijskih fantov do pripadnikov slovanskih narodov, kot sta bila v kadetnici Slovenec Rudolf Maister in Poljak Leopold Palinowski, ki je zaradi zavisti avstrijskih sošolcev izgubil življenje. Prav tako so zelo realistično v romanu prikazane hude posledice potresa, ki je stresel mesto Ljubljana v zgodnjih jutranjih urah leta 1895; temu strašnemu dogodku je botroval obisk cesarja Ferdinanda v Ljubljani, ki je z razkošnim spremstvom prišel osebno izreči besede podpore močno prizadetim v potresu – veliko jih je takrat izgubilo zdravje in imovino, celo življenje. Maistrova šolska in študijska leta v romanu predstavljajo rast njegove osebnosti, zlasti v smislu slovenske narodnostne pripadnosti in osebnostnega moralno-etičnega zorenja, kar se kaže v takratnem njegovem pesništvu in med drugim tudi skozi doživete opise in dialoge v romanu, ki izražajo globoko sočutje in prijateljstvo z obubožanim na smrt bolnim pesnikom Dragotinom Kettejem, z Maistrovim poimenovanjem pesnika s psevdonimom – Siluška.⁴⁸ Pesniku, ki se je v mrazu in lakoti iz dneva v dan prebijal skozi najhujšo revščino ter pomanjkanje v ljubljanski Cukrarni, kjer je živel, je prijatelj mnogokrat pomagal s hrano. Maister je Ketteja večkrat obiskal, se posvetoval z njim o svojih pesmih, ki jih je ustvarjal v tem obdobju, vendar z veliko negotovostjo in s spoštovanjem do Kettejevega pesništva, saj mu je predstavljal nesporno pesniško avtoriteto, čeprav je bil Siluška v svojih komentarjih prizanesljiv. Maistrov osebnostni etični značaj se v romanu ne kaže le vidika odnosov s slovenskimi pesniki in njegovimi pesniškimi poskusi, temveč tudi v odnosu do ljudi, ki so se znašli v brezpravnem položaju, kot se je zgodilo polskemu kadetu Leopoldu Palinowskemu in tudi železničarju Jožefu Matelli ob nesreči na ljubljanskem kolodvoru.

⁴⁸ Slovenski pesnik Dragotin Kette (1876–1899) je poznan še po imenu Karel in več psevdonimih: Siluška, Mihael Mihajlov, Zor, Zvonoslav, Dragotin Zagorski. Glej: France Koblar, "Kette, Dragotin (1876–1899)", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi272757/>, pridobljeno: 28. 2. 2025.

Težki usodi Maksa Čadeža, ki ga je avstrijska oblast zaradi slovenske narodne pripadnosti v času njegovega služenja vojaškega roka namenoma izpostavila poškodbam in bolezni, njegova sestra pa je kljub izrednemu pomanjkanju do njegove prezgodnje smrti ganljivo skrbela zanj, sta posvečeni kar dve poglavji, tretje z naslovom "Kupé s pesnikom", v katerem je predstavljeno, kako sta Čadeža Maister in Kette ob povratku iz vojske na smrt bolnega pričakala na ljubljanskem peronu, in 14. poglavje z naslovom "Ko umre pesnik", v katerem je upoveden njegov pogreb, ki so se ga udeležili njegova sestra in prijatelji "zadružani", poleg Maistra med drugimi Cankar, ki je bil tedaj predsednik Zadruga in je imel nacionalno usmerjen pogrebni govor, Peterlin, Kette, Štefe idr.:

Zadružani so prisostvovali slovesu ob smrti svojega člana enako enotno, kot bi bila to narekovala nenapisana društvena pravila – kakor da bi jih bil Ivan Štefe okužil s svojo sebično urejenostjo: 'naj je bil dopisni član ... z mano je ustanovil Zadrugo, kakor koli že, vsa čast in slava mu!' Ivan Cankar je nemirno preprijemal svoj klobuk s širokimi krajci, s temačno sobo se ni mogel ne želel sprijazniti.⁴⁹

Cankar in Peterlin sta med hojo v pogrebni povorki imela pogovor o vzroku Čadeževe tragične smrti, ki je bila odraz oblastvenega sovraštva do domoljubnih Slovencev:

Ti boš vedel – kako je mogoče v avstroogrski vojski nekoga pohabiti, pobiti. Mar ni nikomur na očeh, mar se nihče ne more pritožiti, protestirati!" – "Navadno rodoljube izolirajo tako, da jih pošljejo v oddaljeni kraj, obenem ga vtaknejo med ljudi, ki so sovražno razpoloženi do njih. Predstojniki skrbijo za to, da se ti med sabo priskutijo, saj vneto podpihujejo narodnostne strasti pod krinko reda in discipline. Če se primeri krivica ali zločin, ostane skrit med vojaki, ker je pravzaprav zanj kriv vsak po svoji plati ali pa je bil celo pri njem soudeležen. Neverjetno je, do kakšne mere lahko pridirja takšno umetno vzgojeno sovraštvo. Nekatere scene spominjajo na ljudožerske navade, zato sem si želel, da bi se spet vrnil v Ljubljano. /.../

Krepko so se morali potruditi, da so Maksa Čadeža spravili pod rušo.⁵⁰

V 22. poglavju z naslovom "Deček ob steni" pa je upovedena selitev nekoliko muhastega mladeniča Josipa Murna Aleksandrova s teto v Cukrarno, pri čemer jima pomagata Maister in Kette, čeprav se še ne poznajo:

⁴⁹ Hudales, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfju Maistru*, str. 134–135.

⁵⁰ Prav tam, str. 134–135.

Splezal je na pohištvo, dvignil je stol in ga spustil na tla.

'Za božjo voljo, razbil ga boš!'

Žena je pohitela k stolu in ga naglo dvignila, 'če bova tako nadaljevala, bova ostala brez vsega.' Čez nekaj časa jima je priskočil na pomoč Dragotin Kette. Preprijel je zvito vrv in jo obesil na drog. 'Stol je vrgel na tla,' je rekla Murnova teta, 'saj ni tako slab – le muhast je včasih.' Rudolf Maister je splezal s svojega opazovališča in se jim približal. Ker se zanj niso zmenili, je prijel mizo in jo odnesel v vežo.⁵¹

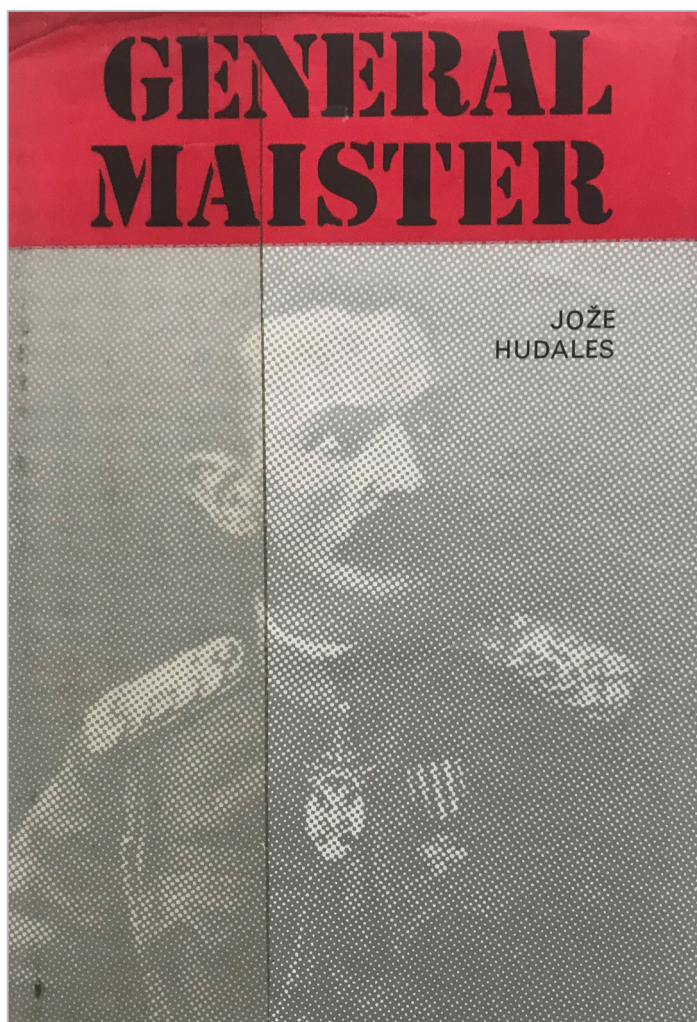
Z vidika literarnozgodovinskih referenc in uporabo aluzij na osebe s področja takratne slovenske literature, ki so v romanu upovedane kot literarni liki, je v prispevku že podrobno opisana Maistrova želja po udeležbi in članstvu v tajnem društvu Zadruha, pri čemer je odigralo osrednjo vlogo bližnje prijateljstvo z Dragotinom Kettejem in pomembno znanstvo z Ivanom Cankarjem, ki sta mu k temu pripomogla. Vse naštetu je imelo nedvomno velik vpliv na bogato referenčno ozadje in uporabo številnih aluzij na takratne akterje slovenske literature, ki so kot stranske osebe vključene v roman: poleg že omenjenih modernistov še mnogo drugih pesnikov, pisateljev in kulturnih delavcev, kot so Ivan Štefe, Anton Funtek, Aleksander Derganc.

Interpretativno branje romana Jožeta Hudalesa General: roman o Rudolfu Maistru

Drugi roman Jožeta Hudalesa z naslovom *General: roman o Rudolfu Maistru* (1981) skozi tretjeosebno pripoved vsevednega pripovedovalca časovno obsega Maistrovo življenje v zgodovinsko pomembnem času boja za slovensko severno mejo in je prav tako zgodovinski roman s prvinami biografije, ki upoveduje Maistrovo odločilno vojaško vlogo v tem boju. Kot pri prvem romanu interpretacija ne bo posegala na področje primerjav fikcijskega poteka zgodbe in preverjanja z realnimi zgodovinskimi podatki, ki predstavljajo zunajtekstno referencialno resničnost.⁵² Ob tem pa je vendar treba izpostaviti zanimivo osebno Maistrovo pričevanje ob priložnosti, ko je vodil zadnjo veliko manifestacijo leta 1928 v Mariboru ob deseti obletnici osvoboditve slovenske Štajerske in Koroške, pri čemer je predsedoval pripravljalnemu odboru. Zastavil je zelo bogat in obsežen program tega nadvse pomembnega dogodka s slavnostnim programom, ki je zajemal tudi odkritje spomenika v mestnem mariorskem parku. Rudolf Maister je svoje spomine na prevratne in turbulentne

⁵¹ Prav tam, str. 211.

⁵² Abrams, *A glossary of literary terms*, str. 94–96.

Jože Hudales, *General: roman o Rudolfu Maistru* (Maribor, 1981)

novembrske dogodke leta 1918 objavil v časniku *Slovenec* 1. novembra 1918 – navedeno kot: "(*Slovenec* 56, 1928, št. 251, 1. XI., str. 3–4)".⁵³

Roman obsega 52 poglavij, ki imajo povedne naslove: 1. Ljubo doma, kdor ga ima 2. Skok v lobanjo 3. Tarča za Italijana 4. Signum laudus na traku hrabrostne svetinje 5. Gorice na konju 6. Veseloigra s petjem in plesom 7. Dijak z izkaznico 8. Živio oče 9. Popis za majsko deklaracijo 10. 87. pešpolk 11. Hrane

⁵³ Rudolf Maister, "Kako sem postal gospodar Maribora", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89=NV54, št. 4 (2018), str. 5–14.

do stropa 12. Gospodje za zastrtimi vrati 13. Denar za vojaške usluge 14. Prireditelj v parku 15. Brzjavka 1377/1 16. Dan mrtvih 17. Alarm 18. Pogled skozi zglajeno cev 19. Kokarda namesto K 20. Noč v tovarni 21. Frontni povratniki na slepem tiru 22. Die Slowenen und die Serben müssen alle sterben 23. Topli obrok s konji 24. Narodnopolitični poduk 25. Hangarji lesene konstrukcije tipa Lloyd 26. Izlet v Ljubljano 27. Mobilizacija 28. Heil heil heil heil heil 29. Vaje v streljanju 30. Barve odmrlega lista 31. Franjo M a l g a j 32. Stekleno jutro 33. Deputacija 34. Antantna vojska 35. Lepa naša domovina 36. Malgaj v Velikovcu 37. Alle Räder stehen still 38. Kraljevina za pokojnika 39. Zima zima bela 40. Nihajoče verige na okornem vozu 41. Ljubezen do puške 42. Otrok ob kužnem znamenju 43. Strel v hrbet – Radgona 44. Nebo pod nogami 45. Aprilski napad na Koroško 46. Z bajonetom v ustih ali župnikova svinja gre v nebesa 47. Mesečina 48. Pomlad po francosko 49. Tako zaveje veter 50. Enoroki pred vojnim sodiščem 51. Plebiscit v prestolnici 52. Kmetje v travi.

Tudi ta roman zajema iz zgodovinskih dogodkov družbenega in kulturnega spomina, v katerih je Maister na začetku 20. stoletja v času ob koncu prve svetovne vojne (ki je trajala med 28. julijem 1914 in 11. novembrom 1918)⁵⁴ in še kasneje imel ključno vlogo; naj izpostavimo poglobitve dogodke zgodovinskega diskurza, ki so sestavni del kronotopa dogajalne linije romana in se referenčno navezuje na zgodovinsko zunajliterarno snov, ki je v tem romanu, v primerjavi s prvim romanom Jožeta Hudalesa *Orel z razprtimi krili*, prevladujoča. V romanu je predstavljen povratak Maistra domov, saj so se Nemčija, Avstro-Ogrska, Bolgarija in Turčija na eni strani in Rusija na drugi po mirovni pogodbi sporazumele o koncu vojne. 30. oktobra 1918 je mariborski nemški občinski svet razglasil Maribor z okolico za del Nemške Avstrije, tako je major Rudolf Maister 1. novembra 1918 v vojašnici 26. strelskega polka v Melju prevzel vojaško poveljstvo nad mestom ter Spodnjo Štajersko. V romanu je ta zgodovinski pomemben dogodek upoveden v 16. poglavju z naslovom "Dan mrtvih", vendar podaja v romaneskni pripovedi ozadje, ki se je dogajalo še nekoliko prej – 31. oktobra v Narodnem domu v Mariboru, ko se je Maister tajno še zadnjič sestal s slovenskimi častniki na posvetu glede oblasti na Spodnjem Štajerskem, Koroškem in Prekmurju, kjer je imel pred njimi odločilen govor, v katerem je pojasnil, da je njegovo posvetovanje z njimi zaupne narave. Sporočil je, da se mariborski nemškutarji sestajajo vsak dan in da pošiljajo svoje skrivne kurirje v Gradec, od koder želijo imeti pomoč v orožju in da želijo uničiti tukajšnji narodni svet ter tako ustvariti posebne pogoje za reševanje severne meje od Gospe Svete do Save. Maister sporoča, da se je mariborski svet nekajkrat sestal z zastopniki mariborskih Nemcev, ki so vedno znova izsiljevali koncesije za

⁵⁴ Jochen Bleicken [et al.], *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes* (Ljubljana, 1976), str. 526–536.

hrano brez nasprotnih obveznosti, s čimer se ne strinja, kot je zapisano v delu njegovega govora:

Meni se je zdela ta naša uslužnost povsem neumestna in sem med sejo narodnega sveta v Cirilovi tiskarni pred dnevi, dne 29. oktobra ponovno poudarjal, da si moramo najprej zagotoviti Maribor in šele potem lahko dajemo Nemcem koncesije. Dosegel sem sicer, da je predsednik narodnega sveta profesor in doktor Karel Verstovšek zahteval od nemških zastopnikov, naj se za Maribor uredi narodnostno vprašanje, a Nemci so to zahtevo odbili, češ, da se bo o tem razpravljalo po rešitvi važnejših in nujnejših gospodarskih in varnostnih zadev.⁵⁵

Maister v govoru nadalje poroča, kako se v izpostavljenih mejnih krajih ustanavljajo narodni sveti in narodne straže. V istem poglavju je popisano tudi dogajanje 1. novembra 1918 v vojašnici 26. strelskega polka v Melju, ko je, pred mestnim poveljnikom podpolkovnikom Antonom Holikom in zbranimi častniki Maister izjavil, da Maribor razglašja za posest Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, da prevzema vojaško poveljstvo nad mestom ter Spodnjo Štajersko, zatem pa je poklical Karla Verstovška po telefonu v Narodni dom, da mu sporoči pomembno novico:

Karl, poslušaj, dobro poslušaj! Pravkar sem prevzel vojaško oblast nad mestom in spodnjo Štajersko. Verjetno veš, da so se štabni oficirji posvetovali o svojih bodočih nalogah ... počakaj, povem ti do konca. Holik je klonil in z njimi vsi ostali častniki, z moje strani je zadeva urejena ... navdušeni ste, vsi ste navdušeni? Torej, potrebujem uradno imenovanje s strani narodnega sveta ... prav. Kako ... da je Maribor in s Slovenci naseljeno območje del jugoslovanske države, nič drugače. Ne bo ti treba v Melje peš – poveljnik dragonskega polka štev. 5 podpolkovnik Emmmerich von Götz je poslal svoj avto pote.⁵⁶

Upravo na slovenskem Štajerskem je, zgodovinsko gledano, kar je zelo blizu literarnemu diskurzu v romanu, prevzel Narodni svet, majorju Rudolfu Maistru pa je podelil naziv generala 3. novembra, zatem je po njegovi zaslugi nastala zelena garda ali t. i. *Schutzwehr*. General Maister je 9. novembra 1918 razglasil mobilizacijo, v nekaj tednih je zbral vojsko približno 4000 mož in 20. novembra so ustanovili mariborski pešpolk, z njim je nastala prva redna slovenska vojska s slovenskimi častniki in slovenskim poveljevanjem. 23. novembra je ob četrti uri zjutraj Maister prehitel Nemce in razorožil zeleno gardo. Že

⁵⁵ Jože Hudales, *General: roman o Rudolfju Maistru* (Maribor, 1981), str. 143 (dalje: Hudales, *General: roman o Rudolfju Maistru*).

⁵⁶ Hudales, *General: roman o Rudolfju Maistru*, 151.

26. novembra je Rudolf Passy prišel k Maistru s pooblastilom, da z vojno konvencijo določijo demarkacijsko črto med Nemško Avstrijo in Jugoslavijo. V konvenciji je pisalo, da so Slovenci na Štajerskem in Koroškem, vključno z Velikovcem, Celovcem in Beljakom, namenjeni Jugoslaviji. Maister je konvencijo podpisal; s tem naj bi bilo vprašanje severne meje rešeno do mirovne konference. 27. novembra so Maistrove enote zasedle Špilje, nato pa še Radgono, Cmurak, Lučane, Radlje (Marenberg) in Muto. Franjo Malgaj oziroma njegova skupina iz Celja je zasedla Mežiško dolino, nato pa Pliberk in Velikovec, kar je med drugim upovedeno v 36. poglavju z naslovom "Malgaj v Velikovcu". Rudolf Maister je izvedel, da je bil njegov dogovor s podpolkovnikom R. Passyjem razveljavljen, tako od vlade na Dunaju kot po sporazumu z narodno vlado v Ljubljani. Kazalo je, da bo Koroška ostala nemška tudi po zaslugi neodločne slovenske vlade, poleg tega je prišlo spomladi 1919 do velikih sprememb, saj je Jugoslavija med drugim postala kraljevina Karadorđević, iz Maribora pa so se izseljevale nemške uradniške družine. Aprila 1919 so iz Pariza sporočili, da bodo pogajanja potekala le o zasedenem ozemlju, na pariški mirovni konferenci pa naj bi bilo odločeno, ali bo Koroška pripadla novi južnoslovanski državi. Maister je v Velikovcu po končanih vojaških operacijah ustanovil narodni svet, ki je obsegal vse plebiscitarno ozemlje, vendar je prejel sporočilo, da mora na pogovor z ministrskim predsednikom Nikolom Pašićem v Beograd zaradi severne meje, v Parizu pa so določili, da se na Koroškem izvede plebiscit. Tako se je jugoslovanska vlada morala ukloniti pritiskom zaveznikov, Maister pa je šele po vrnitvi iz Beograda izvedel za plebiscitarni izid z izgubljeno Koroško.⁵⁷ Roman pa se zaključi nekoliko idilično po burnem dogajanju zadnjih dveh let, z 52. poglavjem, ki nosi naslov "Kmetje v travi" in prikazuje Maistra v domačem okolju, v krogu družine, ko se v civilu, vendar še zmeraj s pokončno držo, odpravi na trgatav v Slovenske gorice z ženo in sinovoma, z avtom jih je peljal šofer Josip Moravec. Domačini so jih gostoljubno sprejeli, pogostili, vendar Rudolfa Maistra kljub prijetnim doživetjem preganja misel na plebiscit in izgubljeno Koroško.

V tem romanu Jožeta Hudalesa z izrazitim zgodovinskim diskurzom se prav tako pojavljajo intertekstualne strategije, in sicer nas zanimajo aluzije kot sklicevanje na dogodke oziroma še natančneje – na osebe iz slovenske literarne zgodovine oziroma literature, ki v romanu funkcionirajo kot literarne osebe, in v fabuli privzemajo podobo realnih oseb iz časa Maistrovega burnega vojaškega in političnega življenja, vendar je takih pojavitev veliko manj kot v prvem romanu. Pojavljajo se predvsem priložnostno, kot na primer lik Ivana Cankarja v 38. poglavju z naslovom "Kraljevina za pokojnika", ko je upoveden njegov

⁵⁷ Koblar, "Maister, Rudolf (1874–1934)"; Zdenko Čepič [et al.], *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1979), str. 608–614; Bruno Hartman, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989), str. 112–183.

pogreb v Ljubljani, pri čemer je podana tudi aluzija na Ivana Tavčarja, ki kot takratni župan ni dal izobesiti žalnih zastav. Belokrajci, ki so prišli na pogreb, so to opazili in o tem podali svoje mnenje:

Župan Ivan Tavčar ni izdal običajnega razglasa meščanom, naj jih izobesijo," so jim povedali zgovornejši meščani, ki so se jim ponudili za tolmače, "videli jo boste viseti na Narodnem domu in Operi ... gospod župan je imel pisatelja Ivana Cankarja v želodcu, pokojnik je bil puntar in revolucionar, na široko bi odprl vrata prevratnežem, boljševikom na Slovenskem, tega si ni mogel dovoliti kot veleposestnik in vodja domače liberalne stranke.⁵⁸

V tem poglavju se pojavljajo reference kot aluzije na osebe s sveta slovenske literarne zgodovine in literature, vendar le kot omembe, na primer v odlomkih, ki upovedujejo dogajanje na Cankarjevem pogrebu, ki so se ga častno udeležili med drugimi tudi Janko Glazer, Oton Župančič, Fran Saleški Finžgar, Silvin Sardenko, Andrej Kalan, Albin Prepeluh. V 7. poglavju z naslovom "Dijak z izkaznico" in 24. poglavju z naslovom "Narodnopolitični poduk" je omenjen dr. Anton Dolar, v 13. poglavju z naslovom "Denar za vojaške usluge" pa se pojavi Janko Glazer v vlogi stranskega lika, ki kot pesnik postane Maistrov zaupnik, ko v vojaški ihti kdaj najde trenutke dragocenega časa za pesnjenje.⁵⁹ Lik Janka Glazerja se v 19. poglavju z naslovom "Kokarda namesto K" pojavi še v vlogi tajnika narodnega sveta v Rušah.⁶⁰ V 31. poglavju z naslovom "Franjo Malgaj" je Malgaj poleg vojaške vloge nadporočnika predstavljen tudi kot zbiralec ljudskih pesmi za Karla Štreklja, kot njegov soborec pa je omenjen Fran Roš.⁶¹

Sklep z dodatnim pogledom na kanonizacijo Maistra kot kulturnega svetnika

V primeru vrednotenja življenja tako pomembne osebnosti, kot je bil Rudolf Maister, se pokaže, da je njegov kulturni oziroma družbeni spomin na Slovenskem zagotovo globoko zasidran, še več, uresničuje se kanonizacija njegove osebnosti tudi kot kulturnega svetnika. Ta vidik se kaže predvsem s pieteto do obravnave njegovih sekundarnih reliktoev, kot so izvirna dela, rokopisi, osebna lastnina (pohištvo idr.), objekti (stavbe, v katerih je živel), bibliofilska zapuščina in še mnogo drugega. Pomemben vidik Maistrove kanonizacije se odraža

⁵⁸ Hudales, *General: roman o Rudolfu Maistru*, str. 346.

⁵⁹ Prav tam, str. 122.

⁶⁰ Prav tam, str. 177.

⁶¹ Prav tam, str. 283.

prav tako s postavljanjem spomenikov z njegovim likom, med t. i. dinamičnimi vidiki kanonizacije z ohranjanjem kanoničnosti skozi čas pa je treba izpostaviti rituale s komemoracijami, jubilejne slavnosti idr.⁶²

Literarne osebe oziroma liki v obeh obravnavanih romanih Jožeta Hudalesa, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru* in *General: roman o Rudolfu Maistru*, ki imajo literarnozgodovinsko, literarno in prav tako zgodovinsko referenčno ozadje, se pojavljajo v okviru upovedenih družbenozgodovinskih okoliščin specifičnega obdobja kulturnega spomina Slovencev, v katerem je živel in ga zaznamoval Rudolf Maister (drugi roman) ali pa je obdobje zaznamovalo njega (prvi roman). Morda prav zato literarni liki v obravnavanih romanih funkcionirajo nekoliko shematsko, navadno z ustrezno karakterizacijo le deloma zaživijo kot polnokrvne osebe, saj so večinoma v funkciji dokumentiranja življenjske zgodbene linije veličine (kulturnega svetnika), ki ga predstavlja Maister. Še najbolj polnokrvno zaživijo fiksijske osebe, ki niso obremenjene z zgodovinsko dokumentarnostjo, npr. v prizoru lačnih ter nasilnih in oboroženih vojaških povratnikov z vse Evrope ob koncu 1. svetovne vojne v 21. poglavju z naslovom Frontni povratniki na slepem tiru v drugem romanu Jožeta Hudalesa *General: roman o Rudolfu Maistru*, natrpanih na vlaku proti Mariboru, ki ga Maister zaradi strahu pred izgredi v mestu ob Dravi, namenoma pusti stati brez lokomotive, kot v slepi ulici, na Pragerskem. Ponekod pa je tovrstna izjema prav karakterizacija Maistrovega lika kot osrednje osebe obravnavanih romanov, ki se pojavlja tako v vlogi literarne, kulturno- in zgodovinsko pomembne osebnosti.

⁶² Prim. Marijan Dovič, "O kulturnih svetnikih in kanonizaciji: uvod", v: *Kulturni svetniki in kanonizacija*, ur. Marijan Dovič (Ljubljana, 2016), str. 32–33.

Blanka Bošnjak

RUDOLF MAISTER IN SLOVENIAN LITERATURE

SUMMARY

The article entitled *Rudolf Maister in Slovenian Literature* aims to present the figure of Rudolf Maister (1874–1934) in selected Slovenian literature, who is mainly known in cultural memory as a fighter for the Slovenian northern border, soldier, general, poet and bibliophile. The two novels chosen for the interpretive treatment in this paper are Jože Hudales's *The Eagle with Open Wings*: a novel about General Rudolf Maister (1974) and *The General*: a novel about Rudolf Maister (1981), due to their large scope and thorough literary treatment of the material of historical discourse. Jože Hudales (1937–1997) is known as a teacher, writer, sculptor and painter. His mother Hedvika Matela and his father Oskar Hudales, a well-known youth writer, were both teachers at the primary school in Šmartno ob Paki. From there the family was deported to Serbia in 1941, and in 1945 the family returned to Maribor, where he studied and graduated from the teacher training college (1958), worked at primary schools in Primorska and then worked at the primary school in Jurovsko Dol until his retirement in 1965. He received a state award for his teaching work. He is buried in Maribor's Pobrežje Cemetery and the primary school in Jurovsko Dol (Primary School of Jože Hudales Jurovski Dol) is named after him. He worked with stone as a sculptor, was also a painter, exhibited at home and abroad, and is best known as a writer.

The literary figures or characters of the novels under discussion by Jože Hudales have a literary-historical, literary and also historical reference background, they appear in the context of the narrated socio-historical circumstances of a specific period in the cultural memory of Slovenians, but they only partially come to life as full-blooded persons, as they mostly serve the function of documenting the life story line of the greatness of the (cultural) saint represented by Maister. Cultural memory comprises events, persons, i.e. material to which the community attaches a justificatory value, and is therefore more strictly formulated and transmitted on exceptional occasions, e.g. holidays, ceremonies, and then through symbolic encoding by means of monuments, depictions and textual tradition, which is fully captured in the cultural memory of Maister's personality. An important aspect of Maistro's canonisation is also manifested in the erection of monuments to his figure, and among the so-called dynamic aspects of canonisation with the preservation of canonicity, the rituals of commemorations, jubilee celebrations, etc., should be highlighted.

The aim of the present discussion is to use the method of interpretation and interpretive reading of Jože Hudales's novels about Rudolf Maister to demonstrate the use of intertextual strategies, namely allusion as a reference to events, or more precisely – to figures from Slovenian literary history and literature, who appear in both novels as secondary literary figures of literary discourse, alluding to real people from the time of Maister's life. The historiographical fictional narrative is characterised by dissociation or the distinction between the author and the narrator within the narrative reality, the narrator can participate in the action, dialogue is common, the perspective is neutral, as it is a distanced representation of a creator who is not emotionally involved in the action. In addition, historical fiction contains insights into the thoughts and psychological states of the characters, experienced speech and inner monologue, which was useful to take into account in the analysis of the two selected novels about Maister by Jože Hudales.

Hudales's first novel, *The Eagle with Spread Wings: a novel about General Rudolf Maister* (1974), is a historical novel with elements of biography, as it comprises only an interval from his adolescence, mainly depicting his youthful coming of age and his journey to adulthood. Thus, this novel has the additional characteristics of a developmental novel in that it describes the youthful development of the protagonist Rudolf Maister and, above all, the processes by which he reaches maturity through the various ups and downs of his life. The interpretation of the novel will not go into the realm of comparisons of the fictional course of the novel's story, which would be verified by real historical data (dates, places, military and historical figures, etc.), since they represent an extra-textual referential reality from which the author constantly draws the narrative, which also approximates to the historical reality. The first Hudales novel under discussion has thirty-three chapters and, through the third-person narration of an omniscient narrator, spans Maistro's life between 1894 and 1896, i.e. the period of his adolescence, between the ages of twenty and twenty-two, when he trained as a professional soldier, became acquainted with and befriended the Slovene modernists Murna, Kette, Župančič, and Cankar, as well as other members of the secret Ljubljana student society Zadruga.

Jože Hudales' second novel, *General: a novel about Rudolf Maister* (1981), through the third-person narration of an omniscient narrator, spans the time of Maister's life during the historically important time of the struggle for the Slovenian northern border, and is also a historical novel with elements of biography, recounting Maister's decisive military role in this struggle. As with the first novel, the interpretation will not go into the realm of comparing the fictional course of the story and checking it against real historical data, which represent an extra-textual referential reality. The novel comprises 52 chapters, which also draw from historical events of social and cultural memory, in which Maister

played a key role in the early 20th century at the time of the end of the First World War (which lasted from 28 July 1914 to 11 November 1918) as well as afterwards. It should be pointed out that the events of the historical discourse form an integral part of the chronotope of the storyline of the second novel under consideration and are predominantly referenced by the historical extra-literary material, which is predominant in this novel in comparison to the first novel under consideration by Jože Hudales.

VIRI IN LITERATURA

- Babšek, Andraž**, *Junak. Zgodovinski roman* (Maribor, 2022).
- Glavan, Mihael**, Stepančič, Damijan, *Naš Maister v stripu* (Dob, 2019).
- Hudales, Jože**, *Orel z razprtimi krili: roman o generalu Rudolfu Maistru. Knj. 1* (Murska Sobota, 1974).
- Hudales, Jože**, *General: roman o Rudolfu Maistru* (Maribor, 1981).
- Mahnič, Katarina in Juvan, Alenka**, *Rudolf in Vojko: ali kako je Maister v 47 minutah ubranil slovenski Maribor* (Ljubljana, 2024).
- Partljič, Tone**, *General: deset črtic o Rudolfu Maistru* (Ljubljana, 2006).
- Partljič, Tone**, *Deklica in general* (Murska Sobota, 2011).

- Koblar, France**, "Kette, Dragotin (1876–1899)", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi272757/>, pridobljeno: 28. 2. 2025.
- Koblar, France**, "Maister, Rudolf (1874–1934)", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340526/>, pridobljeno: 28. 2. 2025.

.....

- Abrams, Meyer Howard**, *A glossary of literary terms*, 7. izd. (Boston, 1999), str. 364.
- Albrecht, Fran**, "R. Maister: Kitica mojih", *Ljubljanski zvon* 49, št. 11 (1929), str. 686–688.
- Assmann, Jan**, *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (München, 1992).
- Bahtin, Mihail M.**, "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel: Notes toward a Historical Poetics", v: *The Dialogic Imagination: Four Essays*, ur., prev. Emerson, Caryl in Holquist, Michael (Texas, USA, 2020, [1981]).
- Bleicken, Jochen** [et al.], *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes* (Ljubljana, 1976).
- Bošnjak, Blanka**, "Izbrane hagiografske in svetopisemske reference v korpusu kratkih pripovednih besedil časnika *Besednik*", *Slavia Centralis* 16, št. 2 (2023), str. 221–237.
- Burke, Peter**, "Geschichte als soziales Gedächtnis", v: *Mnemosyne: Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*, ur. Assmann, Aleida (Frankfurt am Main, 1993), str. 289–304.
- Cuddon, John Anthony**, *The Penguin dictionary of literary terms and literary theory*, 4. izd. (London, 1999).
- Culler, Jonathan**, *Literarna teorija: zelo kratek uvod* (V Ljubljani, 2008).
- Čeh Steger, Jožica**, "Rudolf Maister: od anakreontskega do domovinskega in pokrajinskega pesnika (Rudolf Maister: From Anacreontic to Patriotic and Local Poet)", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 82=Nv47, št. 2–3 (2011), str. 206–220.
- Čepič, Zdenko** [et al.], *Zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1979).
- Debeljak, Tine**, "Slovenska sodobna lirika", *Dom in svet* 47, št. 3–4 (1934), str. 199–215.

- Doležel, Lubomír**, *Heterocosmica: fiction and possible worlds* (Baltimore–London, 1998).
- Dovič, Marijan**, "O kulturnih svetnikih in kanonizaciji: uvod", v: *Kulturni svetniki in kanonizacija*, ur. Dovič, Marijan (Ljubljana, 2016), str. 23–44.
- Fowler, Roger**, *Literature as social discourse* (London, 1982).
- Frow, John**, *Genre* (London–New York, 2005).
- Glazer, Janko**, "Rudolf Maister-Vojanov kot pesnik", *Kronika slovenskih mest* 1, št. 4. (1934), str. 264–266.
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister* (Ljubljana, 1989).
- Hartman, Bruno**, *Rudolf Maister; general in pesnik* (Ljubljana, 1998).
- Jameson, Fredric**, *The political unconscious: narrative as a symbolic act* (Ithaca, 1981).
- Juvan, Marko**, *Intertekstualnost* (Ljubljana, 2000).
- Juvan, Marko**, *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature* (Ljubljana, 2006).
- Juvan, Marko**, *History and Poetics of Intertextuality* (Indiana, 2008).
- Koblar, France**, "Ljubljanska dijaška 'Zadruga'", *Slavistična revija* 2, št. 1–2 (1949), str. 75–110 in 184–230.
- Koron, Alenka**, *Sodobne teorije pripovedi* (Ljubljana, 2014).
- Korošak, Vinko**, *General Maister: 1874–1934: legenda, resničnost in ponos* (Nova Gorica, 2009).
- Lampe, Evgen**, "Vojanov-Rudolf Maister: Poezije", *Dom in svet* 17, št. 11 (1904), str. 692.
- Mahnič, Joža**, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 5. zv. (Ljubljana, 1964).
- Ocvirk, Anton**, "Nekrolog: Ob smrti generala Rudolfa Maistra", *Ljubljanski zvon* 54, št. 7 (1934), str. 449–450.
- Pavšič, Jerica**, "Oblike kolektivnega spominjanja na generala Maistra", *Sodobni vojaški izzivi* 23, št. 1 (2021), str. 77–97.
- Perri, Carmela**, "On Alluding", *Poetics* 7, št. 3 (1978), str. 289–307.
- Potrata, Majda (ur.)**, *Rudolf Maister-Vojanov – vojak, politik, pesnik: referati in razprava na okrogli mizi v Zavrhu, 13. septembra 1986* (Maribor, 1988).
- Regali, Josip**, "Vojanov – Rudolf Maister: Poezije", *Ljubljanski zvon* 24, št. 12 (1904), str. 759–760.
- Zlobec, M[arijan]**, "Jože Hudales, Orel z razprtimi krili", *Sodobnost* 23, št. 7 (1975), str. 643–644.
- Zdravec, Franc**, *Slovenska književnost II* (Ljubljana, 1999).

Kako smo Maistrovo celjsko dobo postavili v strip

Urh Ferlež

Magister profesor slovenščine, francoščine in umetnostne zgodovine, asistent
Univerza Karla in Franca v Gradcu, Filozofska fakulteta, Inštitut za slavistiko
Merangasse 70/1, A-8010 Gradec, Avstrija
e-pošta: urh.ferlez@uni-graz.at

Izvleček:

Prispevek osvetljuje Maistrovo kratko, a pomenljivo obdobje v Celju pred prvo svetovno vojno. Kot poveljnik črnovojniške izpostave je navezal stike s slovenskimi intelektualci in dijaki. Ti so pod njegovim mentorstvom izdajali literarni list *Savinja* in ustanovili literarno društvo Kondor, ki je bil neke vrste pendant ljubljanskemu društvu mladih slovenskih modernistov zadruga Zadruga. Ob izbruhu prve svetovne vojne so bili zaradi izdajanja ilegalnega časopisa preganjani. Nekateri sodelujoči dijaki so bili takoj po maturi vpoklicani, nekaj jih je v vojni ali bojih za severno mejo izgubilo življenje. Leta 2024 je izšel strip *Koje Maister zaplul po Savinji*, ki Maistrovo celjsko dobo predstavlja mladim bralcem. Publikacija združuje zgodovinska dejstva in vizualno pripoved, njena uporaba pri pouku zgodovine ali slovenščine pa omogoča sodoben pristop k razumevanju zgodovine in doseganje kroskurikularnih ciljev (vzgoja za mir, večkulturnost).

Ključne besede:

Rudolf Maister, I. gimnazija v Celju, društvo Kondor, *Dijaške leposlovne in znanstvene vaje Savinja*, didaktika zgodovine, didaktika slovenščine

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 25 (2025), št. 2, str. 579–606, 45 cit., 9 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Veverica mlada
v logu je skakljala;
bila je vesela,
rada se je igrala.

Skrita je lisica,
revico ujela;
s plenom na gostijo
zbežati hotela.

Pa prišel je lovec,
počil je lisico;
rane smrti rešil
mlado veveric ... (psevd. Vneslav, iz prve številke *Savinje*)¹

Vlada Republike Slovenije je leto 2024 razglasila za leto generala Rudolfa Maistra, saj smo v tem letu zaznamovali 150. obletnico rojstva in 90. obletnico smrti generala in umetnika. Povprečen poznavalec slovenske zgodovine najbrž ob Rudolfu Maistru najprej v geografskem smislu pomisli na Maribor ali Kamnik, tudi v nadaljnjem naštevanju krajev, povezanih z življenjem Rudolfa Maistra, bi Celje zasedlo kakšno bolj zadnje mesto. To pa ne pomeni, da je knežje mesto pozabilo na pomen rojaka ali na kratko dobo, ki jo je preživel v mestu tik pred prvo svetovno vojno. Spomin nanj je v letu mesto obeležilo z več dogodki in z izdajo grafične publikacije za mlade, ki jo je napisal avtor tega zapisa.

V prispevku bom v prvem delu, ki se začne s podnaslovom Maistrov prihod v Celje, predstavil zgodovinske okoliščine Maistrovega delovanja v Celju, med katerim se je povezal s slovensko čutečimi liberalnimi meščani in slovenskimi dijaki gimnazije, ki jim je pomagal kot mentor pri literarnem ustvarjanju in izdajanju glasila *Dijaške leposlovne in znanstvene vaje Savinja*. Na kratko bom označil del njegovega literarnega opusa, ki ga je napisal v Celju. Povzel bom življenjske usode celjskih dijakov, ki so se kot mladi literarni ustvarjalci zbrali pod Maistrovim mentorstvom, ob izbruhu prve svetovne vojne pa so doživeli policijski proces, po maturi pa nekateri tudi vpoklic na fronto. Prav tako bom nanizal rezultate analize literarnih in drugih zapisov, ki so jih dijaki objavili v *Savinji*.

¹ *Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje* 1, št. 1 (1914), str. 6.

V drugem delu bom predstavil grafično publikacijo za mlade *Ko je Maister zaplul po Savinji*, ki je izšla 2024. Gre za obdelavo zgodovinskih dogodkov, povezanih z Maistrovim delovanjem v Celju, v sodobni obliki kratkega risoromana, ki ga ljubkovalno imenujemo strip, čeprav v likovno-založniškem smislu uporaba te besede povsem ne zdrži. Razložil bom cilje, ki smo jih imeli pred očmi pri snovanju publikacije, razloge in smiselnost predstavljanja zgodovinskih zgodb v publikacijah tega tipa, zagate in izzive, ki so se pojavili pri pretvarjanju zgodovinske snovi v risbo in odzive, ki so sledili izdaji publikacije. V sklepu bom podal nekaj zaključkov, v katerih bom ovrednotil celoten projekt – v kolikšni meri smo dosegli na začetku zastavljene cilje in kakšne primere dobre prakse lahko posredujemo naslednjim ustvarjalcem sodobnih projektov.

Maistrov prihod v Celje

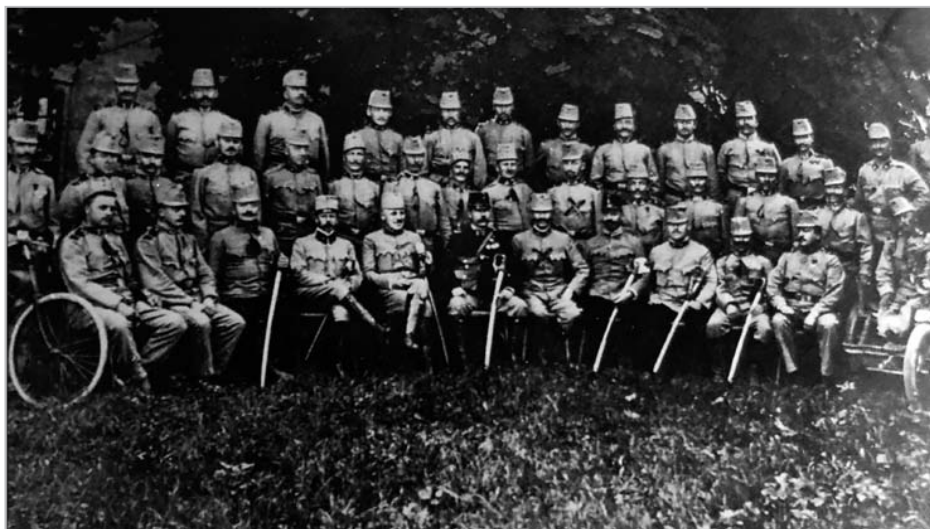
"Danes pa gremo mi Savinci," piše Maister v sicer nepodpisanem uvodu k prvi številki revije *Savinja*.² V kratkem času, ki ga je preživel v Celju, je uspel z meščani, predvsem gimnazijci, stkati močne vezi. Ti slednji so pod njegovim mentorstvom svoje literarne poskuse začeli izdajati v literarnem listu, ki je nosil ime celjske reke.

Rudolf Maister je prišel v Celje leta 1913. V avstro-ogrski monarhiji je bil to čas hudih narodnih trenj, ki so se kazala na vseh področjih, v kulturi, politiki in vsakodnevnem življenju. Celje, ki je bilo tedaj narodnostno mešano mesto, je narodni boj med Slovenci in Nemci precej občutilo. Nemški imperializem si je prav preko slovenskega ozemlja utiral pot do Jadrana. V knežjem mestu se je razkol kazal s prisotnostjo Nemške hiše (*Deutsches Haus*) in Narodnega doma, dveh hranilnic, dveh cerkva, dveh občin (pretežno nemško mesto in slovenska okolica), gimnazijskih vzporednic, celo dveh pokopališč in še bi lahko naštevati.³

V takšno mesto je prišel Rudolf Maister. Leta 1910 je napredoval v stotnika, na začetku leta 1912 je bil poveljnik podčastniške šole, vendar je zbolel na pljučih. Njegova prva služba po okrevanju je bila v Celju, kamor je prišel še vedno šibkega zdravlja. Prevezel je položaj poveljnika črnovojniške izpostave (bataljona) v Celju, ta enota je sodila pod spodnještajerski polk s sedežem v Mariboru. Enota je bila nastanjena v vojašnici v četrti Gaberje, poverjeno pa mu je bilo tudi skladišče na Glaziji. Prišel je najprej sam, in stanoval v manjšem stanovanju na današnji Gregorčičevi 3, potem se mu je pridružila družina in so se preselili

² Maister, Rudolf, "V svet", *Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje* 1, št. 1 (1914), str. 1.

³ Janez Cvirn, *Aufbiks!: nacionalne razmere v Celju na prelomu 19. v 20. stoletje* (Celje, 2006).

Poveljnik Maister in njegov celjski črnovojaški vod. Maister sedi v prvi vrsti in je označen s križcem (Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 23)

v pritlično stanovanje na današnji Cankarjevi ulici 13. Njegov starejši sin Hrvoj, takrat star sedem let, je v Celju začel obiskovati slovensko okoliško šolo (danes poslopje I. osnovne šole).⁴

Maister se je v Celju dobro počutil, po Przemyslu, Egiptu in Dalmaciji se mu je bilo prijetno vrniti na Slovensko. Mesto ni bilo daleč od rodnega Kamnika, niti od slovenske kulturne prestolnice Ljubljane. V vojašnici se v času njegovega službovanja ni zgodilo nič neprijetnega, celo Nemci so ga spoštovali. Maister se je vključil v slovensko kulturno življenje v mestu, obiskoval je prireditve v Narodnem domu in kavarne, posebno ljubi sta mu bili kavarni v Sokolskem domu v Gaberjah in Gostilna Jeserne (Pri Grenadirju) na Polulah. Tu se je srečeval s celjskimi slovenskimi izobraženci, kot sta bila profesorja Josip Kožuh, Armin Gradišnik, publicist Miloš Štibler, urednika *Narodnega lista* in *Ilustrovanega narodnega koledarja* Vekoslav Spindler in Janko Lesničar, gledališčnik Rafko Salmič. Stike je navezal tudi z zgodovinarjem in ravnateljem slovenskih gimnazijskih vzporednic Emilijanom Lilekom in mladim profesorjem Franom Mravljakom, ki je bil pozneje v kritičnih dneh leta 1918 v Mariboru njegov adjutant. V Celju je Maister dočakal izbruh prve svetovne vojne, 7. decembra je bil

⁴ Fran Roš, "Maistrova celjska doba", *Celjski zbornik*, št. 1 (1957), str. 270–283 (dalje: Roš, "Maistrova celjska doba"); Mihael Glavan, "Rod in dom", v: Malečkar, Nela (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1943* (Ljubljana, 2018), str. 14 (dalje: Glavan, "Dom in rod"); Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998), str. 21.

premeščen v Maribor; najprej kot referent okrožnega poveljstva črne vojske, nato je postal njen poveljnik.⁵ Zanimivo drobtinico iz Maistrovega delovanja najdemo v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* iz 1914, v katerem beremo, da je Maister prijavil kar dvajset novih naročnikov (med njimi znana celjska imena kot so Rudolf Stermecki, Anton Kolenc in Juro Detiček).⁶ Časopis je bil v času, ko je bil Maribor po zunanjem videzu skoraj povsem nemško mesto, pomemben tamkajšnji temelj slovenstva. Maistrovo bivanje v Celju je bilo kratko, a si je v tem času pridobil veliko znanstev in podpornikov, predvsem med celjsko mladino, ki so mu v prevratnem času leta 1918 pomagali, tako na bojišču kot v zaledju. Franjo Malgaj, ki je po vojni odšel na pomoč Maistru na Koroško, je v Celju uspel zbrati kar sedemdeset prostovoljcev.⁷

Maistrovo literarno ustvarjanje v Celju

Maister je v Celju tudi literarno ustvarjal. V tem času je objavil naslednja dela:

- ljubezensko pesem *Vasovalec* (*Literarna pratika za 1914. leto*, ur. Milan Pugelj (Ljubljana, 1914)),
- pesem o pričakovanju pomladi *Snubači* (*Ljubljanski zvon*, št. 3 (1914))⁸,
- šaljiva epska pesem *Pri belem medvedu* (*Slovan*, št. 1 (1914)),
- šaljiva epska pesem *Dve maši* (*Slovan*, št. 2 (1914)),
- ocena *Slovenske biografije 1907–1912 dr. Janka Šlebingerja* (*Slovan*, št. 3 (1914)),
- pesem o mornarjih v nevihti *Mi kapitani* (*Slovan*, št. 3 (1914)),
- uvod za prvo številko *Savinje* z naslovom *V svet* (*Savinja*, št. 1 (1914)).

Tema Primoža Trubarja, ki je prisotna v pesmih *Pri belem medvedu* in *Dve maši*, ni prisotna nikjer drugje v Maistrovem opusu. Maister je vsak dan hodil v službo v Gaberje mimo cerkve sv. Maksimiljana, ki je bila svojčas Trubarjev beneficij, zato je zelo verjetno, da je svojo idejo dobil po tej poti. V oceni Šlebingerjeve biografije je pokazal, da je dobro poznal tudi takratne glasbene umetnike. Pesem *Mi kapitani*, v kateri se mornarji v hudem viharju obračajo na kapitanke na morskem dnu, da bi jim rešili življenje, lahko beremo tudi kot prispodobo za položaj Slovencev pred prvo svetovno vojno.

⁵ Glavan, "Dom in rod", str. 24–25; Roš, "Maistrova celjska doba", str. 280; Urh Ferlež, *Štiri zgodbe celjske zgodovine* (Celje, 2018).

⁶ "Društvena poročila", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11, št. 1 (1914), str. 89.

⁷ Franjo Malgaj, *Vojni spomini: 1914–1919* (Maribor, 2009).

⁸ Roš (1957) v "Maistrova celjska doba", str. 280, zmotno navaja, da je bila pesem objavljena v četrti številki.

Sodelovanje s celjskimi dijaki

Kakšno pa je bilo v času Maistrovega prihoda vzdušje med celjskim dijaštvom? Veliko dijakov je bilo aktivnih v raznih političnih in kulturnih društvih, vsak po svojem prepričanju. Delili so se na tri struje: na katoliško, ki se je edina lahko povsem legalno zbirala v okviru Marijine kongregacije, sestavljali pa so jo predvsem mlajši dijaki, liberalno (narodno napredno), ki se je s podporo kluba slovenskih naprednih akademikov zbirala v Narodnem domu, in pa tretjo, narodno radikalno strujo, ki ni bila usmerjena v podporo nobeni politični stranki. Ti zadnji dijaki so bili, v povezavi s somišljeniki študenti, v izobraževanju in kulturnem delu, predvsem na podeželju, tuja pa jim niso bila socialna vprašanja. Narodno radikalna dijaška organizacija je organizirala razna predavanja, predvsem s političnega, kulturnega in socialnega področja, prirejala je izobraževanja, imela knjižnico in čitalnico. Najprej je imela prostor v sobi nad gostilno Jelen, kjer so dijaki ob raznih kulturnih in narodnih obletnicah prirejali dogodke, služila pa je tudi kot "literarna krčma".⁹

Lastnik gostilne Jelen Alojz Bezenšek je dijake podpiral, zato jim je prav rad odstopil sobo, ta je imela celo lasten vhod z dvorišča. Njegova natakara Ančka je mladeničem stregla pokalico, včasih pa tudi kako močnejšo pijačo.¹⁰ V takem sproščenem okolju so se dobivali celjski dijaki, poznejši ustanovitelji literarnega društva Kondor. Bezenšek dal na razpolago prostor, Miloš Štibler pa je bil tisti, ki je dijake spodbujal k pisanju. Bil je pomemben borec za enakopravnost Slovencev na Štajerskem, član Samostojne kmečke stranke, radikalne dijaške organizacije (bil je njen revizor) in Sokola. Prizadeval si je za zadružništvo in nastopal v raznih štajerskih kulturnih društvih. Prav on je bil tisti, ki je svoje pisanja željne dijake povezal z Maistrom, pozneje pa dosegel, da je Zadružna zveza finančno podprla list *Savinja*.¹¹

Štibler je v začetku decembra 1913 dijakom povedal, da je v Celje prišel stotnik – pesnik Rudolf Maister. Roš se spominja, da so tako imeli v Celju prilžnost srečati tri velike mlade slovenske literate: Vladimirja Levstika, Antona Novačana, zdaj pa še Rudolfa Maistra. Takole je opisal občutke, ko so ga prvič videli na ulici:

Ne dolgo potem smo ga zagledali, prav ko smo se nekega večera vračali s sestanka. Čeprav so tedaj medlo brlele ulične plinske svetilke, smo vedeli: To je moral biti Maister! Visok, v sivem oficirskem plašču in s črno kapo na glavi je stopal počasi

⁹ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 271–272.

¹⁰ "Celjske gostilne na Stanetovi ulici", *Kamra*, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/na-stanetovi-ulici.html>, pridobljeno: 3. 10. 2024.

¹¹ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 271–272.

z dolgimi koraki, za ročaj držeč svetlo sabljo. Živo in odločno so mu žarele temne oči, pod rahlo rdečimi lici pa so se mu košatili mogočni črni brki. Sledili smo mu nekaj časa skozi mesto, vsi pod toplim vtisom tega srečanja. Res je bil to avstrijski častnik, toda hkrati je bil tudi slovenski pesnik!¹²

Zanimivo je, kako je mladi Roš razmišljal o Maistru; po eni strani je bil to avstrijski častnik, častnik vojske države, ki je zatirala slovenski narod, po drugi strani pa slovenski pesnik. Nekateri dijaki so že od prej poznali njegovo knjigo *Poezij*, ki je izšla leta 1904.¹³

Maister je bil torej ob prihodu v Celje zrel pesnik z uspešno vojaško kariero, a je kljub temu imel posluh za mlade dijake. On sam je povprašal Štiblerja, če je v Celju kaj dijakov, ki radi pišejo. Štibler jim je prenesel novico in hitro so naredili čistopis svojih literarnih prvencev, to je bilo sredi decembra 1913. Že kak teden pozneje je Štibler uredil srečanje dijakov z Maistrom. Srečanje je bilo v poslopju Zvezne tiskarne v današnji Kocbekovi ulici, kjer je dijaška organizacija dobila prostore.¹⁴ Roš takole:

Štibler je spremil Maistra do nas in segli smo v roko častniku, ki se nam je že po svoji visoki, vzravnani postavi in po prodorni sili svojih oči, po svojih lepih brkih in tudi po žametno zveneči gorenjščini zazdel kot nekakšna izredna in prav junaška osebnost. Čudovito se nam je zdelo, da je hotel spoznati nas, večinoma šele petnajstletne dečke iz petega in šestega razreda gimnazije. Ali bo mogel najti na nas kaj, kar ga ne bo razočaralo, nas je zaskrbelo.¹⁵

Maister je bil očitno topel človek, saj je dijake strah kmalu minil. Prebrali so mu svoje izdelke, Maister pa je med branjem odobravajoče kimal. Potem jim je Maister svetoval nekaj popravkov, govoril o liriki, Prešernu in Župančiču. Zanj je bila najpomembnejša vsebina pesmi. Ko jim je omenil, da je v svojih gimnazijskih letih v Kranju urejal dva dijaška lista, so ga dijaki hitro prijeli za besedo, saj so imeli izdajanje v načrtu. V Celju sta že pred tem izhajala dva dijaška časopisa: *Vesna* in *Svoboda*, pri *Vesni* je sodeloval tudi Maister. Obljubil jim je pomoč in se poslovil. Kot rečeno, je Miloš Štibler uredil finančno podporo listu. Dijaki so pripravili literarne izdelke in jih nesli Maistru, ki je tedaj še bival sam na Gregorčičevi, da jih prebere in preceni, kaj je dovolj dobro za objavo.¹⁶

¹² Prav tam, str. 272.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prav tam, str. 273.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam, str. 274.

Društvo Kondor – celjska Zadruga

V decembru je bil ustanovljen dijaški literarni klub Kondor, ime mu je predlagal član Arkadij Videmšek, tedaj v šestem razredu, ki je bil ljubitelj Župančičeve poezije (znan Župančičev verz "Kondor, soncu brat!"¹⁷). Tako je tudi Celje dobilo svoje dijaško literarno društvo, svojo "Zadrugo", kot so jo mladi slovenske moderne imeli že med leti 1892 in 1898. V njenem krogu se je nekaj časa gibal tudi Maister. Za predsednika so izvolili Srečka Puncerja, najstarejšega in najzrelejšega med njimi. Glavna naloga kluba je bilo izdajanje literarnega časopisa z imenom *Leposlovne in znanstvene vaje Savinja*. Prva številka časopisa je izšla konec januarja 1914, zanjo je Maister napisal vzneseno, optimizma polno uvodno besedo, seveda nepodpisano, ker osebnost avstro-ogrske vojske za tak časopis ni smela pisati. Društvo in časopis sta bila namreč formalno ilegalna, saj so vedeli, da zanju pri oblasteh nikdar ne bi dobili dovoljenja, tudi če bi zanj zaprosili. Dijaki so se z Maistrom večkrat sestali, bodisi v njegovem stanovanju bodisi v prostorih dijaške organizacije. Družina Maister je bila do dijakov vedno gostoljubna in prijazna. Dijaki so občudovali Maistrovo knjižnico in njegova slikarska dela, ki so visela po stenah.¹⁸

Na zadnjih straneh prve številke so dijaki svoje poslanstvo opisali takole:

Da si ohranimo v poznejših letih spomin na začetek svojega leposlovnega in znanstvenega delovanja, smo sklenili izdajati veje "Savinja", v katerih hočemo priobčevati svoje prvence. Da more dobiti vsak tovariš po več izvodov, jih tiskamo z razmnoževalnim strojem, ker pisanje je preveč zamudno. Odločno izrekamo, da "Savinja" nima javnega, temveč zaseben značaj in da politične članke a priori izključuje. Smo prepričani, da bo vsak mladinoľjub, ki dobi morebiti "Savinjo" v roke, vesel našega mladeniškega navdušenja in nam pomagal uresničiti geslo: Hočemo vedno hoditi po cesti lepote, dolžnosti in bratoljubja.¹⁹

List *Savinja* in mladi pisci

Izšli so štirje zvezki *Savinje*, zadnji je vseboval četrto in peto številko. Izhajali so v približno mesečnih presledkih, njihov obseg je bil med dvanajst in šestnajst stranmi.²⁰ Tiskali so ga kar dijaki sami s pomočjo ciklostila (naprave in matric). Naklada je bila 150 izvodov. Kupovali so ga dijaki, nekaj odraslih prijateljev

¹⁷ Prav tam, str. 272–274; Irena Novak Popov in Marko Juvan, "Župančičev poklon (hommage) Murnu: Manom Josipa Murna Aleksandrova" *Jezik in slovnstvo* 35, št. 1–2 (1989), str. 4–14.

¹⁸ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 275–276.

¹⁹ *Savinja*, št. 1 (1914), str. 12.

²⁰ *Savinja*, št. 1 (1914).

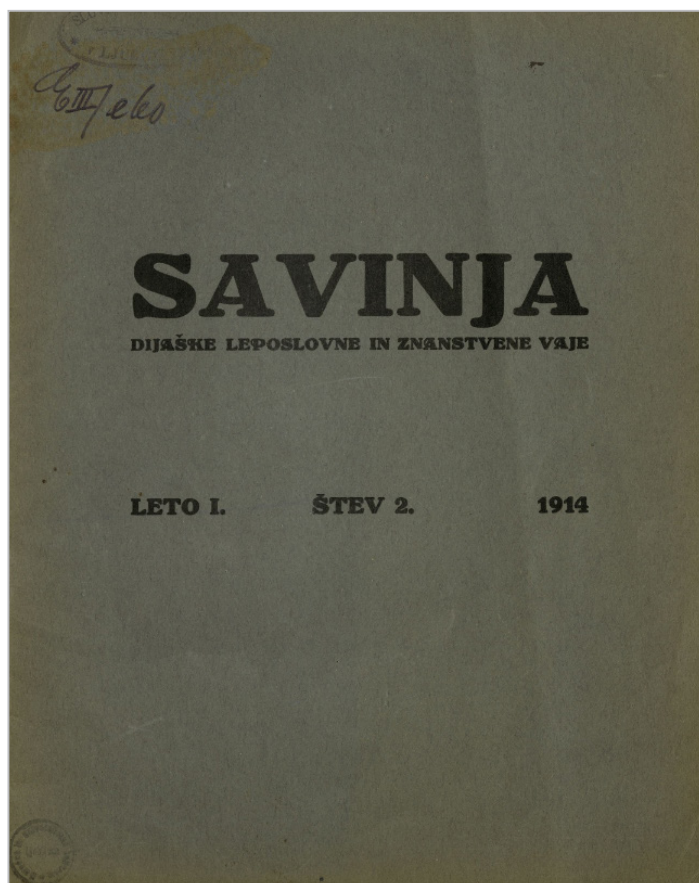
Fotografija kondorjevcv (z leve na desno sedita Stanko Pečar in Srečko Puncer, stojijo neznani dijak, Fran Roš, Arkadij Videmšek in Davorin Ravljen) (Arhiv domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje, Zapuščina Srečka Puncerja)

mladine, nekaj izvodov pa je šlo tudi na druge gimnazije.²¹

Ustvarjalci lista so bili skoraj vsi podpisani s psevdonimi, izbranimi med značilnimi slovanskimi imeni, najbrž v duhu tedanjega panslavizma, in sicer:

- Arkadij Videmšek – Vojko,
- Davorin Ravljen – Alja Vanjev,
- Fran Roš – Svobodin Semenov,
- Ivo Štempihar – Smil Dvorjanov (iz Kranja, sodeloval po vezi s Franjem Malgajem),
- Polde Vasle,
- Srečko Puncer – Braslav Vitogoj,
- Stanko Pečar – Velimir Pavlov,
- Zdravko Kroflič.

²¹ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 275–276; *Savinja*, št. 1 (1914); Igor Grdina (ur.), *200 let I. gimnazije v Celju: monografija* (Celje, 2010).

Naslovnica druge številke *Savinje* (dLib)

Za Vasleta in Krofliča ni čisto gotovo, katera dva psevdonima sta uporabljala, je pa gotovo, da sta napisala vsak po dve pesmi, eden pod psevdonimom Vneslav (v št. 1), drugi pod imenom Ivan Cirilov (v št. 3). Ena pesem ("Marica" v št. 1) je podpisana s psevdonimom Mojmir, ne vemo, kdo je njen avtor, morda jo je dal objaviti sam Maister, saj je svojo ženo večkrat ljubkovalno imenoval Marica²², posvetil pa ji je tudi nekaj pesmi.

Po izbruhu prve svetovne vojne so se razmere zaostrele. Avgusta 1914 je bila izvedena hišna preiskava na domu Srečka Puncerja v Braslovčah, odkrili so namreč nekaj njegovih pisem dr. Franu Ilešiču, ki so ga oblasti skušale obtožiti veleizdaje. Ravnatelj celjske nemške gimnazije Klemens Proft²³ je pozno jeseni

²² Roš, "Maistrova celjska doba", str. 276

²³ Klemens Proft je nekaj let prej na ljubljanski realki dvakrat na maturi vrgel Ivana Cankarja (Roš, "Maistrova celjska doba", str. 283).

na zagovor klical petnajst slovenskih dijakov, zasliševal jih je ljubljanski sodni svetnik. Člani Kondorja so se morali zagovarjati zaradi članstva v ilegalnem društvu in izdajanja lista, problematično je bilo tudi članstvo v Jugoslovanski počitniški zvezi, ki je mladim pomagala pri potovanjih v južnoslovanske dežele. Postopek je bil prepuščen celjskemu sodstvu, a sodnik Bračič postopka proti dijaku ni hotel voditi, stekel pa je šolski postopek. Proft je dobil nekaj številke *Savinje* in listine počitniške zveze z imeni. Zaslišanja so stekla, Maistra k sreči ni nihče omenil. Ministrstvo za uk in bogočastje je izreklo (za vojne razmere) milo kazen: petnajst dijakov (dva komaj štirinajstletna) je bilo obsojenih na ukor z dvanajstimi, osmimi ali štirimi urami šolskega pripora ob nedeljskih popoldnevih. Hujša je bila negativna ocena v vedenju: to je pomenilo, da so dijaki izgubili pravico do oprostitve šolnine. Druga negativna stran tega je bila, da so ti dijaki, ki jih je svetovna morija kmalu potegnila v svoje krvavo žrelo, nastopili vojaško službo kot "politično sumljivi". Večina se je zaradi zavednih slovenskih podčastnikov po pisarnah celjskega 87. pešpolka uspela te nalepke znebiti. Z začetkom vojne je Kondor moral nehati obstajati. Ko so dijaki hoteli Maistru izročiti zadnjo številko *Savinje*, ga ni bilo doma, potem pa so se začele počitnice, z novim šolskim letom pa njihovega mentorja ni bilo več v Celju.²⁴

Poglejmo, kaj se je še zgodilo s kondorjevci v vojnih in povojnih letih. Arkadij Videmšek, Roš ga opiše kot lepega odličnjaka in dobrega telovadca, je bil vpoklican leta 1916. Izkazal se je v bojih na Škabrijelu, 18. junija 1918, torej prav malo pred koncem vojne, pa ga je na južnem Tirolskem ubila italijanska grana-ta, star je bil dvajset let.²⁵ Na bojišču je umrl tudi Polde Vasle.²⁶ Srečko Puncer je bil vpoklican takoj po maturi, služil je v Lebringu in Slovenskih Konjicah, 31. oktobra po končani vojni se je vrnil v Celje in se priključil Malgajevim borcem, ki so odšli na Koroško. Padel je 29. aprila 1919 pri Vovbrah. Njegovo telo so pre-peljali v domače Braslovče, kjer so ga z vsemi častmi pokopali – ob smrti je bil v 24. letu.²⁷ Davorin Ravljen je končal gimnazijo v Celju, doštudiral pravo, nada-ljeval je pisateljsko kariero, veliko je pisal za časopise in prevajal.²⁸ Tudi Fran Roš je postal uspešen pisatelj in profesor v Celju, tudi častni občan.²⁹ Stanko

²⁴ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 279–281.

²⁵ Uredništvo, "Arkadij Videmšek", *Celjsko-zasavski biografski leksikon*, dostopno na: <http://www.celjskozasavski.si/osebe/videm%C5%A1ek-arkadij/816/>, pridobljeno: 3. 10. 2024.

²⁶ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 282.

²⁷ France Kralj, *Srečko (Feliks) Puncer* (Braslovče, 2023); Tea Dular in Filip Ratkajec, *Maistrovih (skoraj) deset mesecev v Celju*, raziskovalna naloga (Celje, 2020).

²⁸ Uredništvo, "Ravljen, Davorin (1898–1965)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi488830/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 11. 2. 2025.

²⁹ Uredništvo, "Roš, Fran (1898–1976)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi519204/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno 12. 2. 2025.

Pečar je postal odvetnik, decembra 1944 je umrl v koncentracijskem taborišču Auschwitz.³⁰ Zdravko Kroflič je po Malgajevi smrti vodil njegovo četo na Koroškem, potem pa opravljal delo železničarskega uradnika.³¹ Ivo Štempihar je bil pravnik, politik in publicist, zavzemal se je za pravice jeseniških kovinarjev.³²

Kako se Celje spominja Maistra?

Kot vsako slovensko mesto ima tudi Celje Maistrovo ulico. Leta 2004 je v celjski knjižnici gostovala razstava o Rudolfu Maistru iz Vojaškega muzeja, ki jo je pripravil Albin Mikulič.³³ Marca leta 2009 je bilo na predlog ravnatelja I. gimnazije v Celju Antona Šepetavca ustanovljeno Društvo generala Maistra Celje, ki je na pročelju gimnazije odkrila spominsko ploščo Rudolfu Maistru in literarnemu društvu Kondor.

Ob 80-letnici bojov za severno mejo je Celje resno razmišljalo o postavitvi spomenika Rudolfu Maistru. Dobili bi ga naj po ugodnejši ceni. V Ljubljani so postavitev spomenika zaupali Jakovu Brdarju, čeprav je država nekaj let prej isto nalogo zaupala že Boštjanu Putrihu. Tako so Putrihov spomenik ponudili Celju. Mestni svetniki so postavitev podprli, kot možni lokaciji pa sta bili ponujeni Trg Celjskih knezov in Krekov trg pred železniško postajo.³⁴ Spomenik bi moral stati že konec novembra 1998, a se to ni zgodilo. Občinska blagajna ni našla denarja za postavitev in arhitekturno ureditev lokacije, kjer bi moral stati. Temu je botrovala tudi poplava v začetku novembra 1998, vmes pa se je zamegnjal tudi občinski svet. Tako ima Ljubljana še danes dva konjeniška spomenika Rudolfu Maistru, prvega pred Ministrstvom za obrambo, drugega pred železniško postajo na Trgu Osvobodilne fronte³⁵.

³⁰ Popis žrtev taborišč, dostopno na: <https://www.sistory.si/zrtve/zrtve/?id=60676>, pridobljeno: 6. 10. 2024.

³¹ Roš, "Maistrova celjska doba", str. 283; Mirjana Medenjak in Ošlak Andreja, *Fran Roš "Ljubil sem te, življenje" zbirka pesmi*, raziskovalna naloga (Celje, 1989).

³² Lojze Ude, "Štempihar, Ivo (1898–1955)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi666451/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 19. 2. 2025.

³³ Ljudmila Lampret Conradi, "Z Rudolfom Maistrom v boju za severno mejo", *Celjan*, 1. 7. 2009, št. 442, str. 30.

³⁴ Ivana Stamejčič, "V Celju spomenik generalu Maistru", *Novi tednik*, 29. 10. 1998, št. 42, str. 2; Damjana Stamejčič, "Celje bo postavilo spomenik Maistru: konjenik na cilju", *Delo*, 27. 10. 1998, št. 249, str. 6.

³⁵ Marlen Premšak, "Odplavila ga je poplava: v Celju so na spomenik generalu Rudolfu Maistru kar pozabili", *Večer*, 4. 12. 1998, št. 281, str. 12.

Plošča in relief na poslopju I. gimnazije v Celju, ki spominja na Maistrovo delovanje v Celju, foto: Jože Petrak Zajc (Arhiv I. gimnazije v Celju)

Beseda o vsebini *Savinje*

Natiskana glasila so se v veliki večini porazgubila. Vse štiri številke so bile digitalizirane in objavljene na portalu *Digitalne knjižnice Slovenije (dLib)*, literarna dela pa so bila objavljena na *Wikiviru*.

Velika večina objavljenih besedil v *Savinji* so pesmi. Daleč največ literarnih del je napisal Fran Roš (trideset del), velika večina je poezije, nekaj je kratke proze. Arkadij Videmšek je napisal osemnajst pesmi. Srečko Puncer se je poskušil v recenziranju del svojih sodobnikov, napisal je tudi razpravi o grškem epu in o ustoličevanju koroških vojvod. Njegovo pisanje kaže na razgledanost, svoje teze dobro argumentira, pri razpravah pa dobro povzema literaturo. Davorin

Fotografija iz časa prve svetovne vojne prikazuje od leve proti desni Srečka Puncerja, Frana Roša in neznane-ga vojaka (Arhiv Domoznanskega oddelka Osrednje knjižnice Celje, Zapuščina Srečka Puncerja)

Ravljen je napisal deset pesmi. Teme, ki so jih dijaki opevali v pesmih, so predvsem ljubezen, prebujanje narave, pomlad, polne so mladostne vznesenosti in optimizma. Literarno po kvaliteti izstopajo dela Frana Roša, ta so vsebinsko in oblikovno kompleksnejša (npr. soneti), Roš je tako že v mladih letih napovedal svojo uspešno pisateljsko kariero, kaže se njegov osebni slog. Srečko Puncer se je izkazal kot dober kritik, nakazal pa je tudi svoj talent za literarno zgodovino in zgodovinsko misel. Ostali so pisali preprosteje, njihov osebni slog ni prišel tako do izraza, v marsikateri pesmi je vidno posnemanje Maistrovega sloga. Večina pesmi ni bila zunaj *Savinje* nikdar ponatisnjena.

Naslovnica publikacije *Ko je Maister Zaplul po Savinji* (Celje, 2024)

Kako je nastajala knjižica

Jeseni leta 2023 je na pobudo Osrednje knjižnice Celje nastala ideja, da bi v letu 2024 izdali strip, v katerem bi na sodoben način predstavili celjsko obdobje Rudolfa Maistra. K projektu je pristopila še I. gimnazija v Celju, ki je dedinja nekoč edine celjske gimnazije, okoli katere se je zgodil dobršen del zgodovine, opisane na prejšnjih straneh. Ker tukaj pojasnujem, kako smo to zgodovino pretopili v strip, jo imenujem (Maistrova celjska) zgodba. Sam sem za načrtovani strip prispeval povzetek zgodovinske snovi in okvirno idejo, kako bi naj bila videti zgodba v slikah, prav tako sem izbral slikovno gradivo, ki ilustracije spremlja. Ilustracije so delo Lucije Karničar, spremni besedi sta prispevala Anton Šepetavc in Srečko Maček, oblikovanje pa je delo Maje Mihinjač. Projekt

je usklajevala vodja Domoznanskega oddelka v Osrednji knjižnici Celje, Alenka Hren Medved.

Javnosti smo strip naznanili 6. maja 2024, ko je v Osrednji knjižnici Celje gostoval Franc Kralj, ki je predstavil življenje in delo enega od kondorjevcev, Srečka Puncerja. Izid stripa smo načrtovali za november 2024, vendar se je ta nekoliko zamaknil, in sicer na predvečer praznika ta veseli dan kulture v decembru istega leta. Zaradi preoptimistične časovnice in dejstva, da nihče v ekipi ni imel praktičnih izkušenj z izdelavo stripov, je ilustrirani del stripa nekoliko bolj okrnjen, kot je bil zamišljen v resnici. Ker je nastala publikacija kombinacija vezanega besedila, reproduciranega slikovnega gradiva in stripa, je uradno nismo poimenovali strip, temveč grafična publikacija, najbrž pa bi bila primerna tudi oznaka kratek zgodovinski risoroman (izraz, nastal po angleškem *graphic novel*).³⁶ Pri oblikovanju in ilustraciji smo se po eni strani navezali na tradicijo zgodovinskih stripov, ki so zadnja leta priljubljeni v Sloveniji (omeniti je treba dela Marjana Pušavca, Zorana Smiljanića in Ivana Smiljanića³⁷), po drugi strani pa na izvirne in prevedene risoromane ter sorodne tipe knjig, ki so prav tako zadnja leta vse bolj številni.³⁸ Obenem smo se zgledovali po nekaterih drugih poskusih približevanja Rudolfa Maistra mlajšim (na primer slikanica Alenke Juvan³⁹) ali literarizacijam Maistrovega življenja (na primer roman Andraža Babška ali Partljičeve zgodbe⁴⁰).

Iz zgodovine v zgodbo

Pri izdelovanju stripa smo zasledovali več ciljev, ki pa bi jih, poleg obeležitve Maistrovih obletnic, lahko razdelili na dva dela; na tiste, povezane z osveščanjem in popularizacijo zgodovine, in didaktične. V praksi so ti cilji na vsak način prepleteni in povezani. Strip smo pripravljali v skladu s temi cilji.

Maistrova zgodba se je v Celju odvila na začetku dvajsetega stoletja, v časih, ko je bila velika večina slovenskih krajev del avstro-ogrske monarhije. Celje je bilo v tistih letih večnacionalno mesto, Maister je v njem nastopil službo na

³⁶ Gre za manj znan pojem, zato pojasnilo: "Risoroman združuje literaturo in vizualno umetnost. Videti je kot strip, zgodbo pa pripoveduje kot roman." (*Risoroman*, dostopno na: <https://www.dobreknjige.si/zanr/risoroman/>, pridobljeno: 3. 10. 2024).

³⁷ Zoran Smiljanić in Marijan Pušavec, *Kajuh, pesnik partizan* (Velenje, 2023); Zoran Smiljanić in Marijan Pušavec, *Meksikajnarji* (Ljubljana, 2008).

³⁸ Andrej Rozman, *Passion de Pressheren: [zgodovinska akupressura]* (Ljubljana, 2010); David Zane Mairowitz, *Kafka* (Ljubljana, 2009); Jurij Devetak, *Nekropola: roman v stripu* (Ljubljana, 2022).

³⁹ Alenka Juvan, *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta* (Kamnik, 2016).

⁴⁰ Andraž Babšek, *Junak* (Maribor, 2022).

Odlomek iz stripa, ki prikazuje nasprotja med slovensko in nemško orientiranimi Celjani z namigom na igro kamen, škjarje, papir (*Ko je Maister Zaplul po Savinji* (Celje, 2024), str. 17)

višku bojev med nemško in slovensko opredeljenimi meščani. Ker gre za zgodovinsko dejstvo, ki ga ne mladi bralci, katerim je strip namenjen, ne morebitni starejši, večinoma ne poznajo, smo knjigo začeli z daljšim zgodovinskim uvodom. V njem pojasnujemo te narodne specifičnosti Celja, ki jih dopolnjuje slikovno gradivo. Izpostavljena je delitev ("slovenske" in "nemške" kavarne, društva, cerkvi, pokopališči, gimnazija in njene slovenske vzporednice ...). Še posebej smo opozorili na brutalno nasilje nemških meščanov ob obisku čeških študentov leta 1899, ker pa gre vendarle za mladinski tekst, smo ga ponazorili s satirično karikaturto dogodkov iz tistih časov, ki pa nasilja nikakor ne relativizira. Na straneh, ki upodabljata razpečevanje časopisa *Savinje*, smo objavili še enega prvih zemljevidov Celja v slovenščini iz 1912. Poleg zgodovinskega pojasnila je to slikovno gradivo namenjeno tudi temu, da bralca v mislih popelje v mesto, nekemu, ki v njem ni nikdar bil, pa sploh da občutek, kako je videti.

V nadaljevanju smo prešli v osrednji del zgodbe, ki se razteza od Maistrovega prihoda v mesto do njegovega odhoda. Upodobili smo njegovo srečanje z Milošem Štiblerjem, ki ponazarja Maistrovo dobro počutje v mestu in sodelovanje s pomembnimi člani celjskega slovenstva. Poleg tega je Štibler "ključen" za zaplet zgodbe, saj je prav on dijake povezal z Maistrom. V stripu nismo želeli predstavljati Maistra kot mitologiziranega junaka slovenskega naroda, kar je

podoba, ki jo lahko pogosto zasledimo.⁴¹ S tem nismo imeli težav, saj zgodba zajema dogodke pred prevratnimi dnevi v Mariboru po prvi svetovni vojni, to pa smo še dodatno poudarili s poudarkom njegovega pristnega in kolegialnega odnosa do celjskih dijakov. Zgodba se nadaljuje torej z Maistrovim odhodom in posledicami, ki jih morajo dijaki nositi zaradi izdajanja ilegalnega časopisa.

Brezskrbna in lirično obarvana dijaška leta se za protagoniste zaključijo z izbruhom prve svetovne vojne. Zadnje "poglavje" likovnega dela knjige tvori "galerija", kjer je natisnjen ilustrirani portret vsakega od junakov in njegova življenjska zgodba po 1914, ponatisnjenega je tudi nekaj dodatnega slikovnega gradiva iz zapuščine Srečka Puncerja. Osrednja zgodba ima nekaj navezav na druge zgodovinske osebnosti in dogodke, s katerimi jo zopet po eni strani postavljamo v kontekst, po drugi pa bralca spodbujamo, da poseže še po drugi literaturi. Tako se v stripu pojavijo Ivan Cankar, Oton Župančič in Franjo Malgaj. Cankar zato, ker je bil ravnatelj, ki je sankcioniral celjske gimnazijce, svojčas profesor na ljubljanski realki in je Cankar pri njem padel na maturitetnem izpitu. Župančič zaradi tega, ker je iz njegove prve pesmi cikla *Manom Josipa Murna Aleksandrova* vzeto ime dijaškega društva, Kondor. Dodatno sta slovenska modernista vključena tudi zaradi tega, ker smo želeli poudariti vzporednice med celjskim Kondorjem in precej bolj znano ljubljansko Zadruho, katere člana sta bila omenjena umetnika. Franja Malgaja smo vključili, ker sklepamo, da je veliko število prostovoljcev, ki jih je uspel nabrati po prvi svetovni vojni, delno posledica Maistrovega delovanja med celjskimi gimnazijci in ljudstvom sploh.

V didaktičnem smislu smo najprej zasledovali cilje, ki jih predvidevata učni načrt za zgodovino in slovenski jezik v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju. Strip je vsaj v osnovi namenjen starostni skupini višjih razredov osnovne šole in srednješolcem. Pri obravnavi Maistra pri zgodovini lahko služi kot dopolnitev, ponazoritev in sredstvo za demitizacijo pomembne zgodovinske osebnosti. Učenci namreč lažje razumejo generala Maistra, če jim ga predstavimo kot običajnega človeka, ki je sodeloval z njihovimi dijaškimi predhodniki izpred dobrih sto let. V šolah na Celjskem lahko strip služi tudi za obravnavo lokalne zgodovine.

Pri pouku slovenskega jezika je Maistrova celjska zgodba kot snov možna pri dopolnitvi obravnave slovenske moderne oziroma tako imenovanih sopotnikov moderne, med katere didaktična literarna zgodovina umešča Rudolfa Maistra kot pesnika. Raziskava, ki jo je izvedla Polona Majdič, je pokazala, da

⁴¹ Razmislek (tudi kritika) takega pogleda na Maistra na primer v: Peter Simonič "Družbene in kulturne premestitve Rudolfa Maistra. Razprava o politični mitologiji Spodnje Štajerske", *Traditiones*, 47, št. 1. str. 193–212.

Odlomek iz stripa s prizori iz snovanja Savinje (*Ko je Maister Zaplul po Savinji* (Celje, 2024), str. 30)

je Maister kot pesnik precej neznan.⁴² Če pa se profesor namesto na Maistra osredotoči na dijake, lahko zgodbo Kondorja uporabi kot motivacijo za kreativno pisanje. Mladi nadobudni pisatelji pri tem početju potrebujejo spodbudo in mentoriranje, kot so ju v Celju dobili od Maistra, morda pa še minimalno gmotno pomoč za material oziroma izdajanja glasila, kot ga je v zgodbi zagotovil Štibler. Učenci lahko s prebiranjem pesmi iz *Savinje* ugotovijo, da nikogaršnja prva pesem ni popolna in da je z razlogom v imenu glasila besedna zveza *leposlovne in znanstvene vaje*. Da je lahko tudi preprosta pesem (eno takih sem navedel nad uvodom članka) učinkovita in simpatična pesem ter da lahko s trdim delom (in malo talenta) med radovednimi mladimi spodbudimo koga, da se v prihodnosti s pisanjem začne ukvarjati tudi resneje, kot v zgodbi Fran Roš, ki je že v *Savinji* pisal zahtevnejše pesniške oblike, kot so soneti, poskušal pa se je tudi v daljših pripovednih literarnih zvrsteh. Strip je lahko zaradi svoje kratkosti tudi sredstvo za seznanjanje mladih s sodobnejšimi načini branja (stripi, risoromani, e-knjige ...).

⁴² Polona Majdič, "Kako dobro dijaki poznajo Rudolfa Maistra", *Zgodovina v šoli* 28, št. 1 (2020), str. 78–84.

Kot tretje strip ponuja več iztočnic za doseganje medpredmetnih in kroskurikularnih ciljev pri srednješolskem ali osnovnošolskem pouku.⁴³ Povezava med poukom slovenščine in zgodovine se na podlagi zgodnjih dveh odstavkov ponuja kar sama, že v Maistrovem epitetu "general in pesnik". Kroskurikularni cilji, ki jih lahko zasledujemo pri stripu, so večkulturnost in medkulturnost, vzgoja za mir ter državljanska vzgoja. Menim, da pri sodobni šolski obravnavi oziroma vzgoji za zdravo večkulturnost in medkulturnost prevečkrat pozabimo, da sta to pojma, ki sta se v sociologiji in politični filozofiji pojavila razmeroma nedavno v kontekstu globaliziranega sveta,⁴⁴ Slovenci pa so velik del svojega obstoja preživeli v narodno in kulturno mnogo bolj raznolikih državah, kot je sodobna Republika Slovenija. Naš uvod v strip s specifikami slovensko-nemške spodnje Štajerske je lahko primerna iztočnica za pogovor z dijaki o sobivanju narodov v Avstro-Ogrski s primeri dobrih in manj dobrih praks, opremljeni s katerimi bi mladi morda lažje razumeli nekatere sodobne konflikte, ki izhajajo iz kulturnih nasprotovanj med skupinami ljudi.

S tem je povezana tudi vzgoja za mir. Strip se konča tragično z izbruhom prve svetovne vojne, med katero so nekateri komaj maturanti vpoklicani na fronte, nekateri pa tam izgubijo življenje. Stanko Pečar, ki je prvo svetovno vojno preživel, pa je pozneje življenje izgubil v drugi svetovni vojni kot internanec v Auschwitzu. Žalostne zgodbe dijakov izpred dobrih sto let lahko nagovorijo dijake, da se zavedajo, da navkljub vsem težavam sveta v tretjem desetletju enaindvajsetega stoletja živijo v miru, imajo za razliko od kondorjevcev možnost svobode izražanja in podobno. Opozorimo jih lahko na vrednote in pravice, ki niso same po sebi umevne, temveč so bile izборjene v procesih demokratizacije. V povezavi s tem lahko na podlagi stripa profesor samostojno razvije še material za državljansko vzgojo, čeprav strip sam po sebi ne namiguje na nobena domoljubna ali državljanska čustva pri dijakih niti ni to posebej poudarjeno pri Maistru.

Da je strip tako po oblikovni kot vsebinski plati kvaliteten, kot tudi, da so zgornje didaktizacije možne, dokazujejo pozitivne recenzije in odzivi, ki smo jih dobili iz dijaške in odrasle publike med predstavitvami knjig v celjski knjižnici in celjskih šolah, s čimer bomo nadaljevali še nekaj časa.⁴⁵

⁴³ Zora Rutar Ilc, "Medpredmetne in (kros)kurikularne povezave – priložnost za bolj aktivno vlogo učencev in dijakov", *zrss.si*, dostopno na: <https://www.zrss.si/projektiess/skladisce/pkp/podprojekt3/%C4%8Clanki/KP%20in%20TP/kp%2010.doc>, pridobljeno 12. 2. 2025.

⁴⁴ Za prvega uporabnika pojmov velja Edward T. Hall, ki je pojem "*intercultural communication*" prvič uporabil leta 1959 (Klara Kožar Rosulnik, "Medkulturnost skozi primere dobrih praks raznolikost v spoštovanju in sodelovanju", dostopno na: <https://lezdrugimismo.si/uploads/files/NOVA%20e-ucilnica/Migracije/Gradiva/Medkulturnost%20in%20raznolikost%2C%20Ko%25%BEar%20Rosulnik.pdf>, pridobljeno 15. 2. 2025).

⁴⁵ Maja Horvat, "Izšel strip o Rudolfu Maistru", 11. 12. 2024, št. 1248, str. 9; Erika Kum, "Vojak, vodja, legenda: zgodba v slikah", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 31, št. 2 (2024), str. 104.

Sklepna podoba stripa *(Ko je Maister Zaplul po Savinji)* (Celje, 2024), str. 53)

Sklep

Naš strip in še toliko bolj odzivi nanj dokazujejo, da ima lahko razmeroma obrobna zgodba odmev in da lahko združuje ljudi različnih interesov in starostnih skupin. Zame je bila poleg želje po razširitvi vedenja o po mojem mnenju zanimivih zgodovinskih dogodkih pomembna izkušnja, kako ravno te dogodke predstaviti v sodobnem mediju, ki je mladim blizu. Sprva sem se kot vsak humanist, ki mora nekaj, s čimer se je ukvarjal več let, spraviti v obliko, ki jo bo lahko bralec oziroma publika konzumirala v razmeroma kratkem času, srečal z izzivom. Pomemben je bil torej element tako imenovane didaktične redukcije. Raziskovalno imam sicer več izkušenj z literarno zgodovino kot z zgodovino, a princip znanstvenega in strokovnega pisanja je enak: po določenem številu ur, ki smo ga vložili v raziskovanje, ugotovljeno zložimo v bolj ali manj koherentno besedilo, ga opremimo s citatnim aparatom, morda dodamo sliko ali dve in ga pošljemo v recenzijski postopek. Ko pa mora raziskovalec sodelovati z ilustratorjem, ki mora zgodovinsko razpravo mlademu bralcu posredovati skozi drug medij, pridemo do točke, ko mora včasih okostenela humanistična misel uporabiti domišljijo in razmišljati širše, rešiti kup težav in zagat. Potreb-

nega je veliko dela, gre pa za izkušnjo, ki jo privoščim vsakemu raziskovalcu in univerzitetnemu profesorju, saj razširi obzorje, nauči razmišljati drugače in nas poveže z mlajšimi in ne več mladimi generacijami javnosti, ki včasih nekatera poglavja zgodovine pod vplivom stereotipov, žal pa včasih tudi zaradi političnega in medijskega manipuliranja razume drugače, kot bi si želel strokovnjak.

Maister, Puncer, Kondor, mednacionalni odnosi na Celjskem, prva svetovna vojna, boj za severno mejo in nešteti drugi zgodovinski dogodki so na vsak način potrebni temeljitih zgodovinskih raziskav, hkrati pa so odlične in resnične zgodbe, ki si zaslužijo, da zaradi njih naredimo korak iz arhivov in kabinetov naproti mlademu bralcu. Želim si, da bi za Maistrom še kdo zaplul in še po kateri drugi reki.

Urh Ferlež

HOW WE TURNED MAISTER'S TIME IN CELJE INTO A COMIC BOOK

SUMMARY

Although Celje is less associated with Rudolf Maister than Maribor or Kamnik, it has not forgotten his role in the city before World War I. This article highlights Maister's time in Celje, his connections with Slovenian students and liberal citizens, and the publication of the graphic novel *Ko je Maister zaplul po Savi-nji*, which introduces historical events to young readers through a comic book narrative.

Rudolf Maister arrived in Celje in 1913 as the commander of a črna vojska outpost. At the time, the city was sharply divided between German and Slovenian influences, reflected in separate institutions, societies, and schools. Although an officer of the Austro-Hungarian army, Maister strongly supported Slovenian national consciousness. He engaged in cultural and literary activities and formed ties with Slovenian intellectuals, such as Josip Kožuh, Armin Gradišnik, and Vekoslav Spindler, who introduced him to young literary enthusiasts – Celje's grammar school students. These students had already gathered

to promote Slovenian culture and language, though their efforts remained fragmented.

Maister became their mentor, encouraging them to publish the literary magazine *Savinja*, which appeared in 1914. They founded the literary club Kondor, named after Župančič's poem, as a counterpart to Ljubljana's modernist Zadruga society. Publishing under pseudonyms, the students wrote poetry, essays, and articles, with Maister advising them on content and editing. Their works reflected national awareness, Pan-Slavism, optimism, and love for Slovenian culture.

At the outbreak of World War I, the Celje student circle came under scrutiny. The school administration launched investigations, and the most active *Savinja* members faced disciplinary measures, including detentions and official reprimands. Their political status also complicated their military conscription. Maister himself was not implicated, as the students concealed his involvement. When he was transferred to Maribor in December 1914, *Savinja* ceased publication.

The war scattered the students across battlefields. Arkadij Videmšek and Polde Vasle were killed before the war's end, while Srečko Puncer, who joined Maister's forces in the fight for the northern border, fell in 1919. Others, such as Fran Roš and Davorin Ravljen, became distinguished writers and journalists. Their fates reflect a broader historical reality – their youthful aspirations were disrupted by war and political upheaval.

Celje continues to commemorate Maister, with memorial plaques, events, and exhibitions established in recent decades. A planned equestrian monument never materialized. In 2024, the graphic novel *Ko je Maister zaplul po Savinji* was published to introduce Maister's time in Celje to young readers.

The project, initiated by the Central Library of Celje and I. Gymnasium in Celje, was led by Urh Ferlež (script and historical research), Lucija Karničar (illustrations), and Maja Mihinjač (design). The creators drew inspiration from Slovenian historical comics and international works, aiming to present Maister's story to modern audiences while remaining historically accurate. The creative process required selecting key events, adapting them to visual storytelling, and balancing historical content with artistic expression.

One key value of *Ko je Maister zaplul po Savinji* is its educational potential. Comics facilitate understanding of historical events by combining text and visuals, immersing readers in the past. Teachers of history and Slovenian language can integrate the graphic novel into lessons as a starting point for discussions on Maister's role in Slovenian history, ethnic tensions in Celje before World War I, and the importance of cultural engagement among youth. The comic enables interpretation on multiple levels – as historical documentation, artistic expression, and a tool for fostering critical thinking. It also aligns with

cross-curricular goals such as peace education and multicultural awareness.

The project faced challenges, as none of the contributors had prior experience with historical comics. Despite this, the publication successfully merges narrative, illustrations, and archival materials, creating a visually compelling and content-rich story. The comic focuses on Maister's interactions with students, his cultural contributions, and the historical context in which he operated. Following its release, the publication was introduced to the public through events and discussions on Maister's legacy in Celje.

The article concludes with reflections on Maister's broader historical significance. Although his stay in Celje lasted less than a year, he left a lasting impact on a generation of young Slovenian intellectuals. Many of the students he inspired went on to shape Slovenian cultural and political life. The graphic novel *Ko je Maister zaplul po Savinji* is one attempt to preserve his legacy and bring Slovenian history closer to younger generations in an engaging and modern way.

VIRI IN LITERATURA

Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje – letnik 1, št. 1 (1914).

Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje – letnik 1, št. 2 (1914).

Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje – letnik 1, št. 3 (1914).

Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje – letnik 1, št. 4–5 (1914).

Conradi Lampret, Ljudmila, "Z Rudolfom Maistrom v boju za severno mejo", *Celjan*, 1. 7. 2009, št. 442, str. 30.

Horvat, Maja, "Izšel strip o Rudolfu Maistru", *Celjan*, 11. 12. 2024, št. 1248, str. 9.

Premšak, Marlen, "Odplavila ga je poplava: v Celju so na spomenik generalu Rudolfu Maistru kar pozabili", *Večer*, 4. 12. 1998, št. 281, str. 12.

Stamejčič, Damjana, "Celje bo postavilo spomenik Maistru: konjenik na cilju", *Delo*, 27. 10. 1998, št. 249, str. 6.

Stamejčič, Ivana, "V Celju spomenik generalu Maistru", *Novi tednik*, 29. 10. 1998, št. 42, str. 2.

Baš, Franjo, "Puncer, Srečko (1895–1919)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi475217/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno 11. 2. 2025.

"Celjske gostilne na Stanetovi ulici", *Kamra*, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/na-stanetovi-ulici.html>, pridobljeno: 3. 10. 2024.

Kožar Rosulnik, Klara, "Medkulturnost skozi primere dobrih praks raznolikost v spoštovanju in sodelovanju", dostopno na: <https://lezdrugimismo.si/uploads/files/NOVA%20e-ucilnica/Migracije/Gradiva/Medkulturnost%20in%20raznolikost%2C%20Ko%5BEar%20Rosulnik.pdf>, pridobljeno 15. 2. 2025.

Novak, Vlado, "Videmšek, Arkadij (1898–1918)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi782034/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 10. 2. 2025

Popis žrtev taborišč, dostopno na: <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=60676>, pridobljeno: 6. 10. 2024.

"Risoroman", *dobreknjige.si*, dostopno na: <https://www.dobreknjige.si/zanr/risoroman/>, pridobljeno: 3. 10. 2024.

Rutar Ilc, Zora, "Medpredmetne in (kros)kurikularne povezave – priložnost za bolj aktivno vlogo učencev in dijakov", *zrss.si*, dostopno na: <https://www.zrss.si/projekti-tiess/skladiisce/pkp/podprojekt3/%C4%8Clanki/KP%20in%20TP/kp%2010.doc>, pridobljeno 12. 2. 2025.

Ude, Lojze, "Štempihar, Ivo (1898–1955)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, dostopno na:

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi666451/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 19. 2. 2025.

Uredništvo, "Arkadij Videmšek", *Celjsko-zasavski biografski leksikon*, dostopno na: <http://www.celjskozasavski.si/osebe/videm%C5%A1ek-arkadij/816/>, pridobljeno: 3. 10. 2024.

Uredništvo, "Ravljen, Davorin (1898–1965)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi488830/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 11. 2. 2025.

Uredništvo, "Roš, Fran (1898–1976)", *Slovenska biografija*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013, Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi519204/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno 12. 2. 2025.

.....

Babšek, Andraž, *Junak* (Maribor, 2022).

Cvirn, Janez, *Aufbiks!: nacionalne razmere v Celju na prelomu 19. v 20. stoletje* (Celje, 2006).

Devetak, Jurij, *Nekropola : roman v stripu* (Ljubljana, 2022).

Dular, Tea in Ratkajec, Filip, *Maistrovih (skoraj) deset mesecev v Celju*, raziskovalna naloga (Celje, 2020).

Ferlež, Urh, *Ko je Maister zaplul po Savinji* (Celje, 2024).

Ferlež, Urh, *Štiri zgodbe celjske zgodovine* (Celje, 2018).

Glavan, Mihael, "Rod in dom", v: Malečkar, Nela (ur.), *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1943* (Ljubljana, 2018), str. 7–74.

Grdina, Igor (ur.), *200 let I. gimnazije v Celju: monografija* (Celje, 2010).

Hartman, Bruno, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana, 1998).

Juvan, Alenka, *O Rudolfu brez brkov in o Veroniki, ki je s kačjim repom namahala mamuta* (Kamnik, 2016).

Klemenčič, Jakob in Pušavec, Marijan, *Alma M. Karlin: svetovljanka iz province : življenjepis v stripu* (Ljubljana, 2015).

Kralj, France, *Srečko (Feliks) Puncer* (Braslovče, 2023).

Kum, Erika, "Vojak, vodja, legenda: zgodba v slikah", *Zgodovina za vse: vse za zgodovino* 31, št. 2 (2024), str. 104.

Mairowitz, David Zane, *Kafka* (Ljubljana, 2009).

Maister, Rudolf, "V svet", *Savinja, dijaške leposlovne in znanstvene vaje* 1, št. 1 (1914), str. 1.

- Majdič, Polona**, "Kako dobro dijaki poznajo Rudolfa Maistra", *Zgodovina v šoli* 28, št. 1 (2020), str. 78–84.
- Malečkar, Nela (ur.)**, *Rudolf Maister: sto let severne meje: življenje in delo Rudolfa Maistra Vojanova 1874–1943* (Ljubljana, 2018).
- Malgaj, Franjo**, *Vojni spomini: 1914–1919* (Maribor, 2009).
- Medenjak, Mirjana in Andreja, Ošlak, Fran Roš** "Ljubil sem te, življenje" zbirka pesmi, raziskovalna naloga (Celje, 1989).
- Neznan avtor**, "Društvena poročila", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11, št. 1 (1914), str. 88–92.
- Novak Popov, Irena in Juvan, Marko**, "Župančičev poklon (hommage) Murnu: Manom Josipa Murna Aleksandrova", *Jezik in slovstvo* 35, št. 1–2 (1989), str. 4–14.
- Potočnik, Dragan**, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju* (Ljubljana, 2008).
- Potrata, Majda**, "Marija Maister (1885–1938) – pomembna Mariborčanka", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89=Nv 54 (2018), str. 151–154.
- Roš, Fran**, "Maistrova celjska doba", *Celjski zbornik*, št. 1 (1957), str. 270–283.
- Rozman, Andrej**, *Passion de Pressheren: [zgodovinska akupressura]* (Ljubljana, 2010).
- Simonič, Peter**, "Družbene in kulturne premestitve Rudolfa Maistra. Razprava o politični mitologiji Spodnje Štajerske", *Traditiones* 47, št. 1, str. 193–212.
- Smiljanič, Zoran in Pušavec, Marijan**, *Kajuh, pesnik partizan* (Velenje, 2023).
- Smiljanič, Zoran in Pušavec, Marijan**, *Meksikajnarji* (Ljubljana, 2008).
- Torkar, Zora et. al.**, *Rudolf Maister: domoljub, general, kulturnik, pesnik, bibliofil: vodnik po razstavi v Rojstni hiši Rudolfa Maistra v Kamniku* (Kamnik, 2013).

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Avtorski izvlečki /
Author's Abstracts

DOI 10.32874/SHS.2025-04

Author: BELE Martin

Ph.D., Assistant Professor
University of Maribor, Faculty of Art, Department of History
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: MAISTER'S FAMILY AND EXTENDED KINSHIP

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 289–316, 105 notes, 7 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, family tree, Johann Georg Maister, Ptuj, Ljubljana, Borut Maister, Hrvoj Maister

Abstract: The following paper deals with the extended family tree of the Slovenian general and poet Rudolf Maister. By reviewing the existing literature on Maister's immediate family (and other family connections), the author attempts to fill in the gaps that still exist, to find new information, and to correct errors that remain here and there. The author has divided the text into chapters according to the generations in the family and their places of residence. His research is based on scientific literature and mainly on data from dozens of vital records from the area of the present-day Diocese of Graz-Seckau, Archdiocese of Maribor, Archdiocese of Ljubljana and Diocese of Koper. The research is supplemented by an elaborate genealogical table. Most of the sources used have now been digitized, with a small part in the Archdiocesan Archives of Maribor, the Diocesan Archives of Koper and the parish office in Ilirska Bistrica.

DOI 10.32874/SHS.2025-05

Author: Kladnik Tomaž

Ph.D., Associated Professor
Slovenian Army
Engelsova 15, Kadetnica, SI–2111 Maribor, Slovenia

Title: RUDOLF MAISTER'S MILITARY ACTIONS IN MARIBOR

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 317–352, 57 notes, 7 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Maribor, Rudolf Maister, military operations, national sovereignty, Slovenian military troops

Abstract: Based on archival sources and reference materials, the author analyses the military actions of Rudolf Maister in Maribor. He finds that, with his fiery national consciousness and strategically planned and effectively executed military actions during the period of changes to the state and socio-political order, General Maister contributed decisively to the establishment of Slovenian national and state sovereignty in Lower Styria and Maribor. He sparked radical changes in the city by taking over military power and establishing the first Slovenian military troops, enabling him to disarm German-Austrian military formations and occupy Slovenian national territory.

Author: **PEROVŠEK Jurij**
Ph.D., Research Counsellor, Emeritus
Andraž nad Polzelo 398, SI–3313 Polzela, Slovenia

Title: **MAISTER AND THE NATIONAL GOVERNMENT OF THE STATE
OF SLOVENES, CROATS, AND SERBS (SHS) IN LJUBLJANA**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 353–382, 88 notes, 9 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: General Rudolf Maister, Maribor, takeover of power, National Government of the State of Slovenes, Croats, and Serbs in Ljubljana, Lower Styria 1918–1919, mobilization, Schutzwehr, Klagenfurt

Abstract: The discussion examines the relationship between General Rudolf Maister and the National Government of the SHS in Ljubljana (National Government) in the years 1918–1919. It is based on primary archival material, scientific publications of sources, museum and library material, and scientific literature. The relationship between Maister and the government varied in intensity. On the one hand, there were the general's decisions, which were guided by an active concern for the survival of the Slovenian nation and, in opposition to Austria, the establishment of Slovenians' belonging to the new state. On the other hand, there was the National Government, which did not see the solution to the border issue in independent Slovenian actions, but believed in the fairness of the upcoming peace conference, Wilson, and Entente diplomacy. It followed Maister with a delay, but over time, relations between Maister and the National Government more or less harmonized.

Author: **GAČIČ BELEJ Aleksandra**
Ph.D.
Rožnik 17, SI–3270 Laško, Slovenia

Title: **GENERAL RUDOLF MAISTER AND DR. KAREL VERSTOVŠEK,
THE ANTIPODE IN THE UPHEAVAL PERIOD OF MARIBOR**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 383–416, 88 notes, 3 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, Karel Verstovšek, National Council for Styria, Maribor, struggle for the northern border

Abstract: The article outlines the events during the political and military takeover of Maribor and its transfer to Slovene authorities. The introduction covers events in the second half of the 19th century and until the unification of the South Slavs, first into the State of Slovenes, Croats and Serbs and subsequently into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. This is followed by a more detailed description of the events in Maribor, when dr. Karel Verstovšek, as the chairperson of the National Council for Styria, often had to take a step back and "submit" to the demands of the "arbitrary and stubborn" Major, later General, Rudolf Maister, who implemented all the planned actions exceedingly successfully. Such prudent, seemingly contradictory behaviour of both, ultimately went down in history as a great success for Maribor and the entire Slovene nation.

DOI 10.32874/SHS.2025-08

Author: **KOLAR Bogdan**
Ph.D., Full Professor, Emeritus
University of Ljubljana, Faculty of Theology
Poljanska cesta 4, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **SLOVENIAN PRIESTS IN THE TIME BEFORE THE CARINTHIAN PLEBISCITE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 417–448, 71 notes, 9 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Carinthia, plebiscite, clergy, parishes, ethnic hatred

Abstract: Slovenian priests, who worked mainly in the southern part of the diocese of Krka/Celovec, were subjected to various forms of pressure during the First World War. Legal proceedings were prepared against them. This paper shows the role that priests played in the period before the plebiscite, as they were closely involved in events in the two years before the plebiscite and almost unanimously supported the decision that the plebiscite area should become part of the new South Slavic state. This brought them a lot of opposition and even threats from the German-oriented population and state structures. Even the local bishop was not sympathetic to them. Several priests had the opportunity to participate in the international political arena. In addition to official documents, memoirs and parish chronicles from the plebiscite area are of great historical value.

DOI 10.32874/SHS.2025-09

Author: **DOMEJ Teodor**
Ph.D., retired, Subjekt Inspector (Slovenian) on Carinthian Secondary Schools
Zentrumweg 14, A–9061 Klagenfurt-Wölfnitz, Austria

Title: **THE IMAGE OF GENERAL MAISTER IN THE GERMAN CARINTHIAN PROPAGANDA MEDIA**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 449–484, 84 notes, 4 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, Carinthia, national konflikt, border conflict, campaigning, Carinthian plebiscite

Abstract: The image of General Maister in the German-Carinthian propaganda media of 1918–1920 is consistently negative. The article discusses not only the two-year border dispute between Yugoslavia and Austria after the collapse of Austria-Hungary, but also its long prehistory since 1848, when the doctrine of the indivisibility of Carinthia was created. A characteristic of Carinthia in the last period of the Habsburg monarchy is the unbalanced position of the Slovene- and German-speaking population. The main basis of the article are articles in Carinthian German newspapers and in two distinctly propaganda bulletins of the German-Carinthian camp (Kärntner Landsmannschaft, Koroško Korošcem), which discuss General Maister.

Author: **VIDMAR Polona**

Ph.D., Full Professor

University of Maribor, Faculty of Art, Department of Art History
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **RESIDENCES OF GENERAL RUDOLF MAISTER AND THE GENESIS
OF THE CADASTRAL MUNICIPALITY OF GRAJSKI MAROF
IN THE FORMER GRAZ SUBURB OF MARIBOR**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 485–524, 134 notes, 16 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, Maribor, Othmar Reiser, Matthäus Reiser, historicist architecture, Franz Zistler, Johann Georg Nafz, Joseph Hasslinger

Abstract: The paper discusses the residences of General Rudolf Maister (1874–1934), particularly the multi-apartment building at 11 Meljska Road in Maribor, where Maister lived between 1915 and 1922, and the multi-apartment rental building at 17 Maister Street, where he lived between 1922 and 1934, from an architectural perspective. The house at 17 Maister Street is presented within the context of contemporary residential construction in the cadastral municipality of Grajski Marof, located in what was then the Graz suburb of Maribor. Two urban development plans for the cadastral municipality of Grajski Marof were drawn up in the mid-19th century, neither of which has been previously discussed in the literature. The older plan from 1846, the work of an unknown architect, was created at the initiative of Othmar Reiser (1792–1868), administrator of the Vetrinjski dvor estate (ger. Herrschaft Viktringerhof). The later plan, from 1860, was drawn by district construction engineer Franz Zistler likely at the initiative of then-mayor Othmar Reiser, with its realization strongly supported by mayor Matthäus Reiser (1830–1895).

Author: **KEREC Darja**

Ph.D., Associated Professor

University of Ljubljana, Faculty of Education, Department of Preschool Education
Kardeljeva ploščad 16, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **RUDOLF MAISTER IN HISTORY TEXTBOOKS**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 525–550, 43 notes, 2 pictures, 5 tables

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, history textbook, history workbook, national holidays, elementary school, secondary school

Abstract: This article discusses Rudolf Maister's representation in the history curriculum of primary and secondary schools during the third trimester. We examine the most typical verbal and figurative elements found in various Slovenian textbooks and workbooks published after Slovenia's independence. Our analysis includes 31 textbooks and workbooks. The data reveal that in contemporary textbooks, the most common noun used to describe Maister is a general. In contrast, during the period of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia, he was frequently referred to as a hero in teaching materials.

DOI 10.32874/SHS.2025-12

Author: **BOŠNJAK Blanka**

Ph.D., Associated Professor

University of Maribor, Faculty of Art, Department of Slavic Languages and Literature

Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenia

Title: **RUDOLF MAISTER IN SLOVENIAN LITERATURE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 551–578, 62 notes, 2 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, cultural memory, (cultural) saint, canonization, historical, biographical, developmental novel, Jože Hudales, modernity, struggle for the northern Slovenian border

Abstract: This paper will present the figure of Rudolf Maestro in selected Slovenian literature, who is known in cultural memory mainly as a fighter for the northern Slovenian border, soldier, general, poet and bibliophile. The two novels selected for the discussion are Jože Hudales's *The Eagle with Open Wings*: a novel about General Rudolf Maister (1974) and *The General*: a novel about Rudolf Maister (1981). The aim of the present discussion is to demonstrate, through the method of interpretation and interpretive reading of the novels about Rudolf Maister, the use of intertextual strategies, namely allusions as references to figures from Slovenian literary history and literature, depicting real persons from the time of Maister's life, which serve the function of documenting the life story line of the greatness of this (cultural) saint.

DOI 10.32874/SHS.2025-13

Author: **FERLEŽ Urh**

M.A., Assistant

Charles and Francis University of Graz, Faculty of Arts,

Institute of Slavic Languages

Merangasse 70/1, A–8010 Graz, Austria

Title: **HOW WE TURNED MAISTER'S TIME IN CELJE INTO A COMIC BOOK**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 25 (2025), No. 2, pp. 579–606, 45 notes, 9 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Rudolf Maister, I. gimnazija v Celju, Kondor Society, Dijaške leposlovne in znanstvene vaje Savinja, history didactics, Slovenian language didactics

Abstract: The article sheds light on Rudolf Maister's brief yet significant period in Celje before World War I. As the commander of the črna vojska outpost, he established connections with Slovenian intellectuals and middle school students. Under his mentorship, they published the literary journal *Savinja* and founded the literary society *Kondor*, which served as a counterpart to Ljubljana's young modernist society *Zadruga*. At the outbreak of World War I, they faced persecution for publishing an illegal journal. Some of the students involved were conscripted immediately after graduating from high school, and several lost their lives in the war or the struggles for the northern border. In 2024, the graphic novel *Ko je Maister zaplul po Savinji* was published, presenting Maister's time in Celje to young readers. The publication combines historical facts with visual storytelling, and its use in history or Slovenian language classes enables a modern approach to understanding history while achieving cross-curricular objectives, such as education for peace and multiculturalism.

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors

Uredniška navodila avtorjem

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** je znanstvena periodična publikacija, ki jo izdajata Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča in ZRI dr. Franca Kovačiča Maribor. Revija objavlja izvirne znanstvene članke s področja zgodovine in ostalih humanističnih in družboslovnih ved, ki mejijo na zgodovinsko znanost.
2. Revija ***Studia Historica Slovenica*** izhaja v treh številkah letno. V dveh številkah objavlja prispevke v slovenskem jeziku – s povzetkom (*Summary*) v angleškem, nemškem, italijanskem, francoskem ali ruskem jeziku ter izvlečkom (*Abstract*) in ključnimi besedami (*Key words*) v angleškem jeziku. Ena številka je tudi tujejezična in je namenjena objavam prispevkov domačih in tujih avtorjev v enem od svetovnih jezikov – s povzetkom in izvlečkom v slovenskem jeziku.
3. **Prispevek** (napisan z urejevalnikom teksta *Word for Windows*) mora (opremljen z vsemi obveznimi prilogami) obsegati **najmanj eno in pol avtorsko polo oz. 24 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 55.000–60.000 znakov brez presledkov) in **lahko obsega do 40 enostransko tipkanih strani s po 30 vrsticami na stran** (ok. 100.000 znakov brez presledkov). Prispevek mora biti napisan v pisavi *Times New Roman* v velikosti 12 pt, z medvrstičnim razmikom 1,5 (opombe v pisavi v pisavi *Times New Roman* v velikosti 10 pt, z medvrstičnim razmikom 1).

Prispevek mora biti poslan uredništvu **po elektronski pošti** (na dva naslova):

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com
4. **Avtor** mora navesti naslednje podatke: ime in priimek, akademski naslov, delovno mesto, ustanovo zaposlitve, njen naslov in naslov elektronske pošte (e-mail). Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.
5. **Slikovni material** mora biti poslan kot priloga e-pošti (vsaka slika posebej) v obliki digitalne kopije ali v eni od naslednjih digitalnih oblik: JPG, TIF ali PDF, opremljen **s podnapisom in navedbo vira**.

6. Oddani prispevek mora biti opremljen: s **povzetkom** (60–75 vrstic), **izvlečkom** (6–10 vrstic) in **ključnimi besedami v slovenskem jeziku** ter s **prevodi izvlečka, povzetka in ključnih besed v angleškem ali nemškem jeziku**.

Izvleček mora biti razumljiv sam po sebi brez branja celotnega besedila članka. Pri pisanju se uporabljajo cele povedi, izogibati se je potrebno slabše znanim kraticam in okrajšavam. Izvleček mora jasno izražati avtorjev primarni namen oziroma doseg članka, razlog, zakaj je bil napisan, ter opis tehnike raziskovalnega pristopa (osnovna metodološka načela).

Ključne besede morajo odražati vsebino prispevka in biti primerne za klasifikacijo (UDK).

Povzetek mora predstaviti namen prispevka, glavne značilnosti in metodologijo raziskovalnega dela ter najpomembnejše rezultate in sklepe.

7. **Besedilo prispevka** mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe. **V uvodu** je potrebno predstaviti dosežke dosedanjih raziskav o obravnavani temi (vključno z mednarodnimi referencami) in napovedati namen članka oziroma razlog, zakaj je bil napisan.
8. **Opombe** morajo biti pisane enotno kot **sprotne opombe pod črto**. So vsebinske (avtorjev komentar) in bibliografske (navedba vira, uporabljene oz. citirane literature).

a. **Bibliografska opomba** mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani. ... idr.:

primer – **monografija**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), str. OD–DO;

primer – **članek v reviji**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO;

primer – **članek v časniku**: (avtor), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, št. 48, str. OD–DO;
primer – **prispevek v zborniku**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), str. OD–DO;
primer – **spletna stran**: *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, dostopno na: <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

Nato pa se **v naslednjih opombah z isto referenco uporablja smiselna okrajšava**

(dalje: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, str. OD–DO)

(dalje: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", str. OD–DO).

- b.** Pri navajanju **arhivskih virov** je potrebno navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (arhivske škatle) in arhivske enote ter naslov navajanega dokumenta:

primer: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, AŠ 7, pismo Davorina Trstenjaka Pavlu Turnerju iz Starega Trga, 7. junij 1889.

9. Na koncu prispevka je potrebno dodati abecedni seznam VIROV in LITERATURE (primer):

VIRI (ločeno: arhivski viri, objavljeni viri, časopisni viri in internetni viri)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, dostopno na: <http://www.ecodices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, pridobljeno: 14. 1. 2019.

LITERATURA

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, št. 1–2 (2005), str. OD–DO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", v: Štih, Peter in Balkovec, Bojan (ur.), *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (Ljubljana, 2004), str. OD–DO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

10. **Prispevki so recenzirani; recenzije** so anonimne. Na osnovi pozitivnega mnenja recenzentov je članek uvrščen v objavo.
11. Za znanstveno korektnost vsebine prispevka in točnost podatkov **odgovarja avtor**.
12. **Avtor je dolžan zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil**, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati. Uredništvo posreduje avtorju **prvo korekturo** prispevka, ki jo mora vrniti uredništvo **v roku treh dni**; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Pri korekturah je treba uporabljati korekturna znamenja, navedena v Slovenski pravopis (1962), Slovenski pravopis 1. Pravila (1990). **Drugo korekturo** opravi uredništvo.

Dodatna pojasnila lahko avtorji dobijo pri članih uredništva.

Uredništvo SHS

Editor's Instruction to Authors

1. ***Studia Historica Slovenica (SHS)*** is a periodical scientific publication published by the Historical association of Dr. Franc Kovačič and ZRI Dr. Franc Kovačič, Maribor, Slovenia. The publication publishes original scientific historical articles and other humanistic and sociological articles that adjoin historical science.
2. ***Studia Historica Slovenica*** is issued in three volumes a year. The first two volumes publish articles in Slovene language – with summaries in English, German, Italian, French or Russian language and abstracts in English. The third volume is also a foreign language volume, which is intended for publishing articles written by local and foreign authors in one of the world languages – with summaries and abstracts in Slovene language.
3. **An article** (edited in Microsoft Word for Windows) **must include at least 24 pages with 30 rows per page** (app. 55.000–60.000 characters (no spaces)) and **can include up to 40 pages with 30 rows per page** (app. 100.000 characters (no spaces)). It must be written in the Times New Roman font, size 12 pt, with a spacing of 1,5 (footnote in the Times New Roman font, size 10 pt, with a spacing of 1). The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language.

The article must be sent **by e-mail:**

e-mail: shs.urednistvo@gmail.com; darko.fris@gmail.com

4. **The author** must submit the following data: name and surname, academic title, occupation, institution of occupation, its address, and e-mail. By submitting the article, the author ensures that the article has not yet been published and undertakes not to publish it elsewhere.
5. **Picture material** must be in the form of a digital copy (each picture separately) or in one of the following digital formats: JPG, TIF or PDF, provided with **a subtitle and an indication of the source.**

6. Delivered article must be equipped with: a **summary** (60–75 lines), an **abstract** (6–10 lines) and **key words**. English or German translations of the abstract, summary, and keywords are also required.

The summary must be understandable by itself, without reading the article as a whole. In writing whole sentences must be used, less known abbreviations and shortenings should be avoided. Summary must contain the author's primary goal and the purpose of the article, the reason why it was written and the description of research techniques (primary methodological principles).

Key words must reflect the content of the article and must be adequate to classification (UDK).

The abstract must present the purpose of the article, its main characteristics and the methodology of research work as well as the most significant results and conclusions.

7. **The text** of the article must be clear and intelligibly structured (chapter titles, sub-chapters) for the purpose of clear recognition of article's aim, work methods, results and conclusions.

Notes must be uniquely formed as **footnotes**, which can be contextual (author's comment) and bibliographical (source quotation, quoted literature).

- a. On first quotation, a **bibliographical footnote** must contain an entire title or location: author's name and surname, title (review or miscellany title when published in it), place and date of issue, pages etc.:

Example – **monograph**: Jože Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005), p. FROM–TO;

Example – **scholarly article**: Darko Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO;

Example – **newspaper article**: (author), "Volitve v mariborski mestni zastop", *Slovenski gospodar*, 27. 11. 1873, No. 48, pp. FROM–TO;

Example – **miscellany**: Vasilij Melik, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine: zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO;

Example – **website:** *Zürcher Wappenrolle – e.codices*, <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019

On following quotations with the same reference logical shortenings are used

(hereinafter: Mlinarič, *Studeniški dominikanski samostan*, pp. FROM–TO).

(hereinafter: Friš, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke", pp. FROM–TO).

- b.** While quoting **archival sources**, the archive must be stated: archive (whole name on first quotation, on following quotations use a shortening in brackets), name of fond or collection (signature, if given), number of fascicle (box) and archival unit, address of quote document.

Example: Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Pavel Turner, box 7, letter of Davorin Trstenjak to Pavel Turner from Stari Trg, 7. 12. 1889.

8. An alphabetical list of SOURCES and LITERATURE should be added at the end of the article (example):

SOURCES (separately: primary sources, published sources, newspapers and internet sources)

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, fond Pavel Turner, AŠ 7.

Perovšek, Jurij, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13 (Ljubljana, 1998).

Slovenski gospodar – Maribor, years 1873–1888.

Zürcher Wappenrolle – e.codices, available at <http://www.e-codices.unifr.ch/de/list/one/snm/AG002760>, accessed: 14. 1. 2019.

LITERATURE

Friš, Darko, "Banovinska konferenca Jugoslovanske nacionalne stranke leta 1937 v Ljubljani", *Zgodovinski časopis* 59, No. 1–2 (2005), pp. FROM–TO.

Melik, Vasilij, "Vprašanje regij v naši preteklosti", in: *Regionalni vidiki slovenske zgodovine : zbornik referatov XXXI. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ed. Peter Štih and Bojan Balkovec (Ljubljana, 2004), pp. FROM–TO.

Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782* (Celje, 2005).

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

9. Articles are peer-reviewed; **reviews** are anonymous. An article is placed for publishing on the basis of reviewer's positive view.
10. **Author is responsible** for the article's scientific content and accuracy of data.
11. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language. The editorial board reserves its right to further edit the articles. The editorial board sends **the first correction back** to the author, who has to return it **in three days**; enlargement of text while correcting is not permitted. While correcting corrective signs, as stated in the orthography, must be used. The editorial board performs the **second correction**.

Additional explanations are available with the editorial board.

Editorial board of Studia Historica Slovenica (SHS)